ديروكا ئەدەبا بيانى

(ديرۆكا ئەدەبا رۆمانى)

زانكوريا زاخو

حکومهتا ههریّما کوردستانیّ وهزارهتا رهوشهنبیری و لاوان ریّقهبهریا گشتی یا راگههاندن و چاپ و بهلاڤکرنیّ ریّقهبهریا چاپ و بهلاڤکرنیّ ــ دهوك

• نافی پهرتوکی: دیروکا ئهدهبا بیانی (دیروکا ئهدهبا رومانی)

• ئامادەكار: د. محمد لطيف عبدالله عبدالرحيم (باڤى نازى)

• فه گوهاستن ژ تيپين لاتينى: شفان قاسم حهسهن

• بابهت: **ئەدەب**

• تييچن و هەلەچن: شقان قاسم حەسەن

دیزاینا بهرگی و نافهروکی: محمد بریفکی

• قەوارە: 24 x 17 سم

• ژمارا لايهرا:

• تيراژ: 500

• نرخ: **3000 دينار**

• ژمارا راسپاردنی: **2032 نسالا 2013**

• زنجيره

• جابخانه: **چاپخانا پارێزگهها دهوکێ - دهۆك ، كوردستان**

• مافيّن چاپيّ: مافيّن چاپكرنيّ، پاراستى يه بو ريڤهبهريا مه و زانكويّا زاخوّ

ديروكا ئەدەبا بيانى

(ديروّكا ئەدەبا روّمانى)

ئامادەكار:

د. محمد لطيف عبدالله عبدالرحيم (باڤي نازي)

> قەگوھاستن ژ تىپينن لاتىنى: شقان قاسم حەسەن

دیاری

بۆ ھێڗٛ١ سەرۆكێ زانكۆيا زاخۆ (د. لزگين عبدى جميل) ديارى، كو رێ ل بەر ئامادەكرنا پەرتوكێن ديرۆكا ئەدەبا بيانى قەكر و ب سايا وى ئەق خەبات چوو سەرى.

باڤێ نازێ

ناڤەروك

پەر	بابهت لا
9	پێشەك ، ئەدەبا رۆمانى و چاندا يۆنانى
	ىي. بەشىّ يەكەم: قۆناغا بەرى ئەدەبى
21	بەشىّ دوويەم: ئەدەبا رۆمانى يا دە <i>ستى</i> ێكىٚ
	گ. نێڨى
	كڤينت ئێنێ
32	نڤيسەرێن پەخشانىٚ يێن پێشين
35	مارك پۆرتسى كاتۆن يى مەزن
	شــانۆيا رۆمانى و پلاڤت
40	شــانۆيا پلاڤت
51	كولتورا ستيپيۆنى و تيرينتسى
53	پۆبلی تێرێنتسی
61	ساتورا (قەرفيّن لوتسيلى)
65	بەشىّ سێيەمىن: ئەدەبا قۆناغا داويا كۆمارىّ
68	تيت لوكرێتسى
75	هۆزانا لىرىكى ژ قۆناغا داوى يا كۆمارىّ
77	كاتول
81	سێزەر
87	ساليوستى
95	تسيتسير ۆن
101	بەشىّ چوارەم: ئەدەبا قۆناغا پێش يا ئيمپراتۆريەتىٚ
109	فێرگيلی
	ھۆرا <u>تسى</u>
130	۔۔ ئ <u>ۆلىگي</u> ا رۆمانى
133	تيــول

لاپهر	بابهت
135	پرۆپێرتسى.
136	ئۆفىيدى
144	تيت ليڤى
ئەدەبا دەستىپىكا ئىمپراتۆرىئ	بەشى پىنجان:
153	فيـــدر
157	سێنێػا
165	پێرسى
167	
169	مارتسيئال
174	كڤينتيليان
177	يۆڤێنال
183	تاتسیت
ئەدەبا ئىمپراتۆريا رۆمايى	بەشى شەشان،
195	پاشگۆت ن
197	ژندهر

پێشهك ئهدهبا رۆمانى و چاندا (رۆشنبيريا) يۆنانى

زمانی لاتینی، د دهستپیکا خوه ده، کو روّمانان پی دنقیساندن و دئاخقتن، زمانی دانشواریّن (نیشتهجییّن) کهقناره ییّن لاتینی بوو. لاتسیا ژی، ههریّمهك نه مهزنه، د ناقهنجییا ئیتالیا ده بوو. لاتسیا چاوا ب ئیّتروّریّ و کامیانیا سنووردار بوو، وهها ژی سنووریّن وی دگهشتن خاکا سابیان. کامیانیا و گراقیّن سیتسیلی ییّن ل باشووریّ لاتسیایی، ژ میژقه کهتبوون بن دهستیّن یوّنانیان ده و ب یوّنانا مهزن دهاته نیاسین. ل گوّرا بوّچوونیّن کو ههبوون، زمانیّ لاتینی ژ بوّ نقیسینیّ، ئهلفهبایا ئیّتروّسی، ب کار دئانی کو ئهو ژی ژ ئهلفهبایا یوّنانی هاتبوو ستهندن.

شارستانیا که قنار یا کو ل سهر خاکا ئیتالیا پهیدا ببوو، ب سهروهریا روشنبیری و سیاسه تا ئیتروسیان قه گریدایی بوو. رونما ژی، ل گورا تیته گوتن سالا (725) بهری زایینی هاتبوو ئاقاکرن. و ژ سهدسالا (6) بهری زایینی دکه قه بن دهسه لاتا چارین (پاشایین) ئیتروسیان کو ئهو ژی ژ سولالا (بنه مالا) تارک شینیان بوون. قوناغا دهسه لاتداریا تارک شینیان ژ رونما ره، ب گه شبوونا خوه یا ئابووری و ب پیگریدانا خوه یا بازرگانی، ب ده قهرا که میانی یین یونانی ره، تیته نیاسین. ژ خوه، رونمانیان، ژ بیروتسیان هنده ک ئه لهمه منتین ده وله تی، داب و نه ریتین ئایینی و یاریین شانویی، ورگرتن. هم وه ها ژی، وان ژ ئیروتسیان سه ربورین بازرگانی ژی سته ند بوون.

لى كەنگى، دەسەلاتا ئىرۆتسى يا سۆلالا تاركڤىنيان سالا (509) بەرى زايىنى تىك دچە، ئىدى قۆناغا كەڤتنى، ل رۆمايى دەست پى دېيت. ژ بەر قى ئەگەرى، رۆما رەوشا

خوه یا سهروهری ل ئیتالیا وندا دکه و د هوندری (ماوی) دوو سهد سالی ده، ئه فی یه که دومه و شهری ب ئیلین (هوزین) هاویردوری (دهوروبهری) ره، هین بیتر (هیش پر) رهوشا وی دژوارتر دکهت. و کهنگی سالا (390) بهری زایینی گالی دهرباسی نافهنجا ئیتالیا بوون، روّما ژی خستن بن دهستین خوه، تهنی، پشتی سهد سالی، (290) بهری زایینی روّما دشیت خوه ژ گالیان رزگار بکهت. ب دهستخستنا سهربهخوهبوونا خوه، ئیدی روّما، هیرشین ل روّژههلاتی ل سهر بهرئافین ئاپینی ددومینه و تاریّنتا نیش گراف ئیدی روّما، هیرشین ل روّژههلاتی ل سهر بهرئافین ئاپینی ددومینه و تاریّنتا نیش گراف کو سهرهوهریا یهکتیا (ئیکهتیا) باژاریّن یونانی و ئیتالی دکر، دخه دهستین خوه. ب فی دهستخستنی، گهلهک کهسان ب دیل دگرن کو (لیّقی ئاندروّنیک) یهک ژ وان بوو. د پاشهروّژی ده، وی دهستپیکا پهیدا بوونا ئهدهبا هونهری ب زمانی لاتینی، ب نافی فی هوزانفانی (لیّقی ئاندروّنیک)، بیّته گریّدان.

ب پهیدا بوونا ئهدهبا خوه، روّمانی دهینداریّن وان هوّزانقانیّن کو ب زمانی لاتینی دنقیساندن و ژ ههریّمیّن ئیتالیایی ییّن جوّرهبهجوّر هاتبوون. لاتینی زوو ب زوو وهرار و گهشهکرنا خوه دستینه و ژ ئهنجام دبه زمانی فهرمی ییّ دهولهتهکه مهزن.

هۆزانقانێن لاتینی یێن پێشین، بهرههمێن خوه، د بن کارتێکرنا نهموونایێن یوٚنانی ده، دئافراندن. ڵی بهڵ، ل گور تایبهتیا ههبوونا خوه، ئانکو ب ههست و چاڤێن روٚمانی، دیتن و ههست پێ کرن. ژ خوه، ژ بوٚ روٚمانیان، ژیانا پراکتیك و روٚژانه، بالکێشیا خوه ههبوو، لهوما ژی وان کهرهکتهرێ ژیانێ دانه چاند (روٚشنبیری) و ئهدهبا خوه و کێم خوه نێزی ئاشوٚپا یا دووری ژیانێ کرن. ئهو ئاشوٚپا کو ژ تایبهتیا ئهدهبا یوٚنانی بوو و دبوو ئهگهرێ پهیدا بوونا میتوٚلوٚژیێ، د ئهدهب ده.

فهیلهسوفیّن روّمانی کو د واری هزرا ئاشوّپی ده، نه ب ئاستا فهیلهسوفیّن یوّنانی بوون، وان بیّر پرسیّن ئیتیکا پراکتیکی، ژ خوه ره دکرن جهی پویتهپیّدانیّ. ئهری وان تهنیّ، ئهو واریّن کو (ج زانیاری و ج هونهری) ژ ریالا ژیانیّ ره دبوون قازانج و مفا،

پهسهند دکرن. و ل گهل کو نقیسینین د ههیامی که قناره دا، ل ده ف روّمانیان پهیدا بیوو ژی، لی ههر ب ئارمانجا خهباتا روّژانه ب کار دئانین.

فهره، بیته گۆتن کو پهیوهندیین رۆمانیان ب یۆنانیان ره، ژ میژقه ههبوون. ئانکو بهری وی دان و ستاندنا باشووری ئیتالیا ب یۆنانیان ره، بوو. رۆمانی وهکو گهلین ئایینی یین دن، چاندا ئیلینی ب سایا بازرگانیی ژ خوه ره وهرگرتن.

ژ خوه، مهسافه تا گیانی د نافبه را یونانی و رونمانیان ده، د فوناغا ئیلینی ده، دبیته یی ههری نیزی هه فی ده می ده، هونه را تایبه ت یا رونمانیان نهبوو، چاندا (رونشنبیریا) یونانی ژ بو تیگه هستنی یا ههری دهاته پهسهندگرن. پرسونین (کهسایه تیین) فه هرهمانی یین میتولوژیا یونانیا که فناره، د به رهه مین ئیلینی ده، رهوشتین خوه یین ژ ده رفه یی رهوشتین مروفان وندا کرن و که تن کراسین مروفی ن د سروشتی ده هه بوون. ژیانا مروفی یا تایبه ت، ژ نفیسه ر و هوزانفانان را دبه جییی بالکیشیی. هه لویسته کی هوسا، به رامبه ری ژیانا ریال (که تواری)، گه له کی ل گور دلی رومانیان بوو. وان ب هه رئاوایی خه باتا پراکتیك د واری زانیاری و سیاسه تی ده، ل سه رئاریشین تیوری تیك دگرتن.

لى بەلى، فەرە بىتە ئاماۋەپىكرن كو كارتىكرنا يۆنانى، نە د ھەموو واران دە بوو و ھونەريا گۆتاربىۋىى وەكو نموونە، (ئەڭ ۋانرى ئەدەبى ل دەڭ رۆمانىان ھەبوو، بەرى كو ئەو سەربۆرا ھونەرى ۋ يۆنانىان وەرگرن). ئەڭ ۋى، ۋ بەر وى يەكى دھات كو ئاخشتنا جوان، پارچەيەك ۋ ۋيانا وان يا جشاكى بوو، نەكو تەنى ۋ بۆ ھونەرى بوو. ۋيدەرا ئاخشتنا جوان ل دەڭ رۆمانيان، گەرەك ئەم د قۆناغا پىشىن يا كۆمارا رۆمايى بگەرن. د دەما قەشارتنا مريىن ماقوول و ناقدار دە، ئاخشتنا پەسندايىنى د دەرحەقا وى دە، دھاتە گۆتن. ئەڭ جورى ئەدەبى، د رونشتنا ۋيانى دە پەيدا دېوو، نە كو ب رىيا ھىندەكرنى. ۋ خوە، گۆتاربىۋ، ئەڭ كەساتىا پىشىن كو د ئەدەبا رۆمانى دە، دىتە دىتى.

ئەقە چ ديار دكە؟ بەرى ھەر تشتى، كو ژێدەرا ئەدەبا رۆمانى نە تەنىێ ژ ئەدەبا يۆنانى چێ ببوو، ھەر وەھا ژى ژ ئەدەبا گەلێرى يا گەڵێ رۆمايێ ب خوە. ل گۆرا ڤێ يەكێ ئەدەبنياس ئەدەبا رۆمانى دابەشى سەر چەند قۆناغان دكەن، ئەو ژى ئەڤەنە:

دابهشکرنا ئهدهبا روّمانی ل گوّرا قوّناغیّن پیشکه قتن و کهتنا زمانی لاتینی. قوّناغا که قناره یا زمانی لاتینی، قوّناغا کلاسیکی "زیّرینی" یا زمانی لاتینی و قوّناغا زیقینی (ئانکو قوّناغا دهرهنگییی). و ل گوّرا وی چهندی ژی، ئهدهبا روّمانی دابه شی ل سهر پینج به شان کرن:

- 1. قۆناغا كەقنارە، پەيدا بوونا ئەدەب ل رۆمايى بەرى كو بكەقىتە د بن كارىگەريا ئەدەبا يۆنانى (بەرى سالا 240) بەرى زايينى.
- 2. قۆناغا كەفنارە يا بەرى خەباتا تسيتسيتيرۇن يا ئەدەبى (240 ـ 81) بەرى زايينى.
 - 3. سەد سالا زێرينى يا ئەدەبا رۆمانى:
- أ. دەما تسیتسیرۆن ــ دەما گەشبوونا ئەدەبا پەخشانى یا رۆمانى (81 ـ 43 ـ)
 بەرى زایینى.
- ب. دەما ئاڤگۆست ــ دەما گەشبوونا ئەدەبا ھۆزانى يا رۆمانى (43 ــ 14) بەرى زايينى.
- 4. سەد سالا زیڤی یا ئەدەبا رۆمانی ــ بەری مرنا ئیمپراتۆر ترایان (14 ـ 117 ز.)
 - 5. قۆناغا ئىمپراتۆرى يا دەرەنگ (117 _ 476 ز.)

ته فی کو ئه ف دابه شکرنا فوّناغی، ل گوّرا نرخدایینا رموشا زمانی لاتینی هاتیه چیّکرن، لیّ نه بیّ بنگه هه و ژ بوّ پیّشکه فتنا ئه دهبا روّمانی دهستنیشانه.

ئهمیّ د دیروّکا ئهدهبا روّمانی ده، قان قوّناغان بچهسپینن و ل گوّرا وان ژی، د یهرتوکیّ ده دهستنیشان بکن:

- 1. قۆناغا كۆمارى:
- أ. قۆناغا بەرى ئەدەب، ئانكو قۆناغا ئەدەبا رۆمانى يا زارەكى (بەرى سالا 240) بەرى زايىنى.
 - ب. ئەدەبا رۆمانى يا دەستېيكرنى (240 ــ 82) بەرى زايينى.
 - ج) ئەدەبا داويا كۆمارى (82 ــ 43) بەرى زايينى.
 - 2. قۆناغا ئەدەبا دەستىپكا ئىمىراتۆريەتى (43 _ 14) بەرى زايىنى.
 - 3. ئەدەبا پیشین یا ئیمپراتۆریەتی (14 _ 193 ز.)
 - 4. ئەدەبا دەرەنگى يا قۆناغا ئيمپراتۆريەتى (193 _ 476 ز.)

بەشىٰ يەكەم

قۆناغا بەرى ئەدەبى (قۇناغا دۇمانى يا زارەكى بەرى سالا 240 بەرى زايينى)

ئەدەبنیاس، دەستپیکا ئەدەبا رۆمانی، دگھینن سالا (240) بەری زایینی کو د وی سالی ده، جارا پیشین، ژ نەموونا یۆنانی گرتن، شانۆیا رۆمانی ھاتبوو دانان. بەری قی قۆناغی، ئەدەبا لاتینی تەنی زارەکی بوو و ناقین نقیسەران ژی، نه دیار بوون. ژ بهر کو ئەفرینەری ھۆزانی پیدقی نەددیت کو بەرھەمی ب ناقی خوه گری ده. ژ بو گوهداری ژی، گرنگ نەبوو کو ناقی خودانی بەرھەمی بزانبه. ئەق دیاردا ھۆزانا ب ناقی ئەفرینەر، ل دەق رۆمانیان، ب دەرەنگی جییی خوه گرت. ل گۆرا ئاگاھییان، تەنی سەدسالا سییهمین بەری زایینی، ناقی خودانی بەرھەمی، دبه دیاردەیەك رونشتی. ئەق دیاردا ئەدەبی یا رۆمانی ب پینج سەد سالی، ژ یا یۆنانی ب دەرەنگی دکەقه، ئانکو پشتی داستانین "ئیلیاده" و "ئۆدیسی" کو د بن ناقی هۆمیروس ده، ھاتبوونه بەلاقکرن.

ئاگههیین کو ل سهر بهرههمین زارهکی یین روّمانی، پر کیّم ل بهر داستان مانه و تهنی ل گورا وان پارچهیین کو ل قوّناغین دهرهنگتر مانه، ئهم دشیّن هندهك هزران ل سهر وان بیّژن. ل گهل کیّمبوونا وان دهستنقیسان ژی، لیّ تیّری دکه کو ئهم بگههنه ئهنجامهکی کو هوّزانا گهلیّری یا لاتینی گهلهك رهوشتیّن خوه ییّن جهوههری دایه ئهدهبا روّمانی یا پاشهروّژی. د قوّناغا بهری ئهدهبا نقیسکی ده، ب گشتی ئه فی بهرههم یهیدا ببوون:

سروود (ل سهر روومهتا خوداوهندان)، دوعایین نقیژی، مهتهلوك، سترانین داوهتان، نهراندنا ل سهر مریان، ژ وان سترانین حهنه کان گهله کی جییی خوه گرتبوون. دیاره، ئه څ ژی ب ژیانا جفاکی یا تایبهت فه گریدایی بوون و وه کو داب د دهما پالهتی و نیچیری دهاتن گوتن.

د ئهدهبا روّمانی ده، جودابوونهك وهها دیار ناقبهرا پهخشان و هوّزانی ده کو دووره پهیدابوو، نهبوو. د قوّناغیّن جوّرهبهجوّر ده، ئهدهبا زارهکی، چاوا تایبهتمهندییّن پهخشانی تیّدا ههبوون، وهها ژی، یی هوّزانی. ئانکو ل گوّرا تیّگههیّن نوه، ئهو چاوا نه هوّزان بوون، وهها ژی نه پهخشانه. ئه پهخشانا ب ریتمیّ د دهستپیّکی ده ژی ره دهاته گوتن "Carmen" و د قوّناغا کلاسیکی ده، ب واتهیا "سترانیّ" یان ژی "ههلبهستیّ"، دهاته نیاسین. لی ته فی وهها ژی، دهما ئاخفتن تیّته سهر ئهدهبا لاتینی یا بهری نقیسیّ، چ سنوور، د ناقبهرا پهخشان و هوّزانیّ ده، ناییّن دیتن.

که قنترین شیوهیی نهدهبا هوزانی یا روّمانی، ساتوری بوو (تیرمنی ساتوری، ژ ناقی کرانی (پاشایی) ئیتالی یی میتوّلوّژی "ساتورن" هاتیه). ئه و ژ بو سترانی ب کار دهات و وهکو داب، هوزانا ساتوری دوو مالک بوون و ب بیهندایینی (فاریزی) ژ هه قهدبوون و مالکا دوویهمین، ژ یا پیشین کنتر (کورتر) بوو.

هۆزانا ساتوری، ب فرههی، د هۆزانا كولتوری ده، ب كار دهات. د هزرا يين بهری قوناغا كهڤناره ده، دهستی خوداوهندان، د ههموو كاران ده ههبوو. ژ بهر ڤی چهندی، بهری وان دهست ب تشتهكی بكرانا، بهری خوه ددان خوداوهندان و دوزا هاريكاريی دكرن. ئهم دشین بیژن كو ههموو ژیانا وان خهلكان، چ د دهما شهر ده و چ د دهما ئاشتیی ده، ب ئایینی قه گریدایی بوو. لی بهلی، مایتیكرنا خوداوهندان، د هشمهندی و دهروونیا وان ده، نهبوو (لی ئه یه یه ده یونانیین كه قنار پهیدا دبوو). ب هزرا وان قه، قیانا خوداوهندی، ب گشتی د ژیانا تایبهت یا قیانا خوداوهندی، ب هوز و بنهمالی كهسان ده. لهوما ژی، ئایینا روّمایی، نه ب كهسان قه دهاته گریدان، لی ب هوز و بنهمالی قه.

ل ده قرمانیان، باوهریه کوهها ههبوو کو پید قیبوو، پیشینی ژده زگههین مروّقان ره به، نه کو ژین ئایینی ره. و پهرستنا کو بو خوداوهنده کی دهاته کرن، ته نی ژبو خورهسه ریا ئاریشه کی بوو. دبه ژبه رفی چهندی، ههر واره ک ژوارین ژیانی، خوداوهنده کی خوه ههبوو و ئه و دبوو جییی ریزداریی، که نگی ب ئه رکی خوه یی پراکتیکی، د ژیانا خه لکی ده، رادبوو.

لیّ میتوّلوژیا یوّنانی، یا کو ل ئیتالیا، ژ میّژقه هاتبوو نیاسین، ژ بوّ وان، تهنی فاکتهرهك ویّژهیی بوو و هیچ ب چ شیّوهیان، کارتیّکرنا خوه ل سهر ژیانا وان یا ئایینی نهدکر. گهلهك وهسا هزر دکن کو ل ده و روّمانییّن که قنار، ئاشوّپهك فره هنهبوو، ژ بهر قی چهندی، ئه و وه کو یوّنانیان نهدشیان ژیانا میتوّلوژی بئه فرینن کو ژ ئه ده با هونه ری ببوویا بنگه ه. نهبوونا میتوّلوژیا ل سهر چیّبوونا خوداوهندان و پهیوهندییّن بنه مالی، د ناق وان ده، به ری هه ر تشتی ب شیّوهیی ئایینا وان یا شیّوهیی پراگماتیکی قه گریّدایی بوو. ئه قی ژی ژیانا جفاکی ب سنوور دکر، ئانکو هه ر تشته ک، ژ بو تشته کی بوو.

ژ خوه، ئه څ ژی بو ئهگهری وی یه کی کو ههر سترانه ك یان سرووده ك، چاوا ل سهر روومه تا خوداوهنده کی بیت، وه ها ژی، ژ بو واره کی، ژ وارین ژیانی. ئه فی ژی هشت کو ستران و سروودین خوداوهندان، ببن ژ بو سترانین چاند، جه ژن و به هیان.

ژ ژیدهرین جییین باوهریی، ئهم دزانن کو ل ئیتالیا، د دهما قهشارتنا مریان ده، ب گری دنهراندن (سترانین کو دافیرژن سهر مریان) و ل ده فرومانیان، ژی ره دهاته گوتن نینی، و وهکو داب ستران د بهر ئالاقا موزیکا "فلیت" دهاته گوتن. د قوناغا کهفناره ده، مروّفین کهسی مری، دنهراندن، لی دوره، کهس ژ بو فی ئهرك و کاری دهاتن تهرخان کرن. ژ قان سترانین سهر مریان (نینی)، مخابن، تشتهك نههاتیه پاراستن. دیاره، ئهفستران ب گوتنین ئیشوکی و ژان بوون کو تیدا پهسنی یی مری ددان.

ل گۆر ئاگاهییین کو ههنه، فهشارتنا کهسی کو ب مهقامی خوه یی جفاکی بلند بوو، شیّوهیی خوه یی ئاههنگی و فهرمی دستهند. ب فهشارتنا نافداری روّمایی، ئاخفتن دهاته سهر نه ژاد، مه زنایی و فههره مانیین وی. ب پرانی کهسیّن کو ئاخفتن دکرن، ژ بنه مالا کهسی مری، ب خوه، بوون. ل په ی فی یه کی، ئه و ئاخفتنبیّری دهات پاراستن و ژ قوناغه کی، ده رباسی فوناغه کی دن دبوون. و د پاشهروژی ده، دبوون پارچه ک ژ دیروکا گه ل یا کولتوری کو ژ بو گهنجان، ب روّلا یه روه رده کرنی رادبوون.

لیٔ ههرچی (سهبارهت) سترانین جهژنان، دوو ئاراستهیین خوه ههبوون، د وارهکی ده، ئه و پهسندایینه بوو ژ بو کهسین ب مهقامی خوه بلند و د واری دن ده، ئه و ژ بو حهنه به و کهیفخوه شیی دهاتنه گوتن. ل فر، فهره، بیته گوتن کو سترانین ژ بو داوه تان ژی، شیوه یین خوه یین حهنه کان دستهندن. کو پری جاران ژ گونه و کیماسیین بووك و زافایی ره، دبوون دهستنیشان. ب فی ژی، خویا دبیت کو سترانا پهسندایینا مهزنان، شیوه یی کومیدی.

ل گۆرا كو ديرۆكنياس "تيت ليڤى" دبێژه، جارا پێشيێ ياريا شانۆيێ، ل رۆما ب ههموو خسلهتێن خوه قه، ب شێوهيێ ساتورى هاته پێشكێشكرن. ب خوه، كهنگى سالا (364) بهرى زايينێ هاڵێ (تاعونێ) گرته سهر رۆما، ياريێن شانۆيى دهاتن ل دارخستن، داكو خوداوهند دلۆڤانيا خوه ببارينن و خهلكێ ژ مهترسيێ قورتال بكهن.

بهرى ڤێ رويدانێ، ياريێن كو دبوون، سيركى بوون. ئهو ئهكتهرێن گۆڤهندهڤان كو ژ ئيترۆرێ هاتبوون داخوازكرن، ديلانێن خوه، ل بهر ئالاڤا موزيكا فليتێ دكرن. دووڕه، گهنجێن روٚمايێ لاساييكرنا وان دكرن، ب حهنهك و لاقردى و نه بێ يى گوٚتن ئاڤێتنا بهرههڤ، گوڤهندا خوه دكرن. ئهڤ دياردا نوه، ژ لايێ ئهكتهرێن جى، هاته گوههرتن، نوهكرن و پهسهندكرن.

یاریا شانویی کو ب ژیانا روّژانه یا جفاکی فه، گریّدایی بوو، نه پرسوّنیّن کونکریّت (تایبهت) یی رادبوون، لیّ ئهو کهسیّن نهموونایی ژ بسیوریّن جوّرهبهجوّر، ئهف

یه ک ب ژانره کی کومیدی کو ژ ساتورا جودا بوو، دکرن. و ژیّره دگوتن "ئاتیّلانا" بوئه قتیرمنه ژ ناقی باژیّری ئاتیّلا کو ل ده قهرا کهمپانی بوو، هاتیه وهرگرتن). بیزی سالا (300) بهری زایینی، ئه قد دیاردا شانوّیی تیّته روّما. دهستییکا ههبوونا خوه، بشیّوهیی گهلیّری بوو و ئه کتهریّن لاقرد (لاساییکهر) ب سیستیّم پی رادبوون. د ئاتیّلانی ده، ئهلهمهنتیّن شانوّیا یوّنانی، روّمانی و لاتینی جییی خوه تیّدا گرتبوون.

ژ ئاتیّلانا پیّشین، تشتهك ژێ نههاتیه پاراستن. تهنیّ، مه هندهك بهش، ژ ئهدهبا کو ب ئاتیلانی ب ناقد دبوو، ههیه و دهستپیّکا سهدسالا یهکهم بهری زایینیّ کو وهراریهك خوه ستهندبوو وگهش ببوو. ل قر، گهرهك ئهم بیّژن کو چ کوٚمیدیا ساتوری و چ یا ئاتیّلانی، باندوّرهك خوه یا مهزن ل سهر بهرههمیّ نقیسهری کوٚمیدی یی روٚماییّ بوو. سوژیّت و "پلاقت" کربوو. پلاقت ژی مهزنترین نقیسهری کوٚمیدیایییّ ل روٚمایییّ بوو. سوژیّت و پرسوٚنیّن کوٚمیدی ییّن وی، ب ههست و گیانیّ خوه، ژ شانوّیا گهلیّری قه، داگرتی بوون.

شیّوهیی کولتورا روّهایی یا زارهکی، ههتا د قوّناغیّن کهقناره دا، نقیسین تیّدا پهیدا دبوو. هنده ک دهستنقیسیّن ب زمانی لاتینی هاتنه پاراستن کو دیروّکا وان دزیقره سهدسالا شهشان بهری زایینی. لی به لی روّهانیان، ژ سهد ساله کی ههتا سهد ساله که دن، وهراسه تا خوه یا هوّزانی، ب ئاواکی زاره کی دپاراستن. ل ده قروّمانیان، گوهلیّکرنا ژ دیروّک و کولتورا خوه یا که قناره، ژ دهستپیّکی پهیدا ببوو. ژ بهر قی چهندی ژی، دیروّک و حورباسی نقیسینی ببه.

ل روّمایی، ژ کهسیّن دهسه لاتدار دهاته خوهستن کو ئه و ب توّمار کرنا بویه ریّن هه ری گرنگ رابن. دووره، ئه و دهستنفیس د ئه رشیفان ده، ب تیّرمنی "کوّمه نتاری" ب ناف دبو و. ئه ف دهستنفیس نه گهشتنه فوّناغا مه، لی ئاخفتنا ل سه ر وان، د به رهه میّن گهله ک نفیسه ران ده، ده رباس دبن.

بەشى دوويەم ئەدەبا رۆمانى يا دەستىپكى (240 ـ 82) بەرى زايينى

كەنگى رۆما سالا (265) بەرى زايينى ، زۆرا ئيتاليا بر، ئەو بوو قۆناغا دەستېپكا پروسيسا نۆژەنيا ئاڤاكرنا دەولەتى. ژ ئەنجاما ڤى يەكى، ئەو پۆليسى (باۋارى دەولەت) لاتينى يى بچووك، ھيدى ـ ھيدى دبه پايتەختا ئيمپراتۆريەتەك مەزن كو د بن سيوانا خوە دە، گەلەك گەل دجڤاندن. ژ ھەر دەڤەرى ئاپينينا نيڤ گراڤ، خەلك، چ ژ بۆ خەباتا كولتورى و چ يا سياسى بەر ب رۆمايى ڤە چوون. ئەم دشين بيژن كو، د ڤى قۆناغى دە، ئيتاليا رۆمانيا خوە دستەند و رۆما ژى ئيتاليكرنا خوە. كارتيكرنا رۆما و ئيتاليا ل سەر ھەڤ، ھەر كو قۆناغ ب ور دە دچوو، بەرفرەھ و كوور دبوو.

د ههمان دهم ده، ب بهلافکرن و جیگرتنا روّمانیان، ل ههریّما دهریایا سپی، ئیلینیتی ژی رههیّن خوه بهردان جڤاکا ویّ. پشتی ب داویبوونا شهریّ "پوّیینیّ ییّ پیّشین" ل سالا (264 ـ 241) بهری زایینیّ ، سیتسیلیا دکه قه بن دهسه لاتا روّمانیان. سیتسیلیا ژی، د وی دهمیّ ده، یه ك، ژ نافه ندیّن کولتور و زانیاری یا یوّنانی بوو و د سالا (227) بهری زایینیّ ده، سیتسیلیا دبه یه ك ژ ههریّمیّن روّما یا پیّشین. دان و ستاندنا روّمایی و یوّنانیان کو دهستپیّکیّ شیّوهییّ نهپهریادیك بوو (چاوا ای دهات) ئیدی، شیّوهیی بهرده وامی و دیاردا رونشتی دستینه. بهری قیّ دهمیّ، پهیوه ندییّن روّمانیان ب یوّنانیان ره، ب گشتی د واری بازرگانیی ده بوون، ئیّدی نه فی پهیوه ندی ده درباسی واریّن لهشکهری و دیپلوّماسی ژی دبن.

د قی قوناغا دیروکی ده، چ ل باژاری و چ ل گوندی، ل ئیتالیا، ب ژیان و رابوون و رونشتنا خوه قه، تینه گوههرتن. و هندهك داب و نهریتین یونانیان، ژ خوه ره وهردگرن. و هاتنا ئهكتهر، موسیار (موسیقژهن)، ماموستا و نوژداران، ژ بو روما دهست یی دکهت. پهرتوك ژی دبن یهك ژ دیاردهیین کولتوری یین روما.

ژ خوه، کهنگی (دهما) پهیوهندیا روّمانیان ب کولتورا نقیسی یا یوّنانیان ره چێ بوو، ئیلینیکرنا وان هین خورتر (ب هیّزتر) دبیت. ههگهر ل یوّنانێ، ئهدهبا سهرزاری ههتا شیّوهیێ نقیسینێ ستهند، پیّنج سهدسالان کشاند، لێ ل روّما ئهڨ پروٚسیٚس ب دهما خوه، کورتتر بوو.

دان و ستاندنا ب پهرتوکان ره، ل ئیتالیا دبه شیّوهیهك ژ کولتورا گهلیّری و ل ههموو ههریّمیّن وی بهلاف دبیت. ئهدهب، فهلسهفه و زانیاریا یوّنانی، ل سهر ههر تشتی تیّته گرتن و ژ بوّ روّمانیان، دبن جییّن لاسایی کرنی و ژ خوه ره دکن نهموونایی.

ب دەستخستنا ماكودۆنيا، يۆنان و كارفاگين، رۆما دەولەتا ئيلينى كو زمانى يۆنانى تيدا گرتبوو سەر ھەر دەقەرى، ئيدى ئەو دخە بن كۆنترولا خوه. د ھوندرى سەد سالەكى دە، ب قەفلان ديلين كو راھشتى كولتورا يۆنانى بوون، تينه ئيتاليا. و ھەبوونا كۆلەيين خواندەقان، د بنەمالا ئيتالى دە، دبە دياردەيەك نۆرمال (ئاسايى). ژ خوە، كەسانيا كۆلەيى يۆنانى ل دەڤ رۆمانيان، دبە دەستنيشانا پەرتوك و خواندنى.

ل روّما که قناره، ئه ده با نقیسی، ته نی وه کو ئه ده با وه رگه پی (وه رگیپرانی) په یدا بوو. لی فه ره بیته گوتن کو ئه فی وه رگه پی ده بی ده ستدریژایی (مایتیکرنی) چی دبوو. د فی وه رگه پی ده، چاوا تایبه تیا زمانی لاتینی، د به ر چافان ره، ده رباس دبوو، وه ها ژی کولتورا روّمانیان. و ب سایا فی وه رگه پا ئازاد، نقیسه ر و هو زانفانین روّمانی یین پیشین، بنگه ه ژ ئه ده با خوه ره دانین.

پهیدا بوونا هۆزانقانیّن بسپور و شارهزا، ل روّما و مافدایینا کو ئهو ببن خودانیّ بهرههمیّن خود، ژ ئهنجاما بهلافکرنا کولتور و نقیسینا ئیّلینی ل روّما بوو. ئیّدی، چ

دهقا ئهدهبی کو بهلاق دبوو، پیدفیبوو کو ناقی ئهفرینه ل سهر ههبیت. و ژ قی ئهفرینه ری، رهسهنی و نوخوازی دهاته خوهستن.

هۆزانڤانێن رۆمانی یێن پێشین، ژ کهسێن کو مهقامێ (پله و پایهیا) وان یێن جڤاکی نزم بوون، (وهکو لێڨی ئاندرۆنیك و تێرێنیتسکی دهستپێکێ کۆله بوون و دووڕه ئهو بوونه ئازاد) و ههر وهها ژی وهکو نێڨی، پلاڤت و ئێنێ کو نه ژ ههرێمێن لاتینی بوون. تشتهکی سهیر ل ڤر نینه کو ئهو کهسێن ژ ههرێمێن جۆرەبهجۆر و ژ خهلکێن تێکهل، بوونه پرا د ناڤبهرا کولتورا یونانی و روٚمانی ده. ژ بهر کو هندهك ژ ڤان هوٚزانڤانان، زمانێ وان یێ زکماکی، زمانێ یونانی بوو.

ل گۆرا كو تێته گۆتن، بسپوريا هۆزانى، نه جييێ رێزگرتنێ بوو. ل سهر ڤێ يهكێ كاتۆن (د سهدسالا 2) بهرى زايينێ ، نڤيسيبوو: ((هونهر و هۆزان نه جييێ رێزگرتنێ بوون. ئهو كهسێ كو مژوولى ڤێ يهكێ دبوو و د جهژنان ده، هۆزانێن خوه دخوهند، ژێره دگۆتن: "گهرۆكێ ڤالا".

هۆزانقانى پىشىى (لىڭ ئاندرۆنىك)

ئاندرۆنىك، ھۆزانقانى رۆمانى يى ناقدار، يۆنانى بوو و ژ خەلكى ئارىنتا بوو. سالا (272) بەرى زايىنى، دەما رۆمانىان باژارى وى ستاند، ئەو وەكو دىلەكى (ئىخسىرەكى) ئانىن رۆمايى. ئەوى وەكو كۆلە ل مالەكە ژ بنەمالىن رۆمايى يى ناقدار، رىنجبەرى دكر. خودانى مالى، ئەو كرە مامۆستايى زارۆكىن خوە و دوورە، ئەو ژ كۆلەتىى ئازاد كر. لى گۆرا دابىن رۆمانىان، مرۆقى كۆلە، ناقى مالكدارى خوە، ل خوە دكر و ب قى ژى ناقى وى بوو لىقى ئاندرۆنىك.

ژ بۆ پێدڤیا وەرگەرێ، ئەوى بۆ زمانێ لاتینی داستانا ھۆمیرۆسی "ئۆدیسێ" وەرگەراند. ژ بلی ڤێ یەکێ، ئەوى گۆھەرتن، د تراژیدی و کۆمیدیێن یۆنانی چێ کر، و یەك ژ وان بەرھەمان ل سالا (240) بەری زایینێ ، ب ھەلكەڤتا ب داویبوونا شەرێ پۆنینی یێ پێشین، ل سەر دەپا شانۆیێ ھاتە پێشکێشکرن. و ئەڨ بوو یەكەمین بەرھەمێ شانۆیی کو ل رۆما ھاتبوو دانان. سالا (207) بەری زایینێ ، ئاندرۆنیك براسپاردنا پۆنتیفیکان (کاھنان) سروودا خوداوەندا یونۆنا نڤیساند. ئەوی ناڤەرۆكەك رۆمانی دا شێومیێ لیریکی یێ یۆنانی. سروود جارا پێشین، د دەما نڤێژا ب كۆم ژ لایێ رومانی دا بهری کهورەسان ببوون، ھاتە گۆتن.

ژ بهرههمیّن لیقی ئاندروّنیك، تهنی هندهك پارچه، د داستان دا مانه. ژ بلی وان پارچان ناقیّن (9) تراژیدیان و سیّ کوّمیدیان ژی هاتنه پاراستن. ژ وان، پیّنج تراژیدی ل سهر بنگههیّن میتوّلوّژیا یوّنانی هاتنه ئاقاکرن و وهکو بهردهوامی ژ تراژیدییّن کلاسیکی ییّن سهدسالا (5) بهری زایینی ، بوون. ب تایبهت، ئهو لاساییکرنهك ژ

بهرههمیّن یوٚرپیدس بوون، چونکی ئه فیسهری تراژیدیا، ل روٚمایی گهلهکی دهاته حهزکرن. ژ وان تراژیدییّن کو ل سهر بنگههی سوژیّتی میتوّلوٚژیا یوّنانی هاتنه ئافراندن: "ئاخیل" و "ههسیی تهروادی".

تراژیدیین لیّقی ئاندرونیك، ومکو یین یونانیان ژ دیالوگی و کمورهسی پیك دهات یان ژی، ژسترانبیّژیا کهسهکی. لی به لی، روّلا کهورهسی، د شانوّیا وی ده پر کیّم بوو، نه ومکو یا یوّنانیان کو پر زیّده بوو.

وهرگهرا "ئۆدىسى" بوو يەكەمىن بەرھەمى داستانى كو دەرباسى زمانى لاتىنى ببوو. گەرپانا ئۆدىسى، وەكو نياسە، ب تايبەت ب سيتسيليا و ئيتاليا قە گريدايى يە. د قۆناغا گەرپانا دەريايى دە كو رۆما دەريايا سپى، د دەست خستبوو، سەرگوزەشتىن (موغامراتىن) قەھرەمانى ل دەريايان، ل دەق رۆمانيان بوونە جىيى بالكىشىي.

گەرەك بيّتە ئاماژەپيّكرن كو "ئۆدىسىّ" يا ليّڤى ئاندرۆنىك، نە لاسايىكرنە ژ شاكارا ئەدەبا يۆنانى رە، لىّ ئەفراندن و نوھكرنا ل گۆرا دەمىّ يە.

گ. نێڤى (نێزى 270 ـ 200) بەرى زايينێ

گ. نیّقی (نیّزی 270 _ 200) بهری زایینی ، ل کامیانیا ل باشووری ههریّما لاتسی ژ دایك بوویه و ژ بنهمالا پلیّبی یه. د شهری پونینی یی پیشین ده، خزمهتا لهشکهری، د ئوردویا روّمایی ده دکر. سالا (235) بهری زایینی ، دهستپیّکا خهباتا وی یا شانوّیی بوو.

بهرههمین شانویی کو جییهکی نافهندی، د خهباتا نیفی یا ئهدهبی ده دگرت، ژیّره بوونه ئهگهری سهرئیّشی و بهلایان. کوّمیدییّن هوّزانفانی ههمبهری ماقولان مشت (تژی) رهخنه و هیّرش بوون، گهلهك کهفالیّن (تافلوّ، دیمهن) کوّمیدی، ژ بوّ ژیانا تایبهت یا کهسیّن دهسهلاتا بلند، دهستنیشان بوون. نیّفی سالیّن داوی، ژ ژیانا خوه، ژ وهلاتیّ خوه هاتبوو دهر و ل ئوّتیکیّ (باکووریّ ئهفریقاییّ) دهرباس کر و ل ور ژی، ل مشهختیی مر.

نیّقی، د دهما خوه ده، ژ بهر گیانی خوه یی ئازاد کو ب دهنگهکی بلند ده دافیّت ستهمکاریا چینا بلند، نهدشیا کوّمیدییّن خوه ب بابهتیّن سهردهمیانه پیشکیْش بکهت، ژ بهر قی چهندی، بهری خوه دده بابهتیّن دیروّکی. ئهو ل قر بویهریّن شهر کو ب خوه، د گهنجاتیا خوه ده، بهشدار بوو، دقهژینه. لیّ بهلی، بابهتیّن کوّمیدی ییّن ههری نیّزی دلیّ وی بوو، ژ بهر کو ب ریّیا پیکهنینی، ئهو دشیا ههمبهری ماقولا هناقا (ناخا) خوه هیّنك بکه و تشتی بخوازه، ببیژه. و ئهو پارچهییّن کو ژ بهرههمیّن وی گههشتنه مه، خوهش ساتورا (ترانیّن) سیاسی د وان ده دیار دبن. ئهوی ژی وهکو ئهریستوّقانی گریکی، بی دلوّقانی کهسیّن سهردهما خوه، ب رهخنهییّن ژههرینی، دهشتنیشان دکرن.

بههرهمیا نیّقی یا کوّمیدی پر نیّزی شیّوهیی شانوّیی یی گهایّری بوو. نه دوره کو نیّقی ب خوه دامهزریّنهری کوّمیدیا "توّگاتی" یه (ئه ف ناقه ژ ناقی جل و بهرگی روّمانی توّگی هاتیه) یه کو ب بابهتیّن خوه ژ ژیانا روّمانیان دستهند. د دهما خوه ده، کوّمیدیا یوّنانی ژی ب ناقی "پالیات" ههبوو، کو ئهو ژی واتهیا پالتوّ دستینه.

ئهم ناڤێن (32) پالیاتێن نێڤی دزانن و هندهك پارچه ژ وان. و ژ ڤان پارچهیان خوهش خویا دبیت کو نێڨی ب بهرههمێن خوه یێن کوٚمیدی، ژ کوٚمیدیێن ئاتیکی نهموونایی بوو. ئهرێ، ئهو ژی وهکو لیڤی ئاندروٚنیك، ب وهرگهڕا ئهدهبا یوٚنانی رابوو، لی ئهو د وهرگهڕا خوه ده، ئازادتر بوو و ههتا جارنا هوٚزانێن خوه یێن تایبهت، ل سهروان زێده دکر.

روّلا نیّقی د دانانا تراژیدیا روّمانیان ده، نه کیّمی روّلا وی د پیشکه قتنا کوّمیدیا وان ده بوو. ئه و یی پیّشین بوو کو تراژیدیا خوه، ب ناقهروّك و ب بابه تیّن دیروّکی و ئه فسانه یی نقیسی بوون. ئه قشانوّ، ژیارییّن نهراندنیّن کو د قه شارتنا مریان ده دهاتنه کرن، پیشکیّش دبوون، و وه ها ژی ژبو ئاهه نگیّن سهرکه قتنان. د بنگه هی به رهه می بناقی "روّمول" ئه فسانا کو ل سهر "روّمل" و "ریّمی" یه. ای مخابن، ئه قبه به به به به ناقی "روّمول" ئه فسانه یین خوه ژئه فسانه یین نه هاتیه پاراستن، ته نی چه ند هو زانیّن ویّ، ژتراژیدییّن کو بابه تیّن خوه ژئه فسانه ییّن یونانی سته ندنه مانه. وه کو تراژیدیا "هه سپی تروادی" ، "هیّکتوری چوویی" ، "ئیفیگینیا" و ... ه تد.

کهرهستا نهتهوهیی کو دهرباسی شیّوهیی شانوّیا یوّنانی ببوو، نیّقی ژی، ئه قسهربور د داستانا "شهری پوّنی" ده چهسپاند. ئه و بوو یی کو داستانا دیروّکی یا پیّشین ب زمانی لاتینی نقیسی بوو. پشتی مرنا نیّقی، دهقا قی داستانی دابهشی سهر حهفت یهرتوکان هاته کرن.

ب خوه، بابهتی فی داستانی، ژ رهوشا سهردهمی وی، ل ده فنیفی چی بوو. د وی دهمی ده، ژ بهر هیرشا ئۆردیا کارفاگینی یا گانیبالدی کو روّما خستبوو تهنگایی، (ئهو

سالا (218 ـ 201) بەرى زايينى)، دەرباسى ئىتاليا بوو، ب قى ۋى شەرى پۆنى يى دوويەم دەست پى كر. ل قر، نىڭى سەركەقتنا رۆمانيان، د شەرى پۆنى يى يەكەم دا، ب بىرا خواندەقانا تىنە، دا بدە خوياكرن كو سەركەقتن، نە ب ساناهى تىتە ستاندن. ب قى يەكى، وى دخوەست ھەستا شەرقانان يا گيانى بلند بكە.

داستانا نیّقی "شهری پونی" داستانا "ئیلیادا" هوّمیروّس ب بیرا مه تینه، و رهقا ئیّنی ژ تهروادا و هاتنا ئیتالیا، کارتیّکرنا گهریانا "ئوّدیسیّ" یا هوٚمیروّس تیّدا خوهش دیاره. (60) پارچه ژ قی داستانی هاتنه پاراستن، ئهو ژی ل سهر دهرکهقتنا ئیّنی ژ تهروادهیه و ههتا بگهی رموشا سهردهمی کو د وی قهدوناغی ده، ل ئیتالیا پهیدا ببوو.

پرانیا وان پارچهینن کو ژ داستانی مانه، ل سهر چیروّکا ئینی یه. د پارچهك ژ فان پارچان ده، دیروّنا کرالا کارفاگینا، ژ قههرهمانی تهروادی دپرسه، ئهو چاوا ژ تهروادی دهرکهفت. ب فی پرسیاری نیّفی ری فهدکه کو ئینی چ بیژه چی بوویه، بئاخفه. وهها ژی، د دهما خوه ده، هوّمیروّس ری دده قههرهمانی خوه "ئوّدیسی" چ ب سهری وی هاتبوو، ببیژه. نی نیّفی د بهر ره، ل سهر حهزکرنا نه بهختیار یا دیروّنا و ئیّنی گوّتنا خوه دبیرژه، ب فی ژی ئهو ئهگهری شهر د نافیهرا روّما و کارفاگینا کو بنگههی خوه میتوّلوّژی یه، دیار دکهت.

كڤينت ئێنێ (239 ـ 169) بەرى زايينێ

ئینی یهکهمین هۆزانقانی رۆمایی بوو کو د بهرههمین وی ده کولتورهك تیکه از یا رۆمانی و یۆنانی، دهاته دیتن. ئینی ل کالابری (باشووری ئیتالیا) ژ دایك بوویه. سالا (204) بهری زایینی هاته رۆمایی. ل قر، ئهوی دهستپیکی ماموستایهتیا زمانی یونانی کر. ئهوی د وانین خوه ده، ژ قوتابیان ره، بهرههمین ئهدهبا یونانی دخواند. ب دهرباسبوونا دهمی، نیزیکبوونهك وی ب کهساتیی سیاسی یی ناقدار ستیپیون ئافریکی مهزن (235 ـ 183 بهری زایینی)، چی دبه. ستیپیون سهروکی کوما سیاسی یا نوبیلیتیتی بوو کو گهلهکی ب هیز و کارتیکهر بوو. ژ خوه، ستیپیون بوو یی کو سالا نوبیلیتیتی بود ی زورا گانیبالدی ل جهنگا "زام" ی، بر.

هاویردۆرا ستیپیۆن، جارا پیشین ل رۆما خەلەكا یەك هزری چی دبیت. ئەندامین وی ومرەسەتا یۆنانی یا گیانی، ب فرەهی ب كار دئانین و ب گشتی مژوولی خەباتا خوه یا رۆشنبیری و ئەدەبی دبوون. دەنگ و دەربرینی فی كۆما ستیپیۆن و كەسین هاویردۆرا وی، كو چارچۆفا هەریمی دەرباس دكرن و ژ بۆ نیزیكبوونا گەلان ژ هەف را، هەول ددان. ئەوی ب شانازی دگۆت كو: "سی دلین من هەنه". دلی یونانی، ئیتالی و رۆمانی. ژ خوه، ژ بۆ فی خهباتا خوه، ئینی هەفوەلاتیا رۆمایی وەرگرت.

ژ وەرەسەتا بەرھەمێن ئێنێ، پڕ ھندك ھاتنە پاراستن. ژ بەر ڤێ ھندكبوونێ، وەكو دھێته خواستن ئەم نەشێن نرخێ خوە بدن وى ھۆزانڤانێ كو خوە ب نوهكەرێ ئەدەبا رۆمانى دنياسى. ئێنێ خوە وەرەسێ ئەدەبا يۆنانى يا بێ ھەمپا دديت، و د ھەمان كات دە، ئەوى ھزر دكر كو ئەوێ ببە دامەزرێنەرێ ئەدەبا رۆمانى يا نوژەن. د نەرينا وى دە،

سمربورا يۆنانيان يا ئەدەبى، ھۆزانقانين لاتينى يين بەرى وى، نەدشيان ب دەست بخن و ب كار بينن.

چارچوّقا بهرههمیّن ئیّنیّ پر فرهه بوو: ئهوی ژ داستانیّ، تراژیدیا و بابهتیّن میتوّلوّژیا یوّنانی، کوّمیدی و ههتا بگهی فهلسهفیّ دده بهر خوه. ههر وهها ژی، وی هوّزانیّن ئیروّتیکی (داشورین)، ساتوری و ئیّییگرامی ژی دئهفراندن.

لى بەلى، نە ھەموو بەرھەمىن وى، ب ژانرىن خوە قە، ل گۆرا پىقانىن يىن يونانى بوون. ل گۆرا كو گۆراتسى دبىن ، ئىنى ھۆزانىن وەھا نقىسى بوون كو ل دەڤ يۆنانىان پەيدا نەببوون. د ھەيامى ئەنتىك دە، كۆمەك ژ بەرھەمىن وى، د بن ناڤى "ساتورا" دە گەلەكى ژ خواندەڤانان نىاس بوو. ب خوە، بەرھەمىن وى يىن ھۆزانى، ژ چوار پەرتوكان پىك دھاتن، ژ قان ھەر چوار پەرتوكان، تەنى چەند پارچە مانە. ژ خوە، ژ وان دىار دبە كو ئەڤ بەرھەم ب ژانرىن خوە، جۆرەبەجۆر بوون. تىدا، باسنىا، چىڤانۆكىن ھۆزانى، ھۆزانىن ئاڧتۆ بىۆگراڧى و ھۆزانىن ئەخلاقى و ھىندەكرنى پەيدا دبوون. ئەم دشىن بىر، كو ئەڭ بەرھەم، ژ ژانرىن تىكەل بوون.

لی نهو بهرههمی کو هشت ناقی ئینی د هوندری سهدسالان ده، بمینه، "ئاننالی" بوو، ئانکو "دهستنقیس". ئه داستانه ک مهزن، ل سهر قههرهمانیا گهلی روّمایی یه. ئه و ژ (18) پهرتوکان پیک هاتبوو، لی تهنی /650/ مالکین هوّزانی ژ وان هاتنه پاراستن. ب شیّوهیا خوه یا هونهری، داستانه ک وهها بهری وی نهبوون. ل گهل کو نیزیکبوونه ک خوه، ژ داستانا "شهری پوّنی" یا نیقی ههیه ژی، لی به لی د ناقبهرا وان ده، گهله ک جودابوون ژی ههنه. نیقی تهنی دیمهنه ک، ژ دیروکا روّمایی دابوو بهر خوه، ئه و ژی شهری پوّنی یی پیشین بوو. ئهری نیقی، ئه و بویهرا دیروکی ب یا ئهفسانی گریدا و شهری پوّنی سهر ئینی و دهرکه قتنا وی ژ تهروادی و هاتنا ئیتالیا، لی وه کو کفینت، ئاخافتن ئانی سهر ئینی و دهرکه قتنا وی ژ تهروادی خوه ده، ده رباس نه کر. د ئینی ههموو دیروکا روّما نه دا به رخوه و د به رههمی خوه ده، ده رباس نه کر. د

"ئاننالی" ده، بویهر ب شیّوهیی ئانالیزا دیروّکی تیّنه پیّشکیّشکرن و ب ئاواکی خروّنیکی تیّته گوّتن، ئانکو ژ چیّبوونا روّما ههتا بگهی قوّناغا سهردهمی.

فهره بیته گۆتن کو نه نیقی و نه ژی ئانالیزهری (شروّفهکهریّ) دیروّکی، ئیلهام ددان ئینیّ، بی هوٚمیروّسی، ئهوی ب خوه ژی، د پیشهکا داستانا خوه ده، ئاماژه پی کریه. ئهو دبیرژه کو "سیتافکا" هوٚمیروّس هاتیه خهونا وی و ژیّ ره گوّتیه کو، ژ ئهڤروّ پیقه، گیانیّ وی قهژیایه و کهتیه لاشیّ ئینیّ. پالدهریّ "خهونایی" جارا پیشین د ئهدهبا یوّنانی ده، ژ لایی کالیماخ ب کار هاتیه و د ئهدهبا روّمایی ده، ئینیّ یی پیشی بوو. ههگهر کالیماخ د خهونا خوه ده، ب موّزان ره دده و دستینه (دان و ستاندنیّ)، بی ئینی د خهونا خوه ده، هوٚمیروّس دبینه. ئهڨ ژی، نیشانا وی یهکی یه کو نشیسهریّ "ئیلیاد" و "ئودیسیّ" جییهکی خوه یی تایبهت، ل دهڨ ئینی ههبوو.

ژ بۆ كو هونەريا داستانى يا يۆنانى قەژينە، ئينى، دخوازە داستانا خوە ل سەر ديرۆكا گەنى رۆمايى ب كارئانىنا پىقەرين ھۆزانى يىن ھۆمىرۆسى دنقىسە. ئەو ژ شوينا سەروايا ساتورينى د ھۆزانا خوە دە ب كار بىنە، ل گۆرا سەروايا ھۆزانا ھۆمىرۆس، گىكا مىتر، دنقىسە.

ژ بو سهروایا گیکا میری دهرباسی زمانی لاتینی بکه، پیدفیا ئینی چی بوو کو ووشهیین نوه، د فهرههنهگا لاتینی ده ب کار بینه، ئهوی ژی ئه یه یه کر. گهریانا ژ بو پهیفین نوه، پیفانین سهروایا گیکا میری دخوهست. دیتنا گوتنین نوه کو ئینی دهرباسی زمانی لاتینی کربوو، گهله کی سهرکه قتی بوون، ئه فی ژی هست، ئه و بسهدسالان جییی خوه، د فهرههنگا زمانی لاتینی ده، بگرن.

دەولەمەندكرنا ئەدەبا نەتەوەيى، ژ لايى ئىنى قە ھەموو لايەنان بوو. بەرى ھەر تشتى، ئەوى گىكا مىترا لاتىنى دانى. و د وارى داستانى دە، ئەو ببوو ھۆمىرۆسى رۆمانيان و نە ب دەرەوا ژىرە دگۆتن: "ئىنى مە" ، "ئىنى باڤ" يان ژى "ھۆمىرۆسى دوويەم".

نڤيسەرين پەخشانى يىن پىشىن

ل رۆمایی، بهرههمین پیشین کو ب پهخشانی هاتنه نشیسین، د واری دیروکی ده بوون. قوناغا پهیدا بوونا فی شیوهیی نشیسینی قهدگه ده داویا سهدسالا سییان (3) بهری زایینی. یا راست دهما ب داویبوونا شهری پونی یی دوویهمین، د ئهدهبا روّمانی ده، پهخشان دهست پی دبیت و ب نافین فابی پیکتور و تسینتسی ئالیمهنت، هاتیه گریدان. و چیبوونا زانیاریا روّمانی د فوناغا شهری پونی ده، نه نی هاتن (نه سودفه) بوو. شهری چهکداری، ب کارفاگینی ره و سهرکهفتنا روّمایی د فی شهری ده، هشت ئهو ببه دهولهته مهزن د جیهانا روّزهلات ده، ههر وهها ژی ببه خالا قهدهری، د دیروّکا ببه دیروّکا خوه بنشیسن کو بهری، دیروّکا خوه بنشیسن کو بهری، دیروّکا دو به به دیروّک دیروّکا دیروّکا دو به به دیروّک د

دیروکنیاسی روّمایی یی پیشین کفینت فابی پیکتور بوو. نهو ب خوه، ژ بنهمالا فابی بویه بانکو ژ ناریستوفراتیین ههری بلند بوو. کهنگی و ل کو نهو ژ دایك بوویه نهدیاره. لی نیاسه کو نهوی خهباتهك نهکتیف د ژیانا سیاسی و لهشکهری یا روّمایی ده، کریه. فابی خهباتا خوه، ل سهر دیروّکی، ب زمانی یوّنانی دنفیساند. فسهکرنا ل سهر دیروّکی، نهوی ژ بویهریّن نهفسانه یی دهست پی کر. ب هاتنا نیّنی بوّ نیتالیا و نافاکرنا روّما و ههتا بگهی سالا (216) بهری زایینی، نانکو دهما شکهستنا روّمانان، د بن سهرکاریا کاتیان ده.

دىرۆكنياس لوتسى تسينتسى ئاليمەنت كو د ھەمان قۆناغا ديرۆكى يا قابى پيكتۆر دە بوو، ژ بنەمالا پلێبى يا كەڤنارە بوو. ئەو ب خوە، سيناتۆر بوو و بەرپرسيا خوە يا دەسەلاتى ھەبوو. ھەر وەھا ژى، نياسە كو ئەوى بەشدارى، د شەرى يۆنى يى دوويەمين

ده، کربوو کو تیدا هانیبالدی وهك دیل هاتبوو گرتن. ئالیمهنت ب زمانی یونانی دنشیساند و ئهوی، دیروکا خوه، ژ ئافاکرنا روّمایی دهست پی کربوو ههتا فوّناغا سهردهما وی. ژ بهرههمین ئالیمهنت و یین پیکتور چهند پارچه هاتنه پاراستن و یین دن وندانه.

دهستپیکا دیروکنفیسیا روّمایی، ب زمانی یونانی بوو، بهری ههر تشتی ب ئارمانجین پراکتیکی فه گریدایی بوو و وهها ژی سیاسهتا دهرفه ئهفی یهك دخوهست. ژ دیروکنیاسان دهاته خوهستن، ئهو بهرامبهری پروّپاگندا كارفاگینی یا ههمبهر دیروّکا وی روّمایی بوو، ب زمانی یوّنانی بنفیسن. و ههلبژارتنا زمانی یوّنانی، ژ بهر جیّگرتنا وی ل گهلهك ههریّمیّن روّژئافا بوو و روّلا وی ژی، د دهولهتی ده، پر مهزن بوو.

ههگهر هۆزانقانێن پێشين يێن رۆما، ژ بنهمالێن کو ب مهقامێن (پله وپايهيێن) خوه يێن جڤاکی نزم بوون و ههتا هندهك ژ وان وهکو کۆله هاتبوون رۆما و دووڕه ژ بۆ خهباتا خوه، بوونه مرۆڤێن ئازاد، ئێ ديرۆکنياسێن رۆمانی يێن پێشين، ژ بنهمالێن ناڤداربوون. و تشتهکی سهير نينه کو ئهو دهسهلاتدار بوون و ژ بۆ ديرۆکا رۆما لايهدار بوون.

دیروٚکنیاسیا روٚمایی، یا که قناره سیستیٚمه کخوه ههبوو، ئه و ژی نقیسینا تشتی فهرمی، به ری هه ر تشتی، ئه و تشتی کو ب سالناما کاهنان قه گریّدایی بوو. ژیّده را دیروٚکنیاسیا قی قوّناغی، ژ بلی تشتیّن فه رمی، ئارشیقی، بنه مالیّن مه زن ژی، دبوون خزمه تکار. لی دیروٚکا فابی پیکتور کو ب زمانی یوّنانی نقیسی بوو، د دیروٚکنیاسیا روّمایی ده بو خالا گوهه رتنی .

دیروٚکنیاسیا روٚما، گهلهك هنگفاندنا (تهماس) خوه ب ئهدهبا هوٚزانی یا قوّناغی ههبوو. کهنگی د دیروٚکنیاسیی ده، ئاخافتن دهاته سهر دیروٚکا کهفناره یا پر دوور، مسوّگهر میتوٚلوٚژی تیّدا دهرباس دبوو، ژ بهر فی چهندی، ئهم دشیّن ب داستانا پهخشانی ب ناف بکن. ژ بهر کو کهرهستا هوٚزانی و یا دیروٚکی، ژ بهر میتوٚلوٚژیا وان،

دبوون یهك. لی ههلبهت، د داستانا هونهری ده، ب ئارمانج، میتوّلوّژی ب کار دهات، ژ بهر کو ئاشوّپ، یهك ژ رهوشتیّن ویّ ییّن سهرهکی یه. لیّ چاوا به، ب کارئانینا میتوّلوّژیا ژ لاییّ هوٚزانڤانیّن داستانی و نڤیسهریّن دیروّکی، ب ههمان ئارمانج بوو، کو ئهو ژی مهزنبوونا روّما بوو.

ژ بۆ دىرۆكنياسان، بەرى ھەر تشتى، دىرۆكا ئاقاكرنا رۆما و بويەريّن سەردەمى ژ وان رە بالكيّش بوون. ئەڭ تايبەتيا ديرۆكنياسيا كەڭنارە، دهشت ئەو ژ داستانا ديرۆكى "شەرىّ پۆنى" يا نيّقى، نيّزيك بە. ئەڭ نيّزيكبوون، ژ بەر وىّ يەكىّ دھات كو ديرۆكا رۆما ب ئاواكى ميتۆلۆژى دەرباس دبوو.

ههگهر، ب هزرین زانیاری، ل قی دیروکنیاسیا که قناره بیته نه پین، بی گومان، ئه وی گهله کی دووری پی قانین نقیسیتا دیروکی بن. ژ به ر نهبوونا فاکته رین دیروکی، نقیسه رین دیروکی یین وی قوناغی، به ری خوه ددان میتولوژیا. نهبوونا ئاشوپی د دیروکی ده، مه رجه، ای کو تیدا به یه به به که که به یه که هموو ب زمانی یونانی دهاتن نقیسین.

لى ئەو كەسى كو پىشىن دىرۆك ب زمانى لاتىنى نقىسى، ماك پۆرتسى كاتۆن يى مەزن بوو. و ئەمى ھندەكى ل سەر ژيان و خەباتا وى راوەستن.

مارك پۆرتسى كاتۆن يى مەزن (234 ـ 146) بەرى زايىنى

کاتون ل توسکولی ژ دایك بوویه و ژ بنهمالا پلیبی کو ژ بنهمالین کهفناره بوو، لی نه دهولهمهند بوو. دووره کاتون ههر دهم ئاماژه، پی دکر کو ئهو ژ نهژادی پلیبیی یه، دا رهسهنیا خوه دیار بکه.

نه دووره کو کاتون سالا (209) بهری زایینی هاتبه روّمایی. ل قر، زوو ب زوو، ب سایا خهباتا خوه یا چالاك، دبه خودان مهقامه کی سیاسی و لهشکهری. و وه کو کونسوّل هاته هه لبرژارتن. ژ سالا (184) بهری زایینی ئهوی پوستی قه لاوزی گشتی (موفه تش) وهرگرت و تیّته گوّتن کو د قی کاری ده پر رهق بوو. و ناسناقی وی یا سیّنزور، ژ بهر قی شیّوه یی خهباتا وی هاتیه. ب راستی ژی، کاتون ههر دهم لایه نگری داب و نهریتین روّمایی بوو. و ژ بهر قی چهندی ژی، ههر دهم ئهو هه مبهری نوژه نکرنا رابوون و رونشتنان، رادبوو. ب تایبه ت، ئه و هه مه به ری کولتورا یونانی بوو.

ب دانانا پهیوهندیان ل گهل ئیلینیا رۆژهلاتی، کاتون مهترسی ل سهر داب و نهریتین روّمایی ددیت. ژ بهر قی چهندی، ئهو دژبهری کهسین کو دوّزا وهرگرتنا کولتورا ژ دهرقهیی دکرن، رادبوو. ل گهل کو کاتون ب هشکایی ههمبهری دهرباسکرنا کولتورا ئیلینی بوو، لی ههر ئهو کولتور ب فرههی ل روّمایی جییی خوه دگرت.

کاتۆن، د سالێن داوی دا، ژ ژیانان خوه، ب هزرهك وهها بوو کو کارفاگێن مهترسیهکه مهزن ل سهر روّمایه، ژ بهر قی چهندی، وی پیدقی ب ویّرانکرنا وی ددیت. و کهنگی ریّ ژ قی هزرا خوه ددیت، ئهوی دئانی سهر زمانی خوه و دگوّت: "کارفاگیّن، پیّویسته بیّته ویّرانکرن". کوّمپانیا پروّپاگندا دژی کارفاگیّن، د سالا مرنا کاتوّن ده بوو و سالا

(146) بەرى زايينى كارفاگين، ل سەر روويى زەمىنى ھاتبوو راكرن. (د شەرى پۆنى يى سيهمىن دە سالىن 149 ـ 146 بەرى زايينى.)

کولتور و خواندهواریا کاتون، د بن کارتیکرنا ئیلینیزمی چی بوونه، ل گهل کو ئهو دژی قی کولتوری بوو. د ههموو خهباتا کاتون ده، باش زانین و نیاسینا وی ب کولتورا یونانی، دیار دبیت. ئهم قی یهکی خوهش، د بهرههمی وی یی دیروکی "دهستپیک" ده، دبینن. ئهو ژ حهفت پهرتوکان پیک هاتیه، لی مخابن، تهنی هندهك پارچه ژی مانه.

"دەستپێك" بەرھەمى كاتۆن يى ھەرى داوى يە. ب سايا قى بەرھەمى ئەم باش كەسانيا كاتۆن ب خوم دنياسن. ناڤلێكرنا بەرھەمى، ژ ھەموو بەرھەمىن بەرى خوم، د وارى ديرۆكا رۆمايى دە، نەموونايى بوو.

پهرتوکا پیشین ژ "دهستپیکی" یا کاتون ل سهر ئافاکرنا روّمایی بوو. پهرتوکا دوویهم و سیّیهم، ژ بو ئافاکرنا باژاریّن ئیتالی هاتبوون تهرخانکرن. ژ خوه، ژ نافهروّکا فان ههر سیّ پهرتوکان، بهرههم ب خوه، ب ناف بوویه. پهرتوکا چوارهم، ل سهر دیروّکا روّمایی، ژ فوّناغا شهریّ پوّنی ییّ یهکهم ههتا بگهی سالا (152) بهری زایینیّ.

د گەلەك واران دە، ئەم دشين بيژن كو "دەستپيك" نووژەنيەك، د ديرۆكا رۆمايى دە بوو. بەرى كاتۆن، كەسى ديرۆكنياس، ب شيوەيى پەخشانى، ب زمانى لاتينى، نەنڤيسى بوو. نڤيسينا ب لاتينى و ئاڤاكرنا بەرھەمى، ب خوه، ئەرى نه ژ ناڤەرۆكا بەرھەمى يە، ئى دەستنيشانا ھەلويستەك نوھ، د وارى ھزرا ئەخلاقى و سياسى دە بوو. ھەگەر بەرى كاتۆن ديرۆكنياسان، د بەرھەمين خوه دە، رۆلا سەرەكى ژ بۆ سەركەڤتن و قەھرەمانيان، ددان كەسين ناڤدار، ئى كاتۆن ئەڭ رۆل ددا ئۆردىي يان ژى گەل ب گشتى. رۆلا كەس، د ديرۆكى دە، ل دەڭ وى نەبوو، ژ بەر ڤى چەندى، د بەرھەمى وى دە، كەسين سەركار (نە يىن خوه، نە ۋى يىن دژبەر) بىناڭ ناكە.

كاتۆن چاوا رۆلا مەزن ددە گەل، نادە سەركاران، وەھا ژى، ڤێ رۆڸێ ژ بۆ رۆما ناڤەند تەرخان ناكەت. بۆ سەركەڤتنا رۆما، ئەو گرنگيەك مەزن ددە باژارێن ئيتالى يێن دن.

ئەڭ ژى، ژ بەر وى يەكى دھات كو كاتۆن، خوە پىشىن ئىتالى ددىت، پاشان رۆمايى. و دژبەريا ھەرىنمان ھەمبەرى (دژى) دەسەلاتا پايتەختى، ئانكو دەسەلاتا ناڤەندى، كاتۆن خوەش ل سەر رۆپەلىن بەرھەمى خوە يى دىرۆكى دىار دكەت.

ژ خوه، نقیسینا "دهستپیّك" ب زمانی لاتینی ژ بو ههلویستا كاتون ههمبهر كولتورا یونانی دهستنیشان بوو.

ژ بهرههمين كاتون يين كو ب تهمامى هاتنه پاراستن، "ل سهر چاندنيي " يه. د پهرتوكي ده، كاتون قهوهتيي خوه د واري چنينن و چاندنيي ده، دكه و چاوا ل مالي گهرهك خهبات بيته كرن.

بى گومان، خەباتا كاتۆن يا سياسى ژى، رۆلا خوە د بەرھەمىن وى دە ھەيە، نەخاسمە گۆتاربىنژيىن وى. ل گۆرا تسىتسىرۆن دبىنژە كاتۆن زىدەيى (150) گۆتار نفيسى بوون، تەنى (250) پارچە ژ (80) گۆتاربىنژيىن وى ھاتنە پاراستن. بىناھەرۆك و تونىن خوە، ئەو پې جۆرەبەجۆرن. زانىن و گۆتاربىنژيا كاتۆن يا جوان، باش د وان دە، ديارن.

شانويا روماني و پلافت

ل رۆمايى ياريىن (لىستكىن) تراۋىدى و كۆمىدى، ب ھەلكەڤتىن فەرمىيەتى، يان ۋى ۋ بۆ كەسىن تايبەت دھاتى نمايشكرن. ئەو ۋى ۋ بۆ ھەڤوەلاتى يىن دەولەمەند و سەركەڤتنىن جىيى شانازىى، يان ۋى، ۋ بۆ حالەتى مرنا وان (لىستكىن ب قەشارتنا كەسى مرى). د سەدسالا يەكەم دە، بەرى زايينى، ياريىن ل سەر روومەتا سەركەڤتنا سەرداران، شىۆومىى خوم يى فەرمى ل رۆمايى دستىنە.

ژ وان یاریین شانویی کو ب ئاواکی پهریادیك دهاتنه پیشکیشکرن، یاریین روّمایی (گهوره) بوون. ههر سال د ههیقا ئهیلونی ده، ل سهر روومهتا یوپیتر، دهاتن لیستن. ئه یاریین ب کوّمهلایی، بهرپرسین دهولهتی ریّبهریا وان دکرن. و چ ل وان دچوو، ژ خهزینا دهولهتی دهاته مهزاختن. ای د ههمان کات ده، ماگیستارهتان ژی، ژ بو سهرکه قتنا خوه، د هلبژارتنان ده، ژ مالین خوه ژی، دمهزاختن.

سهرپهرشتین قان یاریین شانویی، ئهکتهرین کو ئازادیا خوه ستهندبوون یان ژی یین کوله ژ خوه ره، کری دکرن. خودانی گرووپی، ب خوه ژی ئهکتهر بوو. ئهوی دهقا شانویی، ژ نقیسهری دکری و وهها ژی موزیکا کو دگهل لیستکی دهاته پیشکیشکرن. ههگهر، ل یونانی، هوستایهتیا (شارهزاییا) ئهکتهر ب نرخی خوه گرانبها بوو، لی ل رومایی ههتا سهدسالا یهکهم بهری زایینی، خهباتا ئهکتهری نه جییی ریزداریی بوو. چاوا ل یونانی، وهها ژی ل رومایی، رولا ژنی، زهلام پی رادبوون.

تو بهلگهنامه، ل بهر داستان نینه، دا ببه نیشانا وی یهکی کو ئهکتهران، ل روّما، وهکو ل یوّنانی، ماسك ب کار دئانین. تو گومان نینه کو ماسك د ئاتیّلانی (شانوّیا دیالوّگی) ده ب کار دهات، لیّ د میمیکا (ژیّست و لفینا گهود ـ جسمی ـ) ده، نهبوو. ئه ق

شیوهیی شانویی کو ب نافهروکا خوه، ل سهر ژیانا روزانه بوو، ژن ب خوه ب روّال خوه رادبوو، بیّی ب کارئانینا ماسکی. نه دووره، ماسکان د شانویا روّمایی ده، نه بهری نیفی سهدسالا دوویهم بهری زایینی، جییی خوه گرت.

رۆلا كەورەسى (كۆرسى) كو د شانۆيا ئەنتىك دە، مەرج بوو، ل دەڤ رۆمانيان، رۆلا وى د تراژيديايى دە، پر كێم ببوو، ئى د كۆمىديايى دە، نەمابوو. كەورەس د تراژيديايى دە، تەنى ئاگەھدارى ل سەر كرنێن شانۆيى ددا، ب ڤێ ژى گرێدايى، ئەگەرى بێهنڤەدانى، د ناڤبەرا كرانان دە، چێ دبوو. پەيدا بوونا كەورەسى د كۆمىدىى دە، ئاوەرتە بوو، ژ بەر كو د شانۆيا گەلێرى يا رۆمايى دە، كەورەس ھىچ نەبوو.

دەستپێکێ يارى، ل سەر دکێن دارينى (تەختەيێن دارى) چێ دبوو كو ل بەر وێ حوفكا تەماشەڤانان دجڤيان، لێ دووڕه، جى ژ بۆ تەماشەڤانان هاتە ڤەقەتاندن. ئاڤاهيا شانۆيێ، ب جيێن رونشتنێ، د نيڨێ سەدسالا دوويهم ده بەرى زايينێ، هاتن ئاڤاكرن. ئاڤاهيا شانۆيێ ژ كەڤران هاتبوو چێكرن، جارا پێشين ل رۆمايێ سالا (55) بەرى زايينێ ژ لايێ "گنێ پۆمپێ" هاتبوو ئاڤاكرن.

ئەكتەران، ل سەر دكەك (دەپەك) بلندكرى دليستن و ژێ رە دگۆتن: پرۆسكينا، ڵێ بەشێ ل ياش، ب سكێنا ب ناقد دكرن.

شانؤيا بلاقت

تیت ماکتسی پلافت (250 _ 184) بهری زایینی، ل ئومباری، ژ دایك بوویه. د خورتانیا (جهحیّلینیا) خوه ده، ئهو هاته روّمایی و مژوولی ئهکتهریی بوو. دووره، خوه ژ بو ئهفراندنا كوّمیدیا پالیاتی (پالیاتا واتهیا پالتوّ دستینه) تهرخان كر. و ههتا مرنی وی، دلی تهماشهفانین روّمایی پیکشه هاتبوو گریّدان.

ژ بهر کو پلافت ژ لایی تهماشه فانان تیته حهزگرن و پهسهندگرن، گهله کا جاران هنده ک شانو کو لاواز بوون ژی، د بن نافی وی ره دهرباس دبن. نفیسهرین فان شانویا، ژ بو کو بالا تهماشه فانان بکشینن سهر بهرهه مین خوه، ل سهر ده پا شانویی، د بن نافی پلافت دهاتن دانان، هه تا کو سه دسالا یه کی به ری زایینی (130) کومیدی ب نافی وی دهاتن گریدان. د فوناغا ئهنتیک ده، هه ولدان چی دبوو، کو فان کومیدیان ژ هه ف ده رخن دا بزانبن کیژان، ژ وان یین پلافتن. زانیاری روسه نی "فارون"، ئه فی کومیدی دابه شی سهر دوو کومان کربوون، ئیک: به رهه مین ره سه ن، دوو: به رهه مین ب گومان و سه خته. د فی واری ده، لیکولین ژی چی بوون. ل گورا فان لیکولینان، (21) کومیدی وه ک یین پلافت تهسبیت کربوو، به هموو ده فین خوه فه هاتنه پاراستن و گهشتنه فوناغا مه. (3) کومیدی نه ب تهمامی و (1) ژی، چه ند پارچه ژی.

پلافت، هۆزانفانى رۆمايى، يى پىشىن بوو كو كۆمىدىيىن خوه ب سوژىتىن يۆنانى نفيسىبوو. پالىياتا رۆمايى ژىدەرا خوه، ژ كۆمىديا ئاتىكى يا نوھ دستىنە كو د قۆناغا ئىلىنىزمى دە، چى ببوو. د قى كۆمىديا نوھ دە، ئاراستەيا خوه يا سياسى ـ جفاكى ل سەر پرسىن رۆژانە يىن ب ئىش و ئارىشە كو د كۆمىديا گرىكيا كەقنار دە يەيدا

دبوون. ب تایبهت، د بهرههمین ئاریستوفان ده، ئیدی رادبن و نامینن. ئاریستوفانی کو ژ سالا (427) بهری زایینی، ب بهرههمین خوه ده، گرتبوو سهر دهپا شانویی یا یونانی، ب ههر ئاوایی، ل سهر پرسگریکین (ئاریشین) سیاسی یین تووژ رادوهستیا. ئاریشین کو د کومیدیین ئاریستوفانی ده دهاتن دانان، نه ل گورا مهرجین ژیانا رومانیان بوون. لی بابهتین کو میدیا ئاتیکی یا نوه، پر نیزی دلی تهماشهفانی رومانی بوو. ژ بهر کو ژ رووش و ژیانا وی یا روژانه دبوون دهستنیشان و رهنگفهدان.

ژ بهرههمین نقیسهری کومیدی یی ئافینایی میناندهر، ئهم دنیاسن کو کومیدیا ئاتیکی یا نوه، ژیانا روزانه یا کهسی بی مهقام، ل سهر دهپا شانویی پیشکیش دبوو. قههرهمان و رودانین کومیدیا نوه، دشین ببن قههرهمان و بویهرین ژ بو ههر دهم و دهقهری. هین د ههیامی ئهنتیك ده، ئه گومیدی ب " نهینكا ژیانی" ("قودیكا ژیانی") دهاته نماندن (ب نا گمهین ئه گرن). بابهتین وی یین بنگههین ئه شین و ژیانا بنهمالی بوون.

ب گشتی، کهرهکتهری کهسی بالا نقیسهری شانویی دکشاند و ئهلهمهنتین حهنه کی (کوّمیدی) ژیٚره دبوون هاریکار کو جیهانا هوندر (دهروون) یا قههرهمانیّن خوه بده خویاکرن. ئهو خهله کا کو "پالییاتا" روّمانی پی دهاته هوّناندن (قههاندن)، ههمان چارچوّقا کوّمیدیا نوه یا ئاتیکی بوو. خوّرتی (جهحیّلیّ) ئهقیندار، باقی رمق، کوّلهییّ فهنه ک (فیّلباز)، گیّتهر و شهرقانی خوهدیتی (قوره).

ب دانان پالییاتین خوه، پلافت کوّمیدیا ئاتیکی یا نوه کو نقیسهری وی یی ههری نافدار میّناندهر بوو، ژ خوه ره کر بوو نهموونایی. د بهرههمیّن یوّنانی ییّن شانوّیی ده، وهکو داب پیّشهك ههبوو. ب ریهکی ژ رییّن خوهدایی، بویهریّن کو گهرهك بقهومینا، دهاتن دهستنیشان کرن. ژ بلی فیّ یهکیّ، د پیّشهکیّ ده، دانیاسین ب جیگهه و پرسوّنیّن کو ب کرنان رادبوون، چیّ دبوو. لیّ پلافت، وهکو داب، بهرامبهری ئیکسپوّزیتسیا و سوژیّتیّ، خهمسار بوو، لیّ بهلیّ، ههگهر پیّشهك د کوّمیدیا پلافت ده نهبوویا، ئهوی، ئاگههداری ل سهر بویهریّن داهاتوّ، ژ دیمهنیّن پیّشین ژ کرنان ره، تهماشهفان پیّ ئاگههدار دکرن.

پیشهکین شانویی یین پلافت، د واری شیوه، شیواز و نافهروکی ده، جورهبهجور بوون. هنده و وان ب ناگههداریین خوهدایینه و هندهکین دن ب هاریکاریا کهسین نالیگوری تینه گوتن. و بهشهك ژی، ژ لایی ریفهبهری کومی یان ژی یه کی ژ پرسونان (کهسایه تییان)، ناماژه ب کرنین داهاتو، دهیتهکرن. و جار جاران، ژیده را گریکی دبه دهستنیشان و جارنا ژی یان نایی گوتن، یان ژی د چارچوفی گوتنان ده تیته قسهکرن. شیوازی (ستیلی) پیشهکی، ل ده فی پلافت، وه کو یی د کومیدیا ناتیکی یا نوه ده یه، بهسیته (ساکاره). نه و ب حهنه ک و پهسندایینه کن زیندی ژ جهماوهرین کو هاتنه به به بکن، تیته پیشکیشکرن.

ههگهر پیشهکین پالییاتین پلافت، پر رهنگن، ای سوژیتین کومیدیین وی، یه نالینه و نهدیتینه. وه کو داب د سوژیتی ده، بویهری کو ئه فیندار، چاوا دیلبه را خوه رزگار دکه، تیته دانان. وه ها ژی، د فان سوژیتان ده، کولین فه نه ک کو کالین چکوس (به خیل) دخاپینن هه نه. پلافت کو ئه فرینه ریا وی یا ئاشوپی د له هییه ک (لیمشته ک) ژ حه نه کان ده تیته جه بلاندن (تیکه ل دبه). ئه فی پیکه نین، ال ده فی پلافت گرنگی و تووژاتیا خوه دستینه، نه کو ژ به رکو ئه و ل سه رچ تینه گوتن، ای ژ به رکو ب چ شیوه یی تینه پیشکیشکرن.

نۆكە ژى ئەمە ب كورتى ل سەر ناڤەرۆكا چەند پالىياتىن پلاڤت يىن ھەرى ناڤدار، راوەستن:

1. "ئامفيتريوّن"، ژ بوّ كو ل سەر رابوون و رونشتنا ئالكامينىٚ بزانبه، يوپيتر خوه دخه كراسىٰ ھەڤژينىٰ وى و دىمەنىٰ وى دستىنه. مىٚرىٰ ئالكامىنىٰ ئامفيتريوّن، ل شەره و كوٚلىٰ وى سوٚسى پیٚره یه. یوپیتر كوٚلىٰ خوه ژى دكه وهكو سوٚسى و خوه دخن ژیانا ئالكامینیٰ. لیٚ بویهر، ژ نشكاڤه، لڤینهك دن (شیٚوهیهكی دن) دستینه، دهما ئامفیتریوّن رهسهن (ئیٚکسهر)، ژ شهر ڤهدگهره مالا خوه.

تێته گۆتن كو ژ بەرھەمێن پلاڤت، تەنى ئەڤ كۆمىدى ب لاسايىكرنەك خوە يا مىتۆلۆژى بوو.

2. "شەربك" يان ژى "خزينه" ــ يەقكليۆنى ھەۋار، خزيناكى ژ خوە رە دبينە. ئەق ۋى دى دىكە مرۆقەكى دن. ژ ترسا كو وى خزينا وى بىتە دزين، ئەو دىكەقە ھەق و بەر ب دينبوونى قە دچە. ب چيرۆكا ھەۋار و شەربكى، ب حەزكرنا ليكۆنيد ژ كەچا يەقكليۆن قىدا رە، تىكەل دبيت. ئەق ژى، ژ كۆمىديىن پلاقت يىن ھەرى ب رژدى (جدى) يە، ئەو تىدا پرسين مۆرالى (ئەخلاقى) كو د كۆمىديا ئاتىكى دە، دياردەك نۆرمال بوو و د كۆمىديا رۆمانى دە، بابەتىن وەھا پر كىم پەيدا دبوون.

ههژی گۆتنی یه کو، د کۆمیدیا "خزینه" دا _ "Aulularia" _ پلاڤت، ل سهر یه قکلیونی ههژار یی کو خزینهکا زیری دیتبوو، دئاخقه. ژ شوینا کو قان پاران بخه خهبات و خوهشحالیا خوه، ئهو وان قهدشیره و ب شهق و روز، ژ ترسا کو کهس ببینه، قهلاوزیا (چاقدیریا) وان دکهت. پلاڤت وهها قههرهمانی خوه چکوس (بهخیل) دکه، ههتا ناخوازه بیهنا وی ب خوهشی ههره و بی. ژ بهر قی چهندی، دهما دکهقه خهو، دهقی خوه ب پاچکهکی دگره. ل سهر چکوسیا وی، پلاڤت، وهها دبیژه: "ههتا ناهیله دومان، ژ مانی دهرکهقه ژ دهرقه. و دهما نهنوکین خوه ژی دکه، ب خوه ره دهیله، ژ چکوسیا خوه نکاره باڤیژه. و ههتا ئاڤی ژی نکاره برژینه ..."

پلاڤت بهراووردیا چکوسیا یهڤکلیون، ب جوّمهردیا جیرانی وی "میٚگادوّر" چیّ دکهت. ئهڤ بازرگانهکی دهولهمهنده، پارا دخه خزمهتا خوهشحالیا خوه. ئهو بی یه، لیّ ئهو ل کهچهکه ژ بنهمالهکه زهنگین ناگهره. کهچا یهڤکلیوّن فیّدا ل گوّرا دلیّ وی یه و وی دخوازه، تهڨی کو باڨیّ ویّ ههژاره. لیّ یهڤکلیوّنیّ چکوس، هزرا ویّ یهکیّ دکه کو ئاگههیا جیرانیّ وی ب خزینا وی، چیّ بوویه، لهوما ژی تیّت و دهستی کهچا وی ژی دخوازه. لیّ د راستییّ ده، نه ژ دوور و ژ نه نیزیك، ئهوی ئاگههی ژ خزینا وی نینه. لیّ تهڨی وهها ژی، کهچا یهڤکلیوّن نهبوو ژ نهسیبیّ میگادوّر، ژ بهر کو ئهو ژ پسمامیّ خوه

دووگیانی یه. د قی ناقی ده، کوّلهیی لیکوّنید، ژ بهر کو دیتبوو کو شهربك ل کو هاتیه قهشارتن، تی و ددزه. یه قکلیوّن ژی دکه ههوار و ل خوه دخه و دبیّژه: "ئهز وندا بووم، ئهز مرم."

ل قر، پلاقت ب هۆستایهتی (شارهزایانه) قی تاقلۆیی قهدهینیت: یهقکلیۆن ب قیرین (ههوا و گازی) بهری خوه دده تهماشهقانان و دبیره: "کی بریه، ژ بو من ببن هاریکار و دهستنیشان بکن!" ب بهیستنا قان گوتنان، یهقکلیون لیکونید، هزر دکه، کو دوو گیانی یا کهچا خوه ناس کریه و لهوما ژی، ل مروّقی کو ئهو یهك کری یه، دگهره. ژ بهر قی کهچا خوه ناس کریه و لهوما ژی، ل مروّقی کو بریه، ئهزم." یهقکلیون ژی تیدگههیت چهندی، ئهو تیته بهر و ژیره دبیره: "یی کو بریه، ئهزم." یهقکلیون ژی تیدگههیت کو لیکونید، ل دزیا خوه مکور (پیدانا خوه) تیت. یهقکلیون د روویی وی ده دقیره: "ئهقه چاوا ته دشیا دهستدریزیا نه یا خوه بکرا ؟!". لیکونید ژی، هزر دکه، کو ئهو ل سهر دهستدریزیا وی ژ قیدا ره، ئاماژه پی دکه و بی یی کو وی ب ناق بکه، دبیژه: "دیمهك من دهستدریزی کر، بهلا ژ من ره بمینه !"

ئەڭ گۆتن ھىن بىتر يەڭكليون زقىر (تورە) دكەت، ژ بەر كو ئەو ھزر دكە، لىكونىد دخوازە خزىنا كو دزيه، ژ خوە رە بھىلە. لەوما ژى، ژىرە دبىد، شەگەر تشتى تە بريە تو ل من نەڭەگەرىنى، ئەزى تە بېمە بەر دەستى دادوەرى.ل قر، لىكونىد پرسيار دكە، "چ پىويستە ئەز قەگەرىنىم ؟" ئەقجا ئەو دېرسە: "ما تە چ بريە ؟" ئىدى ئەو تى دگھىن كو ئاخاقتنا وان ل سەر دوو تشتىن ل ھەڭ جودانە.

داویا قی کومیدیی، نهگهشتیه قوناغا مه، لی ژ نقیسا زمانناسه کی روّمانی، ل سهر قی شانویی، ئهم دران کو داوی یا ما داوی زیّر ل باقی قهدگه ره، که چ ژی ب دیلبه ری خوه ره شوو دکه. باقی چکوس، زیّر دیاری دده، ههر دوو نهقینداران. و دبیّره: "ژ بهر قان زیران، ب شهق ره حه تی ژ من ره نه بوو، نوّکا ژی، نه زیّ بشیّم خه و بکم."

3. "دیل" یان ژی "ئێخسیر" ــ گیگیوٚن ژ خوه ره دیلهکی ب ناڤێ فیلوٚکرات دکڕه، دا کو ب کورێ خوه یێ کو ئێخسیر کهتیه دهستێ دوژمن، بگوههږه. دووږه، تێ

- دیارکرن، ئهو ئهسیری کو کریبوو، کوری وی یی دوویهمینه کو بچوکانی هاتبوو دزین.
- 4. "کورکولیوّن" ـ ئه قوشه ب واتایا "کیّزکا نانی" دستینه. ئه ق نا ق ل کهسیّن کورتیّل خور دهاته کرن. کورتیّلوّ ژ لایی فیّدروّمی گهنج هاتبوو راسپاردن، ب فیّلبازی کهچا کو شهرفان ژ خوه ره کریبوو، ژی ره بینه. دووږه، خویا دبه کو کهچ ههفوهلاتیا ئاتیکا یه و خوهشکا شهرفانی کو ئهو کریبوو. ئیّدی برایی ویّ، ب خوه، خوهشکا خوه دده فیّدروّمی کو شوو یی بکه.
- 5. "پیرعهبۆك" یان ژی "پیرههڤی" ــ فیلۆلافتی گهنج، ب نهبوونا باڤی خوه، گیتیرا فیلیّماتیا ژ خوه ره دکره و ب ههڤالیّن خوه ره، دهما خوه پیّره، د مالا باڤی خوه ده، دهرباس دکه. لیّ باڤ ژ نشکاڤه ڤهدگهره مالیّ. و کوّلهیی فهنهك، وی دترسینه و ژیّره دبیّژه، پیرعهبوّك کهتنه مالیّ.
- 6. "دوو مێنێڿم" يان "دووى ێن وهك ههڤ" ــ د بنگههێ كۆميدى ده، دوو جييويێن كو ژ ههڨ، نايێن ناسكرن، هاتيه ئاڨاكرن و بوويه ئهگهرێ وێ يهكێ گهلهك تهڨلههڨى پهيدا ببه.
- 7. "شەرۋانى پايە" ئەۋ كۆمىدى لسەر "قەھرەمانىا" ئەۋىنى يا شەرۋان "پېرگۆپۆلنىك" كو ل ھەر دەۋەرى پەسنى خوە ددە. دوورە، ئەو و پايەبوونا خوە، دبن جىيى پىكەنىنى. ئەۋ كۆمىدى يەك ژ يىن پلاۋت بوون كو گەلەكى د ناۋ تەماشەۋانان دە، جى گرتىبوو و دھاتە حەزكرن.

ئه ف کومیدی، یه ک ژ کومیدیین پلاف یین کو ههری ب تووژایی هاتیه نفیساندن. قههرهمانی سهره کی یی فی کومیدیی پیرگوپولنیک، کو سهرکاره کی لهشکهری یه، و ههر ده م پهسنی میرخاسی و قههرهمانیا خوه کو د شهر ده کریه، دکه. ههرهوها ژی، ئهو خوه وه کو ره فوکی دنی که چ و ژنان خویا دکه. نی د راستیی ده، ئه و د شهر ده ترسنوک بوو، و ژ لایی که چ و ژنان فه ژی، نه دهاته حه زکرن.

پیرگۆپۆلنیك، لهشكهریا خوه، ل ده چار (پاشا) سلیقك كربوو و تهماشه فانین رۆمانی، د كهساتیا وی ده، ترانه پی كرن ب وان لهشكهرین رۆمایی كو د دهما شهری پونی ده، تیکچوویی بوون، لی د دهما ئاشتیی ده، پهسنی خوه ددان و خوه وه كو عهگید ددان دیاركرن. پلافت ههتا نافی قههرهمان ژی، ب ترانه شانی مه دده. نافی وی ژ سی بیژهیان چی بوویه: "پیر گو پولینیك" كو واتهیا "سهركه فتیی باژار و كهلهان" دستینه. تهماشه فان خوه ش تی دگههی كو ژ بو پیکهنینی، پلافت ئه ف ناف دایه فههرهمانی خوه.

د چهپهر و ئهنیا ئهڤینێ ده، پیرگۆپۆلنیك تێکچوویی بوو. ئهو کهچا، ژ خوه ره رهڤاند بوو، دووڕه ژێ دڕهڤه. ب گۆتنهك دن، پلاڤت ترانێ خوه ب مرۆڨێ پهسنۆك دکه. و دیار دکه، دهما گۆتن نه ل گۆرا کرنێ به، وێ خودانێ خوه بکه دهرهوین وجییێ پێکهنینێ.

8. "پسڤرۆل" ــ ئەڤ كۆمىدى ب ناڤى كۆلەيى ھشمەند و ب حكمەت پسڤرۆلە. ئەو ژ خودانى خوە يى گەنج رە دبە ھارىكار كو بكاربە دىلبەرا خوە برەڤىنە.

وهکو مه دیت، کوٚمیدیین (پالییاتین) پلافت ب سوژیتین خوه، نه پر ژ هه فد دوورن. پرسوٚن (کهسایهتی)، ههمان کهسیٚن کو د کوٚمیدیا یوٚنانی یا نوه ده، جییی خوه گرتبوون: پیری خاپاندی، گهنجی ئه فیندار، کوٚلهیی فهنه ک، ئه فی سوژیّت د ههموو کو میدیین وی ده جییی خوه گرتنه، و نه ب ئارمانجه که کو کهن ب خوه ره بینن.

ئەلەمەنتىن كۆمىدى، ل دەڭ پلاقت، يىن رۆمايى ب يىن يۆنانى رە تىكەلن. (جىيى كرن لى دەرباس دبن، يۆنانە، لى قەھرەمان رۆمانى نه.) ژ تايبەتىيىن كۆمىديىن پلاقت يىن دن ئەقەنە ژى: ئەكتەر د دەما ياريا (نواندنا) خوە دە، دشىت بەرى خوە بدە تەماشەڤانان و پرسا ئاستا ياريىن ئەكتەرىن دن بكەت. د كۆمىديىن وى دە، مرۆڤى كۆلە ب كرنىن (كريارىن) وەھا رادبوو كو د ژيانى دە، نەدشيا نىزى وان تشتان ببه. و تايبەتيا داوى ژى ئەو بوو، پلا پىشكەڤتنا بويەران، بى سەرى و بەرى بوو. گەھ ب لەز تايبەتيا داوى ژى ئەو بوو، پلا پىشكەڤتنا بويەران، بى سەرى و بەرى بوو. گەھ ب لەز

و بهزاتی دبوون و گهه ژی، راوهستاندن، ل سهر هندهك دیمهنان چی دبوو کو کهرهکتهری بالکیشیا خوهشحالیی بستینه.

پلافت نهدخوهست روّلا ریّنماکهرییّ (مورشدییّ) بده خوه و ههول ددا خوه نیّزی ئاریشیّن موّرالی (ئهخلاقی) نهکه. ژ وی ره، نهسهرکهفتنا خیّریّ ل سهری، نی سهرکهفتنا هشمهندیی ل سهر بی هشیی (کاوکی ییّ). تهنیّ، چاوا کوّله د کوّمیدیا وی ده، دبه قههرهمان و ب عاقل و فهنهکیا خوه، ژ خودانی خوه و کهسیّن دورا خوه بلندتره، تیّریّ دکه کو ئهم بیّژن پلافت نه ئاماده بوو،خوه مژوولی پرسیاریّن داستانی ییّن رژدی (حدی) بکه.

پلاڤت وێنهکێشيا کۆلهيێ فهنهك دكه، كو ههر دهم دبه ئهگهرێ كهن، ب ڤێ ژی، وی رێ ڤهكر چاوا مروٚڤێ كێم مهقام، دشێت رێيا خوه يا تايبهت، د ژيانێ ده ببينه.

پلاقت، خویاکرنا جیهانا هوندر یا پرسۆنان، ژ خوه ره ناکه ئارمانج، لی تهنی ئارمانجا وی ئهو بوو، ئهوی ب دیمهن و لقینا وان، چاوان بکاربن تهماشه قانان بکهنیین. ئه څیره گرنگ بوو و پلاقت د قی واری ده، پر سهرکه قتی بوو.

ژ خوه، ئهو یاریین کو کهن ب خوه ره دئانین، دبوون دهستنیشانا سهرکهڤتنین پلاڤت. و ژ بۆ کو ئیقهکتا کۆمیدی ـ ئانکو کارتیکرن و بالکیشیا کۆمیدی ـ پلا خوه یا بلند بستینه، هۆزانقان، ب ههر ئاوایی ئازادیی دده وینهکیشیا ئاشۆپا خوه. د بهرههمین وی ده، ههموو ئهگهرین پیکهنینی (کۆمیزمی) چی دبن. کۆمیزما ژ بهر ئاخاڤتن و لشینا دیم و گهود (جسم). و ژ بۆ کو بهیله تهماشهڤان بکهنه، ئهو ههموو شیانان ب کار تینه. و ههتا ئاخاڤتنا رژدی ژی، ههما ب قهکرن و گرتنا چاڤان شیوهیا حهنهکان دستینه، و ئهڤ یهك، د نهرینا پیشین ده، خویا دبه کو نه د جیییی خوه ده یه و بی یی فیانا نشیسهری چی دبیت. و جارنا دیمهنین وهها، د کۆمیدیا پلاڤت ده، پهیدا دبن کو، فیانا نشیسهری چی دبیت. و جارنا دیمهنین وهها، د کومیدیا پلاڤت ده، پهیدا دبن کو، نشکهڤه، بویهر دهرباسی جوکهك (رموتهك) دن دبه و زهمینا خوه یا لوژیکی وندا دکه و ژ شوینا ئیشی، ئیدی کهن دهست یی دبیت.

حەزكرنا پلاڤت ژ شانۆ رە، زكماكى يە. "ئومبريا" جييى كو پلاڤت ئى چى ببوو، كەتبوو بن كارتىكرنا كولتورا ئىروسى كو بەشەك گرنگ ژ لىستكىن شانۆيى بوو. شانۆگەريا پلاڤت ژ ڤر تىنت كو كەرەكتەرى خوە ئىتالى ستەند. شيانىن نياسىنا شانۆگەريى، د زارۆكتىى دە، ل دەڤ پلاڤت چى بوون، و دوورە ئەڭ نياسىن ژيرە بوونە ھارىكار كو ب خوە كۆمىدىيىن خوە بىقىسە. ئى، ل گەل كو دەستېيكى، ئەوى ئەكتەرى دكر، ژ بلى بەھرەميا پلاڤت رەسەنيا وى يا نەتەوەيى ھەببوو، ژ بەر ڤى چەندى جەماوەرى شانۆيى حەز ژى دكرن. ئەو حەزكرى وان بوو، ژ بەر كو شانۆيا وى ھەر كەس تى دگەشت و نيزى وان بوو، ل بەر دىلى وان بوو، دەما دديىتن چاوا كۆلەيى ھەسمەند، ب عەقلى خوە گەلەكى ژ خودانى خوە يى بى ھىش و چكوس بىلىدترە.

فهره، بینته گوتن کو شانویا پلافت، ب دینامیکیا خوه ژی دهاته جوداکرن. ئه و ژی، ژ لایی تهماشه فانان دهاته پهسه ندکرن، دهما ئه کته ر ب روّلا خوه د کومیدیین پلافت ده، دلیستن، ههر دهم ئه و دکه فتن لفینی. تیمپا ب له ز جییی هه ف دگرتن، دیالوّگ ل پهی دیالوّگی دهات، هه گهر نه بوویا، ئیدی مونوّلوّگ پهیدا دبوو. ب گوتنه ک دن، پلافت

دزانی تهماشه قانین وی ل هی قیا چنه و چ ژی دخوازن، و چ ژی دخواستن، وی نه قیه یه دا.

قههرهمانیّن پلاقت ب جل و بهرگیّن یوّنانی نه و ل یوّنانی ژی دژین. ای ب کارمهندیا روّمانی نه و ل گوّرا یاسا و داب و نهریتیّن وی نه. و فهرههنگیا زمان ژی، د واریّ سیاسهت و لهشکهریی ده، یی گهایّ روّما ب کار تینه. جیهانا شانوّیا وی، جیهانهك پارادوّکسه و د ههمان کات ده، ب ههر ئاوایی زندی یه. هوّزانقان، بی سنوور باوهریی ب "هیّزا کوّمیدی" یا بهرههمی خوه تینه و هیچ گوه ناده، ههگهر ل جییهکیّ پیّ گریّدان د ناقبهرا کرنیّ ده نهبه و ههول ناده، قیّ نهلههقکرنیّ راکه.

كۆمىدىين پلاڤت، دياردەيەك ئالۆزە، د شانۆگەرىيا وى قۆناغى دە. شانۆگەر (نڤيسەرى شانۆيى)، ب خوە ل سەر بەرھەمىن خوە وەھا دبىر، "وەرگەرىن ب گۆھارتنه". و ژ بەر كو دەقىن شانۆيى يىن يونانى يىن كو پلاڤت ژ وان كۆمىدىى، خوە ئاڤاكرنه، نەھاتنە پاراست، ئەم نزانن ب چ شىومىى "ئەڤ گۆھارتن" چى بوون، ئايا وى ژ وان كىم كريە يان ژى ل سەر زىدە كريە ؟

شانوگهری (نقیسهری شانویی) کو نیقی پیشین ژ سهدسالا دوویهم بهری زایینی دژیا، ل سهر پلاقت وهها نقیسیبوو: پلاقت، وهکو نیقی، دوو یان سی شانو دکرن یهك. و ژ بو خورتبوونا (ب هیزبوونا) کومیزمی، د بهرههمین خوه ده، ئهوی چهند دیمهن یان ژی پالدهری، کهنی، ژ کومیدیین دن ژی ب کار دئانی. گومان نینه، کو هوزانقانی روّمایی ب ئاواکی ئازاد بهری خوه ددا بهرههمین یوّنانی و تو پیقان ژ بو گوهارتنا وان نهبوو، ئهوی تهنی ل گورا ههستا خوه، ژ بهرههمهکی، بهرههمهکه دن دئافراند. و قی ژی دهشت کو ئهو خوه کوّنتروّل نهکه و چ بی خواستن، وی بکه. ئهم قی نیزیکبوونا ئازاد ژ کهرهستا یوّنانی، د ئازادیا ب کارئانینا فهرههنگیا زمانی وی ژی، د کوّمیدیین وی ده، دبینن.

زمانی لاتینی یی پلافت ـ زمانی جیهانهکه تایبهته. ئه فر زمانی گهلیری یه، لی د ههمان کات ده، نه زمانی کوّله، پیشهیی و بازرگانه یی کو د کوّلانان ده، دهاته بهیستن.

نی ئهو زمانی گهلیّری کو هونهریا خوه ستهندبوو. ب هاریکاریا فی زمانی نهرم کو هونهری و گهلیّری بوو، دشیا د بن باری خوه ده رابه و ببه دهربرینا رهوشیّن کوّمیدی و ئالوّز. ژ خوه، ئه فه دهربرینا ب بیّژهییّن (پهیفیّن) ل هه فه گونجایی و ژ هه فه رهفیایی، دبوون ئهگهریّن کهنی و ترانه پی کرنیّ.

ب خوه، تیکهلکرنا زمانی یونانی و لاتینی د ده قی پرسونان ده، ئهری ئه و دکر خودان کهرهکتهره ک تایبهت، نی د ههمان کات ده، یاریین وشهیی چی دبوون کو کهن ب خوه ره دئانین. لهوما ژی، تیته گوتن کو پلافت هوستایی لیستاکا ب وشهیان بوو. د پیشه کا کومیدیا وی یا ب نافی "ئامفیتریون"، قههرهمانی وی میرکوری ب فان پهیفان بهری خوه دده تهماشه فانان:

وهکهه فیا نه دژوار، تکایی (هیفیی) ژ ته دکهم، ئهز تکایی ل سهر روومه تی ژ روومه تدار، ب روومه تی دکهم، ژ بهر کو نابه تو روومه تی ژ نه روومه تداران بخوازه، بی سهروبه ری یه، خوهسته کا روومه تداران ژ یین بی روومه تک کهسین نه روومه تدار (نه یافژ) کهنگی راستی گوتنه ؟

د شانوٚگهریا پلافت ده، کهورهس (کهورهس) نینه، نی سترانبیْژی جییهکی مهزن دگره. ئه قُ ژی دبه هاریکار کو ل سهر ده پا شانویی شیّوهیه کی کهرنه قالی پهیدا ببه. و پری جاران ستران ب دیالوٚگی دهاتنه گوهارتن و یاریا شانویی دینامیکا خوه دسته ند. ژ بهر کو ب سترانی گوفه ند هه بوو و ب دیالوٚگی ژیست (ئیشاره تین ب لفینی). ئه قهموو دبوون ئهگهری زیندیبوونا شانوٚگهریا پلافت. دیاره، ژ بهر فی چهندی، کومیدیین پلافت نه تهنی ژ بو ته ماشه قانین سهرده ما وی بالکیش بوون، ههر وه ها ژی کومیدیین پلافت نه تهنی ژ بو ته ماشه قانین سهرده ما وی بالکیش بوون، ههر وه ها ژی د هوندری سه دسالان ده، ئه ق به رهه م، ل سهر ده پا شانویی دهاتنه پیشکیشکرن (نواندن). ئه ق یه ک ژی، چاوا ژ به ر پالدهرین کومیدی بوون، وه ها ژی ژ به ر زمانی وی یی گهلیری، سفک و هونه ری بوو. نه ب ده ره وا ئه ده بنیاس لوتسی ئیلی ستیلون، د ده ما خوه ده، ل سه ر زمانی پلافت نفیسیبوو: "هه گهر موّزان بخوه ستنا ب لاتینی بئاخافن، خوه ده، ل سه ر زمانی پلافت نفیسیبوو: "هه گهر موّزان بخوه ستنا ب لاتینی بئاخافن، ئهوی، ب زمانی پلافت گوتنا خوه بگوتانا".

کولتورا ستیپیونی و تیرینتسی:-

كەنگى مەكىدۆنيا، سالا (168) بەرى زايينى كەتە بن دەستى رۆمايى بوو، ئەگەرى خالا گۆھارتنى د ئىلىنكرنا كولتورا رۆمايى دە. ژ ئەنجاما قى سەركەقتنى، سەربازى رۆمايى "لوتسى ئىمىل پاقىل" پەرتوكخانا كرالى (پاشايى) مەكىدۆنى قەگۆھاستى رۆمايى كر. ب قى شىوەى دانياسىنا ھەقوەلاتىين وى، ب بەرھەمىن گەلەك نقىسەرىن يونانى چى بوون.

ژ بلی قی یه کی، سالا (167) به ری زایینی، یه ک ژ ناق گرتیین ئاخیییان، یی کو پشتگیریا مه کیدونیا کربوو، دیرو کنیاس "پولیبی" بوو. ئیمیل پافیل، ئه و کره جییی باوه ریی و ژ کورین خوه ره، کره ماموستا. یه ک ژ وان کوران، "پوبلی کورنیلی ستیپیون ئیمیلیین" بین نیزی 185 به ری زایینی کو د پاشه روژی ده کارفاگین ویران کر و هه پفاند و ل دوورا خوه لایه نگرین کولتورا یونانی جفاندن. ژ وان که سین هاویردورا وی "گایی لیلی" و نقیسه ری کومیدی "تیرینتسی" بوون و وه ها ژی فهیله سوف "پانیتی رودوسکی"، "پولیبی" و ... هتد.

نقیسهرین کو ل دوورا ستیپیون ئیمیلیین گهشتبوون هه ق ژ بانگهوازین روشنبیری یا که قنه پهرستیی بوون، لی به لی نه دژی نیزیکبوونی ب جیهانا یونانی ره بوون. وهها ژی ئه و نه دژبهری ل هه قه هاتنا داب و نهریتین روّمایی یین که قناره، ب هینده کاریا (پهروهردهیا) یونانی ره.

 و سروشتیا مروّق ب خوه یه، کو ژ مروّقایهتیا وی ره دبه دهستنیشان. مروّق دبه مروّق، دما ههست بئیش و خوهشحالیا کهسی بهرامبهری خوه بکه. ئه هزرا فهلسهفی، گوههرتنه ک جهوههری، ژ هزرا فهیلهسوفین یوّنانی ره بوو. ئه فیدیال، د هوّزانا تیریّنتسی تیّته دیتن: "ئهز مروّقم و تو تشتی مروّقایهتی ییّ، ژ من نه غهریبه". ئه فی نیزیکبوونا نوه ژ مروّق ره، د کوّمیدیا پلاقت ده نهدهاته دیتن. شانوّگهریا تیّریّنتسی، تهفی وهها ژی، نه ژ بو جهماوهر بوو، ای ژ بو کوّمه ک ژ ئاریستوقراتیان کو خودان جیّژه که هونهری بوو.

پۆبلى تێرێنتسى (نێزى 190 ـ 159) بەرى زايينێ

تیرینتسی، ل کارفاگینی ژ دایک بوویه (و ژ بو فی یهکی ناسنافی ـ ئافر ـ "ئافریکی" ستهند. ل روّمایی، ئهو کوّلهیی سیناتوّرهکی بوو. ئهوی جوانی و بهرههمی د تیرینتسی گهنج ده دیت، ژ بهر فی چهندی، ئهو ب خواندن دا و دووره ئازاد بهردا.

پشتی ئازادیا خوه، پهیوهندیین وی یین دوستانی، ب گهلهك ماقولین رومایی چی بوون، لی دوستانیا وی یا خورت، ب ستیپیون ئیمیلیین و گایی لیلی ره بوو.

ژ كۆمىدىين تىرىنىتسى (6) گهشتنە قۆناغا مە، ئەو ژى ئەقەنە: "كەچا ژ ئاندرۆسى"، "خوم ئىشۆك"، "لايىقنۇخ ـ قەشمەر"، "فۆرمىون"، "خەسو" و "برايىن ھەڤ". ب كورتايى ناقەرۆكىن وان ب قى شىومىي نە:

"كەچا ژ ئاندرۆسىّ"

که چا هه ژارا گلیکرا، زار و که ک ژ پامفیلی خورت کو ئه فینداری وی بوو، ئانی. پشتی گهله ک ته فلهه فیا، ئه وی بافی خوه کو د دهما شهر ده ئه و وندا کربوو، دیت. ئیدی، تو ئاسته نگی ژ بو لدار خستنا داوه تی نامینن.

"خوه ئيشۆك

پیرهمیّر میّنیّریّم، خوه ب کاری زیّدهیی هیّلا خوه (قوهتا خوه) رادبه، کو وهکو سزا ژ بو خوه ددیت، ژ بهر کو ئهو بوو ئهگهری رهقا دیلبهرا کوری خوه. و هاته خویاکرن کو که چك ژی که چا جیرانی حالخوهش بوو. کوّمیدی ب لدارخستنا داوهتی دچه سهری.

"يێڤنوٚخ ـ قەشمەر"

خیْرپی خوّرت (جهحیّل)، ژ بوّ ب نیّزیکایی پامفیّلا بهدهو (جوان) و خوشك کو کوّله بوو، ناس بکهت، خوه ب جل و بهرگیّن ییّقنوّخ گری دده (دخهملینیت). ل قر، وهکو د کوّمیدییّن دن ده، ب نیاسینا راستیی، بهرههم ب داوی دبیت. دیار دبیت کو پامفیّلا کهچا بنهمالهکه دهولهمهنده.

"فۆرميۆن"

فۆرميۆن، ب ئاواكى سەركەڤتى، ژ كورئامێن ھەڤ "ئانتيفۆنا" و "فێدرين" د وارێ حەز كرنێ، دبيته ھاريكار.

"خەسو"

ژنکا دلپاك، کو تو گونههێن وێ تونه نه، دخوازه ژ بهر کوڕ و بووکا خوه برهڤه، ههره گوند، تهنێ ژ بوٚ وێ يهکێ کو کوڕ ب ژنا خوه ره، ب خوهشحالي پێکڤه بژين.

د فی کومیدیی دا _ خهسو _ ، ئاخافتن تیته سهر پامفیّل، گهنجی کو حهز ژ کهچکا ناف مانی یا ب نافی فاهیدا دکه. نی بافی وی، وی نهجار دکه کو کهجا جیرانی خوه

فیلوّمینا بینه. دهمه که تیّره دچه، حهزکرنا وی ژهه څژینا وی ره چیّ دبیت و دهست ژ فاهیدایی بهر دده. لیّ ب مرنا مروّفه کی وان، ئه و ژ مالیّ دچه، و دهمه که دریّژ نازیقره. ب چوونا وی هه فژینا وی فیلوّمینا فه دگه ره مالا بافیّ خوه و دهمه ک دریّژ، تیّره ناچه، ئه و کوره کی تینه. لیّ ئه و ژ دایکا خوه ره دبیّژه، کور نه ژ هه فژینی وی پامفیّله. دهما پامفیّل دزیفره، دایک ژ زافایی خوه ره دبیّژه کو فیلوّمینا کوره ک ئانیه، لی نه ژی یه و گوتنی ژی دستینه کو ئه وی ژ که سی ره نه بیّژه. ئه و خوه بی ده نگ دکه، لی ناخوازه ب هه فژینا خوه ره بژی. ده ما دایکا وی ژی دپرسه: بو چ تو هه فژینا خوه نائینیه مالی ؟ ئه و دبیّژه کو وی گوتیه، ئیدی ناخوازه ل گه ل خه سو یا خوه بژی. خه سو ژی، بریار دده کو بچه گوند دا کو کور و بووکا وی ب به ختیاری پیک فه بژین.

لی دووره، د شانویی ده، دیار دبیت کو دهما پامفیّل دهستدریّژیا که چکی کربوو، نهو که چ ب خوه دبه ژنا وی و ب فی ژی کورك دبه یی وی. نهو فی یه کی دنیاسه، دهما گولیستیکا (گوستیرا) که چی کو ل شونی مابوو، یا فیلوّمینا ب خوه بوو. پشتی فی یه کی میر و ژن ل هه فه فه دگه رن و ب خوه شی ژیانا خوه ددوّمینن.

"برايين ههڤ"

میکیون و دیّمیّیا برایی همفن، میکیون دوو کوریّن خوه همنه، یه ک ل گونده، ئه و ب خوه وی پهروهرده دکه، لیّ ب شیّوهیه کی ره ق (توند و دژوار). کوری دن ژی ل باژاری دمینه، برایی وی دیّمیّیا وی پهروهرده دکه، لیّ بهروفاژیا بافیّ زاروّکان، ب ههر ئاوایی ریّ دده فیان و ئازادیا برازایی خوه. دووره، دیار دبیت، زاروّکی کو ب هشکایی هاتیه پهروهرده کرن، ئه فی پهروهرده بی مفا دهرباس بوویه.

کۆمیدیا "برایین هه ق" _ تیرینتسی ژ سوژیتی کومیدیا میناندهر یی یونانی ستهندیه. و ژ بلی وی، هنده ک تاقلو ژ نقیسه ری کومیدی یی یونانی دی قیل ژی، د شانویا خوه ده ب کار ئانیه.

د کومیدیا "برایین هههٔ"، پرسا پهروهردی تیته دان. ئههٔ پهروهرده، برییا دوو کهسین برایین هههٔ، تیته دیارکرن. دوو برا کو یهك نافی وی میکیونه و ل باژاری دژی و بازرگانهکی حالخوه برایی دن دیمییایه، لی ئهو ل گوند دژی و خودان زههٔی و باناهایه. دوو کورین دیمییایی ههنه کو یهك "ئیسخینه" و یی دن "کسیفونه"، دیمییا پاناهایه. دوو کورین دیمییایی ههنه کو یهك "ئیسخین ل گهل مامی خوه ل باژاری کوری خوه ئیسخین دده برایی خوه میکیون. ئیدی ئیسخین ل گهل مامی خوه ل باژاری دمینه، کسیفون ژی ل دههٔ باهی خوه، ل گوندی دژی. باهٔ ب پهروهردهیا خوه یا هشك و رمق، ناهیله کو کوری وی دگهل دوست و هههٔالین خوه، کیفخوه شیا خوه بکه. لی ئیسخین کو ل دههٔ مامی خوه یه، ب دوستانی و ب پهیوهندیین خوه ش، دهمی ب مامی خوه ره دهرباس دکه. و مام ری دده گهنجاتیی کو مافی خوه بستینه، ئهو ری ل بهر برازایی خوه ناگره کو شههٔبیرکین خوه، ب هههٔال و دوستان ره، دهرباس بکه.

ل قر، دیمییا، رهخنه ل برایی خوه دکه کو ئهو د پهروهردا خوه ده نهدروسته. ب ههر ئاوایی ئهو داب ونهریتین که فن دپاریزه و ژ برایی خوه دخوازه، د پهروهردا خوه ده، بده سهر شوّپا باق و کالان. ای میکیوّن، ل گهل وی هزری یه کو رابوون و رونشتن گهرهك ل گورا دهمی به.

پشتی کو، دهمهك دهرباس دبه و دیار دبه کو کسیفون، ئهری باقی ب رهقایی ئهو پهروهرده دکر، لی ته فی وه ها ژی، ری ژ خوه ره ددیت کو ب دزی ل گهل هه فالین خوه رونه وکیفا خوه بکه. د فی نافی ره، ئهوی دل دکه فه که چا ناف مالی، و دخوازه، وی ژ خودانی مالی وی بکره، لی پارهیین وی تونه نه. لی دهما کو خودانی وی دخوازه وی ببه قوبرس، تیر کسیفون دکه فه هه فو نزانه ج بکه. ل فرا، برایی وی ئیسخین پی فه تیت. ئه که چا ناف مالی ب زوری ژ خودانی دستینه و دره فینه. دهما بافی وی ل سهر فی

یه کی ناگه هدار دبه کو کوری وی یی ل ده فی برایی وی که چا نافی مانی ب زوری ژ خودانی سته ندیه، تی ده فی برایی خوه و وی دلومینه: "من نه دگوت، پیدفی یه تو هه مبه ری وی ره ق بی ... " نی ده ما پی دزانه کو ئیسخین که چ ژ بو برایی خوه کسیفون ره فاندیه، ئیدی تی دگهی کو په روه رده یا وی ژ بو زاروکان نه دروست بوو، نه کو یا برایی وی.

سوژیدین کومیدیین تیرینتسی، ب تشته کی خوه، ژ سوژیدین کومیدیین یونانی و پالییاتین رومانی نایین جوداکرن. ئهو ب سوژیدین خوه ژ چارچوقا یین بهری خوه دهرناکه قن: رمقاندن، پهیوهندیین بهری ژنئینان و شووکرنی، نیاسینا راستی ژ هه قدره و ب داویبوونه ک ب خوه شحالی. پرسون ژی هه مان ئهون: ئه قیندارین کو پیرهمیر ژ وان ره دبن ئاسته نگ و کولهیی شاره زا کو پیرهمیران دخاپینه و دبه هاریکار کو ههر دوو ئه قیندار بگهین هه قد. هه مان سیستیم، ل ده ق شانوگهریین بهری تیرینتسی تینه دیت، و مکو مینانده ر و یلافت.

ب خوه، تیرینتسی، د کومیدیین خوه ده، پویتهپیدانه ث ژ پرسونان دکر، نه کو ژ پیشکه قتنا خیزین بویهران (سوژیتان). ئانکو ژ جیهانا هوندری قههرهمانان و جیهانا بویهرا، ئه و بیتر ل سهر هنا قا پرسونان رادوهستیا. بهری ههر تشتی، ئه و نیزی جیهانا مروقایه تیی ل ده ق کهسان دبوو، چاوا د فه لسه ها هیومانیزمی ده دهرباس دبوو کو پرنسیپه ث ژ کهسین هاویردورا (دوروبهرین) ستیپیونی قه.

شانوٚگهرییا تیریّنتسی، گهریانهك سهر گیانی مروٚقایه و پیّره ژی گهریانا ژ بوٚ راستیا ژیانی کو هیچ ل ده شانوٚگهری بهری وی مینا "پلافت" نه بالکیّش بوو. ههر قههرهمانهك کوٚمیدی، ل ده نیّریّنتسی، دیمهنی خوه ههیه، ئانکو خودان کهساتیا خوه یا تایبهته. و نهموونا ههر دوو برا د کوٚمیدیا ب نافی "دوو براییّن هه شا دا خوهش خویا دبیت کو میکیون و دیّمیّیا، ئهری براییّن هه شن، نی پر ژ هه شجودانه. و هه تا ئه شیندار، د شانوّیا وی ده، ل گهل کو رهوشته ک وان دج شینه، نی ژ هه شجودانه. تهنی که چا ئه شیندار ژ هوزان شان ره نه بالکی شه، ئه و ههموو بیه که دیمهنی نه و ژ چارچو شاه

قەھرەمانىن كۆمىدىا ئاتىكى يا نوھ نايىن دەر. ھەما ئەم دشىن بىرژن، ئەو تەنى ب ناقىن خوە ژ ھەق تىنى نىاسىن و نە بىتر (يىر).

گەلەك پويتەپيدان، ژ بۆ دەروونيا قەھرەمانان، دهشت حەنەك (كۆميزم) د بەرھەمين تيرينتسى لاواز ببن، ئەڤ ژى، ژيرە دكرن كيماسى. ب راستى ژى، ل دەڤ وى، ئەو پرسۆنين (كەسايەتى) يين كو تەنى كەن ب خوە رە دئانين، نينن. ھەتا پرسۆنى لەشكەرى پايە، د كۆميديا "قەشمەر" دە، ب ھندەك رەوشتين بالكيشى دخەملينە. لى بەلى، پيرەمير، ل دەڤ تيرينتسى، جيين تايبەت دگرن و كەسين ھەرى دلپاكن، نە وەكو ل دەڤ پلاڤت، كو مادترش (ديم نەخوۆش) بوون و بى ھش بوون.

تێرێنتسی، ههول ناده کو تهماشهڤانان، ژ کهنی بخینه، کو پلاڤت ئهڤ یهك ژ خوه ره دکر ئارمانج. ژ بهر ڤێ چهندێ، ئاخاڤتنێن ب چێژ کو دبن جییێ پێکهنینێ، ل دهڦ وی پهیدا نابن. ههر وهها ژی، ئهو بهرێ خوه ناده یاریکرنا ب پهیڤ و بێژهیان ژی. دیاره، ئهڦ ژی دبوون ئهگهرێن ئالوٚزیا کوٚمیدیێن وی کو قههرهمانێن وی خواندهڨانن و بێ بنگهه و ئهگهر ناکهڨن رموشێن تهڤلههڨیێ کو کهن ب خوه ره تینن.

شانوٚگهر، بهر ب کوٚمیدیا دهروونی قه دچوو کو ئاریشین ئهخلاقی تیدا دهاتن دانان. ئهوی خوه، مژوولی کارهکتهر و بالکیٚشیا ژ دهرقه ژ بو کهن، نهدکر. ئهقی ژی رهوشا نقیسهری شانوّیی، دژوارتر دکر. پری جاران، ل سهر قی رهوشا دژوار تیریّنتسی، د پیشهکا خوه ده ئاماژه پی دکر.

پیشهك ل ده شانوگهری یین بهری تیرینتسی، ژ بو کو تهماشه فانان دانیاسینهك، ل سهر تشتی کو ل بهرچافان دقه و مه، ئاگه هدار بکه. ههر و هها ژی، دانیاسینهك ل سهر بویهرین بهری کرنان (کریاران) د پیشه کی ده چی دبوو، لی تیرینتسی یی پیشبوو کو پیشه ک ب ئارمانجا پولیمیکا (هه فرکیا ب گهنگه شه و دان و ستاندنی) ب کار ئانیه. بهری ههر تشتی، ئه وی به رسفا هیرشین کو شانوگهر لوتسی لانو فینی دبرن سه ر، ددا.

هیرشین کو د هاتنه سهر تیرینتسی، د واری میتودا وی یا هونهری بوو و شیانین وی یین ئهفراندنی. پری جاران، وی وهکو دزی بهرههمین پلافت و نیقی دیار دکرن و دگوتن، ئهو بی یی هاریکاریا دوستین خوه یین ماقول نکاره تشته کی بئهفرینه. ب گوتنه ک دن، تیرینتسی ب ناف شانوگهره، ای د راستیی ده، شیانین وی یین ئهفراندنی نینن.

ئهو د پیشه کا کومیدیا "قهشمهر" و "برایین هه قا ده، نه فی (رهد) ناکهت کو ژ بهرهه مین یونانی وهرگرتیه، نی وی دزی نه کریه، د وی قوناغا دیروکی ده، هه گهر، بهرهه مه ک ژ زمانی یونانی بهاتا کوپیکرن، ژ بو زمانی لاتینی، وه کو دزی نه دهاته هه ژمارتن، نی کو نقیسه ره کی دن، هه مان به رهه م ژ بو زمانی لاتینی کوپیا بکرا (ئانکو ب دهستدری ژیا وهرگه ری)، ئه قجا ئه ق د ئه فراندنی ده، دبوو، دزی. ژ به ر قی چهندی، تیرینتسی دبیژه من دزی نه کریه، ژ به ر کو ئاگه هداریا وی ل سه ر کوپیکرنا به رهه می نه بوو.

لی ههرچی (سهبارهت) پرسا کو دوّستیّن ناقدار ژیّره دنقیسین، ئهوی نهفی نهدکر و نه ژی پهسهند دکر، دیاره، چ ژ بو وی و چ ژ بو دوّستیّن وی ئه قیه شانازی بوو، لهوما ژی خوه بی دهنگ دکر.

پرێ جاران تێرێنتسی خوه ژ بۆ تاوانا کو ئهو ژ چهند کۆمیدیان، یهکێ دئهفرینه، خوه دپارست و دپرسی، ئایا شانوٚگهرێن بهرێ وی، وهکو نێڨی، پلاڨت و ئێنێ ئهڨ یهك نهدکرن ؟

ل سهر رهخنا لوتسی لانوّقین کو ئارهستهیا کوّمیدیا ب ناقی "خوه ئیْشوّك" دکه و دبیّژه، کرن و لقین تیّدا پر گرانن. تیّریّنتسی د بهرسقا خوه ده، دبیّژه، ئهو ژی ژ بهر قی یمکیّ بوو کو قههرهمان پیرهمیّر بوو، و وی ژی بوّ ئمکتهریّ کو ویّ ب قی روّلی رادبه، گافئافیّتن د بویهران ده، هیّدی ـ هیّدی ب ریّ دبر.

ئهو کومیدیین یونانی (ژ وان چوار یین میناندهر بوون) کو تیرینتسی ژ بهر وان گرتبوو، یهك ژی نههاتیه پاراستن. لی ئهم دشین ئیسبات بکهین (بسهلینین) کو دانانا هونهری یین وی ل گور پیفانین هونهری و جوانیین ستیپیونی بوون و ب هویری و ووردی گوهارتن د دهقا رهسهن ده دکر.

تیرینتسی بالکیشیی تینه سهر ئاراستهیا میناندهر یا سفکبوونا سیستیما سوژیتی، د بهرههمی ده، کو تیدا کومیزم (حهنهك) خلماش (ههما دنقه) دبه و دهروونی یا پرسونان کوور دبه، ئهو دبیژه کو ب خوه ژی دابوو سهر قی شوپی. و ئهو ژی د قی واری ده، دهرباس دبه.

شانوّگەرى روّمايى، ب زانىن خەملىّن مىّناندەر سقك دكە، بەرىّ خوە ددە ئىدىالەكىّ كو ئەلەمەنتىّن وىّ ل ھەڤھاتى بن و ل گورا زمانىّ سقك بن.

ههگهر ئهم ل سهر پاقژی و جوانیا زمان، بئاخفن، ئهمی بیّژن د ئهدهبا شانویی یا روّمانی ده، کهسی وهکو وی ب زمانه کی وه ها لهه قهاتی نه نفیسیبوو. ژ بهر فی چهندی، ئه و بوو یه ک ژ کلاسیکین ئهدهبا لاتینی و کوّمیدییّن وی، جییّن خوه د دبستانان (قوتابخانا) ده، ژ بو هینده کرنی (فیّرکرنی) گرتن. و د نافیه را دهمه کی و دهمه کی ده، ژ نوه فه دهاتنه نفیساندن و ل سهر وان دهاته راوه ستاندن و رافه کرن. د فوّنا غا سهرده ما نافین و یا فه ژینی ده نرخدایینه ک به رز و بلند دانه به رهه میّن تیریّنتسی، ژ بو زمانی وان و نافه روّک وان یا هیومانی (مروّفایه تی).

ساتورا (قەرفين لوتسيلى)

گای لوتسیلی (نیزی سالیّن 180 ـ 112 بهری زایینیّ) ل باژارهکی بچووك، ل سهر سنووریّ کامپانیا و لاتسیا ژ دایك بوویه و ل ناپوّلی مر. لوتسیلی ژ بنهمالهك کو سوارچاك و پر حالخوهش بوو. ب قی مهقاما بنهمالا خوه، ئهو دشیا دگهل مهزنیّن روّمایی بده و بستینه. ئهوی ژیانهك ئازاد، یی مروّقی دهولهمهند دهرباس کر و تو پوستین دهولهتی ژ خوه ره، نهگرتبوو. ئهم دشیّن بیژن کو لوتسیلی هوّزانقانی روّما یی پیشین بوو کو ب مهقامی خوه یی جفاکی بلند بوو. هوّزانقانیّن بهری وی، ژ مهقامی (پلهییّن) نزمتر بوون. دوّستانیا وی یا خورت ب ستیپسیوّن ئیمیلیان و گای لیلی ههبوو. و ب ئیدیالی جوانی و سیاسهتی ژی، ب وان ره ب یهك نهرینی بوو.

لوتسیلی هۆزانقانی روّما یی پیشیبوو کو ریالا هاویردوّرا خوه، وهها ژی ژیانان خوه یا تایبهت دکره بابهتیّن کهرهستا بهرههمیّن خوه (هوٚزانیّن خوه)، بی یی ترس، ژ چ دئیشیا، دئانی سهر زمانی خوه.

ب فی یه کی، ئه م دشین بیرژن کو ساتورا لوتسیلی، ل سهر ژیانا ریال بوو یا کو ب چافین خوه، وی ددیت و ب گوهین خوه دبهیست. و فاکتهرین ژ ژیانا وی یا تایبهت جییه کی مهزن، د ناف بهرهه مین وی ده دگرن. کهره ستین ئه فتوبیو گرافی (ژیانناما خودی یا نفیسه ری کو ئه و ب خو ل سهر ژیانا خو بنفیسیت)، ژ گهله که هوزانین وی ره دبن نافه روّک. ههر وه ها ژی، هوزانین وی، ب تافلویین ژیانا روژانه ژی، داگرتینه. وه کو وهسفدانا یاریین گلادیاتوری، فه شارتنا مریان، ژیانان فه رمی یا روّمایی، بی سهروبه ریا پیره میران، وینه کیشیا گوتاربیژ، گوندی و سهر خوه شان و ... هتد. ژ کیماسی و عهیبین جفاکی لوتسیلی بیتر نه فره و که رب فه بوون ژ که سین کو حه زیارا دکرن و خوه پی

مهزن دکرن و ههر وهها ژی، چکوسی و پایهبوونا ب دهرهوا ل جهم وی جییی نهفرهت لی کرنی بوون. ئه ف نیزیکبوونا وی، ژ کیماسیین جفاکا د دهما وی ده، دهشت کو ئهو دهما که فناره یا رؤما بکه نهموونایی، لهوما ژی، ئهوی خوه شحالیا که سان د مهزنایی و دهوله مهندیا دهوله تا رؤمایی ده، ددیت.

هۆزانقانى ساتورى، د هۆزانىن خوه ده، پرسیار دکه: بۆ چ ئەم مەندەهۆش دبن، دەما كو كۆلانىن رۆمايى ب دز و لاشفرۆشان داگرتى نه؟ و چما نه، هەگەر مژووليا هەر كەسى، ژ گەل بگره هەتا دگهى سىناتۆران، ئەوه، ئەوى چاوا ھەڤ بخاپىنن، مىنا كو ھەموو دوژمنىن ھەڤن؟

بابهتین ساتورین لوتسیلی، ل سهر ههموو وارین جفاکی نه. ژ فهلسهفه بگره ههتا بگهی سیاسهتی، ژ ئایینی ههتا بگهی میتوّلوژیی. وهها ژی ئهو ل سهر پرسیّن جوانیا هونهری، گوّتاری، هوّزان و ریّزمان ژی رادوهسته. ژ وان پارچیّن کو ژ هوّزانیّن وی هاتنه پاراستن، خوهش دیار دبیت کو لوتسیلی ب زانینا خوه، ب ئاستهك بلند بوو.

نه بی بنگههه، دهما تیّته گوتن کو جیهانا لوتسیلی، ئهو جیهان کهسیّن کو ل هاویردوّرا ستیّپسیوّن ئیمیلیان بوون، ژ بهر کو وی چاوا دوژمنی خوه وهها ژی ییّن ستیّپسیوّن ددان بهر هیّرشیّن خوه ییّن ساتوری (ترانه پی کرنیّ). هشکایی یا وی ههمبهری دژبهریّ خوه، د فهرههنگیا زمانی وی ده، خوهش دیار دبن. ب تایبهت، دهما ئهو ب گوتنیّن چیّر و کوّلانان وهسفدانا وان دکه.

لوتسیلی ب گۆتنا خوه، ل سهر سهردهما خوه پهروهر (راستگۆ) بوو. ئهوی ساتورا خوه، ژ رهخنهگرتنی کره چهك. و گهرهك ئهم بیژن، د ساتورا لوتسیلی ده، جی ژ میتۆلۆژیایی ره نهبوو. ئهو ژیانا کو ههبوو، وی ددا بهر خوه. ئهوی ب ههلویستهك قهکری، ل سهر خوه و دهما خوه دنقیساند. دیاره، ژ بهر قی چهندی، ئهو د چاقین کهسین دژبهر وهکو زمان تووژی کو نکاره گوتنین خوه، د خوه ده بگره، دهاته دیتن و نیاسین.

فهره بیّته گوتن کو هوزانیّن لوتسیلی، ب ژیانا سیاسی و دیاردهییّن جفاکی پیّکفه گریدایی بوون. و ژ وان ژانریّن کو د ئهدهبا روّمانی ده ههبوون لوتسیلی، تهنیّ د چارچوّفا ژانریّ ساتوری (قهرف و ترانه پیّ کرنی) هوّزانیّن خوه دئهفراندن.

لوتسیلی کهساتیه کا تایبهت د کولتورا رؤمایی ده بوو و وی ژی رؤلا خوه لیست کو هۆزانا لاتینی گافیّن نوه ب ییّشده بافیّژه.

بەشى سىيەمىن ئەدەبا قۆناغا داويا كۆمارى (ژ سالىن 82 ـ 43) بەرى زايينى

سهدسالا یه کی به ری زایینی، ئه قوناغا کریزسا (قهیرانا) کوّمارا روّمایی یه. د قی ده می ده، تاکه که س ب که ساتیا خوه یا تایبه ت، ده رباسی مهیدانا دیروّکی دبیت و کارتیّکرنه ک خورت (ب هیّز) ل سهر جوّك گهرینا دیروّکیّ دکه. ژ وان که سیّن فهر ییّن نافدار "یوّلی سیّزهر" بوو، کو جییی خوه، د نافهندا بویه ریّن هه ری گرنگ ده ییّن قوناغی گرتبوو.

نیشانا پیشینی ژ قهیرانا دهزگههین کوماری، دیکتاتوریهتا سولا (82 ـ 79) بهری زایینی ب خوه بوو. ههگهر ستیپسیونان وهکو بنهمال ریزگرتنه خوه، ژ داب و نهریتین رومایی ههبوو، لی ب ههر ناوایی، پهیوهندیین خوه، ب که قن ره دبره و هه ول ده ده ده ده سه لاتی بخه دهستی سیناتی و د هه مان کات ده به رپرسیاره تیا دادگه هین گهلیری کو ژ وان دهاتنه خوه ستن مافین گهل بیاریزن، کیم دکه. پشتی مرنا سولا، ئیدی "گنی پومپا" سیناتا دخه بن سیوانا خوه و دپاریزه. نه و د سالین (70) ده یین بهری زایینی، پومپا" سیناتا دخه بن سیوانا خوه و دپاریزه نه و د سالین (چاکسازیین) دیموکراسی چی دکه، بریار و یاسایین سولا رادکه و رادوه سیتنه، ب فی ژی نه رك و بنگه هی کو دیکتاتوریه تل سهر ها تبوو نافاکرن، رادبت. نه و که سین کو ژ به رسته مکاریا سولا نیشیا بوون، ژ به سه ره دکه جییی باوه ریی. قهیرانا نابووری کوور دبه و هه فی کی خور تر دبیت. ژ

بگهی فوراتی. ئه ژی، چاوا مالدارن پر دکه وه وه ژی هه ژار و کولهیان. ئه وه رهوش، خوه ش ل ههرینمان دیار دبیت، ژ به کو ل څر دزی و باجین زیده، بی ترس دهاتنه کرن و سته ندن. و هه ولدانا سینات و ئاریستو قراتیین رونمایی کو ری ل به و قه یرانی به سه ر ناکه قه.

ب قهیرانا ئابووری و سیاسی، کریزا ئایینی ژی ل سهر زیده دبیت. ئایینا دابی کو همبوو، نهشییا بهرامبهر رهخنیین فهیلهسوفین سکپتیك راوهسته. وهها ژی، نهدشیا خوه ل بهر کولتورین نوه یین روزهلات کو پاراستنا کهساتیا مروفی، د خوداوهندان ده ددیتن نه کو د پارستفانین دهولهتی ده بگرن. ئیدی هزرین ئایینی یین جورهبهجور، نه تهنی د ناف خهلکی نهخواندهان ده بهلاف دبن، ههر وهها ژی، د ناف روشنبیران ده ژی. لی بهلی روما، ژ بهر کو ب ئاستا خوه یا کولتوری جییهکی بلند دگرت، ئهوی ئومیدا خوه نه د ئایینی ده وهکو بهری، ددیت، لی د فهلسهفی ده.

فهلسهفه ژی، ژ سیاسهتی ره دبه خزمهتکار، ب تایبهت ئهو فهلسهفا کو ری ل بهر خهباتا پراکتیکی فهدکر. نه لی هاتنبوون کو ل روّمایی فهلسهفا جی گرتی، ئهو فهلسهفا یوّنانی کو گرنگی ددا ئاریشیّن ئهخلاقی دا کو ژ بوّ رونشتنا نوّرمیّن ژیانیّ، ببه خزمهتکار. نقیسهریّن روّماییی ژی، د تیوّریّن فهلسهفیّ ده، ئهو تشتی ههری باش ژ بوّ ئارمانج و خهباتا خوه، پهسهند دکرن. ئهوان هزر ژ قوتابخانیّن فهلسهفی ییّن جوّرهبهجوّر دستهندن و د بن یهك سیوانیّ ده، دجڤاندن و ل گوّرا نهریتیّن دبژارتن و داتانین.

ب فی شیّوهیی، کولتورا روّما پشتی ب دهستخستنا روّژهلات، بهر ب ئاراستهیهکه دن فه دچه کو واری پراکتیکی، ژ خوه ره دکه بنگهه. ئه فه رهوشا قهیرانی یا کوّمارا روّمایی، ئیّدی هیّدی ـ هیّدی، چارهسهرکرنا ویّ، د دیموکراسیکرنا جڤاکی ده، تیّته دیتن. ئه فه دهم، دهما خورتبوونا پهیوهندییّن روّما ب روّژهلات ره یه کو ب فرهه ئیّلینیزم دهرباسی روّمایی دبیت. ب تیّکهلکرنا کولتورا یوّنانی ب یا روّمایی ره، وان

نقیسهر و فهیلهسوفیّن یوّنانی کو هاتبوون روّماییّ، روّلا خوه لیستن، ههر وهها ژی ئهو هژمارا پر کو ژ روّماییّ ژ بوّ بهرفرههکرنا زانینا خوه، دچوون یوّنانیّ، وان ژی روّلا خوه همبوو. ههموو واریّن ژیانا گیانی: رهخنه، ریّزمان، هوّزان، هونهریا ئاخافتنیّ، دیروّك، فهلسهفه و زانست ب گشتی، بهر ب گهشبوون و ییّشقه چوونیّ قه دچن.

زانست و هونهر، ل گهل کو ب گشتی ژ ژیدهرین یونانی هاتنه وهرگرتن، لی شیوه و دیمهنی کولتورا روّمایی دستینن، ژ بهر کو نهدهاته کوپیکرن، لی ل سهر بنگههه کی نوه دهاته فهژاندن. لهوما ژی، ئه فی پروّسیّسا وهرگرتنا کولتورا یوّنانی، ئاراسته یه خوه یا بهریکانی دستینه.

تیت لوگریّتسی (نیّزی سالیّن 98 _ 55) بهری زایینیّ

تیت لوکریّتسی کار، وهکو نقیسهری داستانا هوّزانی یا فهلسهفی ب نافیّ "ل سهر سروشتیا تشتان" ناف دابوو. جییی ژ دایکبوونا هوّزانفانی و کهساتی و ژیانا وی، تشتهك ژ مه نهنیاسه.

داستانا "ل سهر سروشتیا تشتان" ب کیشا کیکسامیتری هاتیه نقیسین و ژ شهش پهرتوکان پیک تیت. ئهفرینهری وی دیاری میمی دکه، تیته گوتن ئهو د داستانی ده گای میمی بهرجهسته دکه. گای میمی ژی د سال (58) ده، بهری زایینی بوو (پریتور ـ ژ پهیفا لاتینی (Praetor) هاتیه و واتهیا کهسی کو د پیشده دچه دستینه، د قوناغا کوماری ده، پوستی مروفی کوماری ده، پوستی مروفی کونسول ئانکو ریبهر و دیکتاتور دستهند) و هاریکاری کاتولی هوزانفان بوو. ئاخفتنا کونسول ئانکو ریبهر و دیکتاتور دستهند) و هاریکاری کاتولی هوزانفان بوو. ئاخفتنا پیره، لوکریتسی گوتنا خوه ئاراستهی کومه تایبهت ژ رومانیان دکر. ئهو ژی نوینهرین ئاریستوفرات، کهسین خواندهفان کو نیزی فهلسهفی نهدبوون. ژ بلی فی یهکی ئهو داستانا خوه، ئارستهی ههموو ئیلییین (نخبه) دهسهلاتی دکه. قان کهسان (خهلکان) لوکریتسی ب پهیفا "Vulgus" ب ناف دکه، کو واتهیا "تاری" دستینه ای نه رخهنایمی به واتهیا مقامین جفاکی، ای ب واتهیا "حوفکا نه روشنبیری" دستینه. ب گوتنه که دن، به واتهیا مقامین کو ژ زانستا ئیپیکور دوورن.

خوهسته کا لوکریتسی کو زانستا ئیپیکور ب ئاریستوقراتین روّمایی بده نیاسین و راقه بکهت، ژ بهر کو نهخاسمه وان ههول ددان، ب ههر ئاوایی ریی ل بهر فهلسهفا ئیپیکور بگرن، چونکی نه ل گورا ئارمانج و بهرژهوهندییا وان بوو. زانستا ئیپیکور ژ بو دانانا ئیدیانی د خوه نیاسینا روّمانیان ده کو ب تیگههی "دهما ئازاد" ره دهاته

بهرجهستهکرن، ژوان ره ب زیان بوو، ب تایبهت، کهنگی دهستپیکا قهیرانی د نافی کهسین کو مژوولی کولتوری دبوون، هاته بهلافکرن.

د سالیّن ریّبهریا ئافگوست ده، "دهما ئازاد" دبه جییی گوه لیّ کرنی و فهلسهفا ئیپیکوّر ژ بو ههقوهلاتییّن روّمایی کو ژ شهریّ نافخوهیی وهستیایی بوون، ب قورتالکهرا خوه دبینن. ب جیگرتنا ئیپیکوّری د ناف روّمانیان ده، پارالیّل (شیّوهیی ههفتهریب) کارتیّکرنا ئایینی جییی خوه وندا دکه. ئه ژی دبه ئهگهری قهیرانا جفاکی. زانستا ئیپیکوّری نهفیا ههبوونا ههموو دهستپیکیّن د سهر سروشتی ره، دکه، و ج هیّزا خوهداوهندی کو قهدهرا مروّفایی ب فیانا وی فه تیّته گریّدان، پهسهند ناکهت. ب فی، ئهو هیّزا وهکههفیا خهلکی دچهسپینه، ههموو بونهوهریّن (مخلوقیّن) ل سهر روویی زممینی، ژ ئهنجاما پروّسیّسا وهرارا سروشتی چی بوونه و ئهو کهسیّن کو خوه بلند دبینن و نهژاد و نهسهبی خوه قهدگهرینن "ژیّدهرا" خوهداوهندی، دووری عاقلایه.

یهك ژ وان کهسێن کو ههمبهری فهلسهفا ئێپیکۆر، ب ئاواکی فهکری رادوهستیا تسیتیرۆن بوو. نه تهنێ دژی وێ فهلسهفێ بوو، وهها ژی ددیت کو پێدڤیه برپارهك تایبهت، ب قهدهغهکرنا وێ ل رۆما، ژ سیناتا بێته ستهندن، ئهو فهلسهفا کو دۆزا ژ دووربوونا ژ ژیانا جڤاکی دکه، مهترسییه ل سهر دهولهتا رۆمایێ، ژ بهر کو بنگههێ مۆرالی (ئهخلاقی) ل رۆمایێ تێك دبه. ژ بهر ڤێ چهندی، تشتهکی سهیر نهبوو، کهنگی فهلسهفا ئێپیکۆر ل رۆمایێ دیار بوو، ب مهترسییهك مهزن ل سهر جڤاکێ، ئێ هاته نهرین.

لوکریّتسی ژی ئیپیکوّر وهکو ملههم و خوهداوهندی خوه ددیت. ب قان چهند گوّتنان قی ههلویستا خوه دیار دکهت: "ب راستی، ئهو خوهداوهندی منه. ئهوه یی کو پیّشین بوو ژیانا هشمهندی کو نوکه ئهم ژیّره دبیّژن، عاقلمهندی، شانی مه دا."

ئێپيكۆر ل دەڤ لوكرێتسى وەكو حەكيمێ كو ژ خەلكێ رە، ناسناڤێ وان يێ بلند، ل وان ڤەگەرانديە كو بەرى ھەر تشتى ئەو مرۆڤن، و رێيا رزگاركرنێ ژ ساوا ترسێ يا

خوهداوهندی و نهترسیا ژ مرنی دهستنیشان کر. ئه دُ ریّیا نیاسینا سروشتی و یاساییّن وی نه. و رافهکرنا وان ب هاریکاریا عاقل و هشمهندیی، نه کو پی گریّدانا وان ب هیرییّن نهینی کو ل سهر ههر تشتی ره نه.

لیّ لوکریّتسی همبوونا خوداوهندان پهسهند دکر. لیّ خوداییّن وی ب همبوونا خوه، بیّ دهنگن و ژ نهرینا ئیّپیکوّر ژ کهسیّ گران و نهخهیدوّك کو ب گیانیّ بلنده، دبن نهموونایی. ئه ه حالهتیّ دهروونییّ نهموونایی، تهنیّ ل ده هٔ کهسیّ کو "بی دهنگ دژی" پهیدا دبیت. نهلهاتنهیهك دروشمیّن ئیّپیکوّر ئه هٔه بوو: "ژیانا خوه، بیّ دهنگ بکه !" ههلویستهك وهها، ل ده هٔ لوکریّتسی، دهیّله کو هزرهك نه دروست ل سهر باوهریا وی چی ببه، کو خوهداوهندی وی نینه.

نه رینین د ژبه رل سه رگیدونیز (هه رتشتی بو خوه شیی) ل جه م لوکریتسی ژی پهیدا دبوون، مینا کو دوزا قه کرنا ری ژبو هه ستا خوه شیی بی سنوور بکه. گیدونیز وه ها، تشته کی خوه ب فه لسه فا ئیپیکور نینه کو خوه شیی د بی ده نگیی ده ددیت، نه کو راکرنا پیلین هه ستی ژبو خوه شیا لاش.

داستانا "ل سهر سروشتیا تشتان"، ل گۆرا نافهرۆکی دابهشی سهر پهرتوکان بوویه. هیندهکرنا ل سهر ئاتۆمی ـ گهردیله ـ (پهرتوکا یهکهم و دوویهمه)، هیندهکرنا ل سهر گیانی (پهرتوکا سییهم و چوارمه)، هیندهکرنا ل سهر گهردوونی ژی (پهرتوکا پینج و شهشانه).

د پهرتوکا یهکهم و دوویهم ده، دهلیل و بورهانی (سهلیّنراوا) وی یهکی یه کو تشته ک بی تشته ک بی تشته ک بی نابه و تشته ک نایی ونداکرن (پالاقتن). جیهانا هاویردورا مروّقی، ژ کهرهستی و قالاهیی هاتیه دامهزراندن کو تیدا کهرهسته (ماده) دلفه. دهستپیکا ههموو دهستپیکان ئاتوّم بوو، ئهو نه تیته پارچهکرن (دابه شکرن) و نه ژی ونداکرن و ههر دهم، د لقینی ده یه. ب ههلکه قتنا ئاتوّمان (ذرة)، دهیله کو ئهم د حاله تین جوّره به جوّر ده بگهین هه قی شیوه یی، ههموو کهره ستین جیهانا مادی

تيّنه چيّكرن، ب مرنا خوه جارهكه دن دابهشى سهر ئاتوّميّن جودا دبه و ب خوه ژى، ديسا دگهيّن ههد نيّ ب ئافاكرنهك نوه.

د پهرتوکا سی و چواران ده، هیندهکرن ل سهر گیانی تیّته پیّشکیّشکرن کو دهستپیّکا وی ژ هشمهندیی (Animus) چی دبیت و جییی وی سینگه و دهستپیّکا ژیانی (Anima) ل ههموو لاشی بهلاف دبیت. گیان ژی، ژ گهود، لی نهو ژ ناتومیّن هوورتر چی بوویه. گیان ب لاش ره دمره، پارچه پارچه دبن و ژ وان پارچهییّن جودا چی دبن. ژ بهر فی چهندی، ترسا ژ مرنی بی هشیه: "ب مرنا خوه، نهم نهما ههستی ب تشتهکی دکن، وهها ژی، بهری ژ دایك بوونی، ههستا مه ب تشتهکی نهبوو."

نیاسینا (وهرگرتنا) جیهانا ژ دهرقه، ب سایا ههست پیکرنی چی دبیت، میکانیزما وی، ب قی شیّوهیی یه: "ویّنهیی تشتان" کو ئهو ژی، ژ ئاتوّمی یه (ژ گهردیلی یه)، کهنگی ژ کهرهستی دهر تی، دهرباسی ئهندامیّن ههستی ییّن لاش دبن و دهیّلن ئهم ههستی ب وان بکن.

د ههر دوو پهرتوکین داوی ده، ئاخافتن تیته سهر گهردوونی (کهونی) کو پیکریدانه که ژ چوار دیاردهیان: زهمین (عهرد و ئاخ)، ئافی، با و ئاگر ـ ئهو ژی فهنایی (ژنافچوویی) نه. خهلك شاشن، دهما هزرا وی یه کی دکهن کو جیهانا هاویردوری (دوروبهری)، ژیدهره که خوهداوه ندی یه و ژ بو خوه شحالیا وان هاتیه ئافاکرن. پر رهنگیا جیهانا گیانه وهری، ژ ئه نجاما پروسیسه ک دریژ ژ برارتنا (نهقاندنا) سروشتی یه کو ئه و هه بوونه ک ساده و بی شیوه بوون و ژ ئاخی هاتبوون چیکرن.

ب تەقاھى، جقاكا مرۆقاتىن وھا بوو ژى، ژ حالەتەك ھۆقايەتىن وەرارەك ستەند، ھەتا گھشت شارستانيەك بلند ژ پێشكەقتنى: خەلك فێرى بكارانىنا ئاگرى بوو، بنەمال، دەولەت، باژێر، مولكيەتا تايبەت دانين و زمان ژى چێكرن. ب ڤێ يەكێ رە، وان دلپاكيا خوە يا پێشين ونداكرن. مرنا سەر مال (دەولەمەندى)، مەزناھى، پايەبوون و

دەستھەلات ھەموو بوونە ئەگەرين فتنە و شەر ژ بۆ كو نەھيلن رى دەركەتن چى ببە و خەرابى بەلاق ببە، خەلك نەچار بوو ياسايان دەينن.

پهرتوکا یهکهم، بهری کو سروودا فینیرا دهست پی ببه، مهزنکرنا کهسایهتیا ئیپیکور تیته دانان و وهکو پیشهك ژبو ههموو داستانی، ای تیته نیرین. ئهو هوزانا کو لوکریتسی ئارهستهیی فینیرایی دکه، رووپهلهك ب ئاستا بلند، ژ ئهدهبا رومانی کو بوویه جهی نیقاش (گهنگهشه) و رهخنهیان. هوزانفان ئاشتیی ژبو رومانیان دخوازه، ئهو بهری خوه دده وی ژبهر کو تهنی ئهو دکاره خوهداوهند مارس هاژ (تهنا) بکهت.

ئه خواسته کا (ههز و فیانا) ژ خوه داوه ندی، قوناغه که دریژ دهاته خویاکرن کو به هزرا فه لسه فی یا لوکریتسی د ژبه ره. لی به لی فینیرا، ل فر ته نی سیمبوله که هوزانی یه و نه زیده تر. دبه ژی، ئه و سیمبولی سروشتیا دایکا یه کی ژ پرسونین داستانییه، یان ژی پی خوه شیا ئیپیکوریه. چاوا ئه فی خوه زایی، د فی سروودی ده بیته رافه کرن، ههر ئه و وه کو د هه موو ئا خافتنین هوزانفان ده، سهرکه فتن و ئاشتی، به رامبه ری شهر تینه دانان.

د داویا ههر پهرتوکهکی ده، تایبهتی و گرنگیا خوه ههیه، نهخاسم د داویا پهرتوکین جوت ده (دو، چار، شهش) ههر یهك ژ وان، ب سروودین سهرکهفتنی یین ل سهر روومهتا ئیپیکور دهست پی دبه. لی د داویا پهرتوکا دویهم ده، ب ئاواکی دهربرینی و وینهکیشی ههستا نیزیکبوونا داویبوونا جیهانی تیته دهستنیشانکرن. داویا پهرتوکا چاران، ب بی ئوومیدی دچه سهری کو سهر دلبژوکیا (شههوهتا) مروقیه. ب داویبوونا داستانی ب گشتی، تابلویهکه رهش تیته دانان کو ئهو ژی ل سهر نهخوهشیا هالی داتاعوونی) سالا (430) بهری زایینی گرتبوو سهر رومایی.

ب فی شیوهیی، دوو خیزین هزران، داستانی دکیشینن بهر خوه فه، یه که ههسانیا بیدهنگی کو مروّق فه اسهفا ئیپیکور ب دهست دخه، یا دن ژی قهدهرا خهلکی یا تراژیدی کو بی مهحال (وهکات)، مرنه.

ئەو بەشى ناقەرۆكى كو ب فەلسەفا لوكرىتسى قە گرىدايىيە، ھىدەك ژ يا فەلسەفا يونانى تىتە جوداكرن. ئى ئەق يەك نابە، د بەرھەمان دە، ل سەر دەربريىنا ھەستىن وان بىتە گۆتن. ژ بەر كو رىيا گەھشتنا ئارمانجى، نھالەك دكەقە ناقبەرا ھەر دو رىيان. د وى دەما كو ئىپىكور جىھانى ب چاقىن فەيلەسوفان دېينە و گەھشتنا ئارمانجى بىدەنگىى، ئى لوكرىتسى وەكو ھۆزانقان، ريا گەھشتنا ئارمانجى، بىر درىد و د ژوار دېينە.

ل گهل کو لوکرێتسی، تشتهکی ل سهر کهساتیا خوه نابێژه، لێ دیمهنێ هناڨا وی، د داستانێ ده خوهش خویا دبه. ئهو کهسێ کرنێ یه، لێ ب تهناهیێ و ئێشێ ره ههڨاله. ههر چهندێ وێنێ ڨی قههرهمانی وهرارا مهزناهیا خوه ناستینه، ههر چهندێ هوٚزانڨان ب خوه بهر ب لاوازیێ ڨه دچه.

شاشیه، ههگهر هزرهك وها ببه كو داستانا "ل سهر سروشتیا تشتان"، ب شیوهیی ل پهیهه فهاتنا هوزان و پهخشانییه. هوزانقان بهری خوه دده گهریانا راستیی، نه كو ژ بو حهزكرنا جوانی و بهدهویه. لی بی گومان فهلسه فا ئیپیکور ژ بو ئافراندنا هوزانی ل ده فی لکوریتسی بوو پالدهر. ئهری پالدهره، لی نافهروکا فی فهلسه فی نافهروکه که دنه، ئهو وی زندی دکه و ب ئاوایه کی مروفاتی و تیگه هشتی سروشتی رافه دکه.

ئهو حهزکرن و ههستا ب ئیشا خهلکی، دهیله کو داستانا "ل سهر سروشتیا تشتان" ببه سروودا ژیانی و نیاسینا سروشتی ب خوه.

لوکرێتسی، بهراووردیا شیعرێ ب هنگفینێ دکه کو ب قراخا (تهنشتا، رهخێ) لالیك دسهپینه، ژ بۆ کو بهێله زارۆك دهرمانێ تههل بخوه. ژ بۆ هۆزانڤانێ رۆمانی ئهڤ دهرمان فهلسهفا ئێپیکۆره کو ب خوهشیا گهلهك کهسان ناهێت، چونکی ئهو قوربانیێ ژ مرۆڨی دخوازه. ژخوه، "هنگڤینێ هۆزانی" دبه هاریکار کو یهك خوه ژ ڨێ دلراکرنا ژ فهلسهفێ تێت، قورتال بکه. ئانکو ب شێوهیێ هۆزانی، سڤکبوونا هشکایا ناڤهروٚکا فهلسهفێ. لوکرێتسی ب شانازی دبێژه کو گاڨا پێشی، د ڨی واری ده، وی ئاڨێتیه.

فهره بهیّته گۆتن کو لوکریّتسی، ب سالوخدانا سرووشتی، گهلهکی سهرکهفتی بوو. ل قر، هوٚستایاتیا (شارهزاییا) وی یا دانانا تابلوّییّن ژ وشهیان، خوهش دیار دبه. شیّوازی داستانا وی، ب ژانریّ دیداکییه (ژ بیّژیا یوّنانی دداکتکوّس هاتیه و واتهیا "هیندهکرنیّ" دستینه. ئه ژانریّ ئهدهبی وهکو داب فهلسهفی، ئایینی، زانستی و ئهخلاقییه). د بنگههی فهرههنگیا زمانی وی ده، لاتینیا کهقناره ههیه، ئهو ژی ب وهردی و دهربرینه. ژ بو دانانا لیّکسیکا فهلسهفی، د زمانی لاتینی ده، هوّزانقان یهك ژ ئارمانجا نقیسینا خوه دبینه. ژ بهر قیّ چهندیّ، گهلهك وشهییّن نوو، د زمانیّ وی ده، پهیدا دبن کو ب تیّگههیّن دنن.

هین، د قوّناغا ئەنتیك دە، نرخەكە بلند ددان ئافراندنا لوكریّتسى كو تیّ دە، چاوا بەھرەمى ھەیه، وەھا ژى ھونەرى، ب جوانیا خوە قە.

هۆزانا ليريكى ژ قۆناغا داوى يا كۆمارى

وهكو ئاماژه پێ هاتبوو دان، ژ بۆ سهدسالا یهكێ بهری زایینێ، ئارهستهیا كهساتیا فهرد (تاك)، دبه یهك ژ تایبهتیێن جڤاكا رۆمایێ. ئێدی ب چاڤهكی دن، ل پیڤان و نرخێن ئهخلاقی تێته نهڕین. ژ بۆ كۆ شۆپا خوه د ژیانا كولتوری و سیاسی یا رۆمایێ ده بهێلن، كهسێن خوهدی شیان، بالكێشی ب سهر خوه ده، ئانین و خوه ههمبهری كۆمالایهتیێ دانین. د سیاسهتێ ده، كهساتیا ب هێز، ب شێوهیێ جۆرەبهجۆر ل سهر جڤاكێ دانه پهسهندكرن. خوه، ل سهر ههر تشتی و ههركهسی دیتن، دیكتاتۆریهت ب خوه ره ئانین. ژ وان دیكتاتۆران وهكو نهموونه، سۆلا پۆمپێ و سهزار. د وارێ فهلسهفی خوه ره ئانین. ژ وان دیكتاتۆران وهكو نهموونه، سۆلا پۆمپێ و سهزار. د وارێ فهلسهفی ده، ب رێیا زانیاریا ئێپیکوور یا مادی و رهخنهیا هزرێن دابهوی ل سهر ئایینێ. و د هۆزانێ ده، ب رێیا لێریکا زاتی و ئهڤتۆبیۆگرافی كو ههمبهریا داستانا دیرۆکی رادوهستیا، گاڤێن پێشین د ڤان وارا ده، د ڤۆناغا ستێپسیۆن ده هاتبوون ئاڤێتن. و دهما كو لوتسیلی د ساتورێن خوه ده، ل سهر ژیانا خوه یا تایبهت نڤیساند، ئهڨ یهك بوو

ومراسهتا هزری یا کولتورا ستیپیسۆنی کو د بن ناقی "تیرکی" ئانکو نووژهنکرن هاتبوو چهسپاندن، ژ لایین هۆزانقانین قوناغی دهاته پهسهند کرن. دورږه، ئهو بوونه دامهزرینهرین رمیبازهکه نوه، نه تهنی، د ئهدهبا روّمانی ده ههر وها ژی، د ههموو ژانرین هوزانی یین ئهدهبا ئانتیك ده.

د وی دەما کو ل ئیتالیایی، ململانی و ههڤرکی ل سهر دەسهلاتی، د ناڤبهرا سهزار و پومپی ده چی بوو، ل روّمایی کوّمهك ژ هوّزانڤانیّن گهنج هاتن مهیدانی کو ب ترس و قهلهق (دوودلی) ل ئایهندی (پاشهروّژیّ) دنهرین و دخوهستن خوه ژ شهری ناڤخوهیی دوور بخینن و تهنی خوه مرّوولی ئهدهب بکن. ئهوان قهلهقا خوه ژ قهیرانا جڤاکی و

همولدانا هندهك سمردارين سياسى كو ديكتاتۆريمتى قمگمړينن، خويا دكرن. لموما ژی، ژ بۆ قان كمسان، نم تشتمكى سمير بوو كو ئمو بمرى خوه بدن فملسمفا ئيپيكور كو نها د ناقبمرا خوه و د خمباتا جڤاكى ده، داتانين، فملسمفميا وى يا همرى نيزى وان بوو.

هۆزانا نووژەنخوازان يا كەسێن خوەدى مەقامێن بلند بوون. ژ وان، كاتول هۆزانڤانێ هەرى بەهرەمى بوو. ڵێ پێوەنديێن، د ناڤبەرا "كورتاياتيێ" و "هونەريێ" دە، هين بەرێ، كاليماخ دانا بوو. ل گۆرا وى: چێڗين سڗان ئەوە يا كو ب يەك بێهنكشاندنێ تێته ستران و هەر چەندى درێژ بە، دەست بەردان ژ هونەريێيه.

نووژهنیا پرنسیپی یا هۆزانا نووژهنخوازان، د بلندبوونا دهروونیی ده بوو و کووربوونا ئانالتیکی و بهردهوامی ژ گهریانا ل خوه، خوهییا "ئهز" بوو. کو ئه ههموو د هۆزانا ئهلهکسهندریی ده نهبوون. و ژ بو وان، ئهو میتوّلوّژیا کیّمنیاس بالکیّش بوو کو ل سهر ئه قینا نه به خته وهر بوو.

ئهم دشین حوکمی خوه ل سهر هوزانا لیریکی یا فی فوناغی ب سایا ههبوونا ههلبهستین کاتول کو ژ وان نووژهنخوازین ههری ب ناف و دهنگ بوو، بکن. ژ بهرههمین هوزانفانین فوناغا وی، تهنی نافین وان مانه، لی یین کاتول پهرتوکهك ب تهمامی هاتیه پاراستن.

كاتول (نيزى سالين 84 ـ 54) بەرى زايينى

گای قالیّری کاتول، ل قیرونی ژ دایك بوویه. د سالیّن (60) بهری زایینی، باقی وی ئه و ژ بو خوهندنی هنارت روّمایی. ل روّمایی حهز کهچهکی دکه کو ناقی وی "کلوّدیا" یه. د هوّزانیّن خوه ده، ئه و وی ب "لیّسبیا" ب ناق دکهت. کلوّدیا وهکو ههمی ژنیّن ژ جڤاکا بلند (چیینا بهرز)، باش خوانده قان بوو و هه تا ل سهر سیاسه ت و کولتوری ژی رادوه ستیا. وهکو گهله گ ژن و که چیّن ماقولا کو د پیّوهندییّن ئه قینی ده، سنوور ژ خوه ره نهده شتن، وی ژی ئه قیه که دکر.

تێته گۆتن كو كاتول سالا (57) بهرى زايينێ، ژ ئيتاليا دچه، پشتى كو د حهزكرنا خوه ده، بێهێڨى دبه. ئهو ب چوويينا خوه دخوازه ژ كلۆديا ب دوور بكهڨه و وێ ژ بير بكه. چونكى ئهو ل دهڨ وى دبه ئهگهرێ ئێشێ. لێ دووڕه، ئهو د هۆزانێن خوه ده، دنڨيسه كو نهما دكاره ژ دهرڨه بمينه، لهوما ژى سالا (56) بهرى زايينێ، ديسا دزيڨڕه. د هاتنێ ده، ئهو رێيا خوه ب گۆڕا (قهبرێ) برايێ خوه دخه كو پشتى چوونا وى مر بوو. ل سهر برايێ خوه ژى هۆزانهكه مشت (تژى)، ههست دنڨيسه.

ب خوه ههمى ئاگاهداريين ل سهر كاتول، ئهم ژ بهرههمين وى دنياسن. بهرههمين وى وى دنياسن. بهرههمين وى ژى، د پهرتوكهكى ده هاتنه بهرهه كرن. دهستنڤيسين ڤى پهرتوكى سالا (1300) زايينى، هاتيه ديتن و زوو ژى تيته تهلهف كرن. ئى ژ بهختياريا مه، ئهو كۆپيا كو ژ بهر هاتبوو نڤيساندن، مابوو پاراستن.

د پهرتوکا کاتولا ده، سی بهشین وی ژهه قتینه جوداکرن. هنده ک ژهوزانین وی ب پیقهرین لیریکی یین جوربه جورهاتنه نقیساندن و گهله ک ژانرین لیریکی تیدا ههنه: ئیلیگیی، ئه پیگرامی و نامه پین هوزانی. گومان تیدا نینه کو پهرتوکا بهرههمین کاتول، پشتی مرنا وی هاتیه دانان. ئهو ههر سی بهشین کو پهرتوک ژی چی بوویه، ل گورا یی کو ئاماده کریه، فهبارا خوه ستاندیه. لی کاتول، ب خوه پهرتوکهك بچووك (Libellus) بهلاف کربوو. یان ژی دخوهست بهلاف بکه و ژ بو فی پهرتوکی، پیشهکهك نفیسیبوو.

بیّژهیا لاتینی "Nuge"واتهیا "قالایه" یان ژی "حهنهك" دستینن. لیّ، ل ده قه هوٚزانقانیّن نووژهنخواز ب تیّگههی "بالکیّش" یان ژی "قهشمهرییّ"، تیّت. ل ده قاتول ئه قد جوٚری هوٚزانی نه مهزنه و ب بابهتیّن خوه پر رهنگن. گهلهك ژ وان ترانهپیّکرن، ب کهسیّن، د ریالیّ ده، ههنه. دوژمن و دژبهریّن خوه ییّن ئهدهبی، ب هوٚزانی وان دده بهر چیّرا و گوتنیّن نهخوهش. و یهك ژ هوٚزانیّن قهرفپیّکرنیّ، هوٚزانقانی ئارهستهیی یولی سهزار ژی کریه.

هندهك ههلبهست، د فی واری ده، ههنه کو خوانده فان دخه هزر و پرسیاری، ئایا ئه خدنه کپیکرنه یان ژی پهسنداینه و ژ بلی فان ههلبهستین ب چیر، ههلبهستین دن ژی ههنه کو ئاراسته یی دوستین خوه دکه. د فان هوزانان ده، ههست و دلوفانی جهی خوه گرتنه.

د قی پهرتوکا بهرهه قکری ده، ب ده هان هه لبه ست هه نه کو هو زانقان ئاره سته یا ئه قیندارا خوه لیّسبیا کریه. د قان هو زانا ده، چاوا ده ربرینا ئه قینی هه یه، وه ها ژی بی هیفی و بی باوه ری. ئه و لاّمه و گازندا ژی دکه و خاپاندنا وی ژیره ده ستنیشان دکه. لی هه ر ده م، ل سه ر دلبه را خوه، چ خوه شی، چ ئیّش ژی ره ئانیه، ب راستگو و ژ دل دنقیسه. ب قی شیّوه یی کو هو زانقان ل سه ر حاله تی خوه یی ده روونی ژ به ر ئه قینیی نقیسیه، میناکین (نموونه یین) وه ها کو د هو زانین کاتول ده په یدا بوونه، د ئه ده با نانتیك ده، نایی دیش.

سى پەرچە ژ ھۆزانىن وى، ب يەك شىوازى ھاتنە نقىساندن. ئەق شىوازى وى، ب دەربرينا سروشتى، د ھەستىن وى دە دىار دبە. ئەرى ئەو ددە پەى ئىديانى كالىماخ، نى

کاتول، چاوا ب هۆزانا ئەلەكسەندرى دنڤيسە، وەھا ژى ب شێوەيێ كولتورا ئێلينى. تشتەكى سەير د ڤر دە نينه، ژ بەر كو كاتول ب كولتورا ئێلينى ھاتيە پەروەردەكرن. ژ بەر ڤێ چەندێ، ھەگەر كارتێكرنەك ڤێ كولتورێ ل سەر ھەبە، وێ دياردەك نۆرمال بە.

کاتول، ب ئاواکی ئەفرینەری نیزی سەربورا ئەدەبی یا یونانی دبه، ژ بەر فی چەندی، ئەدەبا وی وەکە ئەدەبەکە نوو کو خوەخوەیی تیته دیاره، تیته دیتن.

ئهو شیانین هۆزانا ئیلینی کو ل بهر کاتول قهبوونه، ب ئاواکی جودا ژ هۆزانقانین ئهلهکسهندری ب کار تینه. ئهفهکتا کومیکی (شیارکرنا ب حهنهکان) یان ژی ئهو ئهفهکتا کو نه د هزری ده بوو، وهکو داب، ل ده گاتول، گرنگیا وی ب خوه ب خوه نینه. ل ده وی وی، گرنگی د ور ده یه کو ئهو بشیت دهربرینا کووربوونا ههستا خوه بکه.

ب هێزا دەربڕینا ههستا خوه یا ژ دل، کاتول دشێت بهریکانیێ ب هۆزانڤانا یۆنانی ساپفۆ بکه. (ساپفۆ ژ گراڤا لێسبۆس بوو، سالێن 6 ـ 7 بهری زایینێ). ژ خوه بێهنا هۆزانێن وێ ژ هۆزانێن کاتول تێ و نه ب دەرەوا ناڨێ ئهڨیندارا خوه، د ههلبهستێن خوه ده دکه سیلبی (پیتا پێشین ژ ناڨێ هۆزانڨانێ و (ل) و (ب) ژ ناڨێ جییێ کو لێ چێ بوو، ژ قههرهمانا خوه ره دکه ناڨ.)

ب بهراووردیا ئه و هۆزانین کو ژ ساپفو مانه، ب هۆزانین کاتول ره خوهش دیار دبه، ههر چهندی هوزانقانی رومانی دراماتیك ههر چهندی وی هوزانقانی رومانی دراماتیك بوو. ژ هوزانقانین یونانی یین کو بهری کاتول بوون، ئهم دشین وی نیزی ئارخیلوخ بکن. (سهدسالا 7 ئان بهری زایینی) ئه هوزانقانی یونانی یی پیشی بوو کو ژیانا خوه یا تایبهت، ژ ناقهروکا بهرههمین خوه ره کربوو بابهت. ژ خوه کاتول ژی، ئه هی یه یه کربوو.

ئەرى، ژيانا كاتول يا تايبەت ب هۆزانى قە گريدايى يە، لى نايى وى واتەيى كو ئەوى ب ئارمانج ل سەر ژيانا خوە نقيسيە. ژ بەر كو ئەوى ئەق يەك ژ بەر ئىش و خوەشيا

هنافا خوه، چ ژ بهر تشتی کو پیّره چی دبوون یان ژی ژ بهر ئهو تشتیّن کو ب دوّست و کهسیّن هاویردوّرا وی دقهومین، د هوّزانیّن خوه ده دئانی سهر زمانیّ خوه.

هەلبەت، ئەڭ ھۆزانا كاتول كو ب خوه، ژ داێ وى دەردكەت، ئەنجاما خەباتا وى يا رژدى ل سەر شێوەيێ نڤيسينێ و نێزيكبوونا وى ژ ھونەريا بێژەيێ رە بوو. ژ بۆ كو ئەو بگهێ ئارمانجا خوه، د دەربرينێ دە، كاتول هەمى وەسيلەيێن (ئامرازێن) دەربرينێ ب كار تينه. ژ زمانێ رۆژانه و كۆلانا بگرە هەتا بگهێ زمانێ ب شێوازێ بلند. ئەوى دزاني، چ پێدڤيه ژ بۆ دەربرينا ئێشێ و چ گۆتن گەرەك، ژ بۆ كەن و خوەشيێ بێته تەرخانكرن. ژ بەر ڤێ چەندێ، گيانێ مرۆڨى، د چ حالەت و رەوشێ دە با، ئەوى دەربرينا وێ هەستێ ب بێژەيێن بژارته (پەيڤێن هەلبژارتى) يێن دھاتن خوەستن، ب كار بينه. و نشڤێن (نڤشێن) ل پەى كاتول ئەڭ ھۆستايى (شارەزايى) و ھونەريا دەربرينێ دە، باش دديتن. ژ بەر ڤێ چەندێ ژى، ناڨێ كاتول ل تەنشتا ناڨێن ڤێرگيلي، دەربرينێ دە، باش دديتن. ژ بەر ڤێ چەندێ ژى، ناڨێ كاتول ل تەنشتا ناڨێن ڤێرگيلي،

سێزهر (100 ـ 44) بهری زایینێ

یولی سیّزهر، جییی ههری نافهندی، د بویهرین قوّناغا قهیرانا کوّمارا روّمایی ده، گرت بوو. ژ بلی فی یهکی، نهو یهك ژ دیروّکنیاسیّن روّمایی یی ههری مهزنه. د کهسانیا وی ده، چاوا وهکو سهردارهکه سیاسی و لهشکهری دهاته دیتن، وهها ژی نقیسهرهکی بههرهمی (عبقری) کو پهخشانا هونهری یا روّمانی ب ناستهکه بلند نقیسی بوو. د فی واری ده، دو بهرههمیّن وی ههنه: "روّژانیّن ل سهر شهری گالی" و "روّژانیّن ل سهر شهری نافخوهیی".

گایی یولی سیزور ل روّمایی ژ بنه مالا پاتریستی یا نافدار ژ دایك بوویه. ئهوی كهرب و كینا دیكتاتوّری هیزدار سوّلا ب سهرخوه ده ئانی و ژ ئهنجامی نهچار دبه كو روّمایی و بهیّله. تهنی پشتی مرنا سوّلا (سالا 78) بهری زایینی، ئهو دشیا بزیقره روّمایی و گافیّن خوه ییّن پیشی، د واری سیاسهتی ده بافیژه. سالا (77) بهری زایینی وهکو گوتاربیژهکی ب ئاستا بلند ههمبهری (دژی)كهسیّن زوّردار د ههیامیّن (دهمیّن) سوّلایی ده، گوتنا خوه دبیژه. دووره، ژ بو كو هونهریا ئاخافتنا جوان باش بزانبه، دچیته گراڤا "روّدوّس" كو ب دبستانا خوه یا ریتوّریکی، ناڤ دابوو.

یولی سیّزهر سالا (68) بهری زایینی، ریّیا خوه یا مهزنبوونی، ب چوویینا ئسپانیا دهست پی کر و ههتا سالا (61) بهری زایینی ههمی ئسپانیا ل هه فخست (گهریا). سالا (60) بهری زایینی، ئهوی هه فپهیمانه ک ل گهل پوٚمپی گریّدا و ههردوویان پیّکفه ب کراس ره، پهیمانه که دن دانین. سالا (59) بهری زایینی سیّزهر دبه کونسوّل (ریّفهبر) و پشتی وی ب ساله کی وه کو کونسوّل ژ گالیا تیّته دانان. پشتی فی یه کی، ئه و ههریّما، د بن ده سه لاتداریا خوه ده، فره هر دکه. ب فی ده ستکه فتنا ده سه لاتی کو دووره ب

رێبهریهك سهرکهفتی کر، هشت کو ئهو د پاشهروٚژێ ده، ههمی ههرێما گالیا بخه بن دهستێن خوه.

د هوندرێ (8) سالان ده (58 ههتا 50) بهری زایینێ، سیٚزهر شهرهکی گران دهرباس دکه، ههمی ئیٚلیٚن (عهشیریٚن) گالیێ دشکینه و سهرهلدانا "ئارڤیٚرنان" ژی تیٚك دبه. ب ڤێ شیٚوهیێ، گالیا و ههمی خاکا پیٚکڤه گریٚدایی دبن ههریٚمهك ژ ییٚن روٚمایێ. ئهڤ سهرکهڤتنا سیٚزهر یا بی ههمپا (کو وهکی وێ نینه) ناڤداریهك بهرفرهه ژیٚپه چیٚکر و د ناڨ لهشکهران ده، ئهو بوو جییێ باوهری و ریٚزگرتنێ. نی سیناتا یا بهرهنگار (موخالف) ئهڨ سهرکهڤتن و ناڤداریا سیزهر نه ل گوٚرا دنی وێ بوو، ژ بهر ڨی چهندێ، پوٚمپێ ژ خوه ره کر لایهنگر و ب ههر ئاوایی ههول دا کو دهسهلاتیا خوه، ژ دهستین خوه بهرنهده. لهوما ژی، رێ نهدا ژ دانانا سیزهر وهکو بهرئهندام ژ بو کونسوّلیهتێ جارهکه دن. ئهڨ ژی بوو ئهگهرێ پهیدا بوونا نههیٚلیێ، د ناڨبهرا سیٚزهر و سیناتا ده.

سیناتا هشیاریه و رسیز و ره هنارت: د هوندری دهمی کو هاتیه دهستنیشانکرن، ژی هاته خوهستن کو نهو دهست ژ لهشکهرین خوه بهدره و بهرپرسیاریا خوه بده نهو کهسی کو دی جییی وی بگره. لی سیزهر فهرمانا سیناتا پهسهند نه کر و ژ شوینا وی، د بن سهرکاریا وی ده، نوردیی روبیکون دهرباسکر و نه و ژی بوو نیشانا داگیرکرنا ئیتالیایی. ژ نه گهری فی یه کی، شهری نافخوه یی دهست پی کر. بویه ر ب له ز پیشفه چوون: ره اسیناتان ژ رومایی (سالا 49 به ری زایینی)، شکاندنا پومپی ل "فهرسالی" و سهرکه فتنا سیزه ر (48) به ری زایینی، کوشتنا پومپی ل میسری و تیکچوونا هیزین وی ینی داوی، چ ل نافریکا و چ ل نسپانیا (46 _ 45) به ری زایینی، ژ نه نجام نیدی سیزه ر دبه ریفه بری رومایی. ریفه به ریا بی یی که سه کی ل هه مبه ر، نانکو نه و بوو سه ره دوه ره ره کی بی به رهه نگار.

و سێزهر دهست ب رێفوٚرما خوه کر. ڵێ ئاریستوفراتێن ب ئارهستهیا کهڤنهپهرهستی، تێنهگهشتن کو پشتی روٚما بوو دهولهتهکه ناڨنهتهوهیی، ئێدی شێوهیێ رێڨهبهریا کو ژ

بوّ باژاری دهولهت بوو، نهما دشیا ب دلیّما (ئهرکیّ) خوه یا ژ بوّ دهولهتا مهزن رابه. ریّقهبهریا وهلاته کی مهزن، دهسه لاته ک ناقه ندی و خورت دهاته خوهستن. سینات و مهجلیسا (جقاتا) گهلیّری، هیّز و شیانیّن وان نهبوون، قیّ دهوله تا فره و بارگران ریّبهریا وی بکن.

و ژ بۆ كو كۆمارا رۆما ژ قەيرانا خوە قورتال ببه، چارەسەريەك مابوو، ئەو ژى سەركارى و رێقەبەريا دەسەلاتا بلند، دڤيا بوو د دەستى يەك مرۆڤى دە به، ئەو مرۆڤ ژى سێزەر بوو و ئەوى رێڧۆرما (چاكسازيا) خوە ژ ئاخاڤتنى دەربازى پراكتيكى كر و گاڤا پێشى ژ دانانا ھەڤوەلاتيا رۆمايى بۆ خەلكى دەست پى كر. و دووږه گۆھارتن د دەسەلاتى دە ژى چى كر، ھەژمارا ئەندامێن سيناتى پر (زێدە) كرن و هشت كو نونەرێن ئۆردى و ھەرێمان ژى جيێن خوە تێدا بگرن. ئى تشتێن ھەرى گرنگ، ئەوى ھەمى دەسەلاتا فعلى (ھەنوكەيى)، د دەستى خوە دە، ھشت. خوە كرە ئيمپراتۆر و رێبەريا خوە ژ بۆ ئيمپراتۆريەتى ھەتا مرنى چەسپاند. ئەوى، ل دوورا خوە پياوێن ئايينى جڤاند و ب خورتايى (ب ھێز) پرۆپاگندا ئەفسانا ل سەر ئاكسانيان ــ يووليا كر كو رەھێن سۆلالا سێزەر دگهشتن كورى قەھرەمانى تەروادا ئێنى و نەڤيى ڤێنێرا خوداوەند.

ئه قرییا سیاسی کو سیزهر دابوو سهر، هشت ببه ئهگهری مرنا وی یا ب زوو. د جشینا سیناتایی ده، ژ ئهنجاما کومپلویی (پیلانگیریی) سیزهر هاته کوشتن. کوشتنا وی ژی هشت کو دهوله تا روّما د هوندری (15) سالان ده، بکه قه ناق شهری نافخوه یی نوه.

ل گهل کو سیزهر ژیانه که سیاسی ئه کتیف دکر، لی مژوولیا وی ژ وارین کولتوری و ئهده بی ژی هه بوو. ئه وی هوزان و شانو دنفیساند. هین، د خورتانیا خوه ده، چیژایی ب پاقژیا زمانی دکر و ژ بیژهیین کو ژی ره دبوون بارگرانی خوه رزگار دکر. ئه فی نیزیک بوونا وی ژ شیوازین نفیسینی، هشت کو ئه و مژوولی ریزمان به و د فی واری ده،

چهند هزرین خوه، نقیسی بوون (نههاتنه پاراستن). ژ بلی واری ریزمانی، ئهوی ل سهر شیّوازی ژی نقیسی بوو. سیّزهر دگوّت، چ زمانی جوان کو ههیه، ژ بژارتنا ووشهییّن د جییّن خوه ده، دهست پی دکه. و ووشهییّن د زمان ده کو کیّم بکارتیّن، پیّدقیه، د نقیسیّ ده، جییّن خوه نهگرن.

ژ ومرمساتا سێزمر يا ئهدمبی، تهنێ بهرههمێن د وارێ ديروٚکێ ده هاتنه پاراستن. و ژ بو قوٚناغا مه نڤيسێن وی يێن بالکێش، ئهڨ ههر دوو بهرههمن: "روٚژانێن ل سهر شهرێ گاليا"، د حهفت پهرتوکان ده يه و "روٚژانێن ل سهر شهرێ ناڨخوهيی"، د سێ پهرتوکان ده يه.

د "رۆژانێن ل سەر شەرێ گالیا"، حالەتێن شەر ل گالیا تێته دیارکرن، و ژ سالێن (58 _52) دکشینه و ناڤەرۆکا هەر پەرتوكەكێ، ل سەر سالەكێ ژ یێن شەر دە یه. د "رۆژانێن ل سەر ناڤخوەیی"، ل سەر روودانێن شەرێ ناڤخوەیی کو ژ کانوونا یەکێ سالا (48) بەری زایینێ دەست پێ دکه هەتا بگهێ نیڤێ کانوونا دویهم سالا (48) بەری زایینێ.

ل گۆرا تسیتیرون دبیره ئارمانجا سیزهر ژ دیروکنفیسی ئه و بوو کو ژ دیروکنیاسا ره ژیدهران ژ بو فهکولینین پاشهروژی بهیله. نه دووره، یا راست ئهوه کو سیزهر ب دیروکنفیسا خوه، دخوهست ههمبهری دیروکنیاسین وی فوناغی ل رومایی راوهسته کو دیروکنیاسیی ده، ژانرهکی گوتاربیژی ددیتن. دروشما فی دیروکنیاسیی ئه و بوو، نه بهلگهنامه گرنگن، لی ئینانا باوهریی ب گوتنی پیدفیه. ل گورا وان، ئه و تشتی کو نهبوویه، لی دشیت ب هیزا گوتنی وهکو راستیی بیته خویاکرن، پیدفیه. ئه م پی دزانن دیاردا رهنگفهدانا بویهرین کو نهفهومینه وهکو د راستیی ده چی بوونه، ژ ئهرکین دیاردا رهنگفهدانا بویهرین کو نهفهومینه وهکو د راستیی ده چی بوونه، ژ ئهرکین

ئەو دىرۆكنياسيا كو ب ھارىكاريا شارەزاييا شيوازى ھەستا مرۆڤى رادكە، نە كو ھەشمەنديا وى، سيزەر پەسەند نەدكر. ئەو ھەمبەرى وى يەك رابوو و ب ھەر ئاوايى

ديروّكا خوه، ژبو ئاريشيّن هونهريا لهشكهرى و توّپوّگرافى، تهرخانكر. ئهو ب مهبهست ناخوازه كراسيّ هونهريا ئهدهبى، ل ئهفراندنا خوه بكه.

ئارمانجا دیروّکا سیّزهر یا سهرهکی سیاسهت بوو. ژ بهر کو"روٚژانیّن" وی وهکو بهرسڤ ژ هیٚرش و رهخنهیی کو ئارهستهییّن وی دهاته کرن. چونکی ههڤرکیّن سیّزهر ددیتن کو ئهو ب ڤیّکهتنا ئاگریّ شهریّ گالیا گونههکاره کو ژ ئهنجامیّ، شهریّ ناڤخوهیی، ل ئیتالیایی دهست پیّکر.

لهوما ژی، سێزهر ددیت کو فهره ئهو د بهرههمێن خوه ده، دیار بکه کو شهرێ گالیا نهچاریهك بوو و بهرسقهك بهڕهڤانی بوو. اێ ههر چی شهرێ ناڤخوهیی، ب پوٚمپێ ره، ژ ئهنجاما فناس (افعال) و لیستکا کوٚمهك ژ سیناتاران بوو. اێ ههر چی سێزهر، ئهوی بهمر ئاوایی ههول ددا کو ئهڨ ئاگر پێ نهکهڨه.

چێژا سێزهر یا ئهدهبی، ل گۆرا شێوازێ نڤیسینێ کو دابوو سهر رێیا وێ ئهڤ بوو: زهلالبوون، د دارشتن و پێشکهشکرنا بویهران ده و ووردی د ئانالیتیکێ (شروٚڤهکرنێ) ده و شێوازێ رهق و ساده، د وهسفدانا تهکتیك و ئامادهکرنێ ژ هێرشێ، گهلهکی ب

"رۆژانێن" سێزهر، دارشتنهك ژ بويهرايه كو ژ لايێ مرۆڤێ كو ئاگاهداريێن وى، ل سهر پێ رابوونێن دهولهتێ ههيه. نه تهنێ ئهو دزانه چ دقهومه، وهها ژى، دزانه چاوا خواندهڤان ب هزرێن خوه يێن سياسي ڤه گرێده. نێزيكبوونا سێزهر ژ ديروٚكێ ره، ب هشمهنديه (عاقلانهيه). روٚلا هێزا ل ژوٚر، نه ب باشي و نه ژى ب خهرابي، نكاره كارتێكرنا خوه ل بويهران بكهت. ئهو وهكو داب، ههول دده ئهگهرێ پهيوهنديان، د ناڤبهرا بويهران ده دهينه. ژ ديروٚكا خوه، ئهو تشتێ دووري عاقلايه كو د ديروٚكنياسيا بهري وي ده ههبوو، داڤێژه و خوه ژێ دوور دكه.

ليّ بهليّ، هين د ههياما كهڤناره ده، شيّوهييّ نيّزيكبوونا سيّزهر ژ بويهر و هوناندنا وان ره، هاتبوو دهست نيشانكرن. ل گورا فان هزريّن ل سهر "روّژانيّن" سيّزهر، د ويّ

دەمى دە كو هاتبوو نقىساندن، دىار دبه كو ئەوى گۆهارتن ب تەمامى د فەكتەران دە، چى نەكر بوو. لى كەنگى ئاخاقتن دهاتە ل سەر نقىسەر ب خوه، رى ژ رىيا خەملا گۆتنان رە قەدكر. دەم ل پاش و ل پىش دخست و تو جارى نەحەقى ل بەر ناقى خوه دانەتانى. سىزەر ل سەر خوه ب دىمەنى سىيەمىن (كەسى سىيى يى تاك) دئاخقە ئانكو "ئەو" ئەڭ شىزەرىي نقىسى د "ئاناباسىسى" يا كسىنۆفۆنت دە دەرباس دبە. شىوازى نقىسەر ل سەر خوه ب دىمەنى سىيەمىن بىت ئازادى و ھەسانىي دستىنە. ئەڭ ژى، رى ل بەر نقىسەر قەدكە كو بىت بكاربە ناقى خوه، د بەرھەمىن خوە دە، دەرباس بكە. د ھەردو بەرھەمان دە، ناقى سىزەر (775) جاران دەرباس دبه.

داویا ماداوی، ههگهر چ بهرههمیّن ئهدهبی کوههیه، ویّنهکیّشیا کهساتیا نقیسهر ژ بوّ خوه به، ئهڤجا ئهم دشیّن بیّژن کو ئهدهبا روّمانی، د قی واری ده تایبهتیا خوه ههبوو. و "روّژانیّن" سیّزهر، جییهکی ناقهندی، د ناق قان تایبهتیان ده، دگره.

ساليوستى (86 ـ 35) بەرى زايينىّ

گایی سالیوستی کریسپ، ژ بنهمالهکه پلێبی یا حالخوهش بوو. د ناڤ باپیرێن وی ده، کهسهکی ناڤدار، وهکو باپیرێن دیروٚکنیاسێن بهری وی نهبوون. رهها ئیتالیهتێ، د وی ده و ههستا نوژهنتیێ، بوونه ئهگهرێن پهیدهبوونا ههلویستهك رهخنهیی، ل دهڨ وی بهرامبهری خهباتا سیاسی و رهنگێ ژیانا ئاریستوقراتی یا باژارڨانی.

سالیوستی، د ههمی شهریّن نافخوهیی ده، ب سیّزهر ره بوو و لایهنگری وی بوو. د ههفی کی و دژبهریا سیّزهر ب پوّمپیّ و سیناتا ره، سالیوستی نه تهنیّ خوه وهکو شهرفان دیارکر، نی ههر وهها ژی، وهکو نقیسهر.

پشتی کوشتنا سیّزهر، سالیوستی، ل مالا خوه روودنی و ژ دوور قه، تشتی کو دقهومه تهماشه دکه، لیّ دهست ژ باوهریا خوه یا بهری بهرانده و ههر خوه دژبهری ماقوولیّن روّمایی دبینه. ب تهنا خوه مایین، ل ناق باخچهیی خوهیی ناقدار و نقیسینا دیروّکی ههتا مرنی، ژ بو ژیانا وی بوونه ئارمانج.

د پیشه کا کو ژ بو مونوگرافیا (خهباته که زانیاریه و ل سهر بابه ته که تایبه ته. ب سایا ئانالیتیکا تایبه ت، دانیاسین ژ بو گشتی چی دبه) خوه یا پیشین کو ب نافی "پیلانگیریا کاتیلینا "، سالیوستی دیار دکه، چ هشتیه ئهو مژوولی دیروکنیاسیی ببه. د هزرا وی ده، دیروکنیاسی واره کی گیانیه کو جهوهه ری مروقی دیار دکه. لی وی، ب دهره نگی ژیانا خوه، ژ بو قی خهباتا جییی ریزداریه ته رخانکر. ژ به رکو د خورتانیا خوه ده، وه کو هه موو که سین د تهمه نی وی ده، مژوولی خهباتا سیاسی دبوون و دووره ژ زیانی پی قه، تشته کی دن ژ وان ره نه دانی. ب قی شیوه یی، سالیوستی دده خویاکرن کو خهباتا که سین دیروکنیاس، ژ بو ده وله تی ب مفایه.

سالیوستی دبیّژه کو نقیسینا دیروٚکیّ، ویّ ب مفا به، ههگهر دو مهرج د بن چافان ره بیّنه دهرباسکرن: راستینی و بیّ یی ههلچوونی. ئهو د ویّ نهرینیّ ده یه کو ئه ههردوو رهوشت پیّره پهیدا بوونه و نقیسا دیروٚکیّ ب شیّوهییّ موّنوٚگرافیا دهیّله کو خواندهان خوهشحالییّ ژ ئاگاهداریان بستینه و ریّ ژ نقیسهر ره قهدکه کو ب ههر ئاوایی بکاربه هزران ،د بویهران ده، ژ هه قد دهرخه.

سالیوستی، نه وهکو دیروکنیاسین بهری خوه بوو کو ل سهر دیروکا روّمایی ژ دهستپیکی ههتا فوّناغا خوه رادوهستیا. ئهو د موّنوّگرافیّن خوه ده، "پیلانگیّریا کاتیلینا" و " شهری یووگورتی" ل سهر دو دیّمهنان، ژ دیروّکا روّمایی رادوهسته: پیلانگیّریا کاتیلینا سالا (63) بهری زایینی و شهری دژی کرانی نومیدیان "یوگرتی" سالا (111) ههتا سالا (105) بهری زایینی کشاند. و د ئافراندنا خو یا داوی ده، "دیروّك" قوّناغهك نهدریّژ دده بهرخوه، ئهو ژی تهنی (12) سال ژ دیروّکا روّمایی یه کو ژ مرنا سوّلا (سالا 78) بهری زایینی دهست یی دکهت.

سالیوستی، بهرههمیّن خوه، د واری دیروّکی ده، نه ب وهسفدان دنقیسه، لی بویهر و کرنیّن خهلکی راقه دکه. ئه دیروّکنیاسیا وی، ئهو هونهری و دهروونیا کو تیّنه خوهستن ههنه و مینا بهرسقه کی بهرامبهری ئانالیتیکیّن بهری وی نه. ئیّدی دیروّکنیاس سالیوستی ب زانین و مهبهست، تهنی ل سهر پارچهك، ژ دیروّکیّ یان ژی هنده ک ژ بویهران، رادوهسته و ههمی هیّز و هونهرا خوه دده سهر وان.

د مۆنۆگرافیا خوه ده یا ب نافی "پیلانگیریا کاتیلینا"، سالیوستی ل سهر دیروّکا کومپوّلا (موئامرا) کو "لوتسی سیّرگی کاتیلینا" ههول دابوو پی رابه. کاتیلینا، یهك ژ وان ئاریستوفراتان بوو کو ههژار ببوو و چ پیڤانیّن ئهخلاقی ل ده ق نهمابوون. ئهوی کهسیّن ژ دهسهلاتی نهرازی و ییّن کو ههژار ببوون، ل دوّرا خوه جڤاندن، ب ئارمانجا کو سیستهما دهولهتا روّمایی بگوههرینه. ئه ف بویهر ژی، د قوّناغا ریّقهبهریا تستسیروّن قهومی بوو.

پێشكهشكرنا بويهران، د ڤێ بهرههمێ ده، ب پلانهكه دقهت و زهلاله. د چار بهشێن پێشى ده، ساليوستى ل سهر تێگههێن ديرۆكنياسيێ كو ئهو د ڤێ پرسێ ده، خوهدى هزرێن تايبهتن و دووره بابهتێ خوه دهستنيشان دكه. د بهشێن پهى وان ده، ئێدى ئهو ل سهر دێمهن و ئهخلاقێ كاتيلينا رادوهسته، پشتى ڤێ يهكێ كورته ديروٚكا روٚما يا كهڨناره پێشكهش دكه. ل ڨر، ئهو ديار دكه كو چاوا ههمى باشيێن روٚمايێ ژ لايێن كهسێن بێ ئهخلاق (بێ رهوشت) هاتبوون خرابكرن.

جڤاكا كو د وارێ ئەخلاقيەتێ دە تێكچوويى بوو، ژ كاتيلينا رە دبه زەمينەك گونجایی کو کوّمپلوّییّن خوه ژ بوّ دهستخستنا دهسهلاتیّ ببه سهری. سالیوستی، ل سهر تاوان و گەندەليا كاتيلينا دئاخڤە و چ كارتێكرنا وى ل سەر گەنجێن رۆمايێ ھەبوو، ئاماژه پی دکه. پشتی نهسهرکهڤتنا پیلانگیّریا وی یا پیّشی (سالا 66) بهری زایینیّ و بەرئەنداميا وى ژ بۆ ھەلبژارتنا وى وەكو كونسۆل (سالا 64) بەرى زايينى، ئەو بريارىٰ دستینه کو بهری خوه بده زوّرداریی و کوشتنا تسیتیروّن یی کو بهری دهمهکی وهکو كونسۆل هاتبوو هەلبژارتن. كاتپلينا، هندەك كەسێن دن، بەر خوە ڤە تينە و وان ژ خوە ره دكه لايهنگر. پشتى ڤي يهكيّ، ئهو ههول دده ههمى ئيتاليا بيّ سهرووبهر بكه. ليّ كومپولا وى ژ بو كوشتنا تسيتيروّن، تيْك دچه. و كهنگى تسيتيروّن باوهريا سيناتا تينه کو رهوش د روّمایی ب ئاواکی ئاوارته رژدییه، سینات دهسهلاتیهك فرهه دده وی دا بكاربه ههمبهرى پيلانگيران راوهسته. يانيك و تهڤلههڤي دگره سهر روِّماييّ. سينات، كۆمبوونەكى داردخە، دا تسيتيرۆن ئاخافتنا خوە ل سەر رەوشى ببيْژە و كاتيلينا ژى داخوازی کۆمبوونی تیّته کرن و ئەو ژی بەشدار دبه. نی ئەو ب گەف ژ کۆمبوونیّ دەرتىٰ و دوورە پايەتەختىٰ دھێلە و ل ئێټرورى تەڤى كۆما چەكدارێن پيلانگێران دبە. زوو ب زوو ئاگاهداريٽن نوه ل سەر كۆمپلۆيى تێن بهيستن. پشتى گفتووگۆيەك خورت و درێژ ل سناتێ، (5) پيلانگێرێن کو ل باژێر هاتبوون گرتن ل زيندانێ ده هاتنه ب دارڤەكرن (ب شێوەيێ خەنقاندنێ). دەما گفتووگۆ، ل سەر ڤێ پرسيارێ ھاتە كرن كاتوونىّ بچووك ب بريار، دۆزا تەدبيريّن رەق ھەمبەرى وان كر، ئەوى خوەست ئەو ب دارقه بن، بن یی کو مافین وان همبه ئهو پرسا خوه ل بهر مهجلیسا گهلیری دهینن. لی سیزهر دوزا دلپاکیی کر و گوت ئهنجاما دارقهکرنا وان، دی ژ بو پاشهروژی نهباش بیت. ئهوی کهسین دادگری، سوجدار ددیتن، لی مافدایین ژ بو لیبورینی دا وان.

کاتیلینا ل ئێټورێ، خوه ژ بو شهر ئاماده دکه و ژ روٚمایێ دوو ئوٚردی بهر ب ئێټورێ څه دچن. د جهنگێ ده، ب هێزێن حکومی ره، کاتیلینا ب مێرانی وهکه قههرهمانێ روٚمایێ یێ رهسهن شهر دکه.

ب گۆتنا سالیوستی ب خوه بژارتنا بابهتی ژ بۆ مۆنۆگرافیا وی، ب کهرهکتهر و فناسین کاتیلینا یین بیههمپا گریدایی بوو. سالیوستی ب رژدی، ب قهیرانا کو گرتبوو سهر جفاکا رومایی دئیشیا و دخوهست مژوولی دیتنا ئهگهری وی ببه.

ئه فخهباتا، د واری دیروکنیاسیی ده، یا کو سالیوستی دانیبوو بهر خوه، نه نوه بوو، بهری وی د دیروکا روّمایی ده کاتوّیی مهزن مژوولی فی پرسی ببوو و هین بهری وان د دیروکا یوّنانیان ده ژی ههبوو. لی میتوّدی سالیوستی نوه بوو. ئهو ژی راوهستاندنا ل سهر بیستکه کی ژ بویهران ب کوور و دوور و دهشت ئهگهری تیّگیهشتنا هزرا پروّسیّسا پیشکهتنا بویهران، ب گشتی دیار دبه.

د قى بەرھەمى دە، ساليوستى ل سەر كەسانيا كاتيلينا كو نەخوەشى دەستخستنا دەسەلاتى يە، رادوەستە. ھەر وەھا ژى، رەوشا جقاكى و پالدەرين كو ھشتيە جەماوەر پشتگريا كاتيلينا بكن، ل بەر چاقان دەرباس دكە.

ساليوستى، دەستپێكا قەيرانا كۆمارا رۆمايى قەدگەرينە سالا (146) بەرى زايينى، دەما كو رۆمانيان كارفاگێن ھەرفاند بوون. ب رزگاركرنا ژ دوژمنى ژ دەرقە ، ب تووژايى رەوشا سياسى ل رۆمايى ھاتە گۆھارتن. ژ شوينا "ئەخلاقى بلند" و " ل ھەقھاتنا ل ناق ھەموەلەتيان"، ئىدى خوەدى بەرژەوەندى، ھەر تشت بۆ دانھەقدانا (كۆمقەكرنا) پارەيان تىنە مەيدانى و شوينا ئىديالىن بلند، ئەق خسلەتىن خەراب تىنە دانان. تايبەت، د قۇناغا دەسەلاتيا سۆلانا دە، ئەق يەك بەلاق دىھ و نەخاسمە د ناق خۆرتان دە. ب قى

یه کی، ئه م دشین بیر ش کو نه و قهیرانا کو ژ نیقی سه دسالا دویه م به ری زایینی رؤما تیدا ده رباس دبوو، قهیرانا ئه خلاقی بوو و ریگرتن ل پیشیا دابین قه نج یین باپیران بوو. ئه قد دژبه ریا، د ناقبه را ئیدیالان ده، د جفاکی ده، خوه ش د هه قرکیا قه هره مانین سالیوستی ده، ب هه قره خویا دبه. و هه ر یه کی ژ که سانین دیروکی، کو خودان تایبه تیین خوه یه، ئه و ب ناواکی ئوبژه کتیف، وان ره و شتان دیار دکه: ئه و د سیزه ر ده مروقین جومه رد، دلیاك و حه زکری کار دبینه. د کاتون ده، هشکایی و هه ستا ب نه رك به رجه سته دکه. سالیوستی به راووردیی، د ناقبه را که سین دیروکی دکه و خوانده قان ب خوه، ب قیانا خوه دبه لایه نگر.

مۆنۆگرافیا دوویهم یا سالیوستی کو ب نافی "شهری یوگرتی یه" ل سهر پارچهك ژ دیروّکا روّما یا نیّزیکتره. گهریانا ژ بوّ دیتنا ئهگهری قهیرانا سیاسی و شهری نافخوهیی دفیا بوو، ئهو فهگهره سهر بویهریّن بهری دهما خوه. بژارتنا فی بابهتی، ژ بوّ بهرههمیّن خوه وهها رافه دکه، ژ بو کو ناهیّله توّز ل سهر پرسی نهمینه. ژ بوّ وی بویهریّن سیاسی ییّن ژ دهفهری نه گرنگ بوون (شهریّن ب نوومیان ره) لیّ ئهنجاما وی کو کارتیّکرنا خوه، ل سیاسهتا هوندر (نافخوهیی) یا روّماییی دکر، گرنگیا خوه ههبوو.

مونوگرافیا ب هزرا ئهخلاقی و فهلسهفی ل سهر دوالیزما گیان و لاشه (دوالیزم، تیگهههکه فهلسهفی یه کو دوو دهستپیکان د ههمان ئاستی ده پهسهند دکه و یهك شوینا یا دن ناگره. وهکو گیان و لاش) کو تهسپیتا سهرکهفتنا خهباتا ههشمهندی، دگره سهر ههمی وارین خهباتی یین دن، ل ده خهلکی. نفیسهر خهباتا دیروکنیاسان، ل سهر ههمی خهباتین زانستی دگره. ژ بهر کو مفا یا وی ژ دهولهتی ره بیتره. سالیوستی ب ئاوایهکی فهکری دبیژه: "وی مفا دهولهتی بیتر ژ خهباتا من ههبه، نه کو ژ یین دن".

پشتی قی یه کی، ئه و گه پیانه کی ل سه ر دیر و کا ریبه ریا سو لالا (بنه مالا) نومیدیان، ژ ماسینسی بگره هه تا بگهی یوگورتا، چی دکه. ژ ئه نجاما دهستدری شیناتا، روّمایی د پرسین هوندر یین نومیدی ده، به شه ک مه زن ژی دکه فه دهستی یوگورتان. (ب رییا

دانانا زیّر بو بهرپرسیّن روّماییّ). ب پشتگیریهك وهها، یوگورتا ههول دده کو بهشی مایی ژ نومیدی بخه بن دهستی خوه. سیناتا روّماییّ، ب لهز ئوّردیا خوه دشینه نوومیدیا. یوگورتا دیسان بهرتیلا ب زیّر دده و پهیمانا ئاشیتییّ کو ژ بهرژهوهندیا وی یه داتینه. ئهو دگهی روّما ژ بو پاراستنا خوه و ل قر ژی ب ریّیا پارهیان، یهکی ژ حوکومداران دکه لایهنگری خوه.

سالیوستی دهیّله کو یوگورتا فی رستا خوه یا مهتهلوّکی ببیّژه: "باژاریّ خوه فروّتی، ههگهر کهسیّن کرینیّ ژ خوه ره ببینه، چ نیّزیك و چ دوور دیّ نهمینه".

یوگۆرتا فهدگه په نومیدیا و ل و پیه کی دن دکوژه کو ژ بو کرالیی (پاشایه تیی) به رئه ندامه. سیناتا پهیمانا ئاشیتیی رادکه و کونسوله کی نوه دشینه ور. یوگورتا دده خویاکرن کو ئه و فهرمانا سیناتا ل سهر خوه پهسهند دکه، ب فی فهنه کیا خوه ده سه لاتا روّمایی هاژ دکه، دووره ژ نشکا فه هیرشی دبه سهر ئوردیا روّمایی و د شهر ده دشکینه و تیک دبه و وی دخه جیبی بی روومه تی یی.

کهنگی سالا (107) بهری زایینی گایی ماری وهکو کونسوّل تیّته ههلبژارتن، پهسهندییا سیناتا دستینه کو ئهو د شهریّ ب یوگورتا ره سهرکاریا ئوردییّ بکه. یوگورتا کرالیّ نومیدی، ل چهند جییان و جهنگان دشکیّ. نافیّ ماری ب سهرکهفتنیّ تیّته گریّدان و د نافی لهشکهران ده، گهلهکی نافدار دبه. د بن سهرداریا وی ده، سوولا (د پاشهروّژی ده دبه ههفرکی وی یی سیاسی) خزمهتکاره و ب ریّیا دهك و دوّلابان یوگورتا دیل دکه.

"شەرى يوگۆرتا"، نىشانەكا ژ بۆ ھۆستايەتيا ساليوستى يا نفيسىنى يە. ل گەل كو ئەۋ بەرھەم ب پىلانىن خوە يا بەرى خوە فرەھىر بوو، ئى د كەرەستى دە، بىتر ل سەر ھەۋە، كورتە و داگرتيە.

بژارتنا فی شهری، ب تایبهت ژ بۆ بابهتین خوه، کو شهری نافخوهیی دبه ئهگهری ژ ههفخستنا دهولهتا روّمایی ژ بو ههستا سالیوستی یا دیروّکنیاسیی دهستنیشانه.

چاوا سالیوستی د بهرههمیّن خوه یا پیّشی ده "پیلانگهریا کاتیلینا"، وهها ژی، "شهریّ یوگورتا" ده، دو هیّزیّن سیاسی ییّن سهرهکی د واریّن ئهخلاقی ده دده بهرههده. یهك ئارستوقراتییّن دفن بلندن و ییّن دن ژی "کهسیّن نوه" ب قههرهمانیا خوه کو سهرداریّ وان یهکی، وهك گایی ماری بوو.

بهرههمی سالیوستی "دیروّك" کو یی داویه، ههما بیرژه ب تهمامی وهندا (تهلهف) بوویه. ژ بلی چهند پارچان ژ قی نهفراندنی، چار گوّتاربیرژی و دوو نامه هاتنه پاراستن. گوّتاربیرژی و نامهیین د "دیروّکی ده"، نه رهسهنن. نهوان، جیییی خوه، د قی بهرههمی ده گرتنه وهکو نموونه ژ دیروّکنیاسی یوّنانی فووکیدید کو هونهریا وی، د نقیسا دیروّکی ده، ژ بو سالیوستی نموونه بوو، ستهندن. لهوما ژی، نهو د نهفراندنین خوه ده، بهردهوامی بهری خوه دده سهربورا فوکیدید. کارتیّکرنا قی دیروّکنیاسی ل سهر سالیوستی، د واری شیّواز و تهکنیکا نقیسینی ده، گهلهك یا دیاره. ای یا ههری گرنگ کو تیّگههشتنا ههر دوو دیروّکنقیسان ژ دیروّکی ره، د قهکوّلینا ل سهر بویهرایه فهکرن کو ل سهر دیروّکا سهردهمی راوهستن و تهنی گوه بدن فاکتهران، هم دوو فهکرن کو ل سهر دیروّکا سهردهمی راوهستن و تهنی گوه بدن فاکتهران. هم دوو دیروّکنقیس، ل سهر بویهریّن نه ژ میّژ قه قهومینه دنقیسینن، ای ئانالیزا (راقهکرنا) وان ژ قان روودانان ره، ب دیروّکا دهما کهقنهتر تیّته ستهندن. ژ بهر قی چهندی، پری خوادان نهو بهری خوه ددن دیروّکا دهما کهقنهتر تیّته ستهندن. ژ بهر قی چهندی، پری جاران نهو بهری خوه ددن دیروّکا پی کهقن. نه تهنی، نهو ژ نقیسینا خوه ره دکن فوّن (بهری پیّشین) ههر وهها ژی، نهگهری رهوشا سهردهما نوه ژی راقه دکن.

ل گهل قی نیزیکبوونا سالیوستی ب دیروکنقیسی یونانی ره ژی، ای نهو ب گهلهك تشتین خوه ژی جوودایه. بهری ههر تشتی، ب نارهستهیا خوه یا بهر ب دراماتیزمکرنا بویهران قه. کو باش د ناخاقتنین کهسین بهرههمین وی ده دیار دبه، یان ژی د هزرین کو ل سهر ناقی خوه پیشکیش دکه. نقیسنا وی یا دیروکی شیوهیی دراماتیك دستینه ژ بهر ههلویستا وی یا دیروکی کو ژی دهستپیکا تراژدیی، ژ راقهکرنا بویهران و کهسان دستینه.

تراژیدیهتیا سالیوستی ژ بۆ بویهرێن دیرۆکی کو دانایه، نه خهمله و نه ژ بۆ خوهشیا خوانده قانیه، لی ئه نجاما نیاسینا وی یا فره هب تیگه هین دوالیزما گیان و لاش، ل ده فه ئه فلاتوونی کو د وه ختا خوه ده، د دیروکا مروّقاتیی ده، د دژبهریا ههردو تیگه هان ده داتینه. سالیوستی، ب ئیش خویا دکه کو د ژیانا خهلکی ده واری لاش ههر ده م ل سهر یی گیانی ره یه. ئه وژی بی هیشیتیی دده نشیسینین وی. ئه فه بیهیشیتی، بهری ههر تشتی، ژ نیاسینا وی ژ کووربوونا قهیرانا جڤاکی قه یه. ئه فه قهیرانا کو کومارا روّمایی تیدا دژیا، ئهوی چاره، تهنی ب فهگه پا خیرووبهرین قوناغین بهری، ددیت.

شیّوازیّن نقیسا سالیوستی پر رهنگه و ل گورا شیّوهیی نقیسا کو ژ بو خوه بژارت بوو. بهری ههرتشتی کورتایهتی، تهفاعلی (کارلیّکرن)، ل ههڤهاتن و مهلهڤانی د چیروٚکبیّژیی ده. د واری زمان ده، ئهوی سیّزهر نهموونهیی خوه ددیت و د شیّوازی ده، ئهوی ب گشتی فوکیدید و کاتوّنی مهزن ژ خوه ره کربوو نهموومه.

هیزا بهرههمین سالیوستی کو د ئهدهبا روّمانی ده، جارا پیّشین بوو، ئه ف شیّوهیی نقیسا دیروّکی پهیدا ببوو و نقیسهر ب خوه ژی، نه تهنی وهکو چیروّکبیّژی بویهران بوو، ههر وهها ژی ب ئاواکی جوان قسهکرن بوو.

تسیتسیرۆن (106 ــ 43) بەرى زايينىّ

مارك تولى تسيتسيرون (شيشرون) ل ئارپينى كو باژيرهك بچووك بوو، ژ دايك بوويه. بنهمالا وى ژ كوّما سواريان يا حالخوهش بوو، لى روّلا وى د مهيدانا سياس ده نهبوو. ژ بهر قى چهندى، تسيتسيرون، ژ بو ههموويان "مروّقهكى نوو" بوو.

كەنگى گۆتاربىێژێ پاشەرۆژێ، دەربازى تەمەنێ خوە يێ (15) سالى دبە، باڭ، ژ بۆ خواندنێ وى دبە رۆمايێ. ژ بەختەوەريا تسيتسيرۆن، ئەو دبە شاگردێ چێټين مامۆستايێن د وارێ ياسايێ، فەلسەفە و ئەدەبێ دە. ژ بلى ڤێ يەكێ، تسيتسيرۆنێ گەنچ دشيا گوهداريا گۆتاربێژێن ناڤدار يێن وێ قۆناغێ بكە.

تسیتسیروّن، سالا (80) بهری زایینی پشتی کو خواندنا خوه دبه سهر، دهست ب خهباتا پاریّزهریی دکه. ئهو د قی خهباتا خوه ده، گهلهکی سهرکهڤتی بوو. ژ خوه، پشتی سهرکهڤتنیّن خوه د هوّلیّن دادگههان ده، ناڤداریهك ل پهی ناڤی وی دکهڤه. ئهڤی ژی ریّیا خهباتا سیاسی، ل بهر قهکر و د ههلبژارتنیّن سالا (64) بهری زایینی ده، ژ بو ریّقهبهریی ب سهردکهڤه. دووږه، ئهو ب ههر ئاوایی دکهڤه ناڤ خهباتا ده سهلاتداریی کو د وی دهمی ده، گهلهکی ههڤرکی ل سهر چی دبوو. ژ ئهنجاما قان ههڤرکی ز ململانان ل سهر دهسهلاتی، کهسیّن کو تسیتسیروّن ژ وان ره دبه لایهنگر، گهه ب سهر دکهڤن، گهه تیک دچن. ژخوه، ژ بهر قی ههڤرکیی، د خهباتا سیاسی ده، گهه ب سهر دکهڤن، گهه تیک دچن. ژخوه، ژ بهر قی ههڤرکییی، د خهباتا سیاسی ده، تسیتسیروّن ژیانا خوه ژ دهست دده. ئهڤ ژی سالا (43) بهری زایینیی بوو.

د قی قوناغا خهباتا وی یا سیاسهتا ئهکتیف ده، تسیتسیرون گهلهك ئاخافتنان دکه و ب خوه ژی پرانیا وان دنفیسه و دپاریزه. ژ بلی قی، وی د گهلهك وارین دن ده ژی، بهرههم هشتنه. ئهو ژی، د واری تیور و دیروکا گوتاربیژیی ده نه. گوتارین فهلسهفی و

ههژمارهك مهزن ژ نامه و ئاخافتنين دادگههان ژی، ل پهی مانه. ئههٔ وهراسهتا وی یا ئهدهبی، دهیله نه تهنی ئهم هزرین وی یین سیاسی و جفاکی بنیاسن، ههر وهها ژی، هزرین وی ل سهر ئهدهب ب خوه. ژخوه، ب سایا بهرههمین تسیتسیرون، پانورامایهك ژ ژیانا روّمایی یا وی دهمی ل بهر مه فهدبه، ب تایبهت ئهو قوناغا باهوزیا شهری نافخوهیی ل روّمایی. و ههر وارهك ژ وارین کو د بن قهلهما تسیتسیرون ره دهرباس بوونه، ب کورتی ژی به، ئهمی هندهکی ل سهر وان راوهستن، ئهو وار ژی ئهفهنه:

- زمان و شيوازي ئاخاڤتنا وي.
- هزرێن تسيتسيرۆن ل سهر جوانيێ، د سروشت، هونهر و فهلسهفێ ده.
 - نامهینن وی د هوندرێ (25) سالێن داوی، ژ تهمهنێ وی.
- أدرمان و شيوازي ئاخاڤتنين تسيتسيرون. ژبو گوتاربيژي سياسي و دادوهري، نه تهني راستي د ئاخاڤتني ده گرنگيا خوه ههبوو، لي شيوهيي ئاخاڤتني، هين بيتر گرنگيا خوه ههبوو. ژبهر كو ئهو دبوو جهي باوهريي ل دهڤ گوهدار و دادوهران. ئهڦ ژي، ب ههر ئاوايي ب هونهري و هوستاياتيا گوتاربيژ ڤه گريدايي بوو. ئهري، ئهوى ئاخاڤتنا خوه، د چارچوڤا گوتاربيژيا ئهنتيك ده، دكر، لي ب ههر ئاوايي ژي جودابوون. ئهو ههر دبيژه، ئاخاڤتنين وي مشت پهيڤ و هزرن. د ههمان دهم ده، دبيژه كو ب كارئانينا فاكتهران نه تهني مهرجه. فاكتهر دشين بينه مهزنكرن و فرمهكرن. ژخوه، ئهڤ ريگهيين ب كارئانيني ب ناڤهروٚكا ئاخاڤتني ره، شيوازين گوتاربيژيي تينه دامهزراندن. زنديا ئاخاڤتنين وي، ب سايا ب كارئانينا زماني گهليري كو بي يه ووشهيين كهڤن يين يوناني نه، چي دبيت. جارنا ئاخاڤتنين وي، ژ رستين كورت و ساكار تينه ئاڤاكرن.
- 2. تسیتسیروّن ل سهر جوانی، سروشت و هونهریی ده. بهرههمیّن تسیتسیروّن ب گهنگهشهییّن خوه ل سهر بابهتیّن جوّرهوجوّر داگرتینه. ژ هونهریا هوّزانی بگره ههتا بگههی هونهری گوّتاربیّژیی و جوانیا پهیڤان. تیوّریا هونهریا پهیڤی، ل ده قتسیتسیروّن، نه ب تهنی ب هزریّن وی قه ییّن تایبهت، د واری جوانیی ده نه، لی ههر

وهها ژی، د ئافراندنین وی یین فهلسهفی ده ژی تینه دیتن. ل ڤر، پرسین ل سهر پر رهنگیا ئاستین جوانیی تینه دانان و پهیوهندیین وی ل گهل تیگههین جوانیی، د واری باشی و مفایی ده. و وهها ژی پهیوهندیین هونهری، ل گهل خوهشی و پیدڤیی.

ل ده قتسیتسیرون گهلهك جاران جوانی شیوهیی ئیتیکی دستینه. د جوانیی ده، "بوهاداریا مروّقی"، "خیرخوازی" و "جوانیا ئهخلاقی" ههنه. جوانی وهکو مروّقی باش، هارمونی تی ده ههیه. ژ بو دهربرینا قی جوانیی، تسیتسیرون بیژهیین (پهیقین)ههقواته و لههقهاتی ب کار تینه. ژ بلی جوانیا د واتهیی ده، وینهکیشیا جوان ژی تیته دانان. ئه قهموو پیک قه هارمونیی ددهنی.

تسیتسیروّن، جههکی پر بلند دده جوانیا سروشتیّ کو ل ده هٔ هونهرمهندی دبه جهیّ لاساییکرنیّ. ل گوّرا وی، تو هونهر نهدشیّت ب سروّشتیّ ره بکه هٔه بهریکانا جوانییّ. ژ بهر کو سروشت دایکا مه یه کو چ ژیّ هاتیه چیّکرن، کهمالیهك خوه ههیه. لیّ مروّهٔ کو زاروّکا ویّ یا ههری هشمهنده، ب فیّ رهوشتیّ ژی، ئهو ب سهر ئهفراندنیّن سروشتیّ دکه فه، ژ بهر کو ب هشمهندیا خوه خیّرخوازییّ بهلاهٔ دکه. ئه ؤ ژی جوانی ب خوه یه. ل گوّرا تسیتسیروّن، جیهان ب ههر تشتیّ خوه، ژ تشتیّن بچووك ههتا بگههیّ ییّن مهزن، خیّزیّن جوانیی، د وان ده، تیّنه دیتن. لی جوانی ب ههموو هاما خوه، ل وره، ئهو جهی کو ژیان لیّ ههیه و ژ بوّ مروّهٔ خرمهتکاره و ژ هونهریّ ره دبه کهرهست.

ژ بلی قی یه کی، تسیتسیرون پرسین ئارمانج و جوانیی ژی داتینه. د ئیستاتیکا کلاسیکی یا ئهفلاتوون ده، مفا د هونهری ده نه کیمی جوانیی یه. لی جوانی وه کی شیوهیی بهردهوامی ژین ههیینی ره، مفا دبه پارچه ک نه پارچه کری ژی. تسیتسیرون ب خوه نه دووری قی هزرا فه لسه فی بوو.

تسیتسیرۆن، هزرا خوه یا فهلسهفی جارا پیشی د بن نافی "ل سهر دهولهتی" دنقیسه. ئهوی خهباتا ل سهر فی بهرههمی، د قوناغا کاری سیاسی یی ئهکتیث ده، کریه، ئهو ژی د نافبهرا سالین (54 ـ 51) بهری زایینی یه. ئه فه ئهفراندن، ب شیوهیی

دیالوٚگنیه. تسیتسیروٚن ب خوه ژیدهریٚن یوٚنانی دهستنیشان دکه، بهری ههر تشتی، بهرههمیّن ئهفلاتوون یی ب ناقی "دهولهت". ای بهای، ئه فه نه الساییکرنه ژ فهیلهسوفی یوٚنانی ره، ههتا پلهیهکی بهروٚفاژی یا هزریٚن وی نه. دهولهتا ئهفلاتوون یا نهموونایی، د راستیی ده نایی ب جیه گرتن. ای دهولهتا تسیتسیروٚن، وهکو ل کوٚمارا روٚمایی، د قوٚناغا ستسیپیوٚن ده هاتبوو بهرجهستهکرن. ههگهر ئهفلاتوون، د هزرا خوه ده دهولهتی چی دکه، ای تسیتسیروٚن کهتواریا دیروٚکی دخهملینه.

هزرا "ل سهر دهولهتی" یا تسیتسیروّن سالا (51) بهری زایینی هاتبوو وه شاندن و بهری وی ب ساله کی، ئهوی دهست ب خهباتا خوه یا (ل سهر یاسایان)، کر. ل قر ژی، دیسان ئه فلاتوون ژی ره دبه نهموونه و "یاساییّن ئه فلاتوون" ژی ره دبن ژیدهر. ئه قبه بهرههم، مینا یی بهری خوه، ب شیوه یی دیالوّگی یه. به شداریّن قی دیالوّگی، تسیتسیروّن به خوه یه، برایی وی یه و تیت پومپونی ئاتیکه.

د خهباتا خوه یا "ل سهر یاسایان" ده، تسیتسیروّن خوه ژ هزریّن یوّنانی، ب دوور دخه، هزریّن خوه ییّن تایبهت، د چارچوٚقیٚ ئایین و پیڤانیّن یاسایی ییّن روّماییّ، داتینه.

ههر دو خهباتین تسیتسیروّن: "ل سهر دهولهتیّ" و "ل سهر یاسایان" ب گشتی ئارهستهییّن خوه ییّن سیاسی ههنه و ژ بهرههمیّن وی ییّن قوّناغا پیشین ژ نقیسهریا وی نه. ژ بو ئهفراندنیّن فهلسهفی ئهو سالا (45) بهری زایینیّ بهریّ خوه دده، وان د هوندریّ دوو سالان ده، چهند بهرههمان، ب بابهتیّن فهلسهفی دنقیسه. ئه قوّناغا نقیسینا بهرههمیّن فهلسهفی، چاوا ژ بو روّمایی ئالوّز و دژوار بوو، ههر وهها ژی، ژ بو نقیسهر ب خوه. ئه و خوه، ب خوه دمینه و دکه هٔ گهریانا کووربوونا فهلسهفی.

د قۆناغەك كورت دە، ئەو چەند بەرھەمان دئەفرىنە: "ل سەر سنوورداريا خێر و شەر"، "ئاخاڤتنا تەمرى" و "كاتونى مەزن يان ژى ل سەر كالىتىىن". ژ خوە، "ل سەر كالىتىىن" يەك ژ نەمووناييا بەھرەميا تسيتسيرۆن يا ئەدەبىيە.

تسیتسیرۆن، د تەنهاهیا خوه ده، ئهو بیریا سالیّن دهرباز بوویی دکه و گهریانا ژ بۆ ئیدیالیّن خوه، بهرههمیّ خوه "ل سهر داستانییّ" دنڤیسه کو تیّدا ئهو بهریّ خوه دده کهسیّن هاویردوّرا ستسپیوّن.

پاییزا سالا (44) بهری زایینی ، تسیتسیرون بهرههمی خوه یی داوی د فهلسهفی ده دنقیسه، ئهو ژی ب نافنیشانا یا "ل سهر ئهرکی" یه.

گ. نامه _ وهرهسهتا (میراتا) تسیتسیروّن ژ نامهیان نه ب تهنی روّلا خوه یا ئهپیتوّلوّگرافی (ئهپستوّله هاتیه و واتهیه نامههنارتن تیّ) دلیزه، ههر وهها ژی گرنگیا خوه ئوّتوٚبیوٚگرافی دستینه. ژ بهر کو د قان نامهیان ده، چاوا ژیانا کهتوار یا ویّ قوّناغیّ دهستنیشانه، ههر وهها ژی پارچهك ژ ژیانا نقیسهری روّهنی تینه سهر. ب "توبا" ئاقگوستی ره، ئهم دشیّن ببیژن کو نامهییّن تسیتسیروّن، بهلگهنامهییّن ههری مروّقایهتی نه، د ئهدهبا جیهانیّ ده، ل گهل کو ئهو ب خوه گهلهکی ژ ئهدهب ب دوورن.

ئه ف نامهیین کو د هوندری (25) سالان ده هاتنه نفیساندن، مخابن نه ههموو هاتنه پاراستن. نی نهویِّن کو مانه، دبن کهرهسته ک گرانبها ژ بو دیروّکا قوّناغا داوی یا کوّمارا روّمایی. ئه ژ ژی، ژ بهر وی یه کی تیّت کو ئه شنامه، چاوا ژ کهسیّن نافدار و دهستهه لاتدار هاتنه هنارتن، ههر وه ها ژی، نامیّن وان ب خوه ژی هه نه کو ژ تسیتسیروّن ره هاتبوون شاندن. ژخوه، واته یا وان یا به لگهنامه یا یا دیروّکی، ژ قر تیّت.

بهشی چوارهم:-ئهدهبا قوناغا پیش یا ئیمپراتوریهتی (سالا 43 _ 14) بهری زایینی

كولتور و سياسهتا رؤمايي، د دهما ئاڤگۆست ده

قوناغا ریبهریا ئافگوست (31 ـ 14) بهری زایینی، د دیروکا ئهدهبا رومانی ده، جییه کی خوه یی تایبه ت دگره. ئه شالین ههری گهشبوویی، ژ بو هوزانی کو هشتیه شیوهیی ههری بلند بستینه. ب سایا فی ئاستا بلند، هوزانفانین فی فوناغی، نه تهنی بونه کلاسیکین ئهدهبا لاتینی، ههر وهها ژی نافی وان، د نافریزین کلاسیکین جیهانی ده ژی، تینه دیتن. ژ هوزانفانین ههری بن ئافو و دهنگ یین فی فوناغی ئهم دشین فیرگیلی، هوراتسی و ئوفیدی ب نافر بکن. بی گومان، نافین دن ژی ههنه، ئهمی وان ژی دهستنشان بکن.

د سهقایا (ئاتموسفهرا) وهراریا کولتوری ب گشتی، روّما ژ کوّماری دهرباسی ئیمپراتوریهتی دبه و ئهو ژی، ژ بهر ئهگهری دوور دیتنا ئیمپراتوّر، ژ بوّ سهخلهمیا گیانی د جڤاکا روّمایی ده کو د رهوشهك تهڤلههڤیی ده یا ژ بهر شهری ناڤخوهیی، دژیا. ب تایبهت، کهنگی پشتگریا ئاڤگوست ژ هوٚزانڤانان ره چی بوو و هاریکاریا دارایی، ژ لایی حالخوهشین دهسهلاتدار ژ وان ره هاته تهرخانکرن، زمانی ئهدهبی یی لاتینی شیّوهیی خوه یی داوی دستینه و رونشتن، د ژانریّن ئهدهب ده، چی دبن کو ژ دامهزراندنا تیوّریا کلاسیزما روّمایی دبن بنگهه. ئهڨ ژانر ژی ئهڨه بوون: داستانیّن حیروّکی، سترانیّن ئهڤینی، هوٚزانیّن ساتوری و هنارتنیّن هوٚزانی.

لى بەلى، ھەلويستا ھۆزانقانان بەرامبەر كەتواراوان يا سەردەمى، نە يەك لايى بوو.. ژ يشتگريا يەسندايينى بگرە ھەتا دگھيشت نەلايەنگريى.

ب کوشتنا یولی سیزهر (15 ی نادارا سالا 44) بهری زایینی، بوو نهگهری کو دهولهتا روّمایی، دیسان بکه هه بی سهروبهریا، شهری نافخوهیی. ب راکرنا سیزهر، پیلانهران هیقی دکرن کو نهوی کوّماری ژ نوه فه فهژینن، ای د ههمی واران ده، نهو شاش دهرکهتن: کوّمار ببوو پهرچاك ژ قوّناغا رابردوو و فهژینا وی، بنگهه ژی ره نهمابوو.

کهنگی روّما، د قادا نافنهتهوهیی ده، دبه دهولهتهك مهزن، ئیدی ب ریّفهبهریا بهریّ، د رموش و مهرجیّن نوه ده، لیّ نهدهاته گونجاندن. ریّفهبهریا وهلاته کی مهزن و فرهه، د مسهلاته ک نافهندی یا ب هیّز دهاته خوهستن. سیّزهر، بهری ههر کهسی ئه فی یه ک تیکهشت کو دهسهلات نه د دهستده به، وی بههرفه. لیّ روّماییّ، ئهو گهایی کو ب داب و نهرنتیّن خوه فه گریّدایبوون، ژ بهر فی چهندیّ، چ نوهبوونا د واری جفاکی و سیاسی ده، یان ژی، د واری ئابووری و ههتا رموشهنبیریی ده ژی، ئهو دوودلی نیّزیك دبوون. ژ بهر کو، هزرا وان ئهو بوو، چ دهست بهردان ژ تشته کی که فناره بیّته کرن، دهستبهردان وی ژ ئیدیال و نوّرمیّن (پیفانیّن) باقو و کالان به و ئه قری، وی تو خیّریّ، ب خوه ره، نهینه.

ل هەڤهاتنا داب و نوهبوونا كو ژ خوهستەكا پێشكەفتنا ديرۆكێ بوو، كەتە سەر ملێن ئۆكتاڤيان ئاڤگۆست (63 ـ 14) بەرى زايينێ كو يولى سێزەر، ژ خوه رە كربوو كور. سالا (43) بەرى زايينێ ئۆكتاڤيان ھەڤپەيمانەك ب لايەنگرێ سێزەر رە "مارك ئانتۆنى" دانى و پشتى سالەكێ (42) بەرى زايينێ ژ ڤێ رێكەڤتنێ، ئەو د جەنگا ل بەر فيليپى، ئۆرديا مارك برۆتێ كو د كوشتنا سێزەر دە، بەشدار بوو، دشكينن و تێكدبن.

لی همتا ئاشتی ل ئیتالیا هاته دانان، شمری نافخومیی (10) سالان کشاند. سالا (31) بهری زایینی ژ بو دهستخستنا دهسهلاتی، ب همقالبهندی خوه یی بهری ره، "مارك ئانتونی" نیزی "ئاکتسی" دکهفه شهر. د فی جهنگی ده، ئهو ب سهردکهفه، نه تهنی ئهو دبه سهرداری روّما و ئیتالیا و ههریّمیّن گهلهکی ژ وان دوور. سالا (27) بهری زایینی نافی "ئافگوست" ژ بو ریّزداریی لی دبه و ب واتهیا "پیروّز و مهزناییی تی".

ب داویئانینا شهری نافخوهیی ئافگوست، ب کهسی کو ئاشتی ژ ئیتالیا ره، ئانی، تیته نیاسین. ئهو بوو نمووناك نوه، ژ کهسی دهسهلاتدار ره کو ب شارهزایی دشیا ئارامیی ل سهر بنگههی ریزداریی ژ یاسایان ره، ل ئیمپراتوریی دهینه. ل گهل ههبوونا یاسا و سیناتا، ههموو ریبهریا دهسهلاتی، د دهسته کی ده بوو، ئهو ژی دهستی ئافگوست بوو. ئهو شهریا دهسهلاتی سیاسی کو وی دانیبوو، شیان دانه وی کو ههموو کومین جفاکی دبن دروشما ییدفیا فه ژینا دابین خودان نرخ ل رومایی، بجفینه.

قهژینا رونشتنین کهفناره یین خودان نرخ، ریزداری ژداب و نهریتین روّمایی و ئایینا وی، دبن نیشانین بهرنامهیین، د واری کولتور و ئیدیوّلوّژیی ده. ب ریّیا قهژینا باشییّن کهفناره، ئاقگوّست خوهست، پیقهریّن ئهخلاقی د دهولهتی ده، ب هیّز بکه. وهکو میناوهری (میانیهوی)، حهزکرنا کار، روومهتداری و ریّزداری ژ ئهرك ره.

ب ری دایین و نوهکرنا یاسایین کوماری، ژ بو قهژینا وی نیشانه ک بو "کومارا قهگهریایی" دشیا سیناتا ئاریستوفراتی و کومارا سورایان یین کو ههری، ژ بهر شهری نافخوه یی ئیشیا بوون، ل هه بینن. د ههیامی نافگوست ده، ههموو مهرج ژ بو خهباتا کولتوری هاتبوون دانان، ئه و کولتورا تیکه ل ب که ف و نوه، ره.

سیستیما سیاسی یا نوه و کولتورا ژێ دەرکهڤتی، دبه هاریکار، روٚما د ڤی دەمێ ده دیمهنێ ژ دەرڤه یێ پایتهختا ئیلینی بستینه. پهرهستگههیٚن کهڨن تینه نوژهنکرن و دروست کرن و هندهك نوه ژی تینه ئاڨاکرن. وهها ژی ئاڨاهییٚن شانوٚیی، پر و رێ ژێ تێ چیٚکرن. باخچه و پارك ژی تینه دانان. ئیدی روٚما، ب جوانیا ئاڨاهیین خوه، نه

كيّمى ناڤهنديّن كولتورى ييّ، جيهانى يه. ئيّدى، زانيار، فهيلهسوف، هونهرمهند و نڤيسهريّن يوٚنانى ژى بهرێ خوه ددن روٚما.

وهکو ئیلینیان، روّمانی ژی پهرتوکخانان داتینن و ژ نقیسهران ره، دبن هاریکار، ژ بوّ پهیدا بوونا ههلویستا جفاکی، ئه فجا پهرتوکخانین تایبهت (یین کهسان) چی دبن. ل گهل دهولهمهندیا پهرتوکین کو هاتبوون بهرهه فکرن، پهرتوکخانین تایبهت نهدشیان ب تهمامی هه تا خودانی خوه رازی بکن. ئاماده کرنا دهستنفیسین پهرتوکان، گهله کی بوها بوون. ته نی کهسین پر دهولهمهند دشیان خوهسته کا خوه ب کرینا پهرتوکین ژ وان بالکیش، ب جی بینن. پهرتوکخانا گشتی ل روّمایی، ژ میژفه، پیدفی پی چی ببوو، لی بالکیش، ب جی بینن. پهرتوکخانا گشتی ل روّمایی، ژ هیژفه، پیدفی پی چی ببوو، لی تهنی، د سالا (39) بهری زایینی پهرتوکخانا پیشین یا گشتی، ژ لایی "ئازینی پولیون"، هاتبوو دامه زراندن. پهرتوکخانا دوویه م ژی، ژ لایی "ئوکتیفیانی" ل سالا (28) بهری زایینی هاته ئافاکرن، و یه که دن د سالا (23) بهری زایینی، چی بوو. د ههر سی پهرتوکخانان ده، پهرتوک چاوا ب زمانی لاتینی، وهها ژی ب زمانی یونانی هاتبوون پاراستن و ده گهموو خوانده فانان فه کری بوو.

ب پربوونا ههژمارا پهرتوکان، داخوازی ل سهر پهرتوکان فرههتر دبیت. ئه څ ژی دبه ئهگهرێ پهیدا بوونا وهشانخانیێ و بازرگانیا بوٚ کرین و فروٚتنا پهرتوکان ل روٚما، پهیدا ببه. وهشانگهرێ روٚمانی یێ پێشین کو ئاگههداری ل سهر مانه، "تیت پوٚمپوٚنی ئاتیك" بوو. ل بهر دهستێن وی گهلهك کوٚلهیێن بسپوٚر ههبوون، ژ خوه، وی رێ ژ بو نافداری و بهلافکرنێ دا بهرههمێن تسیتیروٚن. چ پهرتوکا ژ لایێ ئاتیك فه بهاتا وهشاندن، ژ نهموونهیا یێن باش دهاته ههژمارتن. ب رهوشتێن ووردی و هویریا دهقێ (تێکستێ) و بهمر ئاوایی ب ئامادهکرنهك جیاواز ناف ددان. وهکو داب خودانێن وهشانخانهیێ، ژ بلی وهشانا پهرتوکان، ب بازرگانیا وان ژی رادبوون.

ل گەل كو پەرتوك دكەقە وارى بازرگانىيى ژى، لى ئەفرىنەر ژ قازانجى بى پەھرە. نە دوورە، كو نقىسەر ژ وەشانا يەرتوكا خوە، يا جارا يىشىن، خەلاتەك وەردگرت و مفا ژى

ددیت، ئی ژی و پیقه، ژ وهشانا پهرتوکا خوه بی ماف دبوو. و ژ بهر کو نقیسهر، بکاربه، خهباتا خوه بدومینه، ئهو نهچار دبوو بهری خوه بده کهسهکی دهولهمهند و کارتیکهر، د جفاکا روّمایی ده، د اکو ژی ره ببه پشتگیر. ژ خوه کهسین وهها ههبوون کو ژ ئهفرینهران ره دبوون هاریکار. یی کو جارا پیشین ئه یه ککری گای تشلینی میتسینات بوو. ئهو کهسهکه وهها بوو کو د بن سیمبولی ههر تشت ژ بو خزمهتا کولتورا روّمانی، خهبات دکر.

ب خوه، میتسینات، زهنگینهکی روّمایی بوو، ژ کوّما سواری و ژ بنهمالهکه نافدار ژ ئیّروسیان بوو. د شهری نافخوهیی ده، ئهو ل گهل ئوّکتافیانی بوو. پشتی ب سهرکهفتنا ئوّکتافیانی، میّتسیّنات، تو پوستان، د دهسهلاتی ده، وهرناگره. ای ژ ئافگوست ره، دبه راویّژکار (شیّوردار). (ب تایبهت د واری ئهدهب و کولتوری ده).

میّتسیّنات، ل دوّرا ئاقگوّست، چیّترین هوّزانقانیّن وی دهمیّ کوّم دکه. قیّرگیلی، هوّراتسی و پروّپیّرتسی کو هوّزانقانیّن ههری ناقداریّ قیّ قوّناغیّ، ژ قیّ کوّما کو میّتسیّنات ل دوّرا ئاقگوّست جفاند بوون.

كۆمەك ئەدەبى دن، مارك قالىرى مىسال دانىبوو. سالا (42) بەرى زايىنى وەكو لايەنگرى مارك بوون، نىزى قىلىپى، بەشدارى شەر بوو، لى پشتى بانگەوازىن كۆمارى، دبە لايەنگرى ئۆكتاقىانى. ئەوى ب زمانى يۆنانى ھۆزانىن بوكۆلى (شقانتىيى) دىقىساند، لىه وەكو گۆتاربىر، بىر سەركەقتى بوو.

د وی قوناغی ده، روّله دیار یا گایی ئازینی پولیوّن، د کولتوریّ ده همبوو. ئهو دوستی کاتوّلایی هوٚزانشان بوو و دووره یی قیّرگیلی. د واری سیاسی ده، ئهو دهستییّکی لایهنگری سیّزهر بوو، دووره، دبه یی ئانتوّنی و کهنگی دهسهلات کهته دهستی ئوکتافیانی، ئهوی خهباتا سیاسی هیّلا و ژیانا خوه، ژ بو ئهدهب تهرخان دکر. د سهردهمیا خوه ده، پولیوّن وهکو هوٚزانشانی تراژیدیی و رهخنهگر دهاته نیاسین، ای وی وهکو گوّتاربیّژ و دیروّکنشیس بیّتر ناق دابوو.

ئازینی پولیون بوو یی کو جارا پیشین پهرتوکخانا گشتی، ل روّمایی قهکر. ژبلی قی خزمهتکاریی، وی ب خوه ژی، دهستپیکا "ریتساتسیی" دانی. (ریّتساتسی ژی ئهو خواندنا کو د ناق جهماوهر ده دهاته خواندن). ب قی یهکی نقیسهر بهرههمی خوه بهری وهشانی ب حهز ژی کریین ئهدهب ره ددا نیاسین.

د قۆناغا كۆمارتىئ دە، خەباتا ئەدەبى ژ كەسێن دەسەلاتدار رە، د فرەھىئ دە، دبوو ژ بۆ خوەشحاليا وان و د تێكچوونا سياسى دە، دبوو ژ بۆ ھاژكرنى. ئى د قۆناغا ئاڤگۆست دە، ھەموو ھونەرا ئەدەب دكەڤە سەر مەزنكرنا رۆما و رونشتنا ئاشتىئ ل ئىتاليايى.

هۆزانقانێن ڤێ قۆناغێ ژ وان نقشێن (جیلێن) کو ب خوه بهشداری شهرێ ناڤخوهیی ببوون و ب سهڕبۆرا خوه دزانین، ڤی شهری چ ئێش ب خوه ره، دئانی. لهوما ژی، پهسندایینا روّما و ئاشتیێ کو ئاڤگوٚست گهرهنتا وان بوو، ئهرکێ خوه ددیتن، لهوما ژی، ئهفراندنێن وان، ژ دل و هناڨێ دهاتن نقیساندن.

نزیکبوونا ژ هۆزانقانی ره، د جقاکا رۆمایی ده، ژ بنی قه تیّته گۆهارتن. ئیّدی، ئهو نهما گهروّکی ژ بو قهشمهریا یه کو د سهدسالا دوویی بهری زایینی ده، ب فی چافی لی دهاته نهرین. ئه فجا هوزانقان دبه جییی ریزداری و حهزکرنی. بهرههمین هوزانقانان له دیوان و دبستانان (قوتابخانا) تینه خواندن و پهرتوکین وان تینه وهشاندن و جیین خوه ل سهر رهفکین پهرتوکخانان دگرن.

ب گهشبوونا هۆزانى، د قى قۆناغى دە و كەفتنا هونەريا گۆتاربىدى يى كو گهشتبوو پلا خوە يا ھەرى بلند، د ئەدەبا تسيتيرۆن دە، ل بەر چاقان بوو. ئىدى رىقەبەريا دەولەتى يەك رىقەبەره و گۆتاربىدى يا سياسى، زەمىنا خوە ھەتا ـ ھەتا وندا دكە. ئەو نەما د كۆمىيتسى (جفاتا گەلىرى) دە و نە ۋى د كورىيا (جىيى كۆمبوونا سىناتايى) دە، ب كار تىت و تەنى د ناق دىوارىن دېستانان دەينە. ب قى يەكى، پەيوەندىيىن خوە، ب ۋيانا جفاكى رە وندا دكە.

گۆهارتنا رەوشا سیاسی، کارتیکرنا خوه، ل فەلسەفی ژی کر. ئاڤگۆست، پیشینی دا فەلسەفا ستۆیکی کو واتەیا خوه یا سیاسی هەبوو. ل گۆرا ڤی فەلسەفی، هەبوونا دونیایی و بەردەوامیا وی ب دەستی خودی یه، و چ جیهانا هشمەندی کو هەیه، ڤیانا خودی تیدا هەیه. دا کو ئەڤ، د چارچوڤا دەولەتی دە، هەرە سەری، ئاڤگۆست کو مروڤی خودی تیدا هەیه. دا کو ئەڤ، د چارچوڤا دەولەتی دە، هەرە سەری، ئاڤگۆست کو مروڤی یەکهم ل ئیمپراتۆریەتی یه، ب ڤی دلیمی (ئەرکی) رادبیت. ئەو ژی، ژ بو کو ری ل بەر خەرابیی بگره و ل بەر خیری ڤەکە. ئەو نەچارە، ریبهریی ژ خەلکی و بویەران رە بکه. ب ڤی شیوهیی، بنگەهی فەلسەفی ژ جەوھەری رژیما نوه ره یا پاشایەتیی (مەلەکیەتی) رە، ھاتە دیتن.

د دهه سالیّن داوی ده، ژ ههبوونا کوّماریّ، فهلسهفا ئیّپیکوّر نافداریهك مهزن، ل روّمایی دستینه. لایهنگریّن فی فهلسهفیّ، بانگهوازیّن دووربوونا ژ ژیانا جفاکی و پهسهندگرنا یاساییّن سروشتی، بوون. و خوه ژ دیاردهییّن جفاکی دوور کرن ، ژ بلی دوّستانیی دیارده د جفاکی ده، نهددیتن. ئهف ئاراسته یا ههمبهری ژیانا جفاکی، هشت کو دروشما ئیّپیکوّران یا کو دگوّت: "بژی، ب خوه" (بژی بی دهنگ) گهلهك ناف بده. فی هزرا فهلسهفی، بیّر ل ناف وان کوّمیّن جفاکی ییّن ژ شهری نافخوهیی وهستیا بوون، جییی خوه گرت. فهلسهفا ئیّپیکوّر، ژ بو کوّما میّتسیّناتان ژی، بالکیّشیهك خوه پهیدا کر.

ئیدی فهلسهفا ئیپیکوّر، ژ چارچوّقا خوه یا تهنگ دهرتیّ (کو ژ بوّ هندهك کهسان بوو) و دکهقه ناق ههموو واریّن کولتورا روّمانیان. ئهقجا، د فهلسهفیّ ده، چاوا د ئایینیّ ده، بهری ههر تشتی گهریان دبه ژ بوّ بهختیاری یا خوه خوهیی ییّ.

د قوناغا ئافگوست ده، ئهو هوزانا كو تيدا ئيديالين نوه بلند و مهزن دكه، واتهيا خوه دستينه و پيشينی ژيره يه. تهكنيكا هوزانی و هونهری يا فههاندنا هوزانی، دگهی پلا بلند. و چيترين هوزانفانين فی دهمی، ب حهق فیرگیلی و هوراتسی نه و ب حهق ژی دامهزرینهرین زمانی لاتینی یین هوزانا كلاسیكی نه.

ل گهل، خوه دووربوونا ژ ههموو رهنگین خهباتین جفاکی کو ژ بو هوزانفانان ببوو دروشمه، لی هوزانفانی رهسهن نهدشیا دووری ئیش و برینا جفاکی بما، ژ بهر فی چهندی بهرههمین وی دبوون رهنگفهدانا ریالا (کهتوارا) ژیانا فوناغا وی. نیزیکبوونا هوزانفانان، ژ ئافگوست ره ژی، نه یهك رهنگ بوو، دهستپیکی خوه دوور ژی گرتی ددیتن، دووره، ژ وان ره بوو جییی پهسندانی.

خزمهتا ژ بۆ هۆزانقانان، د قۆناغا ئاڤگۆست ده، ببوو دیاردهیهك یا ههری بهر ب چاڤ، ئهو ژی بۆ ئهگهری هندی کو هۆزانا لاتینی بگهی بلندبوونا کو سهرگیژیتی ب خوه ره یتنه، ئه هوزانقانه، خوه وارس (میراتگر) و بهردهوامی پیدهری ئهدهبا یونانی دبینن و یا ههری گرنگ، وان دخوهست خوه ژی دهرباس بکن. ب خوهستهکا کو هومیروس، هیسیود و کالیماخی وان ههبه، ئهو دکهفن بهریکانهکه فهکری، ب هوزانقانین یونانی ره. ئهری ئهو شیوهیی هوزانی ژ هوزانقانین یونانی دستینن، نی نافهروکهک نهتهوهیی ددن ههلبهستین خوه.

ب سایا ههولدانا هۆزانقان و پهخشان نقیسان، زمانی لاتینی دبه ئامرازی بهلاقکرنا شارستانیهتی ل ههموو ههریمین ژ هه دوور یین ئیمپراتوریی. ئیدی، کارتیکرنا رونما یا کولتوری، دبه نه کیمی یا سیاسی. ب فی شیوهیی، ئهو دگهین وی ئارمانجا کو ئاقگوست دانیبوو پیشیا هوزانقانان.

ڤێرگيلی (70 ـ 19) بەرى زايينىّ

پوبلی فیرگیلی ماروّن، ل باکووریّ ئیتالیا، ژ دایك بوویه. باقیّ وی پیشهکار بوو و ب تایبهت ل سهر چیّکرنا فهرفور دخهبیتی. ل گهل کو باق نه ژ بنهمالهك ماقولان بوو، لیّ کوریّ خوه ب خواندنیّ دا، همتا گهشت ئاستهکه بلند.

د سالیّن شهری نافخوهیی ده، د نافبهرا سیّزهر و پوٚمپی ده، فیّرگیلی ل نیاپوّلی بوو. لیّ بهلیّ، د داویا سالیّن (40) بهری زایینیّ، ژ بو دهمه که نهدریّژ دزیڤره ههریّما خوه و ب چافیّن خوه دبینه، شهری نافخوهیی چ خهرابی ل پهی خوه هشتیه و خاکا کو ژ وهرهسه تا بافی ژیره مابوو، هنده کهسان دهست دانیبوون سهر.

دلرابوونا ژ کوشتنا نافخوهیی و مهیلا بهر ب فهلسهفا ئیپیکوّر فه، وی دکه بانگهوازی ئاشتییّ. ژیانا مهرامی کو بوو خوهستهك و پارچهك ژ ژیانا فیّرگیلی، هشت ئهو خوه ژ باژار و سیاسهتیّ دوور بخه. ئیدی، ئهو ل کامپانی دژی کو ل دهفهرا ههریّما نیایوّنی یه، تهنی جار ـ جاران ریّیا خوه ب روّما دخه.

د (28) سالیا خوه ده، ئهو دهست ب بهرههمی خوه یی پیشین "بوکولیکی" دکه و پشتی سی سالان ب داوی تینه. د فی دهمی ده، دوستانیا وی ب "گایی ئازینی پولیون" ره چی دبه. پولیون ژی ژ وان کهسانین نافدار یین دهولهتا رومایی بوو. سالا (38) بهری زایینی دبه ئهندامی کوما "زهنگیدار کایی تسیلینی میتسینات" کو پشتگیریا هوزانفانین نوههاتی دکر. د ههمان سالی ده، ئهو کفینتا هوراتسی ب میتسینات دده نیاسین. دووره، هوزانفان پروپیرتسی تهفلی وان دبیت.

ب خوه، ب قهوهتیا مینتسینات فیرگیلی "گیورگیکی" دنفیسه. نه داستان ل سهر روشنبیریی یه و د دهما خوه ده، نارهستهیا سهرهکی بوو یا نوکتافیانی، د واری سیاسهتا

ئابووری ده. نقیسا قی داستانی حمفت سالان کشاند. سالا (29) بمری زایینی، پشتی کو ئۆکتاقیانی د شمری روزهلات ده، ب سمرکمقت و سمرفرازی زقری ئیتالیا، داستان ب داوی بوو، ئۆکتاقیانی ب خوه، ژ دمقی نقیسمری، خوهندنا وی بهیست.

ژ خوه، د وی دهمی ده، فیرگیلی ب هزرا داستانا خوه یا چیروکی "ئینیاده" دوو جانی دبه. نیمتا وی ژ میرقه همبوو کو ئوکتافیانی، ب نفیسا داستانه کی مهزن بکه، لی تهنی سالا (28) بهری زایینی، دهست ب فی خهباتی دکه. ئافگوست (ئوکتافیانی) ب بالکیشی نیزی داستانی دبه و ههر دهم ژ نفیسهر پرسیار دکر، چاوا خهباتا وی ل سهر "ئینیاده" ب پیش ده دچه. فیرگیلی ژی،ههر کو بهشه ک دبر سهری، ئهو ئاگههدار دکر و ژ دوستین خوه ره دخواند. دهما پروپیرتسی چهند پارچه ژی گوهدار کر، گوت کو تشته ک ژ "ئیلیاده" بلندتر تیته ئهفراندن.

سالا (19) بهری زایینی، فیرگیلی بهری خوه دا یونان، دا کو جیگههی کو بویهرین داستانی ل سهر قهومینه، بنیاسه. ئهو ب نیهت بوو سی سالان ل یونانی بژی و ل ور ژی "ئینیادا" خوه ببه سهری. لی ئهو ل ئافینایی نهخوهش دکهفه، ژ ئهنجام دزیفره ئیتالیایی، دهمه تیره ناچه، ئهو دمره.

ل بهر مرنی، هۆزانقانی وهسیهتا خوه، دهستین خوه نقیسی کو دهستنقیسا "ئینیاده" کو نهگها ههتا داوی وی دروست بکه، بشهوتینن. لی، ژ دهرقهیی قی خوهستهکا ئهفرینهر، داستان هات وهشاندن. ژ بهر کو ئاقگوست نههشت بهرههمی کو ل بهر ب داوی بوونی بوو، بیته شهوتاندن، لهوما ژی، ب خوه ژی ل سهر وهشانا وی راوهستیا. ب فهرمانداریا وی، ئهو جیین کو پیویستی ب دروستکرنی ههبوو، دروستبوون و "ئینیاده" ب وی شیوهیی کو قیرگیلی هشتبوو، هاته وهشاندن.

وهکه مه ئاماژه پێ کربوو، بهرههمێ پێشين یێ مهزن کو ڤێرگیلی نڤیسیبوو "بوکوٚلیکا" (بوکوٚلیکا" (بوکوٚلیکا " ژ پهیڤا یوٚنانی (Bucolos) هاتیه و واتهیا "شـڤان" دستینه،

يەك ژانرين هۆزانا ئەلەكسەندرى بوو) بوو. وەها ژى، ئەو ب ناڤنيشانا "ئيكلۆگى" تيتە نياسين كو ب واتەيا "ھەلبەستين بژارته" تيت.

ناڤلێكرنا داستانێ ب "بوكۆليكا" يێ، ژ بهر وێ يهكێ تێت كو بويهرێن هندهك شهلبهستان ل بهر فۆنێ ئيديلي (ئيديليا ــ ژ پهيڤا يۆناني (Eidyilion) وهك يهك ژ شيوهيێن بنگههين ژ شيعرا بوكۆلي يه (شيعرا شڤانان). جارا پێشين شيعرێن هۆزانڤانێ يۆناني "فێۅٚكريت" د بن ڨي ناڨي ده دهرباس بوونه. شيعرا ب ڨي شێوهيي، ب قهبارا خوه (گهودێ خوه) بچووكه و ب ژانرێ خوه، پڕ شێوهيه. (ميم، ئێپيلي، ليريكي و مۆنوڵوڵيا ژيانا روٚژانه يا خهلكێن ساده، ههستا ڨهشارتي (ئنتيم) سروشت، بالا وان دكشينه. و دووڕه ژيانا ئارامي بوو بابهت ژ ڨي ژانري ره) تێته كرن و ل سهر ژيانا شڤانايه.

ب خوه "ئيديليا" فيوّكريت كو سهدسالا (3) بهرى زايينى ژيا بوو، ژ بو "بوكوّليكا" دبه نهموونه. ل سهر ڤى يهكى ڤيٚرگيلى ب خوه دبيّژه. و ههتا بابهتيّن خوه، ژى دستينه. ب پيٚشده دخه كو ژيانا يوّنانى تيّتهت جوداكرن. ئهو جارنا پالدهريّن بابهتيّن ههلبهستيّن خوه ژ ئيديليّن فيوّكريت ييّن جوّرهبهجوّر دستينه. و جارنا ژى، ژ چهند هوّزانيّن ڤيرگيلى ييّن بژارته، بابهت ژ ئيديلياييّن فيوّكريت تيّنه ديتن.

فهره، بیّته گوّتن کو وهرگرتنا فیّرگیلی ژ وهرهسهتا فیوکریت، تهنی ب ئهفریّنهری یه. و ههتا ئهو هوّزانیّن مینا وهرگهری دیار دبن، ههر نوهبوون د وان ده ههیه. و ههتا ئهو مالکیّن فیوّکریتی کو د هوّزانیّن فیرگیلی ده پهیدا دبن، ب چیّژ و بیّهنه که دنن.

بابهتی سهرهکه یی "بوکولیکی" ئهوه یا کو ب گشتی ژ هوزانی تیّت. ئهو ژی، ئهو خوهشییا کو سترانبیّژ ژ گوتنیّن سترانی وهردگره. ژ خوه، د فی ژانری ئهدهبی ده (د سترانا شفانان ده)، سترانبیّژ قههرهمانی سهرهکی یه.

ئاوازی و وینه کیشا ئیفیکتی، نه ئارمانجا ئیکوگان (بژارتین هوزانین شفانان) ب خوه یه، بهری ههر تشتی، ئهو ژ بو دهربرینا ههستا هوزانفانی ب خوه یه. ریالا ژیانی یا

هۆزانقان و ئاشۆپا وى د "بوكۆليكان" ده، پێكڤه تێنه هۆناندن (ڤههاندن) و پالدهرێن وان دبه يهك. و ههتا، ئهو هۆزانا كو ب هزرا خوهزايى (سروشتى) به ژى، ژ ريالا ژيانێ نه بێ پههره.

د ههموو ههلبهستان ده، بی ناورته، هافینی (یهك بیریا یهکی دکه) و غهریبیتی ههیه. و نه ب دهرهوا (نه نی هاتنه) کو کرنین د بویهران ده، د دهما روّژ دچه نافا، چی دبن، ئه څ ژی ههستا ب فالاهی یا ژ بهر وندابوونی تیت و ژ "بوگولیك" ره دبن بابهتین بنگههین. ئه څ بابهت، د دوو واران ده، ل ده څ فیرگیلی دهرباس دبن: بهختیاری یا دهرباس بوویی (رابردوو کو وهکات خوهش بوو) و یا دن ژی خهمگینی و کوفانیا دهمی. ئه څ یهك د ئیکلوگا فیرگیلی یا پیشین ده تیته دیتن. و د یین دن ده ژی، ب وی تونی (نهبری) ددومینه.

تشته کی بالکیّش، د ئیّکلوّگا وی یا چواران ده ههیه. ئهو د دهستپیّکا ههلبه ستا خوه ده، وه ها دبیّژه: "موّزیّن سیتسیلی، ئیّدی ئه میّ سترانیّن ب کهرهستا خوه بلندتر، بستریّن !" و هوّزانقان ئاگاهییّ دده مه کو دیّ کوره ک ژ دایک ببه و دیتنا سهرده میا "زیّرینی" دبه ژ قهده را وی...

ئایا ئه ق کور کی یه؟ بۆچوون و نهرینین جۆرەبهجۆر، د قۆناغین دیرۆکی یین ژ هه قد جودا ل سهر قی یهکی، هاتن گۆتن. هندهکان دگۆتن مهرهما قیرگیلی ژ قی کوری بی هه میا، کوری ئازینی پۆلیۆن بوو. و هندهکان دگۆتن ئه ق ژ سۆلالا ئاقگۆستی یه (کوری خوه شکا وی). و ژ خوه، د سهردهما ناقین ده، هزره ک ئایینی وه ها چی بوو کو مهبه ست ب قی کوری عیسایی پیغهمبهره.

د بژارتنین فیرگیلی یین هوزانی ده، جییهکی تایبهت، ژ بو ئیکلوگا شهشان هاتیه دانان. د فی ههلبهستی ده، خوداوهند "ئاپولون" ری ل بهر هوزانفانی دگره، دا کو نهما بافیژه سهر کرال و سهردارین لهشکهری. ئهف ژی دبه ئهگهری گوهارتنا فههرهمانان و ب وان فه گریدایی گوهارتنا بابهتی.

روّلا قیرگیلی د دەولەمەندیا ژانرێ ئیدیلی دە، ئەو بوو کو ژیانا سەردەمی تیدا دەستنیشان دکر. لەوما ژی، کەسین دیروٚکی جیین خوه، د بوکوٚلیکین وی ده دگرتن، بی کو سەقایا (ئاتمەسفیٚرا) گشتی د وان ده خەرا بکه. ئانکو ھەر وان ھونەریا خوه یا ھوزانی دیاراست.

داستانا فیرگیلی یا دن ب نافنیشانا "گیورگیکی" بوو ب کیشا گیکامیّر هاتبوو نفیساندن (وهکو "بوکوّلیکا") و ژ چوار پهرتوکان پیّك هاتبوو:

پهرتوکا یهکهم: ئاخافتن تیّته سهر سهردهمیّن (وهرزیّن) سالیّ و دیاردهییّن کهش و ههوا و سهقهمیّ کو د سالا کوشتنا سیّزهر ده، خویا بوون. د داویا پهرتوکیّ ده، فیّرگیلی ب دوعا بهریّ خوه دده خوداوهندیّن کو هیّز ددان ئوّکتافیانی.

پهرتوکا دوویهم: ل سهر شینکاییا باغچایه. ل قر، هۆزانقان خوه دووری بابهتی دخینه و پهسنی ئیتالیا دده کو ئهو دایکا خیر و بهری سروشتی یه. (ب تایبهت دایکا خیر و بهری رهز و وهرزان)

پهرتوکا سێیهم: ل سهر گرنگیا خودانکرنا پهز و دهواران، ههسپ و کوچکان خویا دکه. د ههمان دهم ده، نهخوهشی یێن وان ژی دهستنیشان دکه.

پهرتوکا چوارهم: ل سهر خودانکرنا میشا هنگفینی یه. ل گهل کو ل ئیتالیا، روّلا میشا هنگفینی، نه پر مهزن بوو ژی، لیّ ئهوی ب فیّ یهکیّ دخوهست بیّژه، تهماشه بکن، چاوا ئه فخ جوریّ میّشان، ب سایا هه فکاریا وان ب هه فه ره، دشیّن تشته کی خوه ش و باش ژ بوّ ژیانیّ بئه فرینن. ئانکو چاوا ب هه فه ره خهبات، د سروشتیّ ده، دبه ئهگهریّ سهرکه فتنیّ، وه ها ژی د جفاکی ده.

هەلبەت، ئاگەهداریا قیرگیلی ب هۆزانین ئەلەكسەندەریی یین ب ئارمانجا هیندەكرن و فیركرنی هەبوو. و ژ بۆ "گیۆرگیك" ئەوی داستانین هۆزانقانین ئیلینی ب كار ئانی، ئەق بابەتین كو دووری بابەتین لیریکی نه ژی، قیرگیلی كو ب خوه ل سەر دژواریا قی

واری، د هۆزانی ده، دبیره، لی ئهو ههول دده کو ب ههر ئاوایی، هونهریا هۆزانی نوی بینه پاراستن.

بۆ چ، قیرگیلی بهری خوه دده قان بابهتان؟ ژ بهر کو وی باش ئهو رهوشا قهیرانی کو دهولهتا روّمایی ژ ئهنجامی شهری ناقخوهیی کهتبوویی، پر دژوار و ئالوّزیا خوه ههبوو، دزانی. رهوشا ئابووری، گران بوو، خاکا ژ بوّ چاندنی بی خودان مابوو. دلشکهستن ژ ئایین و نرخین جقاکی، گرتبوون سهر ههر واری گیانی، ل ده مروّقی. ئهوی باش دزانی ب قهژینا خهباتی، وی جقاک قهژهنه، لهوما ژی پهرتوکا خوه، بگشتی ژ بو قی بابهتین هیندهکرنی، تهرخان دکه.

وهکو مه دهستپیکی دهستنیشان کربوو، داستانا چیروکی یا کو قیرگیلی نقیسیبوو، ب ناقنیشانا "ئینیاده" بوو. د بنگههی قی داستانی ده میتوّلوّژیا گهلی روّمایی هاته دانان کو ژ قههرهمانی تهرواده، "ئینیی" هاتیه. ئهو ژی کوری "فیّنیرا خوداوهند" بوو، ئینی ئهو یی باقکی یوّلیان بوو کو سوّلالهتا ئاقگوّست، ژی هاتبوو.

"ئینیاده" بهرههمی قیرگیلی یی سهرهکه یه کو ناقی داستانا نهتهوهیی دستینه. ئه و ب کیشا گیکامیّری هاتیه نقیساندن و وهکو داب ب ههموو هوّزانیّن داستانی، ب قی شیّوهیی بوون.

ئه قداستان ژ (12) پهرتوکان پیک هاتیه. د وان ده، ئاخافتن تی سهر چاوا ئینی ب کهتنا تهرواده، خوه ژ کوشتنی قورتال دکه و پشتی مهترسی و گهریانه ک ژ سهرگوزه شتهیان (موغامراتان) دگهی ئیتالیا، دا کو ل بهر تیبری، دهوله ته نوه ئافا مکه.

ب هاتنا ژ تهرواده، ئێنێ دگهێ سيتسيليا و ژ ور دخوازه ب رێيا دهريايى خوه بگهينه ئيتاليا. ڵێ ژ بهر رابوونا پێلان، گهمى دگهێ بهرئاڤێن ئافريقا. ل ڤر، د ناڤبهرا چارا (كرالا) كارفاگينبا "ديروّنا" ب تهرواديان ره، ههڨ ديتن چێ دبيت. (پهرتوكا يهكهم). ئێنێ، چيروٚكا كهتنا ترواده، ژ كراڵي ره دبێژه و چاوا ژ ناڨ ئاگرێ كو باژار پێ دشهوتي،

دووږه، ئێنێ ب رێيا خوه قه دچه، ههتا دگهێ لاتسيا. ل قر كراێ لاتينان، ب دۆستانى پێشهوازيا وى دكه و سۆز دده كو كهچا خوه "لاڤينيا" بده وى. دهرگيستێ (دزگرێ) لاڤينيا سهرۆك هۆزا رۆتالان "تۆرن"، دەست ب شهر ههمبهرى تروادەيان دكه. (پهرتوكا حهفتان). ئێنێ بهرێ خوه دده، كراێ جيران "ئێڨاندر" و پێڕه ههڨالبهنديێ داتينه. ئێڨاندر لهشكهرهك ژ سوارێن چهكدار دبن سهركاريا كوڕێ خوه "پالانت"، دده ئێنێ. د ڨێ قۆناغێ ده، "ڤێنێرا" شوور و مهرتاڵي كو "فولكان" ئامادهكرنه، و ل سهر وان ديرۆكا رۆما ههتا قۆناغا ئاڨگۆست هاتيه نڨيسين، پێشكێشى ئێنێ دكه. (پهرتوكا ههشتان). تۆرن فهرسهندا چوونا ئێنێ دستينه، هێرشێ دبه سهر كهمپا تروادهيان، گهميێ دشهوتينه و ب شێوهيهكي سهربڕ دبن نيمف (تراف). دوو گهنج "يهڨرتيال و نيس" ههول ددن كو رێزا شهرڨانێن تۆرن دهرباس كن، ژ بۆ كو ئێنێ ل سهر هێرشا دوژمن ئاگههدار بكن، ئي تێنه كوشتن. (پهرتوكا نههان). كهنگي ئێنێ ڤهدگهره، دوژمن

ب پاش دخینه و پالانت د شهر ده تیّته کوشتن. (پهرتوکا دههان). ئیّنی کهلهخی پالانت، ژ بو قهشارتنی دده یهقاندر (باقی وی). شهر تیّته راوهستاندن، ههتا کو ههر دوو هیّزیّن دووبهند (دژبهر) کهلهخیّن کوشتییّن خوه قهشیّرن، کهنگی قهشارتن ب جی دبیت، جارهکه دن شهر نوه دبه. سهرکاریا سواریّن دوژمن، کامیلا دکه. (پهرتوکا یازدان). ئیّنیی ب توّرن ره دکهقه شهر و وی دکوژه. (پهرتوکا دوازدان).

د "ئێنيادێ" ده، ڤێرگيلي كهڤن و نوه، ميتوٚلوٚژي و ديروٚكێ نێزى ههڤ دكه (دگهينه ههڦ). داستان ههموو، حالهتێ (رهوشا) كو دهولهتا روٚمايێ د ڦێ قوٚناغێ تێدا يه، يان ژي كو گهشتيێ، شاني مه دده و ئهڦ ژي، نه ڵي هاتنه. نڤيسهر خوه ژ بهر ئهگهرێن ميتوٚلوٚژي ناده ئالي. ب ڦێ ژي دبێژه كو خوهشي و بهلايێن سهردهمي ژ وڕ تێن. د داستانێن بهري ڤێرگيلي ده ژي، ئهلهمهنتێن ديروٚك و ميتوٚلوٚژيێ دگهشتن ههڦ. ههر چي ڤێرگيلي ئاخاڨتن ل سهر ديروٚك و ميتوٚلوٚژيێ دئاني سهر سهردهما خوه، لێ خيسهرێن بهري وي (وهكو گنێ نيڨي و كڨيني ئێنێ)، ديروٚك و ميتوٚلوٚژيا نێزي ههڦ دكرن.

همموو بابهت و پالدەرێن كو "ئێنياده" ژ وان هاتيه هۆناندن (ڤههاندن)، د بهرههمێن يۆنانى و لاتينى ده جيێن خوه گرتنه، ئى ڤێرگيلى گيانهكى نوه دده وان و نوژهن دكه. ل گهل ڤێ نوهكرنێ ژى، ههر كارتێكرنا نڤيسهرێن ڤى ژانرێ ئهدهبى ل سهر ههبوون و نهخاسمه باندۆرا داستانێن هۆميرۆس. ئهڤ كارتێكرن، چاوا د بابهتێ ده ههيه، وهها ژى د وارێ كۆمپۆزيتسيا ده (وارێ ئاڨاكرنا بهرههمێ). دهستپێك و داوى يا "ئێنياده" ميناكيا دهستپێك و داويا داستانا هۆميرۆس "ئۆديسێ" يه. ب وهسفدانا دهريايێ ههر دوو داستان، دهست پێ دبن. (گهپيانا ئۆديسێ د دهريايێ ده ل دهڨ هۆميرۆس و يا ئێنێ ل دهڨ ڤێرگيلى). ب داويبوونا "ئێنياده" ژى وهكو ب داويبوونا "ئيلياده" يه. ل دهڨ هۆميرۆس داستانا وى ب شهرێ د ناڨبهرا "ئاخيل" و "هيكتۆر" ديه سهرى، وهها ژى ل دهڨ ڤێرگيلى ب شهرێ ئێنێ و تۆرن ب داوى دبيت.

فهره بیته گوتن کو دیمهنین دن ژی د "ئینیاده" ده ههنه کو ئهو ژی، د داستانین هومیروس ده دهرباس دبن: قهوهتیین خوداوهندان، بابهتین بهری قهشارتنا کهسی مری و... هتد. و قسهکرن ژی ل ده فیرگیلی وهکو ل ده هومیروس ل سهر زمانی قههرهمانان تیته گوتن. ههگهر ئودیسی قسهکرنا خوه د جهژنی ده، ل ده فیکاکان چیروکا بویهرین ژیانا خوه دبیژه، ئینی ژی ل ده کرالا کافاگینا دیرونا، ئاخافتنی تینه سهر بویهرین کو پیره دهرباس بوونه.

ژ میژفه، هاتیه ئاماژهپیکرن کو "ئینیاده" ب نافهروّکا خوه، ژ دوو بهشان پیک تیت. بهشی یهکهم (ژ پهرتوکا 1 _ 5 ئان) و ژ بو رهفا ئینی ژ تهروادا سوتایی یه و سهرگوزهشتین وی ل سهر ریّیا لاتسیا، هاتنه تهرخان کرن. بهشی دوویهم ژی، ل سهر شهری قههرهمانی، ل ئیتالیا یه. خالا پیکریّدانی، د نافیهرا ههر دوو بهشان ده، د پهرتوکا شهشان ده کو ئاخافتن تیّته سهر گهریانا ئینی ل دونیایا دن، کو ل بهر وی سیتافا قههرهمانیی روّمانی یین پاشهروّژی دهرباس دبن. وهکو داب بهشی یهکی ژ "ئینیاده"، ب "ئودیسیّ" ره تیّته بهراووردکرن و بهشیّ دوویهم ب "ئیلیاده" ره.

لى تەقى وەھا ۋى، فىرگىلى، ب "ئىنىادە" يا خوە لاسايىكرنا ھۆمىرۆسى ناكە، لى پىرە دكەقە بەرىكانى. ب ھەولدانا دانانا داستانا رۆمانى بەرامبەرى يا يۆنانى، فىرگىلى، لى سەر ھىنمەنەكە (شەنگستەكى) نوھ ھونەريا ھۆمىرۆس قەدۋىنە. د قۆناغ ئافگۆست دە، ئاراستەيا كو كولتورا خوە پىشيا يا يۆنانى خىنە، ھەبوو.و ل گەل كو بابەت و پالدەر د "ئىنىيادە" يى دە وەكو يىن "ئۆدىسى" و "ئىليادە" نە ۋى، ئى ئەفرىنىدريا قىرگىلى ب ئاواكى جەوھەرى ۋ يا يۆنانى تىتە جوداكرن.

ژ هۆزانقانین لاتینی یین کو گرنگیا خوه ل ده فیسهری "ئینیاده" ههبوون، سهربورا ئینی، دامهزرینهری داستانا "ئانالا" بوو. ژ بلی پهسندایینا گهلی روّما و قههرهمانیا وی یا د هوندری دیروّکی ده کو ههر دوو داستان ب بابهتی نیزی هه فی دبن،

ومها ژی کارتێکرنا ئێنێ ل سهر ڤێرگیلی، د شێوازێ داستانێ ده ژی خوهش خویا دبیت. شێوازێ ئاههنگی و بلندیێ گهلهکی دیاره.

قیرگیلی ب هیقی بوو کو روزهکی ژ روزان، ئهوی بکاربه رولا رونما یا دیروکی، د بهرههمین خوه ده، دیار بکه. د قوناغا ئافگوست ده، شیان ژ بو قی یهکی پهیدا بوون. ژ خوه، د دهما قیرگیلی ده، لفین نه د پیشکه قتنی ده، دهاته دیتن، لی د پاراستنا ئاستا کو جفاك گهشتیه. د ههیامی ئافگوست ده، ل دیروکی وهکو ل گهرگهرینوکیی دهاته نهرین، به کو ده چوویین، زقرینا جییی بهری. هزرا ب قی رهنگی دیروکنفیس تیت لیفی ژی پهسهند دکر.

ئینی و ئافگوست کو دوو جهمسهر بوون، فیرگیلی وان د داستانا خوه ده "ئینیاده" دگهینه هه فی بهیوهندی د نافبهرا فههرهمانی میتوّلوژی و کهساتیا دیروّکی ده، هزرهك تایبهت دده داستانی. ژ بهر کو ب پهسندایینا فیّرگیلی ب ئیّنی ره، دبه پهسندایینا ژ ئافگوست، ئافگوست ره ژی. هه گهر پروّژین ئینی، ب قهدهری فه گریدایی نه، نی پروّژین ئافگوست، ب فیانا وی فه گریدایی نه. ئهوی ژ ناف ترافا شهری نافخوهیی، فه ژاند.

ئينى، ب ئەركى بلند كو قەدەرى دانايە سەر ملى وى، دزانه. ژى تىتە خوەستن ئەو دەولەتەك نوھ، ل ئىتاليا ئاقا بكە. ئەو خوەستەكا ژ بۆ كەساتيا خوە ددە ئاليەكى و ب ھەر ئاوايى قەدەرا كرنا خوە، ب قيانا خوەداوەندى گرى ددە. ئەق قەھرەمان، بەرى خوە، ژ بۆ نقشىن كو ل پەى وى بىن، تەرخان دكە.

ئهو ژ کورێ خوه ره "يوٚل" دبێژه: " کورێ من، ژ خهباتا من يا بێ ئهتلاهی (بێ دوماهی) فێر ببه! پروٚسێسا ئێشا چێبوونا دهولهتا پاشهروٚژێ يا مهزن، د خوه ده بهرجهسته بکه."

خوداوهند ژی، یهك ژ وان پرسۆنێن كو ڤێرگیلی ژ ئهدهبا بهری خوه وهرگرتبوو. لێ ئهو ل دهڨ وی، بێ كهسایهتی نه و تهنێ وهكو داب جییێ خوه، د داستانێ ده گرتنه. ئهو نه وهکو خوداوهندیّن هوٚمیروٚس زیندی نه کو رهوشتیّن مروٚقان، د وان ده ههنه. چاوا، د دهما قیٚرگیلی ده، خوداوهندیّن که قناره، نهما د جڤاکیّ ده، دبن جیییّ باوهرییّ، وهها ژی، د داستانا وی ده.

نقیسینا قیرگیلی ب شیّوازی کهفناره، رهسهنایهتیی دده، داستانا چیروّکی یا وی و ب تایبهت، ئه شیّواز د ئاخافتنا ئیّنی ده، دیار دبیت. زمانی داستانی، ب گشتی، ب ئاسته ک بلند ژ دهربرینی یه کو ژ تایبهتیا زمانی لاتینی یی هوّزانی، د ههیامی کهفناره ده یه. فیّرگیلی، وهها ژی ههول دده کو دهنگدانا هوّزانی، ل گورا نافهروّکی به. ب فی ژی، ئهو شیانیّن نوه، ل بهر زمانی لاتینی یی ئهدهبی فهدکه.

ژ بۆ خورتكرنا پالدەرى د داستانى دە، ئەو پرى جاران بەرى خوە ددە سەربورا ئەدەبا يۆنانى و ب تايبەت يا ئەلەكسەندەريى. ھەموو گۆتن و وەسىلىن (ئامرازىن) دەربرينى يىن كارتىكەر جىيى خوە د "ئىنىيادەيى" دە دگرن.

هونهریا "ئینیاده" یا بلند، هشت، ئهو د قوّناغا ئهنتیك ده، گهلهكی ناقدار بیت. ئه څ ژی بوّ ئهگهری هندی كو، د سهدسالا یهكیّ زایینیّ ده، ژ بوّ زمانیّ یوّنانی بیّته وهرگهراندن. و ل دبستانان (قوتابخانا) وانه پیّ ددان.

د قۆناغێن پهی ڤێرگیلی ده، ههر ئهو ما هۆزانڤانێ نهموونایی و کارتێکرنا خوه ل گهلهك هۆزانڤانێن دن دکه. و ههتا هندهك هۆزانڤانان ژ خوه ره کرنه قههرهمانێ ئهفسانهیی. د "کۆمیدیا خوهداوهندی" یا دانتی ده، ئهو هشمهندی یا دونیایی د خوه ده گهودی (بهرجهسته) دکه و ب هۆزانڤان ره، د گهرا دۆژههێ ده، دبه ههڨال.

قیّرگیلی وهکو هیوّمانیست (مروّقخواز) دهرباسی نهدهب و کولتورا سهردهمیّ دبه، کو چاوا مهزناهیا مروّقی دیار دکه، وهها ژی تراژیدیا ههبوونا وی.

هـۆراتسـى (65 ــ 8) بەرى زايينى

کڤینت هۆراتسی فلاك، ژ بنهمالهکه کو بهری کۆله بوو و ناڤهکی خوه یی نه مهزن، ل باشووری ئیتالیا ههبوو. دهما هین هۆزانڤانی پاشهروٚژی بچووك بوو، باڤی وی مالا خوه ئانی روٚما، دا کو خواندنهك باش بده کوری خوه.

ل رۆما هۆراتسی، ل گهل زارۆكێن سواری و سیناتورا، ل دبستانا ئۆربیلی خوهند. وهكو داب، زارۆكێن مهزنان، د قۆناغێن خوهندنا خوه ده، ژ بۆ فرههكرنا زانیاریا خوه دچوون یۆنانی. ل فر، دانیاسینا وی ب ئهدهب و فهلسهفا یۆنانی ره چی دبوو. هۆراتسی ژی یهك ژ وان شاگردان (قوتابیان) بوو كو ل یۆنانی خوهند و باش فیری زمانی یۆنانی بوو. ئهو وهها باش هینی زمانی یۆنانی بوو، ههتا جارنا هۆزانین خوه پی دنفیساند.

ل ئافینایی، هۆراتسی دبه ههقالبهندی بروت کو پاییزا سالا (44) بهری زایینی هاتبوو یونان ژ بو کو لایهنگران ژ خوه ره ههمبهری ئانتون و ئوکتاڤیانی، چی که. لی کهنگی بروت، د "جهنگا فیلیپیی" ده، سالا (45) بهری زایینی شکهست، هشی هوراتسی هاته سهری وی و نهما خوه نیزی خهباتا لهشکهری و سیاسی کر. ژ خوه، ب کهرهکتهری خوه، ئهو دووری قان شیوهیین خهباتان بوو.

پشتی لیّبورینا گشتی سالا (40) بهری زایینی ژ بو لایهنگریّن بروت، هوٚراتسی قهدگه په روّما. ژ خوه، سهربورا وی یا ئهدهبی ب زمانی لاتینی، ژ قی قوّناغی دهست پی دبه و نهخاسمه، د قی قوّناغی ده ژی، نیاسینه وی ب هوٚزانڤانیّن ناڤدار وهکو قیّرگیلی و قاری چی دبیت و دوو په ئه و دبن دوٚستیّن هه قیین هه ری نیزیك. وان ب خوه ژی هوٚراتسیی (27) سالی ب دوٚستی ئوٚکتاڤیانی گایی تسیلنی میتسیّنات دان نیاسین. دوو په میّتسیّنات د سالا (33) بهری زایینی ده، جییه کی ل چیاییین سابین

دیاری وی دکه. ئه څ ژی بو ئهگهری کو رهوشا وی یا ژیانی، ههتا داویا تهمهنی وی خوهش بمینه. هوّراتسی کو دووری ئارهستهیهك دهسهلاتی بوو، نه دخوهست، د نا څ شوم و ته قلهه قیا باژاری ده بمینه، لهوما ژی ژیانا بی دهنگی ل گوند، ژیٚڕه بوو سیمبولی ئازادیی.

میّتسیّنات، هوٚراتسی دکه یه ی ژ کهسیّن هاویردوٚرا ئافگوٚست، یی داوی ژی، دخوازه وی بکه سکرتیٚری خوه یی تایبهت، لی هوٚراتسی ب سوپاسداری، ئه فی پوٚستی بلند کو وی هازانج و مفایه که مهزن ژیّره بئانیا، پهسهند ناکه. میّتسیّنات ئهیلولا سالا (8) بهری زایینی، مر. د ههمان سالی ده ل (27) ههی شاهرینا یه کی، هوٚراتسی ژی دمره.

ژیانا هۆراتسی یا هۆزانی ب وهشانا "ساتورا" (ئه ق پهیث ژ گۆتنا لاتینی (Satur) هاتیه و واتهیا پیکهنین و ترانی دستینه. جورهك ژ هۆزانی یه کو ترانه پی کرن تیدا ههیه.) دهست پی کریه.

ئەڭ پەرتوك د ناڤبەرا سالێن (35 ـ 33) بەرى زايينێ دەرچوويه. پەرتوكا دوويهم "ئێپۆدا" (ژ گۆتنا يۆنانى (Epodos) هاتيه، ئەو ژى ژ دوو بێژهيا "Repio" واتهيا ل پەى هەڭ ھاتن و "Ode" واتهيا سترانێ دستينه. ئەو مالكێن كو د هۆزانێ دەرباس دبن.) كو كۆمەك ژ هۆزانێن بژارته بوو، سالا (30) بەرى زايينێ هات چاپكرن. و ژ دەستپێكا ڤێ ساڵ (سالا 30 بەرى زايينێ) د هوندرێ (20) سالان دە، هۆراتسى "ئۆدا" (ئەڭ جورێ هۆزانى يە كو تێدا ئاهەنگى هەيە و د جەژنان دە دهاتە گۆتن.) دنڤيساند. ئەو ژى ژ چوار پەرتوكان پێك دهات. (پەرتوكا 1 ـ3) سالا (23) بەرى زايينێ هاته وەشاندن و پەرتوكا (چواران) ژى ل سالا (13) بەرى زايينێ. سالا (17) بەرى زايينێ ب راسپاردنا ئاڤگۆست، ئەو "سروودا ھەلكەڤتنێ" ب ھەلكەڤتێن كەڤنارە بەرى زايينێ بەرەكە ل دار دكەت، دھاتە گۆتن. و د ناڤبەرا سالێن (23 ـ 20) كو ھەر سەد سالى جارەكە ل دار دكەت، دھاتە گۆتن. و د ناڤبەرا سالێن (20) ھەلبەستان بەرى زايينێ، ھۆراتسى پەرتوكا خوە يا د بن ناڨێ "هنارتن" كو ژ (20) ھەلبەستان بېدى زايينێ، ھۆراتسى پەرتوكا دوويەمين ژ "هنارتن" كو ژ (20) ھەلبەستان پېرك ھاتبوو، دوەشىنە. پەرتوكا دوويەمىن ژ "هنارتن"، نەدوورە پشتى مرنا

هۆزانقانى، هاتيه وهشاندن. د قى پەرتوكى دە، ژ بلى هنارتنان "، زانياريا هۆزانى" ژى تىدا ھەبوو. ئەق پەرتوك، د ناقبەرا سالىن (19 ـ 13) دە بەرى زايىنى، ھاتبوو نقيساندن.

د قۆناغا ناڤبهرا سائين (40 _ 30) ده، بهری زايينی، هۆراتسی گهه ساتوران دنڤيسه و گهه ژی ئيپودان. ناڤليکرنا "ئيپودا" ژ بهر شيوهيا د مالکين هوزانی يين کن کو ل پهی يين دريژ دهين، تيته دهستنيشان کرن. ئی هوزانڤان ب خوه، د بن ناڤی "يامبان" ده (يامبا ژ بيژهيا يونانی "Jambos" هاتيه کو ئاميرهکه موسيقی يه. د هوزانی دا ئهو نهبرا کو پشتی برگهکی دووباره دبه يه.) دهرباس دکر. هوراتسی د ڤی واری ده، يامبين هوزانڤانی يونانی "ئارخيلوس" (نيڤی پیشین ژ سهدسالا حهفتان) ژ خوه ره کربوون نهموونه. ژ دهستپیکا هوزانڤانیا خوه ده، هوراتسی دا سهر شوپا ئهدهبا کلاسیکی یا یونانی، ل گهل کو د دهما وی ده، ئهدهبا هوزانی یا ئهلهکسهندهریی د مودی دا بوو (یا زال بوو). ئهری هوراتسی، ژ هوزانین یونانی یین ب چیژ دوور بوو، ای تهڤی وهها ژی، گهلهك ههلبهستین ڤی وهشانا بژارته، رهڤایهتی (هشکاتی) د وان ده ههیه و ئاراستهیی دیاردهیین جڤاکی تینه کرن. د وان ده، نه تهنی حهنهك پی کرن ههیه، وهها ژی ترانه پی کرن (قهرف پی کرن).

هۆزانقان، د ههموو ئێپۆدێن خوه ده، دخوهست ههستێ ب ههلچوونا ژ بهر ئێشا، د ناڤا خوه ده، ژ ئهنجاما شهرێ ناڤخوهيى، بههژينه. ئهو ژ ههموو لايان وێرانيا كو شهر ب خوه ره ئانيبوو، شانى خواندهڨانان دكه. پڕێ جاران هۆراتسى، ئێپۆدێن خوه تووژتر، ژ ههر دوو پهرتوكێن "ساتورێن" خوه دنڨيساند. كهرب و غهزهبا خوه ل سهر كهس و دياردێن جڨاكى دباراند.

هۆراتسی ساتوریّن خوه، ب شیّوهیی تهمامبوویی و نافهروّکهك داگرتی دئهفراندن. ب هژمارهکه گشتی، ئهوی (18) ساتور نقیسیبوون، ژ وان (10) دهرباسی پهرتوکا یهکی بوون و (8) ژی جییی خوه د پهرتوکا دوویهم ده، گرتبوون. ههر ساتورهك،

بهرههمهك هونهری، سهربهخوه تهمامبوویه یه. ل گهل کو "ساتوریّن" وی ب پر رهنگیا نهبریّ و نافهروٚکیّ، ب "ئییوّدیان" ناییّن بهراوورد کرن.

پهرتوکا پیشین ژ "ساتورا" ل سهر دوو خسلهتین کو نایین پهسهندگرن (وهکو چاقنهباری و چکوسی). هۆزانقان د ساتورا خوه ده، ههمبهری وی رادبیت. د ساتورا دوویهم ده، هۆراتسی هیرشی دبه سهر کهسین کو ل دوور ژنین شووکری دگهره. هۆراتسی، نه وهکو هۆزانقانین بهری خوه، د ساتورین خوه ده، کهسین گونههبار ب ناق ناکه. و ههتا ترانین خوه ژی سقکتر دکه. ئه یه یه د ساتورا سییهمین ده، خوهش خویا ناکه. و ههمبهری وان کهسین کو لاوازیا خهلکی خویا دکه، بی یی کو ههستی ب لاوازیا خوه بیهن فرههی، نیزی کیماسیین دوستان بیته کرن.

لی ته فی وه وه ژی، هه رکو هوراتسی ساتور دنقیساند، ئه و ب زمان تووژی و نه دلپاکی دهاته لومه کرن. هوزانقان، د ساتورا چواری ده، به په فانیی ژ خوه دکه و دبیژه کو تشته کی وه ها نه د دلی وی ده هه یه و د هه لبه ستین وی ده، وی جهی خوه نه گرن. د ساتورا پینجان ده، ئه و دیار دکه کو هوزان گرنگیا خوه، ژ شیوه یی خوه دستینه، نه کو ب ناقه روکی.

د ساتورا شهشان ده، ئهو ئاخافتنی تینه سهر ژیانا خوه یا تایبهت. هۆزانقان، د قی ساتورا خوه ده، فهناشیره کو کوری کولهیی کو دووره ئازادیا خوه ستهندبوو و ههفالبهندی بروت بوو. و ئهو شانازیی پی دکه کو دوستی میتسیناته کهسی کو نرخ دده مروقی، نه ژ بهر بنهمالا وی، لی ژ بهر رهوشتین وی.

د ساتورا حمفتان ده ژی، هۆزانقان، ل سمر ژیانا خوه یا تایبهت دنقیسه. ساتورا همیشتان شیّوهیی میتوّلوّژی دستینه و ژ قی ژی یا نههان دهرتی کو ئهو دده سمر ریّیا پیروّز کو بهر ب گری کو بویمر لی دقهومن، لی ئهو پیّرگی کهسهکی قوره (ئانکو ئهو

كهسى كو د ئاخاڤتنى ده شارەزايه) دبه. ئەڤ مرۆڤ، هەول دده چاوا دۆستانيا وى ب مىتسىنات تىك ببه.

د ساتورا دههان ده، یا داوی ژ پهرتوکا یهکهم، هۆراتسی رهخنا خوه ئاراستهیی شیّوازیّن رهق ییّن هوّزانقانیّن ئهنتیك دکه. و د داوی یا ساتوریّ ده، خیّریّ ژ دوّستیّن خوه ره دخوازه کو ژ وان: میّتسیّنات، قاری، قیّرگیلی، ئازین پوّلیوّن و... هتد.

پشتی وهشانا پهرتوکا پیشین، هیرشهك ژ رهخنا هاته سهر ساتورین هوّراتسی کو ئهو پر رهق و تووژن. و هندهکان ژی رهخنه دئانین سهر وان، ژ بهر نهرمی و سستبوونا ترانان.

د پهرتوکا دوویهم ده، هۆراتسی ب فی پرسیاری دهست پی دکه: "ئهز چ بکم؟" ژیّره تیّته گوّتن: ههگهر تو بخوازی خهلاتان ل سهر هوّزانیّن خوه وهرگری، یا باش تو پهسنی ئوّکتافیانی بده، هوّزانقان فی پیشنیاری پهسهند ناکه و ل گوّرا خوه دیسان دنقیسه.

هۆراتسى، ساتورا وەكو ژانرەكى ليريكى نابينه، ئهو دبيره نه هۆزانه، لى ئاخاقتنهك كو هندەك كيشه تيدا ههنه. ساتورا وەكو كۆميديا نابه ناڤى داستانى لى بى كرن. ههگهر، كيشين هۆزانى تيدا نهبن، ئهوى ب تشتهكى خوه، ژ پهخشانا "ديكلاماتسى" نهيى جوداكرن. (ديكلاماتسيا ژ بيرهيا لاتينى (Declamatio) هاتيه و واتهيا راهينان د ئاخاقتنا جوان ده، يان ژى وەكو هونهرى بهرههمين هۆزانى يان ژى پهخشانى، تيته نياسين. دووړه وەكو ئەلەمەنتەك گرنگ ژ گۆتاربيريى بوو. د سەدسالا (17 ـ 18) زايينى وەكو هەموو رەنگين ليستكين ئەكتەران، چ د وارى ئاخاقتنى و چ دوارى ژيستان ده، ده، دهاته ب ناڤ كرن).

کیٚماسی و لاوازیا خهلکیّ، هوٚراتسی، د ساتوریّن خوه ده، دهستنیشان دکه، لیّ ل سهر ههموو واران ب حهنهکیّن رژدی و ژ دلپاکیا نقیسهری تیّنه پیشکیٚشکرن. ئهو ل سهر پرنسیپیّن هونهری، د ساتورا خوه یا پیّشین ده وهها دبیّژه: "ب کهن، راستییّ ببییژه" ئانکو ب ریّیا کهن زانینیّ بده. ژ بو کو خوانده فانی خوه، بهیّله رهخنه یه پهسهند بکه،

هۆراتسى شێوەيێ ئاخاڤتنێ ل گەل خواندەڤانان، ددە ساتورێن خوه. ژ بەر ڨێ يەكێ، ئەو خوه دوورى ترانێن رەق دكە و ژ خواندەڤان داخواز دكە، كو پێڬڤه روهنيێ بدن سەر كێماسيێن خەلكێ.

ههلویستا خوه یا ئهفرینهری، هۆراتسی ب فرههی د سی ساتورین خوه ده، کو ل سهر بابهتی ئهدهبه، دیار دکهت. ئهو د وان ده، د ژانری ساتوری ده، چاوا مهرالی (ئهخلاقی) دبینه وهها ژی واری هونهری. و خزمهتا هۆراتسی د واری تیوریتك ده، ژ ئهدهبا روّمانی، ئهو بوو یی کو جارا پیشین، ب زانین ژانری ساتوری ب تیورا حهنه کپیکرنی تیته گریدان.

ژ سالا (30) بهری زایینی، هوّراتسی، د ناقبهرا دهمه کی و دهمه کی ده، هوّزانین لیریکی دنقیسه. بژارتنا پیّشین ژ قان هوّزانان سالا (23) بهری زایینی هاته وهشاندن. هوّزانین لیریکی د بن ناقی "سرّان" (Carmina) هاتیه بهلاقکرن. ای هین د ههیامی موّزانین لیریکی د بن ناقی "سرّان" (ب ناقکرن). ئه ق ناق ای کرن، هه تا روّژا ئیرو، ل سهر ئهنتیك ده ب ئوّدان هاتن نماندن (ب ناقکرن). ئه ق ناق ای کرن، هه تا روّژا ئیرو، ل سهر وان مایه. د ههیاما یوّنانیا ئهنتیك ده، تیرمنی (زاراقی) "ئوّدا" ب پالدهریّن ئاهه نگی، نه گری دایی بوو و ب واته یا "سرّانی" دهات، کو هه مبهری وی ب لاتینی (Carmen) ب ناق بوو.

د ئۆدێن خوه ده، هۆراتسى، دەست ژ بابەت و شێوەيێن حەزكرى ل دەڤ هۆزانڤانێن انيۆتێريكان" بەردده و بابەتێن نوه ژ خوه ره، داتينه كو ئەو ژى د وارێ ئەخلاقى، هەڤوەلاتى و ئايينێ دە نه. لێ ئەڤ نايێ وێ واتەيێ كو كارتێكرنا هۆزانا ئەلەكسەندەرى، ل سەر وى نەبوو، ب تايبەت د وارێ شێوازێ دە. ب خوه، هۆراتسى نه كو لاساييكرنا يۆنانيان دكر، لێ بێټر ب وان ره دكەت بەريكانێ. هەموو بنگەه و ئەگەر ل دەڤ هەبوون كو شانازيێ ب ئەنجاما ئەفراندنا خوه يا هۆزانى (ليريكى) بكه. ئۆدێن وى، د ليريكا لاتينى دە، تشتەكى نوه بوون كو هيچ "سټرانێن وەها نەھاتبوون بهيستن".

د همیامی ئمنتیك ده، نوژهنیا رهها (موتلهق)، ژ رهسمنیا هۆزانقانی ره، نمدبوو پیقان، لی نوژهنکرنا کمڤن و دهولهممندیا وی، پیدڤیبوو. ئمو بمرهممیّن کو ژ کمڤن و نوه، تیّکهل بوون، د بمر چاقان دهرباس دبوون و دهاتنه پهسمندگرن. چاوا دهولهتا روّما، د همیامی ئاڤگوست ده، بمر ب نوهکرنی قه دچوو، وهها ژی دیاردیّن کوّماری ییّن کمڤن و ب مفا دهاتن قهژاندن. ئمв یمك، د ئمدهب ده، ژی، چی دبوو و ل سمر بنگههی کمڤن و نوهبوونی پیّشده چوون.

د ئۆدێن هۆراتسى، خوهش ديار دبيت كو وى بهرێ خوه ددا شێوازێ (ستيلێ) بلند. ئه څ ژى د ئێپۆد و ساتورێن وى ده نهبوون، لێ سرۆشا (ئيلهاما) خوه، چاوا ژ بۆ ئۆدان وهها ژى ژ بۆ ساتوران، ژ ژيانێ دستهند.

لیریکا ئەڤینی ژی، ل دەڤ هۆراتسی تایبەتیا خوه هەیه. ئەوی ب هەلچوونەك فوراندی (فیریایی)، بەری خوه نەددا ڤی شیّوهیی هۆزانی. ب دەربرینا هەستی، ب نارینی و نازکی بوو و ئەو بیّ یی حەنەك بوون. حەزکرن، ل دەڨ وی، خوهشحالیەك دەمی یه (کاتی یه) و هیچ نابه ب ئیّش و دەرد به. ئەو داڤیژه سەر خوهشییا ئەڨینی، لیّ دیسا سنووری خوه دزانه.

شیانیّن فرهه، ل بهر هوٚزانڤانی د شهڤبیّرکیّن ڤهخوارنیّ ده، ڤهدبوون. رهوشا شهڤبیّریّکان، ئاخاڤتنیّن جوٚرهبهجوٚر دستینه، ژ توٚلازییٚ (گهڕا ل پهی ژنان) بگره ههتا بگهیٚ سیاسهتیٚ.

ل قر ژی، هۆزانقان، ژ رێیا کو د هۆزانێ ده دابوو سهر، ژێ نایێ دهر، ئهوی رێ نهددا نه گۆتنێن زێده و نه ژی یێن ب ئێش. ب گۆتنهك دن، وار، چ وار با، ههر ئهوی سنوور ژ دهستدرێژیێ ره داتانی. ئانکو، ئهوی خوهشییا ژیانێ، د ناڨنجیهتێ ده ددیت. ل دهڨ هۆراتسی، بهختیاری د میانډوویێ ده بوو. و خوهشی ستهندن ژ ژیانێ، گهرهك نه ژ بهر ترسا مرنێ به، ڵێ ژ بهر ب ههسانی پهسهندگرنا حهتمیهتا وێ.

ژ خوه، یهك ژ بابهتین سهرهكی، ل ده هوراتسی، چوویینا دهمی ب لهزیا بی فهگهر و هاتنا مرنی بوو. هزرا ل سهر مرنی، د ههموو لیریکایا وی ده دهرباس دبیت.

هۆراتسى، جارنا د "ئۆدێن" خوه ده، بهرێ خوه دده بابهتێن سیاسی یێن ئاکتوئیل کو ئه فی بابهت هیچ د "ساتورێن" وی ده نههاتنه دیتن. ئهرێ، ئۆلانا دیروٚکا روٚما یا که فناره، ب قههرهمانیا خوه، د دنی هوٚراتسی ده ههبوو، نی بابهتێن نافداریا نهتهوهێ، د دنی وی ده نهددا دهر و ژ ههستا خوه یا هوٚزانی ره نهدکرن دهربرین.

د ناڤبهرا سالێن (23 ـ 20) بهری زایینێ، هۆراتسی پهرتوکا خوه "هنارتن" یا یهکهم دنڤیسه کو (20) ههلبهستان جییێ خوه تێدا گرتبوون. ب ئاوایێن خوه یێن هونهری، ئهڤ ههلبهست، چ ب ناڤهرۆك و شێوهیێن خوه و چ ژی ب بابهتێن خوه، ژ "ساتورێن" وی نه دوورن. فهره بێته گۆتن کو د ڤان "هنارتنا" ده، بێټر کهسانیا هۆراتسی و دیروکا گهریانا وی یا گیانی، تێته خویاکرن.

ل گهل كو بابهتين پهرتوكا يهكهم يا "هنارتنا" وهكو يين "ساتوران" پر رهنگن، لن ههلويستا وى بين خوهخوهيى يه (سوبيهكتيفه). د "ساتوران" ده، هوراتسى د ناف بابهتين ژيانا روّژانه، وندا دبوو، لن د "هنارتنا" ده، ئهو ب خوه ره دمينه و خوه ژ حوّفكا كو ل پاران دگهره، ب دوور دخينه.

ل ڤر، گهرهك ئهم بيرژن كو ههر "هنارتنهك" ئاراستهيى كهسهكى تايبهت دبيت. لي د "ساتوران" ده، ئهو كهسى ب ناڤ ناكه. دياره، ژ بهر ڤي چهندى، رهخنهيين وى د "ساتوران" ده، هشكترن. تون (نهبره) و شيواز ژى، د "هنارتنا" ده، ژ شيوازي "ساتوران" بيتر خوه گرتى يه.

سالا (17) بهری زایینی، ب ههلکه قتا یاریین سهد سالی ـ جه ژنه که لیری و جهماوه ری بوو کو ل روّمایی، ههر سهد سالی جاره کی ل دار دکه ت. ـ هوراتسی ب راسیار دنا ئافگوست، "سروودا ههلکه قتنی" نقیساند و د پهرستنا ئاپولون پالاتنی،

(27) گەنج و (27) كەچان، ب ستران گۆتن. راسپاردنا ئاڤگۆست، ب تايبەت ژ هۆراتسى رە، ئاستا وى يا هۆزانى بلند خويا دكه و خزمەتكاريا وى ل بەر دەولەتى دەستنىشانە.

د ناڤبهرا سالێن (19 ـ 13) ده بهری زایینێ، هوٚراتسی سێ هنارتنێن هوٚزانی کو ژ دوو پهرتوکان پێك دهات، وهشاند. ههر سێ هنارتن، ژ بوٚ ئهدهب هاتنه تهرخاندن.

هزرين خوه يين تايبهت ل سهر ئهدهب، هۆراتسى ب پرانى د هنارتنا سييهمين ده، ديار دكه، كو دووره د بن ناڤى "زانياريا ئهدهبى" يان ژى "هونهرى هۆزانى" هاته نياسين. د پرسين تيۆرا ئهدهبى ده، هۆراتسى ب پرنسيپين "ئهرستۆ" ل سهر ئهدهب ههڤ پههره. ب تايبهت د وارى لههڤهاتنا ههموو ئهلهمهنتين ئاڤاكرنى د بهرههمى ده. ئانكو لههڤگونجانا شيوميى ب ناڤهرۆكى ره.

هۆراتسی، د "زانیاریا ئەدەبی" دە، ئاخاقتنی تینه سەر تراژیدیا کلاسیکی، د قوناغا ئەنتیك دە و كەقری قورژیبرا، د ئاقاهیا بەرھەمی دە، گەرەك پیقەری و هارموونی به. د بەرھەمین شانویی دە، پرسون، گەرەك ئاخاقتنا خوه، ل گورا كەرەكتەر، تەمەن، مەقام و رەنگی خەباتی (بسپوریا خوه) بكه. و داخوازا وی ژ نقیسەری ئەو بوو: كورتایهتی د ئەفراندنی دە، زەلالی د دارشتنی دە.

هۆراتسى، هەر دەم ژ بۆ نڤيسەرێن، رۆمايێ قەوەتيا خوە دكە و دبێژە ئەدەبا يۆنانى، وەكو نەموونە ژ خوە رە بستينن، ژ نڤيسەرێن وان فێرى هۆستايەتى و هونەرييێ ببن. لێ كرنا ڤێ يەكێ، گەرەك ب پيڤان به، ژ بۆ كو يەك نەبە ديلێ لاساييكرنێ.

د دەما هۆراتسى دە، گەلەكى ب تووۋايى پرسيارا ئارمانجا ئەدەب دھاتە كرن. ئايا، ئەدەب پيدڤيە مفايى بگھينە جڤاكى و خواندەڤان پەروەردە بكە، يان ۋى ب تەنى ۋ بۆ خوەشى و جوانى يى يە؟ هۆراتسى د وى هزرى دە بوو، كو ھەر دوو ئاليين ئەدەب گەرەك بگھين ھەڤ، ۋ بۆ گهشتنا ڤى ئارمانجى، پيويستە كو ھۆزانڤان حەكىمدار بە،

ئانكو خودان سەربورەك ژيانى دەولەمەند به، ب هشەكە دروست و هناڤەكە هەڤگرتى . بيت.

ل قر، هۆراتسى، ب كەسين كو دبيرن ئەدەب "سرۆشا خوەداوەندى" يە، دكەقە گەنگەشى. ئەو بەھرەمى و ھۆستايەتيى ددە بەرھەق و دبيره، دياريا سروشتى ر بۆ ئەفراندنى تىرى ناكە، ھەگەر يەك خوە فىرى ھۆستايەتيا ئەدەبى نەكت.

هزرين هۆراتسى د قۆناغا قەژينى دە، و ل پەى وى گەلەكى جييى بالكىشىى بوون. و رەنگقەدانا وان د "هونەرا ئەدەب" دە يا نىكۆلا بۆئالۆ خوەش تىنە دىتن. وەها ژى، ژ بۆ ھۆزانقان و نقىسەران ھەتا سەدسالا (19) زايىنى ژى، پرنسىپىن وى يىن ئەدەبى جىين پەسەندكرنى بوون.

ئێليگيا رۆمانى *

ژیدهرا کوکا بیژهیا "ئیلیگیا" نه دیاره. ههیامی که فناره، دهاته گوتن کو ژ زمانی یه و ب واتهیا "گری" یان ژی دبوو کو ب هزرا "پهسندایینی" بیت. ههر دوو حالهتین فی بیژهیی ههر، ل سهر فه شارتنا مریا بوون. هنده ک دن، ژ فه کولهران، دبیژن کو ژیدهری وی ژ ههریمین ناسیا بچووکه و واتهیا "سترانا ل بهر نامیری فلیتی" تیته گوتن، تیت. لی ب هزرا نوفیدی "ئیلیگیا" واتهیا "گازنه کرنی" دستینه. دیاره، د هوندری سه دسالان ده، ب وی واتهیی جییی خوه گرتبوو. و نه ب دهرهوا رهنگدیرا (ئاوه لناوی) فی تیرمنی ژ گوتنین "خهمگینی" و "کوفانیی" ره هه فه واتایه.

ل رۆمايى، بژارتەيىن ئىلىگى يىن ھۆزانى، تەنى د قۆناغا ئاڤگۆست دە، تىنە دەر. سالا (29) بەرى زايىنى پرۆپىرتسى پەرتوكا ئىللىگىين خوە، ل سەر بابەتى ئەڤىنى دوەشىنە و پشتى وى تىبۆل، د ھوندرى دەھ سالان دە، بەرھەمىن دن يىن قان ھۆزانقانان تىنە بەلاڤكرن. "ئىللىگىين ئەڤىنى" يىن ئۆڤىدى ۋى، د قى دەمى دە بەلاڤ دىن.

بابهتی حهزکرنی، کو وهکو حهزکرنا هۆزانقان ب خوه، دیار دبیت، ژ رهوشتین سهرهکی یین ئیلیگیا رۆمانی، د داویا سهدسالا یهکی بهری زایینی ده، یه. تیبۆل و پرۆپیرتسی، بهرهقانیا مافی حهزکرنی، وهکو نرخا سهرهکی یا ژیانی، دکن. دهما ئهو ئاخاقتنی تینن سهر "ژیانی" ب مهبهستا ئهدهبه. ب قی ژی دخوازن بیژن کو چاوا مرۆق ب حهزکرنا خوه، د ژیانی ده، ئازاده، وهها ژی هۆزانقان، ب بژارتنا بابهتی خوه ئازاده. هیچ نابه کهس ژ بو نقیسینی وان نهچار بکه. ئه څ ژی، ئاماژهپیکرنا وی یهکی

^{*} ئيليگيا، ئانكو ئەو سترانين كو ل سەر مريان تينه گۆتن. ب كوردى، ژ وان رە دبيژن "نهراندن".

یه، کو فهره دهسهلات دهستدریّژیا جیهانا گیانی یا هوٚزانقانی و شیّوهیا ئهفراندانا وی نمکه.

ئامرازی دەربرپنا هونهری، ژ بۆ بهرههمین خوه یین ئیلیگی، هۆزانقانین رۆمانی، ژ هۆزانقانین رومانی، ژ هۆزانقانین ئهلهکسهندهری وهرگرتن. ئهو شیوهیی ئهدهبی کو ههبوو، ب سهربورا خوه یا ژیانی، ب ههستا خوه قه تیکهل دکرن. ههولدانا هۆزانقانین رومانی کو رهنگقهدانا جیهانا ههلچوونا خوه ب کارتیکرنا ریالا ئهلهکسهندهری، بنقیسه، ژ وان ره نهدبوون ئاستهنگ. جودابوونا سهرهکی د قر ده، د تیکهلیا تونی (نهبری) ده یه. سهربورا ژیانی، ژ بو هوزانقانین ئهلهکسهندهری، تهنی ژ بو نقیسا هوزانی پالدهر بوو، لی ل ده هوزانقانین رومایی، ئهو بوونه بابهت ژ بو هوزانین وان.

وهکو داب، دهما ئێلیگیا روٚمانی و یوٚنانی داتینن بهرهههٔ، د یا روٚمانی ده، خوهخوهیی و ئهفتوٚبیوٚگرافی، تێته دیتن، ڵی د یا یوٚنانی ده (ئوٚبژهکتیشی و بی یی پی گرێدان ب ژیانا ئهفرێنهر ره)، ئههٔ ژی مه قهدگهرینه، سهر ژێدهرا ئێلیگیا روٚمانی، کو پارچهك مهزن ژ ژیانا هوٚزانهٔان ب خوه یه. روٚلیّ "ئێپیگراما" (ژبێژهیا یوٚنانی (Epigram) هاتیه و واتهیا نقیسا ل سهر تشتهکی. کورته هوٚزانه کو سوخریهت و حمنهك تێدا ههیه.) یوٚنانی، د رونشتنا ئێلیگیا روٚمانی ده، گومان نایێنه سهر، لیٚ بی
سنوورتیا هٔی کارتیکرنیّ، شاشتیه.

هۆزانقانى رۆمانى كو دەربرپىنا هەستا خوە يا هۆزانى كر، كاتول بوو. هۆزانىن كاتول كو شۆپا سەربورىن كەسايەتى، د وان دە ديارن، پر تايبەت و ئىنتىمن (تشتىن نهىنى كو د ناڤبەرا دوو كەسان دە يه). ل گەل كو هۆزانقانىن ئەلەكسەندەرىى، گەلەكى هەول ددان كو خوە نۆقى (نقومبوون) هوندرى دىي مرۆقى بكن، نەدشيان. ئەڤىينى، د وىنەكىشيا وان دە، پر مەرجى يە. ئەو وەسفى قى ھەستى دكن، ئى بى يى كو ھەستا وان پى ھەبىت. ل دەڤ ھۆزانقانىن ئەلەكسەندەرىىي ژن، يەك دىمەنن، ئەڤ ۋى، ۋ بەر وى

یهکی تیّت کو ئهدهبا ئیّلینی، چ ئیّلیگی بیت و چ کوّمیدی بیت، ژیانا ریال ل گوّرا سیستهمهکی تیّته دانان.

کاتول، وهکو دامهزرینهری ئیلیگیا رؤمانی تیته دیتن. ئهو یی پیشین بوو کو د هوزانین لیریکی ده، دهربرینا هنافا رؤمانی کر و ب ههلچوونی وینهکیشیا کهسانیا خوه کر.

تیبول (نیزی 55 ـ 19) بهری زایینیّ

ئالبی تیبول، ل لاتسیا ژ دایك بوویه. بنهمالا وی، ژ سواریان بوو و حال خوهش بوو. مایینا ل روّما، تیبول ب میّسالا ره دبه نیاس و دبه ئهندامی كوّما وی یا ئهدهبی و گهلهك هوّزانقانیّن دن وهكو لیگدام، سولبیتییا، ئوّقیدی تیّدا جیییّ خوه گرتبوون. ئهو دوّستانیی ب هوّراتسی داتینه و ههتا چهند ههلبهستیّن خوه دیاری وی دکهت.

د بن ناڤێ تيبول ده، چهند پهرتوك گهشتنه قوناغا مه. تهنێ، دوو پهرتوك بێ گومان يێن وى ب خوه نه. پهرتوكا يهكهم ژ (10) ئێپيگرامان پێك تێت كو پێنج ژ وان ل سهر ژنهكه شووكرى يه. د ههلبهستان ناڤێ وێ "دێليا" يه، لێ ناڤێ وێ يێ راست "پلانيا" يه. ئێليگيا كو پهرتوكا يهكهم پێ ڤهدبه، ب بهرنامهيه. ئهو تێدا ديار دكت كو ئهو نه ل مهزنايا ناڤێ خوه دگهڕه و نه ژى ل دهولهمهنديێ، تهنێ ئهو دخوازه ب ئارامى وهكو گونديهكى ساده بژى، ههگهر دێليا ل تهنشتا وى به. ئهو ب ڤێ واتهيێ هۆزانا خوه دبێژه:

دیّلیا ههگهر ئهز ب ل گهل بم، ناقداری ژ من ره ناقیّت کو ئهز بمرم، ده بلا ئهز د ههمبیّزا ته ده بم

پشتی مرنا دیلبهرا خوه، ههر ئهو دافیره سهر، تهنی د ئیلیگیا داوی ده، ئهو لهعنهتی (قهدافان) ل شهر تینه و ئاشتیی پیروز دکه.

د پهرتوکا دوویهمین ده، تیبول، د هۆزانین خوه ده دافیژه سهر ژنهکه دن ب نافی "نیمیسیدا". ژ بلی هۆزانین ئهفینی کو ئاراستهیا نیمیسیدا دکه، هندهك ئیلیگیین دن ژی ل سهر روومهتا دوست و کهسین نافدارن ههنه.

تیبول، د ئیلیگیین خوه ده، ههر قهدگه په سهر ژیانا ب ئارامی و بی دهنگی ل گوند کو پری جاران بهراووردیی ب ژیانا باژارن دکه. ل ده وی خهلکی باژاری، تهنی ههمهك (خهم خوری) ل ده وان ههیه، ئه و ژی دانهه قدانا پارایه. بابه تی گوند و باژار، د ئهده با رومانی ده، نه نوهه، لی ل ده تیبول خهمله و رهنگه خوه ههیه کو شیوه یه کی رومانسی دستینه.

گوند د ئیلیگیین وی ده، نه حالهتهکه ئهدهبی یه و بهس، لی ژ بو ژیانا وی جیگهههکه بهردهوامیی یه. ئهری ئهو جوتکاره، لی دانشواره کو ب ههر ئاوایی دزانه کهدا جوتکاریی چی یه. ههگهر هوراتسی د گوند ده مهلجهئهکی (حهوینگهههکی) ژ بهر رهفا ژ باژاری، ژ خوه ره دبینه، لی ژ بو تیبول جیگههی خهون و ههسانیا وی یه.

حەزكرنا وى ژ گوند رە، حەزكرنەك پاقژ و ژ هناڤى يە و هەتا نيزيكبوونەك ئايينى ژ سروشتى رە يە كو گەلەك چيرۆكتى تيدا ھەنە.

ب قان بابهتین ستران گۆتنی، ل سهر ژیانا گوندایهتیی، بابهتین ئهقینیی تینه هوّناندن (قههاندن). نه ب دهرهوا، د ههر دوو پهرتوکین وی ده، وینهیین دوو ژنین کو تیبول ب خوه ئهقینداری وان بوو، تینه پیشکیشکرن. و نه دووره، ژ بهر کو ئهقین د بهرههمین وی ده، ئهقینا وی ب خوه یه، ئهو پر ب نازداری نیزی قههرهمانین ئیلیگیین خوه دبه.

راستگویی و سادهیی یا ههستایهتیا تیبول، ب دهربرپینا خوه یا لهه فگونجایی، د پافژیا شیوازا وی ده تینه دیتن. وینهیی ناموییان، وهها ژ سروشتی دهرتین، هزرهکی پهیدا دکه کو ئهو ب خوه، چی دبن. هزر د ئاخافتنی ده، ژ بی نهچاری، ژ هه فه دهرتین و ل پهی هه فی و همول دده کو هزری نیفجو (نیف فهجویتی) نههیله. ئه فه هموو به ههلبهستی تینه گوتن کو ههموو پیفهرین کیشا هوزانی یین وی قوناغی د وان ده ههنه. و د فی واری ده ژی، ئهو بی ههمیایه.

پرۆپێرتسى (نێزى 50 ـ 15) بەرى زايينێ

سیکست پرۆپیرتسی، ل ئومبری ژ دایك بوو و ژ بنهمالهکه دهولهمهند بوو. د خورتانیا خوه ده، ئهو هاته روّما ژ بو خهباتا سیاسی و ئادقوّکاتیی کی پشتی چهند سالان، ئههٔ شیّوهیی خهباتی هیّلا و ب تهمامی خوه سپارت ئهدهب. سالا (29) بهری زایینی پروّپیرتسی پهرتوکا ئیلیّگیا ئههٔینی، وهشاند. ناهٔهکی مهزن، پشتی وهشانا هی پهرتوکی کهت. هی یهکی بالا میّتسیّنات کشاند و ئهو نقیسهری پهرتوکی داخوازی کوّما ئهدهبی یا ل دوورا خوه کر، دا ئهو ژی جییی خوه ل تهنشتا هوّزانهانین ناقدار وهکو قیّرگیلی و هوّراتسی، بگره.

ل روّمایی، پروّپیّرتسی دل دکههٔه ژنهکی کو د هوّزانیّن وی ده، د بن نافی "کینفیا" دهرباس دبیت. (نافی وی یی راست ـ گوّستیایه). حهزکرنا وی ژیّره، بوّ وی دبه ژیّدهرا ئیّش، کهرب و چافنهباریی، د ههیینا وی ده. پری جاران فی ئاگری هنافا خوه، د هوّزانیّن خوه ده، تینه سهر زمان.

د ئێلیگیێ پرۆپێرتسی، کینفیا وهکو ژنهکه کو ب رهفتاریهك ئازاد نێزی پهیوهندیێ ئهڤینێ دبه، تێدا، بهدهوی و جوانی تێنه بهرجهستهکرن، وهها ژی، عاقلسڤکی و ئهڤینگوٚههڕ. حهزکرنا هوٚزانڤانی ژێڕه، داوی ژێڕه نهبوو و ههتا پشتی مرنا وێ (سالا بیستێ یان ژی نوزدێ بهری زایینێ مر) سترانا داڤێژه سهر.

چوار پهرتوك ژ ئيليگيين پرۆپيرتسى گهشتنه قوناغا مه و د ههر چوار پهرتوكان ده، ئهم پيرگى ناڤى كينفيا دبن. ئى د دوو پهرتوكين داوى ده، ناڤى وى كيمتر دهرباس دبه. ب گوتنهكه دن، پرانيا هوزانين (ئيليگيين) پروپيرتسى ئهڤينى نه و كيم جاران ژ ڤى بابهتى دهرتى. ئى، ئى سهر خوهستهكا ميتسينات، ئهو ژى وهكو هوزانڤانين دن، ئسمر مهزنايا روّما د قوناغا ئاڤگوست ده رادوهسته. د ڤان هوزانان ده، چاوا ديروّك د وان ده ههنه، وهها ژى ئهفسانه و ميتولوژى.

ئۆ**قىيدى** (سالا 43 بەرى زايينى ھەتا سالا 18 ز.)

پوبلی ئۆڤیدی نازۆن ژ بنهمالهکه سواری، زهنگین بوو. خواندنا خوه ل دبستانین ههری ب ئاست، د واری ریتوریکی (گوتاربیژیی) و ریزمانی ده، ل روّمایی، بره سهری. باقی وی دخوهست، ئهو ئادڤوکات به، لی وی باڤی خوه د ڤی پرسی ده بی هیڤی کر، ژ بهر کو ئاراستهیا ئهدهبی، ل دهڤ وی خورت بوو، لهوما ژی ب دلی خوه، دهست ب نڤیسا هوزانان کر.

ژ بۆ كو وارى خواندنا خوه فرههتر بكه، ئۆڤىدى بهرى خوه دا ئافىنايى و ئاسيا بچووك. كەنگى ئەو زىڤرى رۆمايى، زوو ب زوو دەست ژ خەباتا كارمەندىى بەردا و تەنى دەم و ژيانا خوه، ژ بۆ ئەدەب تەرخان كر. نە دووره، د ڤى دەمى دە، پەيوەندىين وى ل گەل كۆما مىسالى يا ئەدەب ھەبوو. ب خوه، ئۆڤىدى، زمانى ھەڤ پەھر ب خەلكى رە ددىت، دۆستانى ب گەلەك ھۆزانڤانان رە دانى (ژ وان ژى ئەندامىن كۆما مىتسىنات يا ئەدەبى بوون).

تێته گۆتن، دەما كو ئۆڤىدى ھىن (ھێش) گەنج بوو، ژ بەر ھۆزانێ نوى يێن پێشىن ناڤداريەك ل پەى كەت. سەربورا ھۆزانڤانى يا ئەدەبى، دەستپێكێ ئەڤىنى بوون. ئەوى ھەلبەستێن سڤك و نارىنى، ل گۆرا دەمێ دنڤىساند. ژ خوە ئەو دەم ژى، دەما دووربوونا گەنجان ژ سياسەتێ بوو. ژ بەر ڤێ چەندێ، ئەوى دەربرينا ھزرا ماقولێن پايتەختێ كو حەز ژ ھەستا نازك، د ھۆزانێ دە دكرن و ژ پاشڤەمايينێ دوور بوو، دكر. ژ خوە، ئەڤر رەوشت د ھەلبەستێن ھۆزانڤانێ گەنج دە، ھەبوون. و كەنگى بەرھەمێ وى يێ پێشين "ئىليگيا ئەڤىنێ" ژ پێنج پەرتوكان ھاتە بەلاڤكرن، پێڕە _ پێڕە ئۆڤىدى بوو ھۆزانڤانەكى ب ناڤ و دەنگ.

"ئێلیگیا ئهڤینێ" سالا (14) بهری زایینێ، هاتبوو وهشاندن. پهرتوکێ وهها ناڨ دا، ههتا کو هشت، (پشتی وهشانا پێشین ب دهمهکه کورت)، جارهکه دن بێته چاپکرن. هۆزانڨان ب خوه، د وهشانا دوویهم ده، "ئێلیگیا ئهڨینێ" ژ (5) پهرتوکان کره (3) پهرتوك، ژ خوه، ئهڨ وهشانا داوی گهشتیه قوٚناغا مه.

پشتی "ئێلیگیا ئهڤینێ"، کوٚمهك ژهوٚزانێنهنارتنێ کو ب بابهتێن خوه ئهڤینی ـ میتوٚلوٚژی بوون، د بن ناڤێ"قههرهمانێ"هاته بهلاڤکرن. دههمان کات ده، تراژیدیا ژبو خواندنێ "میدیا" ژی تێته وهشاندن، (نههاتیه دیتن).

سالا يەكى بەرى زايينى، ئۆڤيدى دوو پەرتوكين دن، د بن ناڤى "زانياريا ئەڤينى" دوهشینه و دووره پهرتوکهك دن ل سهر زيّده دکه. ئهڨ پهرتوك حهنهکی و ئيروّتيکی بوون. د ڤێ فوٚناغێ ده، سێ پهرتوكێن دن تێنه وهشاندن كو لاسايي و پهروهردهيي بوون. ئەو ژى، د بن قان ناقان دە بوون: "دەرمانىّ ژ بەر ئەقىنىّ" و "ژ بۆ پاقژيا روی". دووره، هۆزانڤان بهرێ خوه دده بابهتێن رژدی و داستانهك هۆزانی مهزن کو ژ (10) پەرتوكان پيك دھات، دنڤيسە. ئەو ژى ب ناڤى "ميتامۆرفۆزان" (ئەڤ ژ پەيڤا يونانى (Metamorphosis) هاتيه و ب واتهيا گوهارتنا تشتهكى ب تشتهكى دن، تيّت.) هاتبوو بهلاڤ كرن. و بهشهك ژ داستانا "فاستى" نڤيسيبوو. (ژ گۆتنا لاتينى "Fasti" هاتيه. دەستپێکی ب واته يا رۆژێن خهباتێ دهات، دووره واتايا سالنامێ ستەند. _ يا "ئێتيۆلۆژى" _ ب واتەيا ئەگەرێ نەخوەشىێ تێت.) ئەوى دخوەست (12) پەرتوكىن دن بىقىسە كو ژ بۆ ھەر ھەيقەكى پەرتوكەك، ئەو گەشت ب تەنى شەشان ببە سەرى. ئەو نەشىيا ھزرا خوە ب جى بينە، چونكى ژ نشكاڤە بەلايەك ب سەر دە ھات: ب فەرمانا ئاڤگۆست، ئەو ھاتە سۆرگۆن (دورئێِخستن) كرن بۆ باژارێ تۆما (نۆكا ژيره تيته گۆتن كۆنستانت ـ رۆمانيا) ل سەر دەريايا رەش، دبه جييي وى يي نوه. ئەڭ بۆ ھۆزانڤانى پىنجى سالى، لىدانەك پر ھشك بوو، كو ھشت ئەو دوورى جڤاكا ئەدەبى، دۆست و مالا خوە بكەڤە. ئۆڤىدى، ل ڤر، ھەول ددە خوە بكوژە، ژ بەر كو وى دیت، ئیّدی ژیان ژ بوّ وی بیّ واتهیه. و ژ بهر فیّ رهوشا کو تیّدا بوو، بهرههمیّ خوه ییّ

کو بربوو سەرى "Metamorpoz" سوتاند. دووره، داستان ژ پارچەيين کو ل بەر دەستين هۆزانقانى مابوون، ھاتن بەرھەقكرن.

ئهگەرى سۆرگۆنكرنا ھۆزانقانى چى يە، ھەتا نوكە نەنياسە. بى گومان شيوەيى نقيسىنا وى، د وارى ئەقىنى دە، ب تايبەت "زانياريا ئەقىنى" بوونە ئەگەرى تاوانباريا وى. ديارە، پەيوەندىيى ئەقىنىيى لى گەل بنەمالا ئىمپراتۆر ھەبوون، ھەتا ئەق بريارا رەق ھەمبەرى وى ھاتە ستەندن. ئى ئەگەرى فەرمى و سەرەكى بوونە ھەلبەستىن وى، داكو بنەمالا ئاقگۆست، نەيى بى روومەتكرن.

ئۆڤىدى د رێيا سۆرگۆنيا خوه ده بوو، دەست ب نڤيسا ئۆڧتۆبيۆگراڧيا (ل سەر كەساتيا) خوه دكه. دووره ل جييێ نوه نڤيسا وان ددومينه. ژ ئەنجام پێنج پەرتوكێن "ئێليگيا شيني" ھاتن وەشاندن. ئەو د ناڤبەرا سائێن (9 ـ 12) زايينى دە ھاتن بەلاڧكرن. و ل ڤر ژى، ئەو چوار پەرتوكێن دن، د بن ناڨێ "نامێن ژ پۆنت"، د ڨێ دەمێ دە بەلاﻑ دكه. ئەو د ڧان بەرھەمان دە، گازندێن خوه دكه و ژ دۆستێن خوه، دخوازه كو لێبۆرينهكێ ژ ئاڨگۆست، ژێڕه بينن. ئێ هۆزانڨان ل غەريبتيێ مر و ل وڕ دۇى ھاتە ڧهشارتن.

د بهرههمێن ئۆڤيدى ده، ئێليگيا ئهڤينى يا رۆمانى، دگهێ پلا خوه يا ههرى بلند. د "ئێليگيا ئهڤينێ" ده، هۆزانڤان ژ حهزكرنا خوه ژ ژنهكێ ب ناڨێ "كۆرنيا" دنڤيسه. ئهڨ ناڨ يێ هۆزانڨانا "بيبۆتيكايێ" يه كو د سهدسالا (5) بهرى زايينێ، دژيا. د ڨێ بهرههمێ ده، تهنێ دوو ههلبهست، ب بابهتێ خوه نه ئهڨينى نه. يهك ل سهر مرنا هۆزانڨان تيبۆله و يا دن ژى ل سهر وهسفدانا جهژنا ل سهر روومهتا "يونۆنا" يه.

ژ نهرینا پیشین خویا دبیت کو "ئیلیگیا ئهفینی" ب تشتهکی خوه، ژ بهرههمین تیبول و پرۆپیرتسی، نایی جوداکرن. لی بهلی ئه فی کوما هوزانی یا ئوفیدی، نه تهنی ل سه چیروکا حهزکرنا هوزانفانی ب خوه یه (کو ئه فیداردهیه ک رونشتی د هوزانا رومانی ده بوو) ، لی ئه و سنوورین بابهتین کو ههبوون فره هر دکه. ههگهر هوزانفانین بهری

وى (ومكو تيبول و پرۆپێرتسى)، ب هەلچوونى و ئێش هۆزانێن خوم ئەڤينى دنڤيسين، لىّ ل دەڤ ئۆڤيدى ئەڤين ليستكه، ژ شوينا ئێشىٚ كەن ب خوم رە تينه. ئەڤ هەلويستا د وارىٚ ئەڤينىٚ دە، د ئەدەب ب گشتى، نوھ بوو.

و جودابوونهك ئيليگيين ئۆڤيدى ژ يين بهرى خوه ههبوويه، ئهو ژى كهسانيا قههرهمانان بوو. ههگهر قههرهمانين هۆزانڤانين بهرى، كهسين كو د ريانى ده ههبوون، لى ل دهڤ ئۆڤيدى، ئاشۆپى نه، نهمووناك ئهدهبى نه، ب دانانا قههرهمانى ئهدهبى، ئاراستهيهك ل دهڤ وى ههبوو كو دوورى ژيانا ريال بكه. ئانكو ژ شوينا جيهانا راستيى، جيهانا هونهرى ويژهيى.

د "ئێلیگیێن ئهڤینێ" ده ئهم پێرگی ههستا، د راستیێ ده دبن، ڵێ دهربڕینا وێنهکێشیا ئهدهبی تێته دیتن. وهسفدان، ب هۆستایهتیا هونهری یا هۆزانڤان، جوانی و تهمامبوونا خوه دستینه. ئامرازێن هونهری ب ئێنتێلێکتا هۆزانڤانی ب خوه ڤه گرێدایی نه. ئهو ژی خوهش، د دهولهمهندیا فهرههنگیا زمانێ وی و سڤکبوونا شێوازێ وی ده دیار دبن. ب سایا ڤان رهوشت و شیانان، ئالۆزی، ههسان دبن و دبن جییێ یهسهندکرنێ.

ب خوه، ژ تایبهتیا ئهدهبی ئوقیدی و جودابوونا وی ژ هوزانقانین بهری خوه ئهو بوو، نه د بن کارتیکرنا ئهدهبا یونانی دنقیساند، لی بهرههمین وی ژ ئهدهبا روّمانی بهردهوامیهك بوو.

ههما بێژه، ب نڤيسينا "ئێليگيا ئهڤينێ" ، ئۆڤيدى هۆزانێن ب شێوهيێ هنارتنا نامان، دنڤيساند. دووڕه د بن ناڤێ "قههرهمانێ" هاته بهلاڤكرن. ئهڨ (15) نامه ژنێن كو دهست ژ ههڨژين يان ژى ئهڨيندارێن خوه بهردانه. (14) نامه ل سهر ناڤێن قههرهمانێن ژنێن ميتوٚلوٚژى نه و يهك ژى ل سهر ناڤێ "ساپڧوٚ" يا هوٚزانڨانه. دووڕه، سێ نامه ل گهل بهرسڤێن وان ل سهر ڤێ كوٚما هوٚزانان زێده دكه. وهكو نهموونا ناما ياريس ژ يێلينێ ره و بهرسڤا وێ.

د هۆزانێن ب ناڤێ "قەهرەمانان"، ئۆڤىدى، دەست ژ بابەتێن هۆزانێن قۆناغا ئاڤگۆست بەر ددە كو ب دىرۆكا كەڤنارە يا رۆمايێ يان ژى قۆناغا سەردەمێ و بويەرێن كو ب ژيانا ئەفرێنەران گرێدايى بوون. ئەو تەنێ بەرێ خوە ددە بابەتێن مىتۆلۆژى. لێ قەهرەمانێن ژن كو د مىتۆلۆژيا يۆنانى دە ھاتنە دانان، ل دەڤ ئۆڤىدى وێنەيێن ژنێن رۆمايێ يێن سەردەمى دستينن.

دەستپێکا سەدسالا قۆناغا ديرۆکى يا نوھ، ئۆڤيدى، خوه وەکو تيۆريتيکێ ئەڤينێ، د بەرھەمێ ب ناڨێ "زانياريا ئەڤينێ" ديار دکه. ئەڤ بەرھەم ژ سێ پەرتوکان پێك تێت. ھەر دوو پەرتوكێن پێشين ئاراستەيى زەلامان دکە و رێيا کو دچە دل و هناڤێن ژنان، شانى مە ددە. د پەرتوکا سێيەم دە، ژ ڨێ بەرھەمێ، ئۆڤيدى، ژنان فێر دكە، چاوا بکاربن، دا کو زەلام دل بکەڨن وان.

ژ بهرههمیّن وی ییّن قیّ قوّناغیّ، "پاقژیا ژ بوّ روی" و "دهرمانیّ حهزکرنیّ" یه کو ئهو ژی ب شیّوازیّ ئوقیدی هاتنه نقیساندن و ژ حهنهکان نه دوورن.

ئۆڤىدى كو پرانيا ھۆزانێن وى، ئەڤىنى بوون، چ ب ئاواكى ڤەكرى و وەسفدان و چ ب پێكەنىن، تێ دگهێ كو دەسەلات ژ ڤێ يەكێ، نە رازيە. ژ بەر ڤێ چەندێ، ئەو بەرێ خوە ددە بابەتێن دن. نێزى سالا (3) زايينى، دەست ب نڤيسينا داستانا خوه يا ميتۆلۆژى "مێتامۆرفۆزان" دكە. ئەڭ ئەڧراندنەك ڧرەھە (ژ (15) پەرتوكان پێك تێت و زێدەيى (12) هزار ھەلبەستان د وان دە جييێ خوه گرتنه). د داستانێ دە (246) ئەڧسانە ب ھەڭ ھاتنە گرێدان، كو پالدەرێن وان ئەون، چاوا مرۆڭ دبن قەھرەمانێن مىتۆلۆژى يان ژى دبن گيانەور، كەڭر و ستەيرك.

داستانا ئۆڤىدى "مێتامۆرفۆزان"، ل سەر ئەگەرى ھەموو تشتى يە، ژ بەر ڤىٚ چەندى ئەو ئێتىمۆلۆژى يە، ئانكو ئافراندى و تشت ژ كو چى بوونە و چ ھشتيە ئەو چى ببن. ب ڤى يەكى ئەو دبە چىرۆكا مەسخكرنا مرۆڤى و گۆھارتنا وى ب شىنكايى و لاھوران (گيانەوەران). د قی رموشا مهسخکرنا مروّقان، ب تشت و لاهوران، هوّزانقان ئاخاقتنی تینه سهر چیروّکا ئهفسانهیی یا ئاقاکرنا روّماییّ، ئانکو ل سهر ئیّنیّ و نهقییّن وی و ل سهر مهسخکرنا یولی سیّزهر، ب ستهیرکیّ. و د داویا داستانا خوه ده، کوّکا خوداوهندییّ یا ئاقگوست خویا دکه.

ئهو میتۆلۆژی و ئهفسانهیین کو د "میتامۆرفۆزان" ده جی گرتنه، د چارچۆڨا ئاڨایا بهرههمی ده، گهلهکی ب ههڨ گریدایی نه. ب گۆتنهکه دن، داستان د واری کوٚمپوزیتسیا خوه ده، بی کیٚماسیه. ههموو ئهلهمهنتین بهرههم ژ وان تینه ئاڨاکرن، لههڨهاتینه. پیشهکا داستانی ژی، وهکو ههموو پیشهکین داستانین بهری ئوڨیدی، ب بهرنامه و ئارمانجه. ئهو هزرا خوه ژ بو نڨیسینا ڨی داستانی دیار دکه و دبیژه، ئهو ب نیهته سترانین پهی ههڨ بنڨیسه کو ژ دهستپیکا ههبوونی ههتا بگهی ئهڨروّ. د راستیی ده، د داستانی ده، تهنی چهند حالهت ل پهی ههڨ هاتنه، لی ژی و پیڜه بی سیستیم بویهر ب پیشده دچن. ئهቈ ژی، مروڨ تی دگهی کو کهرهستا میتولوژی، ب ئاواکی خرونیك (ب دما ل پهی ههڨ)، نه وهها ههسانه.

خوهسته کا هۆزانقان کو داستانا خوه، ب هه ف گریدایی بنقیسه، د گوهارتنا کیشا هوزانی ده تیته خویاکرن، ئه و پیقهرین هوزانی کو د ئیلیگیا خوه ده ب کار دئانی، ههمان کیشین هوزانقانین بهری وی نه. ژ بهر فی چهندی، ئه م دشین بیژن کو، "میتامورفوزان" د جهوههری خوه ده، یه کتیا شیوازی تیدا هه یه بیت کو یه کتیا سوژیتان (سوژیت گوتنه ک فرهنسی یه، واته یا خیزین بویه ران د به رهه مین چیروکی ده دستینه) هه بیت.

ل گهل وهها ژی، ئهفسانه د داستانی ده، ب هه قگریدایی نه، و د ناق هه قده هاتنه هوّناندن. ئهفسانه ک گورا یا دن تیّته گوتن، و قسه کرن ژی، گه ه ل سهر زمانی نه فریّنه ر چی دبیت و گه شری، ب ده قی پرسوّنان ب خوه.

شێوهیێ ههری تایبهت یێ "مێتاموٚرفوٚزان" د جوٚرهبهجوٚریا یهکتیا وێ ده یه کو دبه ئهگهرێ بابهت و پێگرێدانا قسهکرنێ. ئهڨ پێگرێدان ب تایهك نهدیتی چێ دبیت کو پارچهیێن کوٚمپوٚزیتسیا ب ههڨ دهوٚنه (ڨهدهینیت) و دکه یهك.

هزرا کو د بن سیوانا بهرههمهکی ده، چهند ئهفسانه بجڤینه، رهسهنیا خوه نینه. ژ بهر کو ئه یه یه بهری، د ئهدهبا ئیّلینی ده هاتیه دیتن. و بی گومان ئاگههداریا ئوْقیدی ل سهر قیّ دیاردا ئهدهبی ههبوو. ای هوّزانڤانی روّمانی، ل سهر ژیّدهرهکی ب تهنی نه راوهستیا. د داستانا وی ده، گهلهك دهنگیّن هوّزانڤانیّن یوّنانی وهها ژی ییّن لاتینی تیّنه بهیستن (وهکو کالیماخ، کاتول، قیّرگیلی و... هتد.)

لی د داستانی ده، خوهش شیوازی ئوقیدی یی تایبهت خویا دبیت: دهربرینی، ووردی و هویراتیا زمان، دهولهمهندیا فهرههنگی و ئاوازیا ههلبهستان. ژ خوه، پربوونا میتافوران (خوازهیی) دهیله کو شیوازی ئوقیدی وهکو شیواز بیته نیاسین کو ژ شیوازی کلاسیکی یین قیرگیلی و هوراتسی، بهروفاژی یه.

داستانا وی "میّتاموٚرفوٚزان"، ئینسایکلوٚپیدیایهك ژ ئهفسانایه و ژ بهرههمیّن وی ییّن ههری ب نرخه و د ئهدهبا ئهنتیك ده، میناکهك وهها نینه.

تێته گۆتن كو ئۆڤيدى، د ههمان دەم دە، ب "مێتامۆرفۆزان" داستانهك دن، د بن ناڤێ "فاستى" دنڤيساند. ل گۆرا هزرا هۆزانڤانى، گەرەك ئەو ببوويا راڤەكرنا سالنامەيا رۆمانى، ژ خوه بێژەيا "فاستى" د ڤێ حالەتێ دە، ب واتەيا "سالنامێ" تێت. ئەوى تەخمىن دكر كو ئەوێ (12) پەرتوكان ل گۆرا ژمارا ھەيڤێن ساێ، بنڤيسە، ێ بەێ، ئەوى ئەكەر تەنێ (6) پەرتوك نڤيساندن. (ئەو ژى، ژ بەر وى ئەگەرێ كو بەرى نها مەگۆتى) د ھەر پەرتوكەكێ دە، دە، دەم رۆژ ب رۆژ ھەتا داوى دچن سەرى.

د "فاستى" ده، چەند جەژن د سالناما رۆمانى ھەنە، ھۆزانقان ل سەر ھەر يەكى ژ وان رادوەستە. ژ كو چى بوونە و چاوا چى بوونە، ھەول ددە راقە بكە. ل قر، زانينا فرەھ يا ئۆقىدى د وارى دىرۆك، ئارخىيۆلۆژيا، ئاسترۆلۆژيا و ياسايى، ديار دبيت.

ژیدهرین بنگههین ژ بو "فاستی"، لاتینی یه. بهری ههر تشتی بهرههمین زانیاری ئینسایکلوپیدیایی و دیروکنیاس تیتی لیڤی نه. ئه څ ژی دبه ئهگهری وی یه کی کو "فاستی" گرنگیا خوه، د واری بهلگهنامهیین دیروکی ده ژی ههبیت. ههلبهت، ئوڤیدی هزر نهدکر کو وی داستانا وی گرنگیا خوه یا بهلگهنامهییی بستینه، تهنی ئهوی دخوهست، ل گورا ئیدیولوژیا فهرمی روّما بلند بکه و دیروّکا وی یا ئهفسانهیی و قههرهمانی قهژینه.

نیزیکبوونا ئۆڤیدی ژ بهرناما ئاڤگوست یا ئایینی نینه، هیچ ناخوازه، خوه ب رابوون و رونشتنین ئایینی گریده. و ریزداریهك ب مریدی هوزانقان نیزی داب و نهریتین گهل نابیت. ئهو دبیژه: "ئهم پهسنی سالین دهرباس بوویی ددن، نی ئهم د دهما نوه ده، دژین. و فهره ئهم ریزدایی ژ ههر دوو قوناغان ره بگرن."

لی ئوفیدی، داستانا خوه نهبر سهری، ژبهر کو سالا (8) زایینی، ژنشکیفه، بهرا وی ژروما دان و هاته سورگونکرن. د سورگونیا خوه ده، ئهو دیسان هوزانین ب شیوهیی نامان دنفیسه. ئهو نیزی (96) ئیلیگیا دئهفرینه کو د بنگههی ههموویان ده، ژیانا وی ب خوه یه. بهرههمین وی "نامین ژپونت" و "ئیلیگیین شینی" وهکو هه فنامهیینه، و ههر یه ک ئاراستهیی کهسان هاتیه کرن. د "نامین ژپونت" کهسین کو ئیلیگیین نامهیی ئاراستهیی وان دبن، نافین وان ههنه، نی د "ئیلیگیین شینی" ده کهس نایین ب نافی کرن. پشتی فان بهرههمان ئهو گهلهکی ل سهر ئیشا خوه یا ژدهرفهیی وهلاتی تینه سهر زمان. ئه فوزان ههموو ب ههستا هافیبوونی داگرتی نه.

فهره، بیته گوتن کو ئوفیدی کارتیکرنهك مهزن ل سهر ئهدهبا هوزانی یا پاشهروژی کر. و ب سهدسالان، بهرههمین وی جیین خواندن و گهنگهشی بوون. و ئهو ژ بو نقشین نوه، د ئهدهب ده، ههتا ژ بو سهردهما مه، نهموونهنه.

تيت ليڤى (59 بەرى زايينى ـ 17 ز.)

تیت لیقی، یه که مین دیر و کنیاسی رو مایی کو به شداری ژیانا سیاسی نه دبوو و بی یی سه ربوره ک له شکه ری بوو. ئه وی ژیانا خوه، ته نی ژ بو خه باتا ئه ده بی ته رخان دکر و ژ ئه نجام، ئه فراندنه ک دیر و کی پر مه زن کو ژ (142) په رتوکان پیک دهات، نقیساند.

ئه فخهباتا هیمهنی، ب شیوهیی فه کولینی هاتبوو نقیساندن کو دارشتنه کل سهر دیرو کا روّما ب گهلهمههری بوو (ژ روّژا ئافاکرنا وی ههتا قوّناغا کو نقیسهر ب خوه تیدا دژیا). ژ خوه، د دهستنقیی ده وهها هاتیه دهستنیشان کرن: "ژ روّژا ئافاکرنا باژاری" . نه دووره، نقیس، ژ بهر مرنا نقیسهری وی هاتیه برین، ژ بهر کو وی بریار دابوو کو دیروکا خوه بگهینه روّژین داوی ژ ژیانا ئافگوست و هژمارا پهرتوکان بگهینه (150) پهرتوکان.

 \hat{c} پهرتوكێن مانه و گهشتنه قوناغا مه، ئهڤهنه: \hat{c} (1 $_{-}$ 10) كو د وان ده، ئاخاڤتن تێته سهر روٚ \hat{c} ئاڤاكرنا روٚما ههتا بگهێ بويهرێن سهركهڤتنا ل سهر سهمنيتان، ئانكو دهستدرێژيا روٚما \hat{c} ناڤهندا سالا (293) بهرى زايينێ. ههر وهها \hat{c} ى پهرتوكێن، \hat{c} هڅرمارا (21 $_{-}$ 45) هاتنه پاراستن \hat{b} پهرتوكا (45) بهشێ داوى، نههاتيه ديتن. پهرتوكا (21 $_{-}$ 30) ل سهر شهرێ پونى يێ دوويهمينه و \hat{c} (30 $_{-}$ 45) ل سهر شهرێ روٚمايێ ل روٚژهلاته، ههتا بگهێ شكهستنا كرائي ماكيدوٚنى "پرس" \hat{c} لايێ وان ڤه سالا (168) بهرى زايينێ.

شيّوه و ريّيا كو ليڤى ژ بو ئەفراندانا خوه، بژارتى يه، قەكوّلينەرى تيّته ديتن (ژ لايىّ دەرقە). بويەر ب ئاواكىّ خروّنىك (زەمەنى) سال ل پەى سالىّ تيّنە پيشكيْشكرن. ههگهر پارچهك ژ بويهران، چهند سالان دكشينه، نڤيسهر وان دابهشى سهر بهشان دكه. ههر سالهك ب وهرگرتنا كۆنسول ژ يۆستى خوه ره، دەست يى دبه.

ب کارئانینا میتودی ئانالیزی (ریّیا قهکوّلینیّ)، لیقی، دا سهر شوّپا دیروّکنیاسیا کهقناره کو بهری وی سیّزهر و سالیوّستی ژی ب شیّوهییّ موّنوّگرافیا ده (موّنوّگرافیا خهباتهك زانستی یه کو ب فرههی ل سهر بابهتهکی رادوهسته. وهکو داب، پر ژیّدهره.) یا ژ بو کهرهستا دیروّکیّ، ب کار ئانیبوون. ب تایبهت، ژ بهر کو لیقی دخوهست ببه دیروّکنیاسیّ نهتهوهیی، ئهو ژ چارچوّقا قهکوّلهریّن کهقناره ییّن رهق دهرتیّ و ههموو بویهریّن دیروّکی ییّن روّماییّ، د بن ئاوریّن دن ده، دهرباس دکر.

ههلبهت، زانینا ئهگهریّن کو رودانیّن دیروّکی قهومینه، نه ژ ئارمانجا قهکوّلینیّن لیقی بوون، ئهو مهیدانا فرهه کو ژ دیروّکیّ دابوو بهر خوه، گهریانا ل ئهگهران، بیّ واته بوو. ژ خوه، ئهو د پیّشهکا خوه ده، هزرا خوه د قان واران ده، وهها دیار دکه: "ئهز باش دزانم ئاخاقتنا ل سهر بویهریّن کهقناره، ژ پرانیا خواندهقانان ره، نه وهکو بویهریّن سهردهمی بالکیّشن و نه ژی گرنگن." ب قیّ یهکیّ ئهو کهقن و نوه بهرامبهری ههق داتینه. کهقن ل دهق لیقی، دهما قههرهمانی و کهتنیّ بوو، سهردهم ژی، دبه دهما هیقی و گوهارتنیّ.

ئهو د پیشهکا خوه ده، ژ بو خوانده قانان، پیشنیار دکه، ب هزر ل سهر ژیان، ئهخلاق، کهسین ریقهبهر و ئامرازان، راوه ستاندن، دا کو رونما بکاربه جیهانی بستینه. مفایا سهره کی ژ دیروکی ئهوه کو هینکرنه. ئانکو ژ دیروکی سهربورگرتن. ئهو قهوتیا خوه (نه صیحه تا خوه) ژ خوانده قانان ره ددومینه "د دیروکی ده، چ ژ بو خوه و چ ژ بو دهوله تی، ئه و تشتی کو دخوازی بستینی یان ژی باقیژی، ببینی.".

لیقی نه فهکوّلهری بابهتیّن دیروّکی یه، لی چیروّکبیّره ـ یا راست چیروّکبیّرهکی گوتن خوهشه. ئارمانجا وی نقیساندنه ل گورا یاساییّن شیّوازی و چیّریّن هونهری ییّن

قوّناغا وى و قسهكرنا ل سهر ههموو ديروّكا گهلىّ روّمايىّ و نهمرنا سيستيّما ئهخلاقى و رونشتنيّن كو د ههيامىّ ئاڤگوّست ده، يروّياگندا ژ بوّ ڤهڙينا وان چىّ دبوون.

ل فر، فهره بیّته گوتن کو لیقی ب پرانی پیفهریّن ئهدهبی ژ خوه ره دکرن پرنسیپ نه کو ب هویری و ووردی، ل سهر بهلگهنامان، راوهستاندن. ئهوی، ئه فی یهك ئهگهر، ژ خوه ره نهددیتن. ژ بهر مهزنبوونا گهودی (قهباری) بهرههمی خوه، ئهو نهچار دبوو هژمارا ژیدهریّن کو ب کار ئانیه کیّم بکه. د حالهتی کو چهند ژیدهر ل سهر بویهرکی پیّره دهرباس دبوون، ئهوی بهراووردیهکی، د ناف وان ژیدهریّن جورهبهجوّر ده، چی نهدکر و ههلویستا خوه یا نرخدایینی پیشکیش نهدکر.

کیٚماسی، د ههستا نرخدایینی یا لیڤی ده دیار دبن، دهما چهند ژیدهریّن نه ب ئاستا هه پهیدا دبن. ئهو بهلگهنامیّن کو ههنه و چ گوتنیّن (شاهد عهیانان) کو تیّنه گوتن، وهکو هه د بهرههمی خوه ده داتینه. و ئهو ههموو نهرینان داتینه، بی یی کو نیشان بکه، کیژان بیّر جییی راستیی یه. و ههتا کو ئهو بزانبه کو ئه دُژیدهر، دووری راستیی ژی، ههر ئهو وان داتینه، بی گوتنهکه دن، چ دبهیزه و چ دبینه، داتینه، بی کو ههوهدار (لایهنگر) به.

ب گشتی ئهم دشین بیژن کو لیقی دیروکنیاسهکی دلپاك بوو و ژ بو نیاسینا راستیی، ههموو ئامراز ب کار دئانی. لی کو ئاخافتن دهاته سهر رونما و دوژمنین وی، ههر دهم لایهنگری رونمایی بوو. ئهوی گهلی بیانی ههر دهم نه راست ددیت. و دهما پهسنی میرخاسیا دوژمن دده، ئهو ژی ب ئارمانجهکی بوو دا کو خویا بکه و ببیژه، ههرچهندی ئهو عهگید و میرخاس بوون، رونمانی ژ وان میرخاسترن.

ژ بهر کو لیقی د دانانا بویهران ده، نه زانیاره، لی هوزانفان و پهروهردهکاره، و ژ بهر هزرا نهتهوایهتی و گههشتنا خوه، د فی واری ده، ههول دده بویهرین نه وهکی ههیه پیشکیش بکه. نهو باش دزانه نهو پارچهیین ژ دیروکا روّمایی کو ب خوداوهندان فه

دهینه گریدان، دوری راستی و دیروکی نه، لی تهفی وهها ژی، خوه ههمبهری وی بی دهنگ دکه و ییشکیش دکه.

بی گومان، ههلویسته که وهها یا لیقی، فرههیا نهرینا وی یا دیرو کی تهنگ دکه، ای د ههمان دهمی دا، دیرو کا وی جوانیا هونه ری دستینه. گهریانا وی، د دیرو کی ده و قسه کرنا وی ل سهر روودانان، ژ دیمهنان چی دبیت و تو دبیژی، ژ پیشکیشکرنین شانویی نه. نه ق تا قلویین شانویی پهیدا دبن، دهما ناخشتن دهیته سهر پرسونه کی و بویه درین پیشه گریدایی.

لیقی کهرهستا خوه، ب هونهری شهه دکه و ب هویری دهولومهند دکه و دخهملینه. ب قی یه یه یه کی دهیله خوانده قان بکه قه گهریانی دا کو خوه نوقی هناقا پرسونان بکه، وان ناس بکه و ب خوه ژی حوکمی خوه بده. ژ خوه، ژ دیروکنیاس ره، پیویستی پی نینه ل سهر هزرا قههرهمانین خوه تشته کی ببیژه، تهنی ئه و ریکی دده وان، ب خوه بئاخفن و ب خوه ژی کرنان بکهن و ب قی ژی جهوهه ری خوه، خویا بکهن. دیالوگ، ل ده قلیقی پر ب هوستایه تی هاتیه دانان و ئه و د بن ئهگه ری زانینا کهره کته ری کهسی لیقی پر ب هوستایه تی هاتیه دانان و ئه و د بن ئهگه ری زانینا کهره کته ری کهسی دیالوگی دا ژ بو زینده یه وی (دیالوگی). جاران دیالوگ ده رباسی ئاخفتنا جهماوه ری یان ژی شیوه یی گهنگه شه یا سیاسی دستینه، ئه قجا هونه ریا درامی، ب ئاخفتنا جوان ره دلفه. درامه تیا دارشتنی، شیانی دده دیروکنیاسی، ب کارتیکرن خوه بگه هینه خوانده قانان.

لیقی، د پرسا ئایینی ده، خودان باوهره. ههلبهت، ئهو ههستی ب بی واتاییا هندهك رونشتنین ئایینی یین کهفن، دکه، لی تو جاری ههمبهری داب ونهریتین ئایینی یین باف و کالان رانهبوو، ژ بهر کو ئهو دزانه، رؤما ل سهر هیمی باوهریا قههرهمانین بهری هاتیه ئافاکرن. لیفی، د وی باوهریی دا یه، کو دگهل فتریهتا (سادهییا) خوه، ههر ئهو ژ بو خزمهتا گشتی، دشیت ب رؤلهك جفاکی و مهزنکرنا دهولهتی رابیت. ئهری لیفی تی دگههیت کو پیگریدانا ژیدهرا رؤما ب خوداوهند مارسی، ئهفسانهیه، لی ژ بو

هۆزانڤانيەتى و رێز ئى گرتنى، ئەو ژى، ڤى ميتۆلۆژيى پێشكێشى خواندەڤانێن خوە دكە.

ژ بلی دیارکرنا نرخی ئایینیهتیی، ئهو نرخین کو ب مروّقی ژی قه گریدایی نه، گوهدایینی نی دکه، وهکو دلپاکی و پهروهری (راستگویی)، هه پهسهند کرن و حهزکرن، پهسهندکرنا دیسپلین و یاسایان و... هتد. ئه و رهوشتین بلند ژ رژدییهتی، لیقی ب خوه ههست پی دکه، دهما ئاخفتن دهیته سهر دیروکا روّما یا کهفناره.

لیقی بهرنامهیا سیاسی یا ئاقگۆست پهسهند دکه، ژ بهر کو پاشای دخواست کوّمارا که قناره قهژینه کو گهلهك ل بهر دلی دیروّکنیاس شیّرین بوو. لهوما ژی، خهباتا لیقی یا دیروّکی د چارچوّقهیا ئایدولوّژیا ئاقگوّست ده، هاتیه دانان.

دەما نڤیسەر، د ھوندرێ دیرۆکنڤیسیا خوه ده، جههکێ فرهه دده قههرهمانێن ئمفسانهیی و میتۆلۆژیێ، هۆزانڤانیهتا داستانی دده بهرههمێ خوه. و نه ب دهرهوا بهرههمێن وی وهکو داستانا پهخشانێ یا نهتهوهیی، دهێنه نیاسین، کو قههرهمانێ وێ ههموو گهنێ رۆمایێ یه. لهوما ژی، لیڤی ب شێوازێ نڤیسینا خوه، بێټر هۆزانڤانه، نه کو دیروٚکنڤیسه. ژ بهر ڤێ چهندێ ژی، گهرهك ووردیهت ژێ نههێته خواستن د بهلگهنامان ده و ههلویستهکه رهخنهیی بهرامبهری وان. لیڤی بێټر گوه دده خهملا گوتنێ، نه کو راستیا وێ، ئهو ژی دهێله ئهو ژ دیروٚکنیاسیێ دوور بکهڨه و ژێ نههێته خواستن نێزیکایێ ل هوٚزانێ بکه.

بەشى پىنجان:-ئەدەبا دەستىپكا ئىمپراتۆريى سالا 14 ـ 192) زايىنى

قۆناغ و چاند (رۆشنبيرى)؛

نوهکرنا سیستیما دەولەتی، د قوناغا ئوکتافیانی ئافگوست دە، شوپهکه خوه یا کوور د چاند و ژیانا ئەدەبی یا رومانی ده هشت. ب هاتنا ئافگوست بو دەسەلاتداریی، د جفاکی ده، گرانی کەتە لایی کوما سواریان. لەوما ژی، کارمەندین ریقهبهری و لهشکهری خوه پیقه گریدان، ئەف ژی ژ بو ئیمپراتوریا کو روژ ب روژ بهرفره دبوو، پیویستیهك بوو.

فرههکرنا دهسهلاتداریا کوّمیّن جفاکی ییّن نوه، بوونه ئهگهری لاوازکرنا سیناتا ئوّرستقراتی یا کو هین (هیّشتا) وهکو بهریّ، پاراستفانیّ داب ونهریتیّن روّماییّ بوو. ژ بهر قیّ چهندیّ، ئهو بهرههمیّن پهسنداریّن ژ کهفنار ره، دبوونه ههلویستهکه دژبهریّ سیستیّما ئافگوّست، ب خوه.

ئەرى، د بەرنامەيا سياسى يا، شونگرتنين(جينگرين) ئاڤگوست يين پيشين دە، گيانى وى تيدا ھەبوو، ئى د راستيى دە، ئاراستەيەك بەر ب رژيما ستەمكاريى بوو كو دبوو ئەگەرى دژبەريى د ناڤبەرا ئيمپراتۆريەت و سيناتان دە. ژ بۆ پاراستنا ژيانا خوە، ئيمپراتۆر "ياسايا ل سەر بى روومەتيا ئيمپراتۆر" داتينە، كو دەمەكى ژ دەمان ژ بۆ پاراستنا مەزنايا گەئى رۆمايى بوو. ئىدى ئەڤ بەند ژ ياسايى دبه ژ بۆ ئىمپراتۆر. ب ڤى چاراستنا مەزنايا گەئى رۆمايى بوو، ئىدى شەڭ بەند ژ ياسايى دېھ ژ بۆ ئىمپراتۆر. ب ڤى دىرارى ئىمپراتۆر ب خوە، بىلى سىناتا، شۆنگرتى خوە، چ كەسى بخوازە دەينە دىرارە دەينە، ئى بەئى، بادانا شۆنگرت، ھەر نكاريبوو رىكى ل بەر پەڤچوونا د ناڤبەرا

سیناتا ئاریستوقراتی و ئۆردیی ده بگره، کو هین د ههیامی سیزهر و پوٚمبی ده، ئەڤ دژبهری د ناڤبهرا وان دا ههبوو.

سیناتا ئۆپازیسیۆنی، فهلسهفا ستۆیتسیزمی(بر) ژ خوه ره دکه بنگهه. کو دۆزا خهباتا سیاسهتا یاسیف (نه ئهکتیف) دکه. د جهوههری ده، ئه فریوزسیونا کیمان بوو

1) ستۆیت سیزم _ ژ بیژهیا یو نانی (stoà) هایته و ب وا تهیا راوه ستاندنا ل بهر ئاڤێ (به ندهرێ) دستینه. گن ب واتهیا خوه یا فرهه ریبازهکه ژ فهلسهفا ئیلینی و روّمایی یه. ئهو ژی ب فهلسهفین دن ره (وهکو ئیپیکورێ) جهێ خوه د فهلسهفا ئهنتیك دا گرتبوو. ئهوێ ناڤێ خوه ژ ناڤێ گو ندێ (ستویا) یا کو د بهندهرا ئافینایی دا بوو، وهرگرتبوو.

قۆناغا ييشين يا ستۆيي (سەد سالا 3 ـ 2) بەرى زاييني ـ ـ دەست يي دبەو دامەزرينەري وي: زێنۆن، كلێناف، خريسپ سولسكي و شاگردێن وان بوون. ئەﭬ شێوەيێ پێۺين يێ ستۆيا كلا سيكي بوو، ب حشكایی د واری فیّرکرنیّن ئەخلاقی ده دهاته نیاسین. د قوّناغا دوویهمین ده کو ژ سهد سالا (2 ـ 1) بەرى زايينى، دكشينە ب نەرمكرنا پرەنسيپين كو پى دھيتە نياسين ناڤدار بوو، د ڤى قو ناغىٰ دە، فەيلەسۆفێن ستوپكي، ميتۆدێن ئەفلاتوون و ئەرستۆ ژ خوە رە دكن رێكا زانيني. لەوما ژي ستۆيا ڤێ قوناغيّ ب ستوّيا ئەفلاتوونى دهيّته ب ناڤكرن. ستوّيا روّما ژى، دبه يا ڤيّ قوناغيّ. قوّنا غا سيّيهمين ناڤيٚ ئەفلاتوونيا نوھ دستينە. زانيارێن ستۆيى، ئەو بوون كو جارا پێشين فەلسەفێ دابە شى سەر لۆژىك، فيزيكا و ئێتيكا دكن. د فيزيكێ ده ئەوان كۆسمۆلۆگيزما هێراكليت و زانياريا وى ل سەر ئاگرى نوه کرن. ئەوان ئاگر وە کو نەموو نەيا يێ شين، ل گۆرا دانيا سينا ستۆيان، چروو سكا "گيان" و "همليّ"يه كو تەڤى جيهانيّ دبه و هەر تشت چێكر حەتا مرۆﭬ و لاهۆر ژي. ئاگر ب هەبوونا خوه يا يێشين ژ ئافراندي و تشتان ده، ژ ههﭬ جودانه. ئانكو جودا بوون د ناﭬبهرا گياني مروٚ ڤي و سروٚشتي ده. ئاگرێ پێشین، ئاگرهکێ هونهری و ئافرێنهری په کو ب هشمهن*دی ج*پهان ئاڤاکرپه و رێڤه بهريا وێ د که. د ئێتیکێ ده، ستۆیی بانکرێ درۆشما ئیدیاێی هشمهنده کو حهز ژ قهدمرا خوه د که، ئاگرێ ئافرێنەرى و قەدەر(موسيبەت) يەكن، كەسىٰ كە ڤىٰ يەكىٰ تێنەگهیٰ، ھەردەم د قەلەقىٰ دايە، ئەو حەز رُ خوه بكه نه رُ قەدەرا خوه. (و بي قەدەرى تشتەك نينه). بي هشي و شيّتي، حا لەتيّن رُ تايبهتيا پرانيا مروّقانه. مروّق ئافراندی ييّ هشمهند و ههری بلند د سروّ شتی ده يه، خيركرنا وی، واريّ هشمهندی یا وی یا پراکتیکی یه یان ژی هیّزا گیانیّ وی یه. لیّ د مروّڤی ده ههردهم ئیّفیّکت (کارلایّك، تفاعل) پەيدا دبت، كو تەڤلھەڤيێ د هشێ مرۆڤى دا چێ دكە. ئەڤ گەرەك رابە، ژ شونا وێ، ئارامى. ژ کو همول ددا ستهمکاریی راکه، لی بهلی بینی بهرنامهیهکه دیار. پرانیا سیناتین ئاریستوقرات پیڤهریّن سیستیّما نوه، پهسهندگرن یان ژی ددن خویاکرن کو پهسهند دکن و ههموو بهرپرسیارهتیا دهولهتی و قهدهرا وی دکه فه دهستی مروّفی فهرد (الرجل الاوحد).

ب قی دژبهریا(بهربهریا) د ناقبهرا ئیمپراتوّر و ئاریستوقراتان ده و د ناقبهرا ئوردیی و سیناتان ده، ئیدی بهربهری، د ناقبهرا ئیتالیان و ئاکنجییّن ههریّمان ده پهیدا دبه. ژ بهر کو دهستدریّژیا مافیّن وان ییّن ههقوهلاتی هاته کرن کو د ههیامی سیّزهر ده، ژ وان ره هاتبوو تهرخانکرن. شونگرتییّن ئافگوست، نهچارن دوّزا ئاکنجییّن ههریّمان، ل بهر چاقان دهرباس بکهن و ههقوهلاتیا روّمانی بدهنه وان.

ژ رموشتا تایبهت یا ئهدهبا سهدسالا (1) زایینی ئهوه کو نه ئهدهبا یوّنانی وهك بهری ژ خوه ره دکه نهموونه، لیّ ئهدهبا روّمانی که ب ئاستا کلاسیکی تیّته نیاسین. ئیّدی ژ بوّ نقیسهریّن روّمانی، تسیّتیروّن و قیرگیلی، دبن نقیسهریّن نهموونایی.

ژ بۆ وان، پرسا پیشین دبه پرسا شیوازی. چ هۆزانقان و چ نقیسهر، ههول ددن، تشتی کو بهری وان هاتیه نقیساندن، نوه بکن. دهمهك نه دوور بوو کو هۆراتسی قهوتیا خوه ژ بۆ ئهفرینهران دکر و دگۆت: "ئارمانجا هونهری جوانیه کو ب هاریکاریا زانیار و راهینانان، ب دهست دکهقه. نی نوکه، جوانیا نهموونایی ب بلندبوونا گیانی تیته ئهفراندن کو ئهو ژی ب ههلچوونا ههست و هزری یه." د قی دهمی دا، ناقهندا ژیانا

خوه ژ بهر قی چهندی ژ بو ستویان ئارامیا گیان و بی هه یه جانی و خیر کرن ب ه شهمندیی ره، بنگههی ئیتیکا وانه.

ستۆيان تێرمنێ "لۆژيك" وان جارا پێشين ب واتهيا زانياريا پهيڤێ ب كار ئانين ــ لۆژ يك ژى دابه شى ل سهر ريتۆريك و ديالێكتيكێ دبوو .. و ديالێكتيكا ب واتهيا ئێتيكا، تيۆر يا مۆز يك و رێز مانى دها ته نياسين.

ریّزمان وهکو زانستیّ ل سهر بیّژه و رستیّ لیّ دهاته نهرین، ئههٔ هزرا ستوّیان ل سهر بیّژه و رستان روّلهك مهزن د پیّشکهفتنا ریّزمانا ئهنتیك دا لیست. کولتوری، دبه دبستانا ریتوریکی(هونهری گوتاربیژییی) کو تیدا ئاخفتن ب ئاستا بلند، ل سهر بابهتین ژ هزری چی کری (ئاشوپیی) مهرج و پیفهره. ب ت هرج و پیفهره. ئاستا بلند، ل سهر بابهتین ژ هزری ریکی()و ئهو ژی ب ههلچوونا ههست و هزری یه." تیته نیاسین.

یر اهتریر ایران استریر اهتریر ایران ایرا

هونهریا گۆتاربیّژییّ کو د قوّناغا تسیّتیروّن ده گههشتبوو پلا خوه یا ههری بلند، د قوّناغا ئیمپراتوریهتیّ ده، گهلهکی نزم دادکهقه. د دهما ئاقگوست ده، کو دهسهلاتا سیاسی ب گشتی کهته دهستی مروّقیّ فهرد، هیّدی ـ هیّدی سیاسهتا ئاخقتنا جوان بهر ب وندابوونیّ قه دچه. مافیّ روّمایییان ژ بو گهنگهشا ئازاد، د مهرجیّن سیاسی ییّن نوه ده، د پراکتیکیّ ده ب جی نابن. ئیّدی خهباتا گوتاربیّژییّ، د چارچوّقا دادگهه و ئاههنگان دمینه (وهکو نهموونه، ئاخاقتنا جوان د دهما قهشارتنا مریان ده)، و کهنگی گوتاربیّژی، د ناق دیواریّن سیناتا و کوّلانان رادبه، ئهقجا ئهو د ناق چوار دیواریّن دبستانان ده دمینه.

ب گۆتنەكە دن، ل رۆما شيوازى نقيسا نوھ، شيوازى نقيسا ئازينى دبه نەموونە: ب كارئينانا پەيقين كيم و گوهدايينا پر ژ بۆ شيوهيى، ئەڭ ژى پرى جاران زيان دگهاند شيوه و ناقەرۆكى.

ـ فيــدر ـ

فیدر ل بهشی باکوور ژ نیث گرافا بالکانی، ل فاکی یان ژی ل مهکدوّنیا، ژ دایك بوویه. کهنگی ژ دایك بوویه نهنیاسه. دیار دبیت کو فیدر ب زاروّکتیا خوه هاتیه روّما. نه دووره نهو کوّله بوو و ژ وان کهسیّن کو نازادیا خوه ژ نافگوّست وهرگرتبوو.

د دهما تیبیریا ده، بهلایه هاته سهری وی. ئهو ل سهر فی یه کی د پیشه کا پهرتوکا سینیه مین ده یا "باسنیا" (باسنیا : کورته چیروکه، کو ب واته یا خهوزادیی یه، ئانکو ژ واتا ئیکسهر، واتایه کوورتر و دوورتر دهرتی . وه کو داب قههره مانین وی گیانه وه بالنده و خشوکن . چاوا ب هوزانی دهات نقیساندن وه ها ژی ب په خشانی .) ئاخفتن تیته سهر، نی وه کو ههر ده م فی پرسی زه لال ناکه . دیاره ، هوزانفان تووشی پروته ستویه ک دادگه هی بوویه ، کو سینیانی ده سه لاتدار دوزه ب دهره وا د دهر حه قا وی دا فه کربوون . ل گورا ته هلیا کو ژ شیعرین وی دهرتین و هه وارا وی ژ بو هاریکاریی ، دهیان هزر بیته کرن کو که س پیشه نه هات و ما د بن ئیشی دا . غه زه با سیبیان کو ب سهر ده رژیا ، نه دووره ژ به رنافه روکا هنده ک باسنین وی کو بیه نا هیرشا هه مبه ری سیبیان ژ وان دهات . دووره ژ به رنافه روکا سیبه مین ده ، ده ستنیشان دکه ، خه لک ب ده ره وا درانین (ددانین) خوه یه و خوه ای قیچ دکه ن ژ به رکو ئار مانجا باسنین وی نه که سی فه رده ، ای ژیان ب خوه یه و خه داکی خه داکی یه .

ژ بهرههمین فیدر (5) پهرتوك ژ بهرهه فدانین باسنین وی گهشتنه سهردهما مه. دهما نقیسینی یا خرونیك ژ بو فان باسنیان، ئاماژه پی نه هاتیه دان. دبه، پهرتوکا سییه مین د نافیه را سالین (31 ـ 41) زایینی هاتبه نفیساندن.

باسنیا یهك ژ شیومیی هونهری بیژمیی کهفنارمیه. نهموونهیا پیشین ژ ئهدهبا باسنیی، ل یونانی هوسیود د داستانا خوه ده یا ب نافی "کار و روّژ"جی دا بوویی. ئهو

ژی ل سهر بلبل و باز بوو. ئی بیژهری ژانری باسنیی یی پیشین، د دیروکی ده، ئیزوپ بوو (سهدسالا 6) بهری زایینی. ئیزوپ کهسهکه سیمبولی یه و نافی وی ب میتولوژیا هاتیه پیچان. ههموو باسنیین یونانی و رومانی، ب نافی وی تینه گریدان و ژ وان ره "باسنین ئیزویی" تیته گوتن.

د ئهدهبا روّمانی ده، باسنیا و پالدهریّن باسنیاییّ، بهری فیّدر ب دهمه ک دریّژ پهیدا ببوون، نی شیّوهیه کیّ دیمه نی دستاند. ئیّنی د "ساتوریّن" خوه ده، باسنیا ل سهر کنار و چیچکیّن ویّ دبیّژه. لوتسیلی ژی باسنیا ل سهر رویقی و شیّریّ نهخوه ش نقیسی بوو. شاکارا ئهدهبا روّمانی، ئه و باسنیایا ل سهر مشکیّن باژیّر و ییّن گوندایه. هوّراتسی ئه قی باسنیا د "ساتوریّن" خوه ده دانایه. نی ژ هوّزان شانی روّمانی کو ته نی نقیسا خوه بو ژانری باسنیایی ته رخان کریه، فیّدر بوو.

قههرهمانیّن باسنیاییّن فیّدر ب گشتی لاهور(گیانهوهرن): شیّریّ دلپاك، گوریّ هار، میها شهرموّك، روڤییّ فیّلباز، کهریّ گهه خوهدیتی و ترسهنوّك، گهه ژی خزمهتکار، کوچکا بی هش و چکوّس(بخیل)، و جارنا ژی ب ئهرکیّ خوه موخلسه. ب گوتنهکه دن، ههموو پرسوّنیّن ژ بوّ پهروهردهکرنیّ نه و ژ بوّ وان باسنیاییّن ئیزوّپ نهموونایی نه.

هندهك باسنیایین فیدر، وهکو کورته چیروکانه، وهکو نهموونه: چیروکا ژنهبیا دلکهتیه سهربازهکی، وهها ژی پیکهنینوّك، مهتهلوکین سوّقراتی، ل دههٔ وی ههنه. و جارنا ژی ئهو دیمهنیّن ژ ژیانا روّما یا سهردهمی کو بهیستیه یان ژی دیتیه، پیشکیش دکهت. وهکو سوّژیتا ل سهر تیبیّری و غولامی وی یی شهلاف (موتهمهلق).

ل گەل كو باسنيايين فيدر، ب سوژيتين خوه جوٚرهبهجوٚرن، لى ههموو ب ئارمانجا رينمايى كرن و هينكرنى نه. ههر دەم ژى، چ د دەستپيكا باسنيى دە و چ د داويى دە، پرسين ئەخلاقى دهينه بەرجەستەكرن.

فیدر ئارمانجا خوه د رافهکرنا راستیی ب گشتی ده، دبینه کو همر دهم گرنگیا خوه دیاریزه. ههگهر، د باسنین ئیزوّب ده، بهشداریا ئهفریّنهر د چارچوّفا هوناندنا ئاخفتنیّ

ده دمینه و د داویبوونا وی یا هیندهکرنی ده، نی د باسنین فیدر، ههبوونا ئهفرینهر، د شیوهیی خهمگینی بی قسهکرنی و ههلویستا وی یا ههستدار، دیار دبیت. و ب تایبهت، د پرنسیپین وی یین ژیانی یین ئاشتیخوازی تینه دیتن. باسنیا نقیسهری روّما، باسنیایین خوه ژ بو کهسین بی مال (هه ژار) کربوو بیهنهه دان.

دژواری ههیه، ئهم بزانبن باسنین فیدر ههتا کیژان رادهی سهربخوه این ژی ب یین ئیزوپ قه گریدایی نه، ئه څ ژی ژ بهر وی یه کی تیت کو نه ههموو باسنین یونانی جیین خوه، د باسنین وهشاندی یین ئیزوپ دا گرتنه و ژ لایی دن قه، هنده ک باسنین دن، د ناق وان دا ههنه، باش دیار دبن کو نه یین ئیزوپن.

فیدر، ژ پهرتوکهکی ههتا پهرتوکهکه دن، سهربهخوهبوونا ژ نهموونا یونانی، دچهسپینیت. د پیشهکا پهرتوکا یهکهم ده، هوزانقانی روّمایی دبیره کو یامبین (رمنگهك ژ کیشا هوزانی یه) هوزانی یین "کهرهستا" ئیزوّپ ب کارئینایه. د پیشهکا پهرتوکا دوویهم ده، دبیره کو نهوی تشتهکی خوه ل سهر یی ئیزوّپ زیّده کریه. و د پیشهکا پهرتوکا سیّیهم ده، خویا دکه کو ریّکا خوه یا تایبهت ژ بو ژانری باسنیایی دانایه. و د پهرتوکا چواران ده، دبیره باسنیین من، ئیزوّپی نه، نه کو یین ئیزوّپن. ژ بهر کو نهو ناقهروّکهك نوه دده وان. و داویا ما داوی، د پیشهکا پهرتوکا پینجان ده، ب بریار داکوکیی ل سهر گوتنا خوه دکه و دبیره کو ژ میرهٔ هه، نهو نهما ب ئیزوّپ قه بریار داکوکیی ل سهر گوتنا خوه دکه و دبیره کو ژ میرهٔ هه، نهو نهما ب ئیزوّپ قه گرنگی پیدانی.

ب راستی ژی، ب دهرباسبوونا دهمیّ، فیّدر ژ بلی نهموونیّن ئیزوّپ کو قههرهمانیّن وان گیانهوهرن، ئیّدی پیّکهنین پهیدا دبن کو کهس ب کرنان رادبن. سهرخوهبوونا د ئافراندنیّ ده کو فیّدر ههول دده خوه بگهینه (یان ب دهست خینه)، نه تهنیّ د ناقهروّکا باسنیّن وی ده تیّته دیتن، وهها ژی د هزرا وی یا خهمگینی یا ل سهر ژیانیّ ژی تیّته دیتن.

د داویا پهرتوکا دوویهم ده، فیدر، خوه وهکی ههڤرکێ ئیزوٚپ نیشان ددت. اێ گهرهك بینته گوتن کو د ڤێ بهریکانێ ده، ئهو ناکهڤه پیشیا ئیزوٚپ. ناڤداری ژ بوٚ وی تیرێ ناکه، وهها ژی ههستا چیروٚکبیٚژییێ نینه و یا ههری گرنگ کووربوون د دیاردین کو د باسنیان ده هاتنه دانان، نینه. فیدر فرههیا ریالا(واقعیهتا) هاویردوٚرێ نابینه و رهنگڤهدانا ژیانێ ب ساده و ساکاری دکه. گیانهوهر، د باسنیایین وی ده، دووری گیانهوهرین کو د ریالێ ده ههنه و ژ بو بهرجهستهکرنهك ساکار ژ کیٚماسیین مروّڤان دین خزمهتکار.

ئه قهموو، د ئهنجامی کورتایهتیی ده یه کو یهك ژ پرنسیپین وی یین هونهری د نقیسینی ده بوون و ژ بو وی جهی شانازیی بوو.

ل ده فی فیدر، کورتایهتی ژ بو باسنیایی مهرجه، و دهیله نه و ببه هونهری و کارتیکرنا خوه بستینه. کورتایهتیا زیده، ل ده فیسهری دهیله باسنین وی بی خهمل و رهنگ بن و ههتا نیزیکایی ل ئیپیگرامایی بکه. ژ به ر نهبوونا واری دهروونی، د باسنین فیده ر ده، پیشکه فتن د هوندری وان ده پهیدا نابن. و ل گهل کو نه و ل سهر گوندان دن فیسه، لی بیهنا باژاران، ژ وان تیت.

فهره بيّته گوتن كو فيّدر، جارنا دهست ژ شيّوازى خوه د كورتايهتيى ده بهردده و باسنيّن سهركهڤتى د بن قهلهمى وى ده، دهرتيّن. وهكو باسنيا "پوٚمپى و شهر" و وهها ژى "تيّبيريا و غولامى شهلاف". ئهڤ ههر دوو باسنيا چيّترين باسنيّن كو فيّدر نقيساندنه. ژيّدهريّن وان نه ژ بهرههميّن ئيزوّپن، لى ژ ريالا روّمايى نه.

ژ بۆ زەلالبوونى د دەربرينى دە، فىدر شىوازىن جۆرەبەجۆر ب كارتىنە. ئەو تشتى ئۆبستراكت(موجەرەد، نەھنگقاندى) بىتر ژ تشتى كۆنكرىت ب كار تىنە. ژ شوينا كو ئەو گيانەوەرى قەھرەمانى باسنىا خوە ب ناڭ بكە، ئەو ب رەوشتان دەستنىشان دكە. ئى جارنا بەروقاژى قى يەكى ب كار تىنە، ژ شوينا دياردا ئۆبستراكت، ئەو يى كونكرىت ب كار تىنە، ژ شوينا دياردا ئۆبستراكت، ئەو يى كونكرىت ب كار تىنە. بنگەھى زمانى وى يى ھۆزانى، ئاخقتنا رۆژانە يا باژارقانيايە. ب گشتى، فىدر ب زمانەكى زەلال و سقك ھۆزانىن خوە دىقىسە، ئى جارنا ژ ئالۆزىى خالى نابىت

سێنێڮا (نێزی 4 ــ بەری زایینێ ھەتا 65 ــ ز.)

لوتسى ئانى سىننىكا يەك ژ كەساتىا كولتورا رۆمايى كو ب ناكوكى ئاخافتن تىتە سەر. ئەو ل ئسپانىا ژ دايك بوويە و ھىن ژ زاروكتيا وى دە، ل گەل برايىن خوە تى رومايى. ل قر، ئەو خواندنا خوە يا قەلسەفى و گۆتاربىدى دبە سەرى.

ل رۆمانی، دەست ب خەباتا خوه یا سیاسی دکه و سالا (38) زایینی وهکو کفیتور ـ کهسی بهرپرس ـ یان ژی جیگری کونسولی. ـ تیته دانان و دکهفه سیناتی و تیدا ئاخافتنین خوه دکه. ب شارهزاییا گوتاربیژیا خوه، ئهو دبه ئهگهری چافنهباریی ل دهف ئیمپراتور کالیگولا (سالین دهسهلاتداریا وی ژ 37 ی دکشینه همتا سالا 41 زایینی.) و ئمو بوو یی کو فهرمانا کوشتنا وی دابوو. لی یارا پریتسیپسا ئهو ژ مرنی قورتال کر. ئموی ژ یاری خوه ره گوت کو سینیکا لاواز و نهخوهشه، ئهوی ب خوه نیزیك بمره. لی دهمهکه کورت تی ره نهچوو، دیسان بابیسوک ب سهر ده هات. ئهو ژی دهمی کلافدی بوو ئیمپراتور (دهما دهسهلاتداری ژ سالا 41 _ 54 زایینی.) فی جاری سینیکا ب پهیوهندیا ئهفینی ل گهل خوشکا کالیگولا، هاته تاوانبارکرن. سیناتوران، دوزا ب دارفهکرنی برپیارا سورگونکرنی دارفهکرنی، برپیارا سورگونکرنی هاته ستاندن و ئهو هنارتن گرافا کورسیکا.

سيننيكا، تەنى سالا (49) زايينى، قەگەريا رومايى. ژنا كلاقدى يا نوھ ئاگريپينا دۆزا قەگەرا وى كر دا ژ كورى وى يى يازدە سالى، ببه ماموستا. كورى ئاگريپينا ژ ميرى وى يى پيشين بوو و پشتى مرنا كلاقدى، سالا (54) زايينى د بن ناقى نيرون دە، ئەو دبە ئىمپراتور.

ژ سالا (54) همتا سالا (62) زایینی، سیّنیکا د راستیی ده ریّقهبهریا ئیمپراتوّریا روّمایی ژ دهرقه و ناقخوّ دکه. ئمو ل گورا پرنسیپیّن وهکهه قی و خیرکرنی گافیّن خوه دافیّژه، وهها ژی همول دده کو بهلانسی (همقسمنگییی) د ناقبهرا ئیمپراتوّر و سیناتی ده دمینه.

د قی قوناغی ده، ئیدی سینیکا یه و دهولهمهندترین کهسین ئیمپراتوریه تی یه. ئه و دبه خوه دی خاك و زه فی ل ئیتالیا، ئسپانیا و بریتانیایی. ئه فی دهولهمهندی یا وی، دبه ئهگهری کو سالا (58) زایینی دوز د هرحه قا وی ده دهرکه فن ژ بهر کو ژیانا وی یا تایبه ت، نه ل گورا پی فانین وی یین ئه خلاقی نه. ئه و نه چار دبه، خوه بپاریزه. که سی کو دوز نی فه کریه، تاوانبار دبیت و تیته سورگون کرن. نی، ئیدی خاك ل بن پیین وی دهه ژه. نیرونی کو ئه فی بوویه دهمه ک ل سه و عهرشی ئیمپراتوریه تی رونشتیه، بوو سته مکار و پاشایه کی بی ئه خلاق.

کهنگی سینیکا ههستا وی چهندی دکه کو نهما کارتیکرنا وی ل سهر شاگردی وی مایه، خوه دووری خهباتا سیاسی دکه و خوه ل ناقی زه فیی خوه به جی دکه. ههول دده کو نهما دیار ببه. لی نیرون، ههر وی ژ بهر چافین خوه وندا ناکه، ههر دهم ل هیفیا مهناکی (بیانویهکی) یه کو خوه ژ ماموستایی خوه یی بهری، ههتا ههتایی رزگار بکه. نه بیانویه ل سالا (65) زایینی چیبوو، دهما پیلانگیریا دژی ئیمپراتوری هاتیه ئاشکراکرن. سینیکا د راستیی ده، به شداری د پیلانی ده نه کربوو، لی ناگه هداریا وی پی همبوو. لی چاوا به، سینیکا بوو کهسین تاوانبار و فهرمان ژ ئیمپراتور ژیره هات کو نهو ب خوه، خوه بکوژه. نهوی پیشهوازیا مرنی وه کو لایهنگرین ستویکی (فه لسه فا ستوییزمی) ب میر خاسی و ب خه مساری کر.

د قۆناغا نێرۆن ده، نڤيسهرهكى رۆمايى دبێژه كو كهسهكى وهها ناڤدار وهكو سێنێكا، د ناڤ گهنجان ده، نهبوو. ل گۆرا كڤيتيليان دنڤيسه: "تهنێ پهرتوكێن وى، د ناڤ دهستێن گهنجان ده بوون. ئهوی بهرههم، د ههموو واران ده ل پهی خوه هشتبوون: گۆتاربێژی، داستان و دبالۆگ."

گۆتاربێژێن وى، نەگەھشتنە قۆناغا مە. ژ بەرھەمێن وى يێن ھۆزانى تراژيديا، ئێپيگرام و "ساتورا ل سەر مرنا ئيمپراتۆر كلاڤديا " كو ب پەخشان و ھۆزانى نڤيسيە، ب تەمامى ھاتنە پاراستن. ژ بلى وان، ئەڤ بەرھەم ژى گەھشتنە سەردەما مە: " نامێن پەروەردەى ژ بۆ لوتسيليا " و (13) قەكۆلينێن فەلسەفى.

پشتی مرنا سیننیکا، بهشهك نه مهزن ژ بهرههمین وی ژ (12) پهرتوکان د بن نافی "دیالوگان" ده هاتن بهلافکرن. پهیفا دیالوگ د فر ده، ب تیگههی "گهنگهشی" واتایا خوه یا پیشین ژ زمانی یونانی ستهندیه. شیوهیی فان دارشتنان، ژ واتایا دیالوگی کو ئهفرو ئهم تیدگههین دووره. یا راست، ئهو فهکولینین فهلسهفی ـ نامهیی نه، چونکی ههر یهك ژ وان ئاراستهی نافنیشانهکی بوویه.

رموشتا گەلەمپەرى (گشتى) يا ھەموو ديالۆگێن فەلسەڧى يێن سێنێكا، ئەوە كو ھەر يەك ژ وان ژ بۆ ئاريشەكێ ھاتيە تەرخانكرن. لەوما ژى، ئەڭ بەرھەم ب گەودێ (قەبارا) خوە نە مەزنن، ميناكيا ئێسێ (ژا نرەكێ ئەدەبىيە نڤيس ب شێوەيێ بيرھاتنايە) نە، ئانكو ڤەكۆلينێن ل سەر پرسێن فەلسەڧى نە، لێ نە ب شێوەيێ سيستێمەك زانيارى ھاتينە دانان. لێ ب شێوەيەكى ئازاد كو سنوور ژێڕە نينە. ب گۆتنەكە دن، وەكو گۆتارێن فەيلەسوڧێن كۆلانان دەستنيشانا وێ يەكێ دبوو، ب چ ئاوايى گەرەك ھشمەندى بێتە ستەندن و چاوا يەك، د ژيانێ دە، بژى. ئەڭ شێوەى وەعزكرنێ ببوو پارچەيەك ژ ژيانا خەلكێ رۆمايێ، سێنێكا ژى ئەڭ رێ ھەلبرژات دا كو ھەلويستێ خوە، ل سەر ژيانێ و ب چ ئاوايى ژيان، خويا بكە.

نه دووره، پشتی کو سیّنیّکا سالا (49) زایینی، هاته سورگونکرن، ئهوی قهکولینا خوه " ل سهر ژیانا کورت " نقیساند بوو. ئه قنقیس، بهرسقهکه ژ بو وان کهسیّن کو گازندیّن خوه دکن بوّ چ وهها ژیانا مروّقی کورته، ب قیّ ئهو سروشتیّ گونههبار دکن. لیّ

نقیسهر دبیّژه، ژیان خوه ب خوه نه کورته، لی تهنی مروّق دهیّله کو ژیانا وی کورت ببه. ئهو ژ شوینا خوه، بو جوانییّن ئهخلاقی تهرخان بکه، ئهو پرانیا دهما خوه، ل سهر تشتیّ پوچ وندا دکه. ئهو دژی، مینا کو مرن ژ بو وی نینه، ئهو تشتیّ کو پیّدقیه ئهقرو بکه، دسپیّره روّژیّن دن. ب فی رهنگی، ئهو ژیانهك ب راستی ههتا داویا ژیانا خوه، ناکه. ب هزرا سیّنیّکا، ژ بو کو ژیانا مروّق دروست ببه، پیّویسته ئهو بهریّ خوه بده فهلسهفیّ. ژ بو تهکوزیا هزرا خوه، گهلهك نهموونا تینه.

لی ههر چی قهکولینا وی "ل سهر بهختیاریا ژیانیّ"، دبه کو سالا (58) زایینی هاتبه نقیساندن. د قی ئهفراندنی ده، سیّنیکا مژوولی ئاریشا بهختیاریی دبیت و دپرسه: ئایا بهختیاری چییه و چاوا تیّته ب دهستخستن؟ ل سهر قان پرسیاران، ئهو وهها بهرسقا خوه دده: بهختیاری نه د کهیفخوهشی و زهنگینیی ده یه، لی د خیرکرنی ده یه. لی بهلی، ژ بو ب دهستخستنا بهختیاریی، دهولهمهندی ژی دشیّت ب مفا بیت، ههگهر ئهو وهکو وهسیله بیت، نه کو ببه ئارمانج. ئهو قی هزری، د فهلسهفا خوه ده دبیرژه، لی ئهوی ب خوه ژی ژیانا ب کهیفخوهشی ل کوشکا ئیمپراتوّر، دهرباس دکر.

قەكۆلىنا سێيەمىن ژى ب قان ناقان بوو: "ل سەر دىمومەتا ھشمەندار"، "ل سەر دەما قالا" و "ل سەر ئارامىا گيان" ئەق ھەموو پێكڤە وەكو سێيانى تێنە چێكرن، كو تێدا پەسندايىنا ژيانا ئىديال يا فەلسەفا ستۆيكێ دەستنىشان دبيت. ل دەڤ وى، تەنێ ھشمەندێ ستۆيكێ دشێت خوە بگھينە ئاراميا گيان. مرۆڤێ ھشمەند ب سايا دەولەمەنديا ھناڨا خوە، ب ھێز و سەربەخوە دبه، كو تێرا ب دەستخستنا ژيانا بەختيار دكە.

د قەكۆلىنا ل سەر "ئاراميا گيان" دە، قەوتىيى (وەسيەتى) پراكتىك دەستنىشان دكە، چاوا يەك دۆستان ببينه، چاوا دەولەمەندىيى ب كار بينه، و چاوا ل پەى خەباتى، دەرباسكرنا دەما قالا.

ژ خهباتا فهلسهفی یا ههری د دهما خوه ده، دهنگدایی و خوهدی گرنگی بوو، "نامیّن ئهخلاقی ژ بو لوتسیلیا" بوو. ئهو ژ (20) پهرتوکان پیّك دهیّت و (124) نامیّن ئهخلاقی ژ بو لوتسیلیا" بوو گرتنه. ناق ونیشان ژ بو نامیّن وی لوتسیلی یه ـ ئهو ژی کهسهکه کو د راستیی ده (ریالی ده) ههیه. ئهو پروّتوراتهری ئیمپراتوریهتی ل سیسیلیایی بوو کو ژ سالا (62 ـ 65) زایینی، ب ئاواکی سیستیماتیك ژ سیّنیکا نامه وهردگرت. ل گهل کو، نامه ژ بو کهسهکی تایبهت دهاتنه هنارتن، لی دیاره، ئهوی ب ئارمانجا بهلاقیکرنی دنشیساند. ئهو سوز دده لوتسیلیا، کو چاوا ئیّپیکور و تسیتیرون گهسیّن کو نامه ژ وان ره دنشیساندن کرن نهمر، ئهوی وهها ژی وی بکه نهمر. "نامیّن گهخلاقی ژ بو لوتسیلیا" سیّنیکا ژانری فهلسهفا ب نامان (هنارتنی) قهدژینه.

شیّوهیی "ئیپیستوّلیاری" (ژ بیّژهیا یوّنانی (epistole) هاتیه و واتایا هنارتن یان ژی نامه دستینه)، سیّنیکا ژ بو نقیسا خوه ب کار ئانی ژ بو کو هزریّن خوه ل سهر پرسیّن پراکتیکی ییّن ئهخلاقی، خویا بکه. ناقیّن کهسان، د نامان ده مهرجی یه. د جهوههری خوه ده، ئه فه دیالوّگا فهیلهسوفی کو حیکمهتا خوه ژ ژیانی وهرگرتیه، ب جیهانی ره یه، لی بهری ههر کهسی ئهو دیالوّگی ب خوه ره دکه. و نه ب دهرهوایه، سیّنیکا بهرههمیّن خوه ییّن داوی ب شیّوهیی نامهیان نقیساندن، ئهوی ئه فه ژانر هلبرژارت، دا کو بکاربه بهری خوه بده خهلکی. ب دووربوونا ژ خهباتا سیاسی، ئهو بهری خوه دده ژیانا تایبهت، ژ بو کو سهربورا خوه، بکه یارا ههر کهسی.

ب ئانالیزهکرنا ئاریشا ل سهر راوهستیایی، بهری ههر تشتی، ژیو خوه، ب ههموو لایان ل بهر چافان دهرباس دکر، ئهو ب فی یهکی، بیّتر ب کوورایی مژوولی گیانی خوه دبوو.

ئارگۆمەنتىن (دەلىل و ئىسبات) وى، ب بنگەھ ھاتنە دانان، ژ بەر قى چەندى، بىي دودلى تىنە يەسەندىرن. قەكۆلىنىن ب بنگەھ، لھەقھاتنەك خوم ب دارشتنەك

تَنْگُههشتی تَنِنه پِنْشَکَیْشکرن، لهوما ژی نامیّن وی، گومان ناییّن سهر وان. و نه لیّ هاتنه، ئهو بوونه رویهلیّن (لایهریّن) جیییّ بالکیّشییّ، د ئهدهبا لاتینی ده.

د ئەفراندنىن سىنىنىكا دە، ئەم سىستىمەكى د بۆچوونىن وى يىن فەلسەفى دە نابىنن.. ئى بەئى، ب دانانا خوە يا گەلەمپەرى، ژ ھەلويستا فەلسەفا ستۆيكى نايىن دەر، ئەڤ ژى دبە ئەگەرى، ھزرىن ب ھەڤ گرىدايى و تەمامبوويى. ئەرى، جەوھەرى ڤى فەلسەفى ژ سىنىنىكا رە ژىدەرە، ئى ئەو خوە ب سىستىما وى گرى نادە، ژ بەر كو ھزر و بۆچوونىن مەزھەبىن فەلسەفى يىن دن ژى، ژ بۆ ئەفراندنا خوە، ب كار تىنە.

ژ ههموو پرسێن فهلسهفی، پرسا ئهخلاقی ل دههٔ سێنێکا ژ یێن سهرهکی یه. ب تایبهت، شهرێ ب شههوهتێ ره، ل دههٔ وی جهێ پرسیارێ یه. ئهو د وێ هزرێ ده یه، کهنگی مروٚهٔ د هوندرێ خوه ده ئازاد به، ئهوێ خوه ژ کارتێکرنێن ژ دهرهٔه، خوه رزگار بکه. ب گوتنهکه دن بنیاسینا راستیێ، ئهوێ هشمهندتر و زاناتر ببه. هشمهندی ژی، ژ فهلسهفێ تێته جوداکرن، چاوا ئارمانج ژ وهسیلێ. و تێگههێ ئازادیێ ژی، ل دههٔ وی، کراسهکی دن ل خوه دکه. ئازادی، ئهو دهسکهفتا کو ناکههٔه بن دهسهلاتا شههوانیێ و ترسا ژ بهر مرنێ. و تهنێ مروٚهٔێ هشمهند، ب نرخێ هٔێ دهسکهفتێ دزانه، لهوما ژی ئهو ژ کهسێن هاویدوٚرێ جودایه.

ل گۆرا هزرا سێنێکا، مرۆڤێ هشمهند، ههستێ ب ئێشا لاشی ناکه و رێ ناده کو ئهو دهرباسی هناڤێ ژی ببه.

پرسا سهرهکی، د فهلسهفا سیّنیکا ده، ئهو مروّقی کو دخوازه ب ئاواکی دروست بژی، ئانکو گوهلیّکرنا هشمهندیی، خوه سپارتنا ژ شههوهتا حهیوانی یه. بهختیاری، ل ده سیّنیکا تشته کی خوه ب خوه شیی قه نینه. پیّخوهشی حاله ته کیانه وهری یه. ئه و بانگا ژی دکه کو ههر که س ل گورا شروشتیا به هزر دکه، د ههمان دهم دا، ئه و بانگا وی یه کی ژی دکه کو ههر که س ل گورا سروشتیا خوه بژی، ههر دهم ژی، سروشتیا مروّقه کی ژیا یه که دن جودایه. ژ بهر قی

چەندى، ھەر مرۆقەك، بەرى ھەر تشتى پيويستە خوە بنياسە، ل گۆرا شيانين خوە يين تايبەت و رەوشا خوە، گاڤين خوە باڤيژه.

ل سهر قان بۆچوونين سينيكا، ههر دەم پرسيار تيته كرن، چاوا وى دۆزا دووربوونا ژ خوهشيئ دكر، لى ب خوه ژى، د ناڤ خوهشيئ ده بوو. ژ بهر ڤى چهندى دهاته گۆتن، كريارين سينيكا و بۆچوونين وى يين فهلسهفى ل سهر ژيانى دوورى ههڤن. و نه ب دهرهوايه تيته گۆتن، "ب فناسين زانياران نهكن، لى ب زانستيا وان بكن".

لى ژ بەرھەمىن سىنىنكا يىن ھونەرى يىن كو بوويە جىيى گەنگەشى يى ب ناقى "ئابۆفيۆز خوداوەندىا كلاقدىا" و "ساتورا ل سەر مرنا كلاقدى". ئىمپراتۆر كلاقدى كو ل سالا (54) زايىنى مر، ژ شوينا كوببە خوداوەند "ئاپيۆز"، ئەو دبە كوندور (ئانكو ئەو ئەحمەقتر دبە، د دەما كو ئەو ل دونيايى بوو. لەوما ژى ناقى قى بەرھەمى يى پىشىن "ئاپۆكۆلۆكىنتۆز بوو.(كو ئەڭ ژى واتايا كوندۆركرنى دستىنە.)

د فی ساتوری ده، سیننیکا دیار دکه، کو مروّف، چ ل فی دنیایی بکه وی ل گورا وی، ل ناخرهتی، وی خهلات پی فهبه، یان ژی وی بیته سزادان. کلافدی، ژ بهر ستهمکاریا خوه ل دونیایی، ل ناخرهتی، مهقامی بلند، ژیره نامینه و دی بیته سزادان.

ژ بهرههمین سیننیکا، (9) تراژیدیین جیین خوه یین تایبهت ههنه. ئهو ژی ئهفن: "هیرقهلی عاقلبهردایی" ، "تهروادی" ، "فینیکیانی" ، "میدیا" ، "فیدرا" ، "ئودیپ" ، "ئاغهمهمنون"، "فییست" ، "هیرقهل ل ئیتی". د بنگههین فان تراژیدیان ده، بابهتین یونانی یین مهزن (ئهسخیل ، یونانی یین مهزن (ئهسخیل ، سوفوکل و یورپید) د ئهدهبا یونانی ده ل سهر فان بابهتان نفیسی بوون.

ژێدهرا تراژیدیا "هێرقهڵی عاقلبهردایی"، تراژیدیا یۆرپیدس "هێرقهله". هیرقهل، ب فهگهرا ژ جیهانا بن عهرد، (12) قههرهمانیا دکه و ستهمکار (لیك) یی کو ئهو ئیشاندبوو، دکوژه. ڵی د تراژیدیا "تهروادی"ده، دوو دیمهنان ژ شهری ترواده دستینه. و

هەرچى تراژيديا "فينيكيانى" چەند پارچە ژێ مانە، قەھرەمانێن وێ ژى ژ ميتۆلۆژيا ئەفينايێ يە.

د تراژیدیا "میدیا"ده، ئهو سوژێتا نقیسهرێن یوٚنانی و روٚمانی (وهکو یوٚرپیدس و ئوٚفیدی) دووباره دکه.

تراژیدیا "فیّدرا" ژ یا یوٚرپیدس "ئیپوٚلیت" هاتیه ستاندن. و تراژیدیا "ئوّدیپ" میتوٚلوّژیا کو سوٚفوٚکل د "ئوٚدیپێ پاشا" ده ب کار ئانیه، سیٚنیٚکا ژ بوٚ تراژیدیا خوه دکه بنگهه.

ژ خوه تراژیدیا "ئاغهمهمنون" ژ تراژیدیا ئهسخیل یا ب ههمان ناقی، ستهندی یه. و د بنگههی تراژیدیا "فییست"ده یهك ژ سوژهتین میتولوژی یین یونانی گهلهکی خوین رژیایه، ب کار ئانیه. و "هیرقهل ل ئیتی" د بن کارتیکرنا تراژیدیا سوفوکل یا ب ناقی "تراخینیانوک" هاتیه نقیساندن.

ژ بلی قان (9) تراژیدیین کو ل سهر بنگههی میتوّلوّژیی هاتینه نقیساندن، تراژیدیهك دن یا ب ناقی "ئوّکتاقیا"، دکن ژ بهرههمین سیّنیکا. لی بهلی، ئه فه بهرههم نه یی وی یه، ژ بهر کو ئاخفتن تیدا تی ل سهر مرنا نیّروّن. لی ئهم پی دزانن کو سیّنیکا ب فهرمانا نیّروّن خوه کوشت. ئه و ژی بهری مرنا نیّروّن ب سی سالان بوو. یا راست یه کی ژ سهردهما سیّنیکا ئه فه بهرههم، د بن کارتیّکرنا چیّژا وی یا هونهری ده، نقیسیه.

ژ تراژیدیا ئەنتیك یا رۆمانی، تەنی تراژیدیین سینیکا ب تەمامی گهشتنه قوناغا مه. لی نه دهم و نه ژی ریکخستنا وان، ژ مه نهنیاسه.

فهره بیته گؤتن کو تراژیدیین سینیکا، نه وهکو قوکولینین وی یین فهلسهفی سهرکه قتی بوون. ب خوه، ئهو نه د واری جوانیا خوه ده و نه ژی د واری تهکنیکا شانویی ده، نه ژ ئاستین بلند بوون. ئهو ژ وی شیوهیا شانویی نه کهو بینه خواندن، نه کو ل سهر ده پا شانویی بینه پیشکیشکرن.

پٽر*سي* (34 ـ 62 ز.)

ئاڤل پێرسی فلاك، ژ بنهمالا كۆما سواریا حالخوهش بوو كو پهیوهندیێن خوه، ب كهسێن ماڤوولێن رۆمایی ههبوو. د تهمهنێ خوه یێ (16) سالی ده، ئهو پێرگی لایهنگرێ فهلسهفا ستۆیكی ئانێ كۆرنوت دبه كو دوڕه كارتێكرنهك مهزن ل خهباتا وی یا ئهدهبی دكه. كۆرنوت، پێرسی یێ گهنج ب ئیدیالێن فهلسهفا ستۆیكی، گرێ دده و وی دكه ئهندامهكی بهردهوامی، ژ كۆما (خهلهكا) خوه.

ل قر، ئهو گهلهك كهسيّن زانا و ناقدار دنياسه. ل گهل، حالخوهشيا خوه، ئهو ژيانهك تهنهايى دهرباس دكه و ههموو ژيانا خوه دسپيّره خواندن و زانيارييّ. پشتى مرنا پيّرسى، دوّستيّن وى (6) ساتوريّن وى بهلاڤكرن. ساتوريّن وى ژى كورتن و ههر يهك ژ (14) هوّزانان و پيشهكهكيّ يه.

وهکو داب، ساتوریّن پیشین ژ هوّزانقانی ره دبن بهرنامه. ئهو ب ئاراسته یا خوه، ههمبهری هوّزانقانیّن کو ل موّدی دگهرن و ب شیّوازی نه پشاندی (نه پخی) و بابهتیّن میتوّلوّژی کو دووری ژیانی نه، رادبه. د ساتورا دوویهم ده، خاپاندنا ئایینی و شهکلیه تا وی کو ژ راستگویی و پاقژیا ههستی دووره، دکه جیی پیکهنینی. و ساتورا سیّیهمین ژی، ل سهر پهروهرده یا دروسته و دهرباسکرنا ژیانی ب عاقلی. ب سایا فیّرکرنا فهلسه استوّیکی یه، مروّق دشیّت وان خسلهتیّن دهستنیشانکری بستینه. ساتورا چوارهم، ب دیالوّگا شهکلی (فیکتیقی) د ناقبهرا سوّکرات و ئالکیقیتاد ده دهست پی دبه و دروشما سوّکرات یا کو دبیرژه: "ب خوه، خوه بنیاسه" ب پیشده دخه. بابهتی ساتورا پینجان ژی، ئازادیا کیّم و راستهقینه یی یه. ل ده ق وی ئازادی ل سهر سهرخوه بوونی ره یه، ئانکو ژی بلندتره. و د ساتورا شهشان ده، هه قسه نگیا گیانی یا ستوّیا بهرامبهری بی عاقلیا بهرژه وه ندیا حه زا ل خوه شیی گهران، تیّته دانان. بابهتیّن پیرسی وهکو تیّنه عاقلیا بهرژه وه ندیا حه زا ل خوه شیی گهران، تیّته دانان. بابهتیّن پیرسی وهکو تینه

دیتن، ب گشتی ل سهر ئیتیکا فهلسهفا ستویایه. و ئیتیکا ژی، د بهرههمین وی ده، یهرتوکی نه و ژ ژیانا زیندی دوورن.

ساتورا پێرسی شێوهیهکێ گشتی دستینه و رهوشتێن تایبهت، د وان ده نینه. ژیانا هۆزانفان ژی، د بهرههمێن وی ده جهێ خوه نهگرتنه.

پیرسی، ب تایبهت بهرههمین هوراتسی دخواندن. ژ تایبهتیا هوزانقانین قوناغا ئهنتیك، ئهو بوو کو ژ سهربورا هوزانقانین بهری خوه بزانه و بستینه. و دا کو بالکیشیی بینن سهر بهرههمین خوه، وان هندهك ئهلهمهنت ژ زمان، شیواز، بابهت و پالدهرین ئهدهبا کلاسیکی، ژ خوه ره ب کار دئانین. و پری جاران، ب هندهك رستین وان نقیسین خوه دخهملاندن. لی پیگریدانا پیرسی، ب هوزانا هوراتسی بی سنووره. د ساتورین وی ده کو ژ /650/ هوزانان پیک تیت، /250/ ژ وان ژ یین هوراتسی هاتنه وهرگرتن. و مالک و دهربرینین هوراتسی دووباره دکه و پالدهرا نقیسین وی ب کار تینه. لی یا راست، ئهو خهملهکه نوه دده وان. پیرسی قی میتودی ب زانین ب کار تینه.

و جودابوونا د ناڤبهرا هۆراتسی و پێرسی ده، د جودابوونا ئارمانجێن ساتورێن وان ده نه. ههگهر هۆراتسی ههول دده، ل گۆرا سهردهما خوه به، ئی پێرسی، جڤاکا خوه پهسهند ناکه و تهنی دده سهر شۆپا مهرائی یا ستۆیکی یه، ئی هۆراتسی د ساتورێن خوه ده، دده سهر رێیا "ب پێکهنینی ره، نیاسینا راستییّ" ، ئانکو بکهنه و راستییّ ببێژه. ئی پێرسی خوه وهکه نوژدار دبینه، ئهو دخوازه گیانی مروٚڨی دهرمان بکه.

شیّوازی نقیسا پیّرسی ژی هنده تایبهتییّن خوه ههنه. نقیسا ب کوورایهتی، لیّ ب ههبوونا واته یا (د بن دهقی) ده. نهوی دهربرینا خوه چاوا ب زمانی روّژانه دکر، وهها ژی ب زمانی پهرتوکی. لیّ ههر دهم دهربرین ب هزرا قهشارتی، کو واتهیا دروست ب تهخمینی دهاته دیتن. ل سهر تشتی ههری ساکار، ب هزریّن ژ هه خودا. ژ خوه نه شیّوازی وی، ل ده خوانده قانی وی قوّناغی، یی ههری حهزگری بوو. لهوما ژی، پیرسی جییی خوه، د نهده با نهنتیك ده گرت و ژ قوّناغه دیروّکی دهرباسی قوّناغه دن بوو.

لۆكان (39 ــ 66 ز.)

مارك ئانني لوّكان، ل ئسيانيا ژ دايك بوويه. هين د زاروّكتيي ده، وي تينن روّماييّ، ل ڤر ئەو مەزن بوو و خواندنا خوە برە سەرى. ژ مامۆستايێن وى، فەيلەسوفێن ناڤدار بوون: وهکو سێنێکا و کورنوت (خوهدیکرێ پێرسی). وهکو ههموو زاروٚکێن ماقولان، لۆكان ژ بۆ زانينا پر چوو ئافينا. ئەو زوو ب "دێكلاماتيێن" خوە ناڤداريێ دستينه. (دیکلاماتیا ـ ژ بیژهیا لاتینی "declamatio" هاتیه و واتهیا راهینهریا ل سهر ئاخڤتنا جوان (گۆتاربێژيێ) يان ژي هونهريا خواندنا هۆزان و پهخشانێ. د ههيامێ رۆمايا كەڤنار دە، يەك ژ ئەلەمەنتين ھونەريا گۆتاربيژيي بوو. لي د قۆناغا شانۆيا كلاسيزميّ ده (17 ـ 18) ئەقى تېگەھى واتەيا چاوا ئاخقتنيّ ددا بەرخوه، وەھا ژى ياري و لڤينٽِن ئەكتەران ژي.) ئەڤ شٽوەيى نڤيسينى، لۆكان چاوان ب سڤكايى ب زمانى لاتینی دنقیساند، وهها ژی وی ب زمانی یونانی. ئه څ ژی، دبوو ئهگهر کو وی ب ئيمپراتۆر نێرۆن بدن نياسين. لێ زوو ب زوو ئەو كەتە بن نەرازيبوونا نێرۆن، ژ بەر كو ئەوى ب چاڤنەباريەك بەرى خوە ددا ناڤداريا ئەدەبى يا لۆكان. ژ بەر ڤى چەندى، نە تەنى وەشانا بەرھەمىن وى قەدەغەكر، ھەر وەھا ژى خواندنا وان ژ بۆ دۆستان ژى قەدەغەكر. پشتى دەمەكى، ناڤى ھۆزانڤان، د ناڤ كەسىن كو ب پىلانگىرىى ھەمبەرى نێرۆن رابوونه، دەرباس دبیت، ژ بەر ڤێ چەندێ، تێته گرتن و دادگەھ بریارێ دستینه، کو ئەو خوە بکوژه، لۆکان، ب قەكرنا دەمارێن خوه، بريارێ ب جى تينە

ل گەل تەمەنى خوە يى كورت (26 سالان ژيا)، لۆكان گەشت ھندەك ژ ئەفراندنا بىقيسە. ژ قان بەرھەمان، تەنى ھندەك پشك گەشتنە سەردەما مە. ئەفراندنا لۆكان كو لى بەر داستان ھەيە، داستانا وى يا ئىپۆسى "فەرساليا" يە كو ژ (10) پەرتوكان پىك ھاتىه. ناقى بەرھەمى ژ دەقا بەرھەمى ب خوە ھاتە ستەندن، وەھا تىدا ھاتىه:

"فەرساليا مە دى بژيت"، ئى بەئى ديرۆكنياسين ئەنتىك ناڤى "شەرى ناڤخۆيى" ئى كربوون. پەرتوكا دەھان نەچوويە سەرى، وەھا ژى بەرھەم ب خوە، نەھەتا داوى ھاتيە نڤيساندن. ديارە، لۆكان دخوەست وەكو بەرھەمى ڤيركيل "ئينى" كو ژ (12) پەرتوكان پيك ھاتبوو، بنڤيسە، ئى مرنا بەرى دەمى، نەھشت ئەو ھزرا خوە ببە سەرى.

نافهروّکا داستانی، ل سهر شهری د نافبهرا سیّزهر و پوٚمپی ده یه. دبه کو ل سهر سیّ پارچان هاتبوو دابهشکرن و ههر بهشهك گهرهك ژ چوار پهرتوکان پیّکبهاتا. د پیشهکا بهرههمی ده، بابهتی داستانی تیّته دهستنیشانکرن و ئهگهری شهری نافخوّیی.

برینا دانوستاندنا د ناقبهرا لوّکان و نیّروّن ده، کارتیّکرنا خوه ل توّنیّ (شیّوهییّ) قسهکرنیّ ههیه. ههگهر د ههر سیّ پهرتوکیّن سیّیهمین ده، ههستا لوّکان ب پاشایی ره یه، لیّ د حهفت پهرتوکیّن مایین ده، بیّهنا پشتگیریا کوّمارتییّ ژ وان تیّت.

ژیدهرین داستانی، بی ئاورته ژ ژیدهرین دیروکی نه. ژ بهرههمین تیتی لیفی ههتا بگهی "روژانین شهری نافخویی" یا سیزهر، ههر وهها ژی بیرئانینین بهشدارین قان بویهران و بهلگهنامین فهرمی، ئه ههموو تیدا پهیدا بوونه. ژ خوه، ئه څ ژی ژ تایبهتیا "فهرسالیا" لوکانه کو تهنی بهلگهنامین دیروکی ب کار تینه. بهری وی ژی، هوزان ان انتینی یین دن ژی (وهکو ئینی و نیشی) ل سهر بابهتین دیروکی نقیسیبوون، ای ئهو د بهرههمین خوه ده، جییهکی مهزن ددن میتولوژیا رومانی، لوکان ههمبهری قان نقیسهران راناوهسته، ای ب فیرگیلی ره دکه فه یهریکانی، ژ بهر کو داستانا وی "ئینیاده" ببوو داستانا چیروکی یا نهموونه یی ل روما. ئهری، ئهو بهربهریی پیره دکه، ای ب ریزداری نیزی وی دبه و نه ب دهرهوایه گهله دیمهنین "ئینیاده" د "فهرسالیا" ده تینه دیتن و قههرهمانین وی ژی مینا پرسونین داستانا فیرگیلی نه.

نقیسینا داستانی، تهنی ب بابهتهك دیروکی، گافهکه ب جهرگه، و ب تایبهت، دهما بویهرین دیروکی کو تیدا دهرباس دبن، پر نیزیکی رودانین سهردهمی دبن. نیزیکبوونا ژ بویهرین نه دوور، بی یی هاوداری پر دژواره. ل فر تهنی راستیا دیروکی دفیت، یا کو

دشیّت نه ل گوّرا هزر و بوّچوونیّن نقیسهر ب خوه بن. کهرهستا دیروّکیّ، ب جهوههریّ خوه قه، پهخشانی یه، ئه ق ژی دبه ئهگهریّ یهك بکه قه شیّوازهکه رمق، لیّ لوّکان، شیّوهیهکی دراماتیك دده قسهکرنا خوه، و ب تاقلوّییّن سروشتی دخهملینه.

بیّهنا چیروّکتییّ، ژ داستانا وی تیّت، ل گهل کو نهو خوه ژ میتوّلوّژیی دوور دخه. تهنی نهو میتوّلوّژیی وه نامرازه که هونهری ب کار تینه. ای تهفی وهها ژی، نهو تشتیّن دووری عاقلان، د "فهرسالیا" خوه ده ب کار تینه. نهریّ، نوّلیمپ د داستانی ده نینه، ای به ای جییه کی مهزن نهو دده جیهانا مریان. و ژ بو کو دیروّک و نهدهب ب هه فه گریّده، لوّکان ژ شوینا میتوّلوّژییّ، ویّنه کیّشیا ترسیّ یا بلند داتینه. لهوما ژی، قهدهر یان ژی فوّرتونه جییّن خوداوهندان دگرن. ل ده فی قهدهرا مروّقی، ب دهستیّن یاساییّن دونیایی نه.

شێوازێ لۆكان، ب ئازراندنهكه ههلچوونی یه. ئهو ب شێوازێ خوه گهلهكی نێزیكی شێوازێ سێنێكایه. ئهو ژی كورتبڕیێ، د نڤیسێ ده ب كار تینه و جارنا ژی ئهو بێژهیان، نه ل گۆرا واتهیا وان ب كار تینه. تهنێ ئارمانجهك وی ب شێوازێ خوه ههیه، ئهو ژی ژ بۆ كو گوهدار، خواندهڤان بهرامبهری بهرههمێ وی نه خهمساربن.

د دهما خوه ده، "فهرسالیا" گهلهکی ل ده فرزمیان ب نرخ بوو. و نه ب دهرهوایه نافی وی ل تهنشتا نافی هوراتسی و فیرگیلی دهاته دانان. لی هنده ک نفیسهر ههبوون کو داستانا لوّکان پهسهند نهدکرن.

مارتسيئال (40 ـ 104 ز.)

مارك قاليّرى مارتسيئال ـ هۆزانقانى رۆمانى ناقدارى ژانرى "ئيپيگرام" ى (ئيپيگراما، د ئەدەبا ئەنتىك وەكو كورتە هۆزانان ل سەر قوچيّن (كيلييّن) تربان و نقيسينا ل سەر پەيكەران دهاته نياسين.)، كو ئيپيگراما شيّوەيى خوە يى داوى د بەرهەميّن وى دە ستەند. ئەو شيّوەيى كو نەها د بن ناقى تيرمنى ئەدەبى دە تيتە نياسين و رەنگەكە ژ هۆزانا ساتورى يە و كورتە.

مارتسیئال، ل ئسپانیا ژ دایك بوویه و ل ور ژی خواندنا خوه د واری ریزمان و ریتوریکا (هونهری گوتاربیژیی) ده بریه سهری. سالا (64 ز) دبه، ژ بو وهرگرتنا بسپوریا ئادفوکاتیی، تیته روّما. ل فر، زوو ب زوو پهیوهندیین خوه ب کهسین کو کوکا ئسپانینه، داتینه، ژ وان سینیکا و برازایی وی یی هوزانفان لوّکان. لی ئهف پهیوهندی دریژ ناکن. سالا (65 ز) پشتی پیلانگیریا دژی نیرون، خویا دبیت، سینیکا و لوّکان دبن قوربانا سیاسهتا نیرون یا ستهمکاریی،و ب فهرمانا وی ههر دوو ب فهکرا دهمارین خوه، دمرن. ژ ئهنجاما فی یهکی، ژیانا وی بهر ب خرابیی فه دچه. دهمهکه دریژ د ههژارتیی ده دژیت و نهچار دبه ببه بهردهفکی حالخوهشان. هوزانفان، گهلهك جاران، ل سهر فی رووشا خوه یا بی روومهتی، ب ئیش د ههلبهستین خوه ده، دهستنیشان دکه.

لیّ د سالیّن ریّبهریا تیت سالا (79 ـ 81 ز.)، و یا دوّمیتسیان ده سالا (81 ـ 96 ز.)، رهوشا وی تیّته گوهارتن و بهر ب خوهشیی قه دچه. ب پهسندایینیّن خوه ژ ههر دوو ئیمپراتوّران ره، ئهو جییی خوه، د بن سیوانا وان ده دبینه و دانیاسینا وی ب هوّزانقانیّن کو ل پایتهختی دژیان، چی دبیت. مارتسیئال گهلهکی ب ریّزداری نیّزی وان دبیت. سالا (80 ز.) پشتی وهشانا ئیّپیگراما وی "پهرتوکا ب دیمهن" خهلاتا ریّزداریی وی ثریمپراتوّر وهردگره. جی دایینا کو ئیمپراتوّر تیت دا بوو وی، د قوّناغا شونگرتیی وی

دۆمىتسىان دە، ھىن بىتر دبە جىيى رەومەتى و ھۆزانقان ناسناقى "سوارى" دستىنە. ئى تەقى وەھا ژى، ئەو ھىقيا كو بكەقە رەوشەك حالخوەشىي، ناچە سەرى. ئى چاوا بە، ئەو كراسى ھەۋارتىي ددرىنە و نەما چاقىن وى ل دەستايە. ل گەل وەھا ژى، ھەر ئەو دھۆزانىن خوە دە، ئاخقتنى تىنە سەر رەوشا خوە يا ھەۋارتىي.

سالا (84 ز.) دوو پهرتوكين دن دنفيسه و دوهشينه. يهك ب ناڤي "ئوتيلي" و يا دن ژی ب ناڤي "دياری". و د ناڤبهرا سالين (85 ـ 96 ز) ده، سالي جارهكي كومهك ژ ئيپيگرامين وی تينه وهشاندن. لي، تهڤي ناڤداريا خوه، د واري هوزاني ده، ههر بهردهستهكي دهولهمهندان دمينه.

و ب کوشتنا دو میتسیان، دخوازه خوه نیزی ئیمپراتوری پهی وی بکه، لی دیاره پیره ناچه سهری و د سالا (98 ز) ب تهمامی رو ما دهیله و دچه. ئهو ب دلشکهستی دهست ژ باژیری کو (34 سالان) لی ژیابوو بهر دده و بهری خوه دده ئسپانیا. ل وهلاتی خوه، کومهك ژ هوزانین دن سالا (101 ز.) دنشیسه و ئه دبه پهرتوگا وی یا داوی.

ب گشتی مارتسیئال /1500/ ئێپیگرام نڤیسینه. ئێپیگرامێن وی ب شێوهیێ خوه جودا بوون و ب هزرهك كووربوون كو ژ ژیانا قوٚناغێ ره دبوون رهنگڤهدان.

دیروّکا پهیدا بوونا ئێپیگرامان، د ئهدهب ده قهدگهره ب سهدسالان، بهری پهیدا بوونا ئێپیگرامێن مارتسیئال. وهکو ژ ناڤێ وێ خویا دبه، ئهو دهستپێکی بو نڤیسا ل سهر قوچێن (کێلیێن) تربا بوو یان ژی نڤیسا ل سهر پهیکهر و دهپان بوو. دیروٚکا نڤیسینا ئێپیگرامێن هوٚزانی، ب زمانێ یوٚنانی، قهدگهره سهدسالا (7) بهری زایینێ، دووره، ئێپیگراما، واتایا خوه یا پێشین وندا کر و شێوهیێ پهرتوکێ ستهند. ڵی بنگههێ وێ تایبهتیا خوه پاراست، ئهو ژی ب کورتی نڤیسین. (جارنا ژ دوو مالکان یان ژی چوار مالکان پێك دهات). ب وان چهند مالکان، لیستکا هزری و ئاشوٚپا هوٚزانڤانی یا نڤیسهر دهاته خویاکرن.

ئێپیگراما، شێوهیهکه هۆزانی یا ههلکهفتانه. ئهو دشیا ئێروٚتیکی به، یان ژی یا رونشتنا قهخوارنی به و جهژن بیت. گهلهك ئێپیگرامێن ئهڤینی گهشتنه فوٚناغا مه، کو ب ههستهك نازکن.

وهشانا پیشین ژ کومهك ئیپیگرامان، کو گهشتیه قوناغا مه، دیروکا وی قهدگهره سهدسالا (1) بهری زایینی. مارتسیئال، د بهرههمین خوه ده، ل فی ئانتولوژیا کو ل روّما بهلافبوو، ب کار تینه. لی ب پرانی، ئهو ئیپیگراما لاتینی ژ خوه ره دکه نهموونایی. لی ژیدهرا ههری سهرهکی، ل ده وی ژیانا وی ب خوه یه و کهسین ل هاویردورا وی نه. د بهرههمین مارتسیئال ده، ژیانا باژیری پایتهخت، ب ههموو رهنگین خوه تینه دیتن.

د ئیپیگرامین خوه ده، مارتسیئال دا خویاکرن کو ئهو خودان قهلهمه که تووژه، و رهوشا پایته ختی ب خهلکین وی قه، چ د واری ئه خلاقی ده و چ د واری سیاسی و جفاکی ده، باش ژ هه قد ده دخست. رقمایا وی، ب سه خته کار، فیلباز و شهلافان داگرتی یه. ل سهر روپهلین پهرتوکین وی، فهیله سوفین پتپتوک و دهولهمه ندین کو هه تا دوهی پارسه ک (خاز خازوک) بوون، ب هه موو هامین خوه، تینه پیشکیشکرن. نه فره تا هوزان فان، ژ وان که سین کو ته نی حه ز ژ خوه دکن و که سین کرنین فالا دکن، دا خوه بدن خویاکرن کو ئه و خهباتکارن. ئه و موزه یه ک داگرتی ژ تا فلویین ژ ژیانا که سین کریت شانی مه دده. ب گوتنه ک دن، ئه و کولانین رقمایی ب خهلکین وان یین هه دی پیس داتینه به ره مه.

ئهو قان کهسان دکه جیین ترانهپیکرنی، لی کهسین خودان کیماسی کو کهس بی وان کیماسیان نینه، ئهو ب شیوهیی حهنهکپیکرنی پیشکیش دکه. ئانکو ساتورا وی هممبهری گونههکاریی رمقه و ههمبهری شاشیان نهرمه.

ئێپیگرامێن مارتسیئال، ب بونیاتا خوه سێ بهشن: وهسفدان وهکو (دهستپێك)، پرسیار (د ناڤهندێ ده) و بهرسڤ (ب داویبوون). د وهسفدایینێ ده، ئهو نه رهقه، ێ د ههر دوو بهشین داوی ده، تووژاتیهك خوه ههیه، لی جارنا مارتسیئال دهست ژ فی سیستیما خوه بهر دده و ههموو هیزا خوه بهر دده سهر وهسفدانی.

مارتسیئال یهك ژ وان نقیسهرین کو خوه ژ ئاریشین فهلسهفی یین گلوبال ب دوور دخست، کو د نه بای ده دووری ژیانا ریالی (کهتواری) بوون. ب وهرگرتنا سروشا (ئیلهاما) خوه، ژ ژیانا ریال، مارتسیئال ههول ددا ب ههر ئاوایی، رهنگهدانا وی بکه. و ب فی ژی کارتیکرنی ل خواندهفانان بکه. ئهو د وی نهرینی ده بوو، ژانری کو بشیت د بن فی باری ده، رابیت ئیپیگرامایه. ل سهر ریالیتیتا بهرههمین خوه، وهها دبیژه: "ژیان د ههلبهستین من ده، خوه دنیاسه". ب ههولدانا رهنگهدانا ژیانی ب ههموو رهنگ و شیوهیان، یهك ژ جوری نقیسا وی بوو. ب مژوولیا ریالا ههیینی، دهیله ئهو دووری ئاشوپا میتولوژی بکهفه. ب خوه، د فی واری ده، دهستنیشان دکه، ئیپیگرامین من نه ژ بو دهرباسکرنا قالاهیی یه،ژ بهر فی چهندی، ژ حهنهگان رژدییهت چی من نه ژ بو دهرباسکرنا قالاهیی یه،ژ بهر فی چهندی، ژ حهنهگان رژدییهت چی

ئەق شێوەيى نقىسىنا ئێپىگرامان، ھشت كو ئەق ژانرى ئەدەبى وەراريەكى بستىنە، چ ب شێوە چ ب ناقەرۆك بێتە گۆھەرتن. ژ خوە ئەق ژى، بوونە ئەگەرى كو ئێپيگرامێن مارتسىئال ب سەدسالان بەينن و بەلاق ببن.

كڤينتيليان (نيٚزى سائيٚن 35 ـ 96 ز.)

د سیه سالین داوی ده ژ سهدسالا (1 ز.) د ژیانا جفاکا روّمایی ده، پرسین کولتوری جیین بهر ب چاف گرتن. هین ژ دهما یوّلییف و فلافدییف ئه فرانیار گهله خوهسته ک ل سهر وان ههبوون: نوژداری، جیوّگرافی و ریّزمان. ههما ب فی قوّناغی ره، ئیّدی خهباتا هشمهندی د جفاکی ده، دبه خهباتا سهرکیّشیی و ژ بوّ خزمهتا جفاکی ب گشتی. ئه فری دهیّله کو بسپوریا تایبهت (وهکو نوژداری، ئابوقانی و گوّتاربیّژی) ب پیّشده ههره.

کولتورا روّمایی یا قوّناغا ریّقهبهریا فلاقییّف (69 _ 96 ز.) ب بهربهریهك خورت د ناقبهرا نوه و که فن ده، تیّته نیاسین. لایهنگریّن نوهکرنی د قوّناغا نیّروّن ده، سهری خوه راکرن، ژ هوّزانقانیّن وی دهمی: سیّنیّکا، لوّکان و پیرسی بوون. ل پهی وان ئیّدی هوّزانقان بهری خوه ددن شیّوازی ئیدیالا کلاسیکا کوّماری قیرگیلی وهکو نهموونه ژ خوه ره گرتن، د گوتاربیّژیی ده، ژ شوینا شیّوازی نوه پیقهریّن تسیّتیروّن،یی تیوری، ژ خوه ره دکن نهموونه.

د ئەدەب دە، خەملا ھونەريا بێژەيێ دبه ئارمانج ب خوه، ئێدى د بەرھەمێ دە، حييێ پێۺين نه ژ ناڤەرۆكێ ره يه، بەلكو ژ بۆ شێوەيێ دەربڕينێ يه. ب كارئانينا رستێ، ژ بۆ بالكێشى و خەملێ يه، نه ژ بۆ دەربڕينا هزرێ هاتيه ب كار ئانين. دژى ڤى شێوەيێ دەربرينێ، پێټرونا د ساتورا خوه ده، رادبه.

كڤينتيليان ژى دبه يەك ژ لايەنگرين قەژينا كلاسيكا تسيّتيرۆن يا داويا سەدسالا يەكى. ب خوه، كڤينتيليان، خوه ژ ھەر دوو لايين دژبەر ب دوور دخه، ئەو چاوا كەڤنارتيى وەكو ئارمانج ژ بۆ نڤيسا خوه، ناپەژرينه، وەھا ژى نوھبوونا بى بنگەھ كو گرتبوو سەر قۆناغا داويا سەدسالا يەكى.

ماك فابى كڤينتيليان ل ئسپانيا ژ دايك بوويه. ئهو د گهنجاتيا خوه ده، تيّته روّما و خواندنا خوه ل ڤر د وارى ئابوقاتيى و ريتوّريكى ده، ب سهركهڤتن دبه سهرى. و ئهو بوو يى كو جارا پيٚشين ل روّمايى دبستانا ريتوّريكى، ب پشتگيريا دهولهتى ڤهدكه و د هوندرى (20) سالان ده گهنجيٚن روّمايى، هينى ڤى بسيوّريى دكه.

ژ بهرههمێن کڤینتیلیان تهنێ "پهروهردهکرنا گۆتاربێژی" هاتیه پاراستن و ژ (12) پهرتوکان پێك تێت. ئهڨ نه تهنێ ل سهر بنگههێ ریتوٚریکێ یه، ێ وهها ژی رێڨهبهریهك، ژ بوٚ پێداگیریێ و ئێتیکایێ یه، ئانکو ئینسایکلوٚپیدیایهکه و د پرسێن هیندهکرنا گوتاربێژیی ده، خوهدی نرخه.

د پهرتوکا یهکهم ده، ل سهر پهروهردهکرن و هیندهکرنی، د بنهمانی و سهرهتایی د دبستانی ده یه ژ بو کو زاروکین (7) سالی ههتا بگهن (11 _ 12) سالان. ل فر، سهرپهرشتی ژ ئهدهب ره یه. (هیندهکرنا خواندن و نقیسینی و بیرکاریی) د دبستانا نافنجی ده، زاروّک فیّری "ریّزمان" دبیت، ئهو ژی ب ئهگهری خواندنا کلاسیکین یوّنانی و روّمانی و رافهکرنا وان. ل فر ژی، کفینتیلیان ل سهر فان پرسان رادوهسته: ئایا هیندهکرنا مانی یان یا دبستانی باشتره ؟ چ گرنگه، کولتورا ب گهلهمپهری یان ژی زانینا ب بسپوری ؟ چ ئهرک و بهرپرسیارهتی دکهفن ستویی ماموّستایان؟

پهرتوکا دوویهم ل سهر هیندهکرنا ههری بلند ل دبستانی، ئهو ژی کو فیرکرنا "ریتورا"، ژ بو وهرگرتنا ئاخفتنا جوان. ل فر، گهنگهشه ل سهر کارداریا (موهیما) کو دکهفه پیشیا گوتاربیژ و رییین وانهبیژی یا پید فی ژ بو شاگردان و بهرههفدانا هشدایینا سروشتی. ((ingenium) و یا ژ هیندهکرنی (ars) هاتیه وهرگرتن.) کفینتیلیانن ل فر وهکو پهروهردهکهر دهروونناس، تیته دیارکرن.

د پهرتوكين دن ده، پرسيارين تايبهت تينه پيشكيشكرن: جورين ئاخاڤتنا جوان (پهرتوكا سييهمين)، ئهو بهشين كو ئاخاڤتنا گوتاربيژ ل سهر تيته دابهشكرن (پهرتوكا 4)، دهليلين كو بو وان نهموونه هاتنه ديتن (پهرتوكا 5)، بهشي داوی ژ ئاخاڤتني،

حهنهك و هونهريا گهنگهشي (پهرتوكا 6)، بهلاڤكرنا كهرهستي ل سهر جييي وان (پهرتوكا 7)، شيواز و ستايل (پهرتوكا 8)، وينين ئاخاڤتن و هزري (پهرتوكا 9).

دوو چه کفینتیلیان دهرباسی رییین ب دهستخستنا ههسانیی، د پیشکیشکرنی ده و ل سهر ئهفرینهران رادوهسته و چ ژ بو گوتاربیژی، د واری خواندن و لاساییکرنی ده پیویسته و د فی پهرتوکی (10)، ئهو گهریانهك رهخنهیی ل سهر ئهدهبا یونانی و رومانی دکه. د پهرتوکا (11) ده، ل سهر وهرارکرنا هشی تیته گوتن و شیوهیی رهفتاریا گوتاربیژی ل پیشیا گوهداران. د پهرتوکا داوین (12) ده، ئاگههداری ل سهر دیمهنی گوتاربیژی پاشهروژی تیته دانان ل سهر کولتورا وی و ل سهر ئامادهکرنا وی یا بهری ئاخافتنی و ل سهر جورین شیواز و ئاخافتنا جوان، تینه نفیساندن.

ب قی رەنگی، ل بەر مە بەرھەمەك وەھا تیتە دیتن كو بابەتی وی چارچوقا قەكۆلینین ل سەر ھونەریا گۆتاربیژیی ددرینه. ل قر بنگەھین گۆتاربیژیا ب سیستیم بیتر ژ یا تسیّتیروّن داگرتی یه. كڤینتیلیان، د وی باوەری ده یه كو ژ بو بەرھەڤكرنا گوتاربیّژان، روّلا سەرەكی دبستانا تیوریکی دلیزه. د وی دەما كو تسیّتیروّن، لایەنگریی ژ بوّ پرئالیا فەلسەفە و كولتورا سیاسی ژ بوّ گوتاربیّژان دكه، لی كڤینتیلیان روّلا سەرەكی، ژ بوّ بەرھەڤكرنا گوتاربیّژان، دده ئەدەب و روّلا دوویەمین دده یا فەلسەفی.

د گهرپانا كفينتيليان يا رەخنەيى ل سەر ئەدەبا يۆنانى و رۆمانى (پەرتوكا 10)، ژ بۆ مە بالكيشيەك خوە يا تايبەت ھەيە. ژ بەر كو ئەو، ل سەر ياسايين ئەدەبى كو د دبستانين ئەنتىك ھاتبوون دانان، راوەستاندنەكى چى دكە. د ھەلويستا وى دە، ئاسۆيا وى د ھزرين ديرۆكى دە دبينن، ب تايبەت دەما ئاخافتن تيتە سەر گەنگەشا د نافبەرا كەفن و نوھ دە. ئەو چاوا كەفنەپەرستىيى پەسەند ناكە وەھا ژى "موديرنيزمى". لەوما ژى، ئەو خوە دوورى پشتەرييا (تگرف) ھەر دوو لايان دخە.ل گۆرا قۆناغى نفيساندن فى تىگەھى ب شيوەيى خوە پيشكيش دكە. ئەو دبينە كو خوە نوھكرن، نايى وى واتايا، خوە دوورخستن ژ ئەدەبا كلاسيكا بەرى خوە. ل قر، ئەو زيرينيا نافنجى دپژيره. ديارە، ژ بەر قىي هەلويستا وى، ئەو ھەتا سەردەما نافين، ژ تيۆريتيكين حەزكەر بوو.

يۆڤێنال (نێزى 50 ـ 140 ز.)

دیتسیم یوّنی یوّقیّنال کورِی حالخوهشهکی کو ئازاد ببوو یان ژی ل ده پهروهرده ببوو. و ئهوی خواندنهك باش، د واری ریّزمان و ریتوّریکا ده، وهرگرتبوو. نهدووره کو کڤینتیلیان، یهك ژ ماموّستاییّن وی بوو. تیّته گوتن کو یوّقیّنال ههتا ناڤوسهریا خوه، ب ئهفراندنا دیّکلامتیسیا مژوول دبوو، بابهتیّن نڤیسیّن وی ئاشوّپی بوون و جار جاران خهباتا ئابوقاتیی دکر.

يوْڤيْنال، تەنى پشتى مرنا ئىمپراتور دوٚمىتسيان (96 ز.) كو ھنەكى رى ل بەر ئازاديا بيْژەيى قەبوو، دەست ب خەباتا خوە يا ھۆزانا ساتورى كر. ديارە، ئەوى د ناڤ جەماوەرى دە، ساتورين خوە دخوەند و سەركەڤتنەك خوە، د ڤى وارى دە ھەبوو. و نەرازيبوونەك ژ دەسەلاتى، ژيْرە چى بوو.

د ساتوریّن یوّقیّنال ده،پپ کیّم ئاگههداری، ل سهر نقیسهری ههنه. ئهو بهروقاژی ژ هوّزانقانیّن ساتوری ییّن بهری خوه کو ل سهر ژیانا وان، د بابهتان ده، پهیدا دبوون، ئهوی خوه ب ههر ئاوایی ههول ددا کو ئاخاقتنیّ نهینه سهر خوه، لیّ تهقی وهها ژی، ئهم ژ هندهك ساتوریّن وی ده، دشیّن هندهك تشتان ل سهر ژیانا وی بزانبن.

ژ بهرههمین وی یین کو هاتنه پاراستن (16) ساتورن، کو ژ پینج پهرتوکان پیک تیت. ئهو ل گۆرا دهما نقیسا خوه، ئهو ژی ژ سالین (100 _ 127 ز.) ددن بهر خوه.

دەستنیشانین خرۆنیك (دەما ل پهی ههڤ) د ساتوران ده، گهلهکی کیمن، لی وهها دیار دبیت کو یوْفیْنال گهشت ئاستا خوه یا هوْزانی یا بلند، د سالیّن ریْقهبهریا ئیمپراتوْر ترایان (سالیّن ریْقهبهریا وی ژ 98 ـ 117 ز. بوون). و د قوْناغا ریْقهبهریا ئادریان ده ژی (سالیّن 117 ـ 138 ز.) نقیسینا ساتورا بهردهوام دکه. ب هاتنا ترایان،

دیرۆکنیاس تاتسیست، گەلەکی خوەش حال دبوو، و قوناغا وی وەکو "ئەلندا سەدسالا بەختیاریی" ب ناق دکه و گوتنا خوه یا ناقدار یا ل سەر قی قوناغی تینه سەر زمانی خوه و دبیژه: "سالین بهختیاریا بی ههمپا ئەون، دەما هەر یەك دشیّت، ل گورا خوەستەكا خوه هزر بکه و ل گورا هزرا خوه بئاخقه."

ئهو دەستدرىدْ و ل سەر مافىدْن مرۆڤان، د قۆناغا دۆمىتسىان دە ھەبوو، ئىدى نامىنە. ژ سورگۆنىى فەيلەسوف دزىڤرن رۆمايى. و ھىدىش دىن سەر، كەسىدْن موخبرچى كو د قۆناغا رىدەرىيا دۆمىتسىان دە، پې ببوون. ئەو جودابوونا، د ناڤبەرا ھەڤوەلاتىدْن رۆمايىي و يىن ژ دەرڤەيى وى كو ھەبوو، رادبە. گوھداريەك ژ لايىي ئىمپراتۆر ئادريان ژ زانيار و ھونەرى رە چى دبە و گەلەك ژ فەيلەسوف و زانياران ژ بۆ بلندكرنا ئاستا زانيارىيى وان دئىنە ئافىنايىي. د مەيدانا ئەدەب دە ژى، گەلەك نڤيسەر دەرتىدى كو د قۆناغا دىكتاتوريەتى دە، خوە بىي دەنگى كربوون. و يەك ژ وان نڤيسەران يۆڤىنال بوو.

وهها دیار دبیت کو یوْقیْنال ژی، خوهشحالیا خوه د قوّناغا نوه ده دبینه و دهست ب ساتوریّن خوه ییّن تووژ دکه کو دبن ئهگهری ههبوونا ناقی وی، ههتا ـ ههتا ئهق ساتوریّن هوّزانقان ییّن بهری تیّن جوداکرن.

د ساتورین ههر دوو پهرتوکین داوی ده (ژ ساتورا 10 ـ 16) ئهو رهخنهیه هشك وهکو یین ساتورین بهری نینن. ئیدی یوْقینال ژ شوینا ئاریشهیین تایبهت دهستنیشان بکه، ئهو یین گشتی داتینه بهر خوانده قانی خوه، ئانکو ژ شوینا رهخنی ژ کهرهکتهری کهسان بکه، ئهو تیرین خوه، ئارهستهیی سروشتیا مروّقی ب گشتی دکه.

د ساتوریّن پیشین ده، دبیّره کو ههموو ژیانا مروّقی و ئهو چالاکییّن کو خهلك پی رادبن، ژ بو پهرتوکیّن وی ههڤیرترش و هیْڤیّنه. د فی ساتوری ده، یوْڤیٚنال بهرنامه یا خوه یا هوٚزانی داتینه، ئهو دبیّره کو ئهگهری نقیسا فی ژانری (ساتور) ئهدهبی، ئهو کیماسی و خرابییّن کو ل روٚمایی چی دبن، گهشتنه سنوورا دهرباسکرنی. ئهو هوٚراتسی و لوتسیلیا ژ خوه ره دکه مهرجهعیهت و تاڤلوٚییّن ژیانی ییّن دهربرینی ژ قوّناغی،

داتینه. د ڤر ده، ئهو ب هووری نیزی ناڤان دبیت و تهنی ناڤین کهسین مری، تینه دهریاسکرن.

ساتورا دوویهم، موهرا دهرهوی ل کهسین موفسد دخینه کو د بن نافین فهیلهسوفین مهرالی ده، خوه دیار دکن، لی ئهو ب خوه، کولهیین شههوهتا خوه نه.

ساتورا سێیهمین ل سهرناڤێ دوٚستێ یوٚڤێنال یێ خاترا خوه دخوازه ژ ژیانا پایتهختێ کو ژ بوٚ کهسێ پاقژ، نه بێ مهترسی یه. ئهو دبێژه، ل روٚمایێ گیانێ چاڤبرسی و فروشکهران گرتیه ل سهر ههر دهڤهرێ، تو ب کو ده دچی یوٚنانی نه کو رێکێ ل بهر روٚمانیان تهنگ دکن. ژ خوه، کهسێن ههژار، ژیانا وان بوویه جییێ ئێش و بێ روومهتیێ.

د ساتورا چوارن ده، ئەنجوومەنى دەولەتى كو ئىمپراتۆر دۆمىتسىان دانىبوو، دكە جىيى يىكەنىنى.

ساتورا پینجان ل سهر وهسفدانا جهژنی، ل ده قدهولهمهنده کی پاترونه. یوفینال ژی وهکو هوزانفانین دن، بابه تی جهژنی شانی مه دده. لی نهو رهوشا بهرده فکین پاترونان یا بی روومه تی ژ مه ره خویا دکه. نه و دبیژه: "مهعقوله، کو فرافینه که هیژایی نهوفاسی بی روومه تیی "دووره بهرده وام دکه: "ههگهر تو دکاری، فی یه کی هلده، ههما د حه قی ته ده یه... تو خهرجی، جهژنه کو دوسته کی وههایی ".

ساتورا شهشان، ب ههژمارا ههلبهستان یا ههری پره و ئهو ههمبهری فهسادیا ئافرهتانه. یوْقیّنال د قر ده، کهشفا عهیبا ژنیّن خودان پلهییّن بلند د جفاکیّ ده، شانی مه دده و وهکو نهموونه، بی عاریا میسالینا ژنا ئیمپراتور کلاقدیا پیشکیشی خواندهقانانیّن خوه دکه. ژ خوه، ئه شساتور، ژ وان ساتوریّن کو مهزناهیا هوّزانی ژ یوْقیّنال ره، ئانی.

د ساتورا حمفتان ده، يوْفَيْنال ل سمر رموشا دژواريا رموشمنبيريْن روّمانى دئاخڤه. ئمو ديروٚكنياس، نڤيسمر، ئمبوٚقات، ماموٚستاييْن ريتوٚريك و ريْزمانى، همموو هيٚڤيا ويّ یه کی نه کو ئیمپراتور ترایان، دی حالی وان خوهش بکه. ئهو وه ها ل سهر فی یه کی دنفیسه: "تهنی د سیزهری ده، هزر و هیفیا زانیاریا بیژیی ههیه".

د ساتورا ههیشتان ده، یهك ژ بابهتین ساتوری نه، کو نهو ژی، ل سهر نهریستوقراتین روّمانی نه. نهو دبیژه مهزنایا مروّقی نه د کهفناریا بنهمالی و مهقامی وه ده یه، لی ب چالاکی و قههرهمانیا مروّقی ب خوه، خویا دبه.

ساتورا نههان، ب شيّوهيي ديالوّگي هاتيه نڤيساندن. ئهو ژی ل سهر مروّڤي فاسده، كو فهساديا خوه ب باشی دبينه، و نهرازيبوونا خوه ديار دكه، بوّچی نهباشی وی خهلات دكن. ئهو وهها، ب رهنگهكی كوّميدی دنڤيسه كو تهنی د كوّميدييّن باش ده، تيّنه ديتن. ئهڤ ساتورا ب ترانی داگرتی په كو ل دهڤ يوٚڤيّنال ژ وان گهلهكی كيّمن.

د ساتورا دههان ده، هۆزانفان گهلهك نهموونان ژ ديرۆك و ميتۆلۆژى تينه، دا كو بېێژه ئهو تشتێن كو مرۆڤ خوهشحاليا خوه، د وان ده دبينه (وهكو دهولهمهندى، دهسهلاتدارى، مهجدا لهشكهرى، تهمهن درێژى و جوانى)، نه بێ داوى نه. و مهتهلۆكا كو دبێژه "هشێ ساخلهم د لاشێ ساخلهم دايه"، ژ خوه ره دكه دروشمه.

ساتورا یازدان، ل سهر داخوازکرنا هۆزانقان ژ دۆستی وی ره، ژ بۆ فراڤینی ل گونده. ل قر یۆڤینار تاڤلۆیین جوانی یین سروشتی ل گوندی شانی مه دده و بیدهنگیهکی، د ناڤبهرا بی دهنگیا گوند و شومیا باژیری یا بی هش، چی دکه. فراڤین ژی، د ڤی ساتوری ده ئهگهرهکه، کو هیرشی ببه سهر ئاههنگین دهولهمهندان کو پر فهحشه ب خوارن و قهخوارنا خوه.

ساتورا دوازدان ههمبهری (دژی) وان کهسیّن کو نیّچیرا مانی وهراسهتا غهریبان دکهن. د ساتورا سیّزدان ده، نهو ل بهر دنی خوه دده، دا کو خوه هاژ بکه، ژ بهر کو، یهکی سهختهکار نهو خاپاند و مانی وی خوار. نهو ژیّره دبیّژه، گهرهك تو قیی یهکی سهیر نهبینی، ژ بهر کو دهم بوویه دهما سهختهکاران.

ساتورا چواردان ژ بۆ پەروەردەكرنا زارۆكان هاتيه تەرخان كرن. گەنج گەلەكى زوو دكە ۋ دكەڤن بن كارتێكرنا تشتێن خراب يێن مەزنان. لەوما ژى، هۆزانڤان قەوتيا خوە دكە و دبێژه، كەسێن مەزن د كرنێن خوە ده، گەرەك هەر دەم د وێ هزرێ دە بن كو زارۆك ل ماێ هەنه.

ساتورا پازدان وهسفی حالهتهکی کانیبالیزمی ــ مروّڤخوّریا ــ ل مسری دده و وهکو ئهنجاما خورافات و فهنتاتیزمیّ (ئاشوّپیّ) یه.

ساتورا شانزدان نهچوویه سهری و قهنجیا کو ژ خزمهتا لهشکهری تیّته گرتن، دهستنیشان دکه.

وهکو ئهم دبینن، نافهروّکا ساتوران سنووردارکری نه، ئهو ژی رهخنهیا کیّماسی و عهیبیّن جڤاکی نه. و د واریّ شیّوهییّ ده ژی، ساتوریّن وی نه پر ئالی نه، وهکو ئهڤ ژانریّ ئهدهبی دخوازه.

یوّقیّنال، ب چاقیّن بیّ هیّقی ل هاویردوّرا خوه و ل جڤاکیّ دنه و تهنیّ نهخیّرخوازی، د مروّق ده، ئه ق ژی، ب مروّق ره چیّ دبیت و پیّره ژی دمره. ئه و باوهرییّ ناینه کو جڤاکا روّمایی ساخلهمیا خوه یا دروست بستینه. ژ به رکو ئه څ جڤاک تهنی، ئهرك و روومهتیّ، د پارهیان ده دبینه و ل ده ق وان، نه گرنگه ب چ ریّکیّ بیّنه ب دهستخستن.

ژ بو یوفینال، د سهردهمی ده چو باشی نینه و د پاشهروّژی ده، ژ هیفی نینن. د دهستی وی ده، تهنی مخابنی ل سهر دهما رابردوویی یه، ئهو دهما روومهت و پاقژیا گیان بوو، تو شوّپ ژی نهمایه.

رهشبینیا هۆزانقان، د ساتورین داوی ده، هنهکی سقکتر دبه، ئیدی ئهو ئامادهیه، ژ بلی خرابیی، قهنجی ژی د جقاکی ده ببینه. لهوما ژی، ئهو قهدگهره دهما چوویی و شیوهیهکی ئیدیال دده ژیانا بهری.

نقیسهریّن بهری یوّقیّنال، دگوّتن ئهم ب پالدهرا هوندریّ خوه، ژانریّ ساتوری ژ خوه دپرژرینن، لیّ یوّقیّنال قهکری دگوّت، فهسادا ئهخلاقی د جڤاکیّ ده، هشت کو ئهو بهریّ خوه بده ساتوران. و خرمهتا سهرهکی یا یوٚقیّنال ژ بوٚ ئهدهبا ساتوری ئهو بوو کو شیّوهیی تووژایی دا قی ژانری، ب کهشفکرنا کیّماسییّن جڤاکی، ب قیّ ناقهروٚکا رهخنه یی ئهوی ب زمانهکی سقك کو نیّزی ئاخاقتنا روٚژانه بوو دنقیساند، لهوما ژی پر ژیانی و زیندی بوو. ئهم دبیّژن ب وهسفدانا رهوشا جڤاکیّ ب زمانهکی بیّ خهمل بوو ئانکو بیّ رهنگدیّر بوو. ئهوی باش تیّکنیکا زمانی قی ژانری دزانی، لهوما ژی ئالوزی ژ بو تیّگهشتنیّ نهبوو.

تاتسيت (تەخمىنى: ژ سائين 55 ـ 120 ز.)

کۆرنێلی تاتسیت، مەزنترین دیرۆکنیاسی رۆمانی یی کو قوّناغا ئیمپراتوّریەتی بوو. ل سەر ژیانا وی ئاگەھداری پر کیٚمن، ژ بەر کو ئەوی ل سەر خوه هندەك گوتیه، د ژیدەریّن دن ده ژی، تشتیّن کو تیّنه خواستن ناییّن دیتن. سالا (97 ز.) د دەما ئیمپراتوّر نیٚرڤا ده، ئەوی پوٚستی کونسل وەرگرتبوو. دوره خەباتا خوه، ل ئاسیا ددوّمینه و د سالیّن پیٚشین ژ ریٚشهبهریا ئیمپراتوّر ئادریان ده، ئهو دمره.

ههموو بهرههمین تاتسیتا کو گهشتنه فوناغا مه، پشتی مرنا دوّمیتسیان (96 ز.) هاتنه نقیساندن. وی چاخی، ری قهببوو وهکو به بنقیسه، تو دکاری هزری ل گورا خوهسته خوهسته کا خوه بکی و بناخقی ل گورا هزرا خوه. به به بهرههم ژی به قهبوون: "دیالوگ ل سهر گوتاربیّژان" ، "ل سهر ژیان و کهرهکتهری یولی باگریکوّلا" (ناقی وی ب کرتاهی "باگریکوّلا") ، "ل سور به و رهوشا به الهمانان" (ب کورتایی "به الهمانان") ، "دیروّك" و "ژ مرنا باقگوستی خوهدایی" و وهکو داب، ب "بانالامی" تیته ب ناقونیشانکرن.

"دیالوّگا ل سهر گوّتاربیّژان" بهرههمهکه تیوّریتکی یه ل سهر ئاخاقتنا جوانه. ژ دوو شیّوازیّن بهرامبهری هه قتیّن، کو یه ك یی تسیّتیروّن بوو و یی دن یی ئازیانی بوو. یی پیّش کلاسیکی بوو و یی دن نوه بوو، ئهوی یی تسیّتیروّن ژ خوه ره کره نهموونه. نه تهنی ئه فه بهرههمی ییّن تسیّتیروّننه، ههر وهها ژی بنیاتا وی نه. وهها دیار دبه کو "دیالوّگ" ژ لایی تاتسیتوّن بهری بهرههمیّن دن ب دهمهکه دریّژ هاتیه نقیساندن. نهگهری شکهستنا ئاستی، ژ بهر کیماسییّن هیندهکرنی د دبستانا ده یه. د قوتابخانیّن همهٔ چهرخ ده، فیّری پهروهردهکرنا بی واته دبن کو دووری ژیانی یه. فه ژینا که فناره، ب

ههموو باشیین خوه قه، دهسه لاتا سیاسی ری ناده، تاتسیت ب قی ناوایی هزرا خوه دبه سهری: نهبوونا (وندابوونا)ئازادیی _ ئه ق ژی نرخی وی جیهانا کو گرتیه سهر دهوله تی.

بهرههمی دیروکی یی پیشین کو تاتسیت نقیسیبوو: "ل سهر ژیان و کهرهکتهری یولی ناگریکولا" بوو ـ ناگریکولا ژی، خهزوری وی بوو. نه فه نقیس نه ل سهر بیوگرافیا وی بوو، ل سهر بویهرهك دیروکی کو رولا ناگریکولا یا مهزن تیدا ههبوو. نه فه بویهر ژی، ل سهر ب دهستخستنا بریتانیا بوو، کو د دهما ریقهبهریا ئیمپراتور دومیتسیان ده، نه شهرکه فتن چی بوو. ب فی یهکی، نهم دشین بیژن کو د بنگههی بهرههمی ده، تافلویه و دیروکا ئیمپراتوریا رومایی ههیه.

د ڤر ده، تاتسیت، همول دده بهرسڤا ڤێ پرسیارێ بده: ئایا، گهرهك پهیوهندیێن د ناڤبهرا ههڤوهلاتیێن روٚمانی و دهسهلاتا ئیمپراتوٚری چاوا بن؟

تاتسیت، ئاگریکولا نه وهکو مروّقی ههمبهری زوّرداریا ئیمپراتوّری شانی مه دده، لی وهکو هشمهندهکی. ل قر، ئهو کهسیّن کلاوچی کو ژ بو بهرژهوهندیا خوه، ئامادهنه ههر تشتی بکن و بدن، ژ مه ره دیار دکه.

د وارێ نرخێ خوه یێ هونهری "ئاگریکولا"، ب تاڤلوٚیێِن هندهك کهسێِن دیروٚکی، جییێ بالکێشیێ یه. و ههر وهها ژی ب وهسفدانا جیگههێِن دیروٚکی، ئهڨ بهرههم هین بێټر خهملا خوه یا هونهری دستینه.

د بهرههمی ب نافی "ئهلهمانیا" تاتسیت، ل سهر پرسین ئهخلاقی رادوهسته و ب تایبهت ل سهر ژیانا ئهلهمانیان. نافی فی بهرههمی ب تهواوی وهها بوو: "ل سهر ئهسل رهوشا ئهلهمانان". ئهف بهرههم نهکو سیاسی دیروکی بوو، لی بیتر جوگرافی ئیتنوسی بوو.

د بهشی یهکهم ده، ئاخافتن تیته سهر جوگرافی و سهقایا وهلات، خوهلی و بهرین وی، ههر وهها ژی ئهسلی ئهلهمانان و رهنگی وان، ب فی ژی گریدایی ئهخلاق و رونشتنا وان و رهوشا وان یا سیاسی و لهشکهری.

د بهشی دووهم ده، گهریانهك ژ ئاگههداریان ل سهر ئیلین ئهلهمانان تیته چیکرن، وهکو گالی و گیلیان و... هتد. تاتسی بالی دکشینه سهر مهترسیهك مهزن ژ بو ئهلهمانان، ئهو ژی، ئهو بهلایه کو ژ دهستین ئهلهمانین هوْق دی بین.

فهره بیّته گوتن کو بهری تاتسی دیروکنیاسیّن روّمانی ییّن دن ژی، ل سهر ئهلهمانان نقیسیبوون. وهکو سیّزهر، سالیوستی و تیت لیقی. لیّ کهسی وهکو تاتسیت بهرههمهك ب گشتی ل سهر هوّقان وهها نهنقیسیبوو. خهباتا وی، د قی واری ده، ههتا روّژا ئهڤروٚ ژ بوٚ دیروٚکا ئهلهمانیا گرنگیا خوه ههیه.

لى بەرھەمى تاتسىت، يى ھەرى گرنگ د وارى دىرۆكى دە، بەرھەمى ب ناڤى "دىرۆكى"يە. ئەوى ژ سالا (100 ز.) ھەتا سالا (109 ز.) خەبات ل سەر كريە.

د "ديرۆكى" دە، ئەو بويەرين ژ مرنا نيرۆن سالا (68 ز.) ددە بەر خود، ھەتا دگھى سالا (96 ز.) ، سالا مرنا دۆميتسيان. ھەلبژارتنا قى ناقى ژ قى بەرھەمى رە، تشتەكى نۆرمال بوو، ژ بەركو قۆناغا سەردەميا نقيسەر ب خود يە.

"ديرۆك" وەكو بەرھەم ژ (14) پەرتوكان يان ژى ژ (12) پەرتوكان پێك تێت. ژ وان ھەر چوار پەرتوكێن پێشين و (26) بەش ژ پەرتوكا پێنجان، ھاتنە پاراستن. د وان بەشێن پاراستى، قۆناغا دەستپێكا سالا (69 ز.) ھەتا سالێن (70 ز.) ددە بەر خوە، ئانكو ھەتا رۆژێن داوى ژ ژيانا ئيمپراتۆر. بەھرا پټر ژ ديرۆكێ، سال ل پەى ساڭ يێشكێش دكه.

تاتسیت، باش پی دزانه ئهو بویهرین کو دی ل سهر وان بنقیسه، نه وهها ئاسانن. ب خوه ژی دنقیسه کو ئه قوناغ گهله کی ته قلهه فی و بی سهروبه ری تیدا ههنه. ئه و ب ههستا خوه یا سیاسی به ری کو فوناغا ژهه قد ده رخه، سی هیزین ریال (واقعی) دیار دکه کو کارتیکرنا خوه، ل سهر بویه ران دکرن. ئه و ژی ئه قهنه: روّما، ئوردی و ههریم.

پشتی وهشانا "دیروّکا" خوه تاتسیت دهست ب ئامادهکرنا بهرههمیّ خوه "ئانالی" دکه. ئه څ ژی ئهفراندنهکه دیروّکی یه و ب قهبارهك مهزنه. ژ قیّ پهرتوکیّ نه ههموو

گهشتیه مه: چوار پهرتوکین پیشین، پارچهیین ژ پهرتوکین پینج و شهشان حهات یازدان وندانه، لی ژ یازده ههتا شازدان، ل گهل هندهك کیماسیان، ئهو ژی هاتنه یاراستن.

د "ئاناليان" ده بويهريّن ژ ديروّكا روّمانى دده بهرخوه، ژ مرنا ئاڤگوّست سالا (14 ز.) ههتا سالا (66 ز.)، دهما نيّروّن دهسهلاتدار بوو.

ههگهر تاتسیت، د بهرههمی خوه "دیروکی" بویهرین سهردهمی و یین قوّناغا کو تیدا دژیا، دهستنیشان دکه، لی د "ئانالیان" ده، دیروکنیاس بهری خوه دده دهما که فناره، کو ناق ونیشانا بهرههمی "ئانالی" دهستنیشانا قی واتهیی یه.

تاتسیت، ب کورتایی گهرپانهکی ل سهر دیروّکا روّما یا کهڤن چی دکه و دوره تیّته سهر ناقهروّکا بنگههین د بهرههمی خوه ده کو وی دگهینه پیّزانینا ب پیلانگیّریا ل ههمبهری نیّروّن. ژ ئهنجاما کهشفکرنا قی پیلانگیّریی، نیّروّن، بهری گهلهك ژ ناقداریّن روّمانی دده مرنیّ. ژ وان" سیّنیّکا یی فهیلهسوف، لوّکانی هوّزانقان و نقیسهری "ساتیریکوّنا" پیّتروّنی.

دیروّگنیاس، هندهك پهرتوگان ب ئانهلیتیكا نافهروّگا وان پیّشکیّش دکه، و د هندهك دن ده، ب هویری ل سهر وان راناوهسته.

قەكۆلەر ل بەرھەميّن تاتسيت، وەكو خەباتەكە ديرۆكى و ئيتنۆگرافى لى دنەرن و وەھا ژى وەكو بەرھەميّن ئەدەبى و شيّوازى. نە ب دەرەوايە د قى وارى دە، ھندەكان ئەفراندنيّن تاتسيت "ھۆزان د پەخشانىيّ دە" ب ناق دكرن. ژ خوە، رۆمانيان ب خوە، ل ديرۆكنياسيىّ، نە وەكو زانستەكىّ لى دنەريىن، لى وەكو وارەك ژ واریّن ھونەرى.

ل گەل قى ھزرا ل سەر بەرھەمىن تاتسىتى، ئەوى ب خوە، ھەول نەددا كو قسەكرنا خوە، ب چىرۆكان بخەملىنە. ئەوى ئەق يەك نەدكر، ل گەل كو خواندەقانان بىتر دىرۆكا ب مىتۆلۆژى پەسەند دكرن.

بەشى شەشان:-ئەدەبا ئىمىراتۆريا رۆمايى (193 _ 476 ز.)

1. داناسينهك ژ قوناغي ره:

د سهدسالا دوویهم ده، ژ زایینی، ئیمپراتوریا روّمانی، دگهی پلا خوه یا ههری بلند ژ گهشبوون و پیشکه قتنی قه. ئهوی، د وی دهمی ده، ههموو جیهانا ژ مه نیاس خستبوو بن دهستی خوه و ب ئیمپراتوریا روّمانی دهاته ب ناق کرن (imperumRomanum) و ب هزرا ههموو جیهانی دهاته نیاسین (orbisterrarum).

ئه قوناغ ب وهرارا باژیران و ب بهلا قبوونا کولتورا روّمانی، ل نا قهموو سنوورین ئیمپراتوریی تیته نیاسین. ب فی ره، د سهدسالا (2) بهری زایینی ده، دژبهریا ئابووری و سیاسی د نا قجفاکی ده خورتتر دبیت کو ژ ئهنجاما جیهانا ئهنتیك کهته قهیران و تیکچوونی. و د سهدسالا دوویهم ده، هنده ک باژیرین ههریمی گرنگیا خوه دستینن، ب تایبهت ل ئاسیا بچووك و ئهفریقایی وهکو باژیرین شام، دجله و کارفاگن. و ل فر ژی لفینهك دکه فه بازرگانیی. لی ژیانا ب خوه شی، د واری ئابووری ده دبه پههرا کومه و ژوارتر دبوو. و نه بیتر و یین مایی ژ خهلکین هه ژارین ئازاد و کوله، رهوشا وان خرابتر و دژوارتر دبوو. و خهلکین کارکهر، چ ئاسو، د ژیانا خوه ده نهدیتن، ژ بلی هه ژارتیی، چو ماف ژوان ره نهبوون، د فی رهوشا بی هی هد ژاران قهده را خوه سیارتن ئایینی.

ل روّمایی فهلسهفه ژی، د قی قوّناغا دیروّکی ده، دکهقه قهیرانیّ. پرانیا فهیلهسوفان، دروشما یهیدا بوونا ریّقهبهریا ردوشهنبیری یا نهموونهیی بلند کرن. ئانکو

جڤاك ژ تەنگاڤى و قەيرانا خوە قورتال ببه، كەنگى سەركارەكى دادپەروەر و زانا ببه دەسەلاتدار. ل ھێڤيا ھاتنا مرۆڤەكى وەھا، خلماشبوونەك، ژ بۆ جەماوەر بوو، دا ئەو قێ رەوشێ پەسەند بكن.

2. ئەدەب ژى وەكو رەنگقەدانەك ژ جڤاكى رە،

کارتیکرنا رموشا پهیدابوویی، ل سهر چی دبیت. د سهدسالا (2) بهری زایینی، ئهدهبا رقمانی، ههستی ب کهتنا خوه دکه. ئاراستهیا کهڤنهپهرستیی و فهرمالی دگره سهر بهرههمین نقیسهران. نقیسهر و هوزانقان، ههول ددن د واری زمانی ده ژانرین کهڤن قهژینن ، ئهو بهری خوه ددن دمولهمهندیا فهرههنگیا کاتون، ئینی و پلاڤت و هندهك ب خوه نهدشیان ب خوه بئافرینن، ب بهرههڤدانا بهرههمین یونانی و روّمانی ماندون. ومکو نهموونه نیزی سالین (130 ـ 180 ز.)، بهرههمهك ئا قیرگیلی ب ناقی "شهڤین ئاتیکی" ژ مه ره هشتیه. ئهو ل ئاتیکا و نهفینایی ل سهر قی پهرتوکی خهبتیه. ژ خوه ناقی پهرتوکی ژ قر تیّت. ئهڤ بهرهم ژ (20) پهرتوکان پیک تیّت، ژ وان تنی (8) پهرتوک گهشتنه دهستی مه. ئهوی پهرتوکا خوه ژ بهرههمین یونانی و روّمانی دایه ههڤ. د "شهڤین ئاتیکی" ده، ژ بهرههمین (250) نقیسهران پارچه و فهقهره هاتنه ومرگرتن (ئیقتیباس کرن). ژ هوّمیروّس و هسیوّد بگره، همتا بگهی پلاڤت و لوکریتسی. ئهвٔ دانههڤدانا ئاقل گیلی پر ب مهزنن، ژ بهر کو بهرههستهکی ل سهر بهرههمین ئهدهبا ئهنتیک یین وندایی، ب مه ره چی دکه و هندهک روهنی تیّته سهر بهرههمین ئهدهبا ئهنتیک یین وندایی، ب مه ره چی دکه و هندهک روهنی تیّته سهر مهرهنده واریّن تاری د ئهدهبا وی قوّناغی ده.

3. ئايۆلىن: د رەوشا كەقتنا ئەدەبا رۆمانى،

د سەدسالا دوویی ده، نقیسەری ھەری بالکیش یی قی قوناغی، ئاپول تیته دەستنیشان کرن. ب ئەسلی خوه ئاپولی نه روّمانی یه، ئهو نیزی سالا (124 ز.)، ل

ئهفریقایی ل باژیری مودافری ژ دایك بوویه. ئه فهمریم د بن دهسهلاتداریا روّمایی ده بوو و ل فر ژی ئهوی دهست ب خواندنا خوه کر و ل کارفاگانی بهردهوام کر و ل ئهفینایی خواندنا خوه دبه سهری. ئاپوّلی، زمانی لاتینی و یوّنانی وه کو هه فه، باش دزانی. ل بهر زانینا وی یا فره ه، وی وه کو ئه نسایکلوّپیدیا ددیتن. ئه و مژوولی فه لسه فه گوّتاربیّژی، دیروّك و زانستین سروشتی ژی دبوو. ب خوه ژی، ئابوّکات (پاریّزهر) و هوّزانفان بوو. ئه و لایه نگری فه لسه فا ئه فلاتوون بوو و هزرا خوه ل سهر فی فه لسه فی د فه کوّرانیا خوه یا ب نافی "ل سهر ئه فلاتوون و زانیاریا وی" دبیّژه. ب خوه، ئاپوّلی، کوری ده ما خوه یی نه موونه یی بوو.

ئهو باوهرمهندی خودایین رؤمایی و رؤژهلات بوو. ههر وهها ژی باوهری ب جنان دئانی و د وان ده وهکو ناڤیری د ناڤیهرا خوداوهندان و خهلکی ده ددیت. ئهو ل سهر ڤی واری، هزرا خوه، د نقیسا ب ناڤی "ل سهر خوهداوهندی سوٚقراتی" دیار دکهت. بی گومان ئاپوٚلی، خهباتا خوه یا ژیانی وهکو کاهن ل کارفاگانی دبه سهری. ل ڤر، نیگارهك ژیره هاتبوو دانان. نیٚزی سالا (180 ز.) ئهو دمره.

د فۆناغا ژیانا خوه ده، ئاپۆلی، گەلەکی ل دونیایی گەرپا و د فی گەرپانا خوه، گەلەك بەرھەست، ل سەر ژیانا کۆمین جفاکی یین جۆرەبەجۆر یین سەردەما خوه وەرگرتن.

تیّته گۆتن کو جییی کو ئاپۆلی دچوویی، ئاخافتنین خوه یین گۆتاربیّژی دگۆت. ئەوی پهیڤیّن هەلبژارتی ژ فەرھەنگا هۆزانڤانیّن بەری خوه ب کار دئانی و رستا خوه ب ریتم، ب داوی دئانی. هندهك پارچه ژ گۆتاربیّژیییّن وی گهشتنه قوّناغا مه. ئهو پارچهییّن ژی مایی، د بن ناڤیّ "فلوریدا" ئانکو "گولدان" تیّته نیاسین. ل ڤر ئاخاڤتن تیّته سهر سهیریّن هندی و ڤهژینا مریان و وهها ژی ل سهر فهیلهسوف فیساغورس و...هتد.

یهك ژ نهموونهیا گۆتاربیّژیا وی، ئهو پاراستنا كو ل بهر دادگههیّ، د بن ناقیّ "ئاپوٚلوٚگیا" كر بوو. ئهو د قیٚ ئاخاقتنیّ ده، ئهو ههمبهری دوٚزا كو دژی وی راكربوون

هاتبوو تاوانبارکرن. ل گۆرا تیّته گۆتن، جارهکی ژ جاریّن گهریانیّن خوه ل باژیّران، ئهو پیرگی همقالی خوه یی دبستانی پونتسیان دبه. پونتسیان ب دایکا خوه یا ژنهبی پودیّنتیلا دده نیاسین. دهمکه تیّره ناچه، ئهو پودیّنتیلا ژنهبی ژ خوه ره تینه. پشتی مرنا پونتسیان خزمیّن پودیّنتیلا، د دهر حهقا ئاپوّلی ده، ل دادگههیّ دوّزی قهدکن کو ئهوی، ب دهقگریّدانی هشت کو ژنهبیا زهنگین وی بکه. ل بهر دادگههیّ، بهرهقانیا خوه ب ناخاقتنهکی دکه. دوره، فی بهرهقانیی کو شیّوهیی گوتاربیّژیی ستهندیه فرهه دکه و ب ناخاقتنهکی دکه. دوره، فی بهرهقانیی کو شیّوهیی گوتاربیّژیی ستهندیه فرهه دکه و بین ناقی "ئاپوّلوّگیا" (Apologos)، پهیفا یوّنانی کو واتایا هسهکرنی دستینه.) بهلاق دکه. ئهق دهقه ب تهواوی گهشتیه سهردهما مه. ل گهل شیّوهیی خوه یی ریتوّریکی همیه کو ژ ئهخلاقیهتا ریالا دهمی ره، دبه دهستنیشان کرن. ژ بلی فی یهکیّ، ئهو د (گوتاربیّژی) کو ب پهیفیّن بژارتی هاتیه خهملاندن، یی ههر گهلهك همستی زیندی تیّدا "ئاپوّلوّگیا" خوه ده، بی ئهخلاقیا بنهمالا روّفین (خزمیّن ههڤژینا وی) دیار دکه و مالا وی وهکو مالا قهوادان ، دهستنیشان دکه. ل گهل گرنگیا گوتاربیّژیا ئاپوّلی، یی بهرههمی "ئاپوّلوّگیا" خوه ده، بی ئهخلاقیا بنهمالا روّفین (خزمیّن ههڤژینا ئاپوّلی، یی بهرههمی کو هشت نهو ببه نقیسهرهکی ب ناق و دهنگ "میّتا موّرفوّزی" (واتهیا "مهسخاندی" دستینه.) دووره، ئهڨ بهرههم، ژ بهر کو ژ لایی خواندهڤانان هاته حهزکرن و پهسهندکرن، ناقهکی دن ستهند: "کهری زیّرینی".

دەستپێکا بەرھەما خوە ئاپۆلى دبێژە: "ئەز ب شێوازێ میلێتسکى باسنێن جۆرەبەجۆر دھونم و دەست ب چیرۆکا خوە دکم". ب قێ ئەو مکور تێت ب نێزیکبوونا بەرھەمێ وى ب چیرۆکێن یۆنانی یێن (ئاریسنید میلێتسکی) کو د سەدسالا یەکێ زایینی، ژ بۆ زمانێ لاتینی هاتبوون وەرگێران.

سۆژیتی بهرههمی "کهری زیرینی" مینا سوژیتین بهرههمین ساتوری یونانی لوکییانن، لوکییان ژی، د سهردهما ئاپولی ده دژیا. ئه بهرههم، ل ده فی لوکییانی، ب قهباره کنهمهزنه ب "لوکی یان ژی کهر" ب ناف دبیت.

پاترهکی قهستهنتینیی فوتی، سهدسالا (9 ز.) د تیبینیین خوه ده، پشتی خواندنا بهرههمی لوکییانی، کورتایی ژ ههر دوو پهرتوکین پیشین ژ "میتا مورفوزی" یه کو ئهفرینهری وی لوکی پاترسکی یه. ل قر، پاترك هزرا خوه ل سهر ئهفراندنا لوکییانی دیار دکه: "لوکیان بهرههمی خوه وه کو یین دن ئهفراند، ئهو ژی حهنه و ترانی خوه ب دهسهلاتداریا ئیلینی دکه، لی لوکی ب باوهری و رژدی نقیسی، ئهوی چیروکین مهسخاندنا مروّق ب گیانهوهران، یان ژی گیانهورهرا ب مروّقان، پیکفه گریدان و...

لی چ، ل ده فوکییان چ ل نك لوکی پاترهکی و چ ل جهم ئاپوّلی، ل سهر بنگههیّن وان بیرهوهریا گهلیّری یه، چاوا ب سهیراتی کهس ب تشتان تیّنه گوّههرتن، بهرههمیّن وان هاتن ئافاکرن.

لى بەلى، لى گەل كو ئاپۆلى سوژیتى ئامادەكرى، ژخوە رە ب كار ئانیه، لى ئەوى بەرھەمەك خوەخوەیى و رەسەن ئەفراند. د نەرینا پیشین دە، بەرھەم وەكو ئیروتیكى ـ ئاڤانتیرى تیته خویاكرن، لى د جەوھەرى خوە دە، ب ھەلویستەك ئیدیالە ل سەر ھیندەكرنا ئەخلاق، نهینى و عەجائبین (سەیرین) خوەداوەندى نه.

قههرهمانی سهرهکی کو قسهکرن، ل سهر زمانی وی تیّته کرن، لیوّتسیی خوّرته (گهنجه). ئه وحهزکری ژیانی یه کو دخوازه تیّدا سهیر و نهینیا ببینه. ژخوه ب قی ئارمانجی، ئه و دکه فه گهریانی. ب خهباته که بازرگانی، ئه و دگهی فیسالیا، باژیّری گیپاتا. ئه و ل ده میلوّنی کال دمینه. ژنا کالوّ ژی سیّرهبهنده کو دشیّت خهلکی مهسخ بکت، لیوّتسی دخوازه قی نهیّنیا مهسخکرنی ل سهر خوه تاقی بکه. فوّتیدا ریّنجبهر سوّز دده گهنجو کو ب قی یه کی ژی ره ببه هاریکار. ئه و کریّمی ژسیّرهبهندی ددزه، کو مروّق ب لاشی خوه بده ئه وی ببه بالنده، لی ئه و د قر ده شاشتیی دکه، ئه و کریّمه که دن تینه و کهنگی لیوّتسی د لاشی خوه دده، ژشوینا کو ببه چوپیک، ئه و دبه که ر.

د کراسی کهر ده، ئهو گهلهك نهخوهشی و زورداریی دبینه: د شهفا پیشین ده، ژ مهسخکرنا وی ده، چهتا ئهو بر مالا خوه یی کو ژ میلون دزیبوون و ب ری کهتن. ژ چهتا، ئهو دکهفه دهستین گوندیان، دوره دکهفه دهستین خوهدوهندیه رستین سوری. ژ ور ئهو دکهفه دهستی خودانی ئاشی، ژ فر ئیدی ئهو دکهفه بهر دهستی جهنانی باخچان. ل فر، لهشکهر ب زوری ژی دستینن و دهمهك تیدا ناچه، وی دفروشن دوو کولهیین برایین ههف ئهری لیوتسی ب دیمهنی کهری یه، لی هشمهندیا مروفی پیره مابوو. ئهوی ههر تشت ددیت و دبهیست. ژ خوه ب فی رهوشتی خوه یی مروفان، ب گهلهك کرنین هشمهندی رابوو، ئهفی ژی خودانین وی مهندههوش دکرن و ببوو جییی بالکیشیی.

دیاره، پشتی دهمهکیّ، کهری ب ریّ دکن دا کو بچه کوّرنیف د شانوّییّ ده، یارییّن خوه کو ییّن مروّقان شانی تهماشه قانان بکه. لیوّتسی، ریّیه کیّ دبینه و ژ شانوّییّ دره قه و دچه بهر بهراقا دهریاییّ. ل ور، ئهو د خهونا خوه ده، یهزیدا خوداوه ند دبینه. ئهو فهرمانیّ دده وی کو دهما پهرستیا سپیّدیّ، پیّویسته گولان ژ دهستی ناسکی بخوه. لیوّتسی فهرمانا یهزیدا خوداوه ند ب جی تینه و جاره که دن دبه مروّق .

لى ئىدى، ئەو مرۆقەكى دنە، ئىدى نەما ئەو ب چاقەكى سقك ل دونيايى دنەرە. و ب سايا يەزىدا خوداوەند و ئۆزىرىسى خوداوەند، ئاگاھىيى لىوتسى ل سەر نەينىيىن ژيانى چى دبيت. ئەق ژى دبە ئەگەرى، ئەو ببە خودان مەقامى بلند د جقاكى دە و حال خوەش ببه.

ل قر، نقیسهر دخوازه هزرهك وهها ل ده خوانده فان چی که، ههگهر مروّق ب رمفتاریه ک گیانه وهری نیّزی ژیانی ببه، ئهو د جهوههری خوه ده نه مروّقه، لی حمیوانه. و ژ بو قی ههلویستا وی ب ژیانی ره، ئهوی ههر سزایا خوه بخوه. ژ خوه قههرهمانی روّمانی لیوّتسی، ژ بهر قی نیّزیکبوونا وی ژ ژیانی ره، ئهو بوو کهر، چونکی د دیمهنی خوه یی مروّقی ده، ههر کهر بوو، لی کهنگی ئهو ب گیانی خوه پاقر بوو،

ئیّدی لیوّتسی چ ب دیمهنیّ خوه و چ ب گیانیّ خوه، ئهو دبه مروّق و جیییّ خوه وهکو مروّق، د جڤاکیّ ده دگره.

ئاپۆلی ژ بلی سوژیتا سهرهکی کو ب ژیان و قهدهرا قههرهمانی قه گریدایه، گهلهك چیرۆکین میتۆلۆژی د بهرههما خوه ده، ب کار تینه. ههموو ژی ب یهك ئارمانجی یه کو وانهیین ئهخلاقی بده خواندهقان و جقاکا خوه. ژ بو قی ئارمانجا وانهدایینا ئهخلاقی، ئاپولی، د گهریانا قههرهمانی خوه ده، ژیانا کومین جفاکی شانی مه دده، ژ ههژاران بگره، ههتا بگهی کهسین کوله. ب قی ژی، ئهوی ژیانا روّما یا ریال یا وی قوناغی شانی مه دا. ژ بهر قی ژی، ئهو ژ لایی خوداوهندان دهات پهسهندگرن.

بى گومان/ د قوناغا داوى، ژ ئەدەبا روّمانى يا ئەنتىك ژ بلى ئاپولى، نقيسەر و هوزانقانىن دن ژى هەبوون. ئەدەبناس قان ناقان ژى دەستنىشان دكن: تىرتوليان(160 ـ 400 ـ 220 ـ 330 ز.)، ئامويان مارتسىلىن (330 ـ 400 ز.) و گەلەك ناقىن دن. ئەقان نقىسەران روّلا خوە د رونشتنا ئەدەبا لاتىنى يا قوناغا خاچەپەرستىيى دە لىست. ئى پشتى سەدسالا پىنجان ژ زايىنى، ئىدى قوناغەك نوو ژ ئەدەب، دەست پى دبە كو ژىرە تىتە گوتن، "ئەدەبا سەردەما ناقىن".

ياشگۆتن

پشتی کو مه ئهدهبا ئهنتیك ب داوی ئانی، ئهم دشیّن قان تایبهتمهندی و رهوشتیّن خواری ژیّره دهستنیشان بکن:

- ئەدەبا ئەنتىك وينەكىنشيا رەوشتىن ژ دەرقە ژ مرۆق رە دكە، بىنى كو نۆقى (نقومى) ھناقا وى بكە. ئانكو ئۆبژەكتىقى يە بىن كو خوەخوەيى بىت.
- جیهانا ئهدهبا ئهنتیك، جیهانا جفاكا مهشاعی و كۆلهداریی یه. د فی جیهانا ئهنتیك ده، كهسایهتیا مروّف، ب تاكایهتیی سنووردار كریه و ههتا نفیسهری پیشفهرو دیموكراتیا كۆلهداریی دپاراست. د بن سیبهرا فی سیستهمی ده ژی، وان ژی هزر و خهباتا خوه دكرن، ژ بهر فی چهندی، بهرههستهك سنووردار كری، ل سهر جفاكا مروّفایهتیی، ل ده پهیدا دبوو.
- جیهانا گیانی یا ئهدهبا که فناره، ژبهر کو پر سنووردارکری بوو، هشت کو ئهو ژ
 دهروونیی فاله به. ئه فی ژی هشت کو کهرهستا وی ببه جیهانا لفینا لاشی و ب
 جوانی هاته وینه کیشان.

رُ خوه رُ بهر قان ههر سيّ رهوشتيّن ئهدهبا ئهنتيك، سيّ فوّناغ رُيّرِه هاتن فهفهتاندن:

ئەدەبا بەرى كلاسيزمى، قۆناغا كلاسيزمى و يا پشتى وى.

ب قوّناغا بهری کلاسیزمی، ئهدهبا فوّلکلور و ئهدهبا هوّمیروّس، تیّته دهستنیشان کرن. و د قیّ قوّناغیّ ده، روّلا سهرهکی یا ئهدهبا سهرزاری و داستانی یه.

قوّناغا كلاسيزمى، ژ ئەدەبا شانوّيى دبە دەستنيشان، ژ بەر كو قوّناغا گەشبوونا وى يە.

قۆناغا پشتى كلاسيزمى، ب قۆناغا ئىلىنى تىتە نياسىن و رۆلا سەرەكى ژ ئەدەبا ئەلەكسەندەرىى يە، ئەو ژى د وارى لىرىكايى دە يە.

ئەڤ دابەشكرن ژبۆ ئەدەبا ئەنتىك يا ئەدەبا يۆنانى يە، لى ژبۆ ئەدەبا كەڤنارە يا رۆمانى، ل سەر ڤان قۆناغان تىتە دابەشكرن:

- 1. ئەدەبا سەرزارى
- 2. ئەدەبا قۆناغا كۆمارى (بەرى و پشتى)
- 3. ئەدەبا قۆناغا ئىمىراتۆريەتى (بەرى و يشتى).

فهره بیته گۆتن، ئهدهبا ئهنتیك ب ههر دوو بهشین خوه قه (یا یوّنانی و روّمایی)، د هوندری سهدسالان کارتیّکرنا خوه ل سهر ئهدهبا جیهانی کریه و شوّپا خوه تیدا هشتیه. و ل گهل کو د قوّناغا سهردهما ناقین ده، زهمینهیهك پهیدا بوو کو ئه ق ئهدهب رابه و بمره، نی ههر ما و بی گومان دوره قوّناغهك دیروّکی د جفاکا مروّقایهتیی هات، کو ب قهرٔینی ب ناق بوو، ئانکو، ب ئارمانجا قهرٔینا ئهدهبا ئهنتیك بوو.

ئەدەبا ئەنتىك، ئەو ئەدەبا كو ئەدەبا ئەورۆپى ب ھەموو جورێن خوە قە، ژێ ھاتىه ستەندن و ژێ ژى ب پێشقە چوويە. وەرارا خوە ستەنديە. چاوا كارتێكرنا ڤێ ئەدەبێ ل سەر ئەدەبا ئەورۆپى ھەبوو وەھا ژى ل سەر ئەدەبا جيھانى. ژ بۆ كو ئەم دياردەيێن ئەدەبى، د ھەموو قۆناغێن ديرۆكى دە بزانين، پێدڤيه، ئاگەھييەك مرۆڤ ل سەر ئەدەبا ئەنتىك ھەبيت. ژ خوە، گرنگيا ڨێ پەرتوكێ ژ ڨر دھێت.

ژێدەر ب زمانێ رووسینه،

ئەو زى ئەقەنە:

- 1. ئا. ف. لوّسيّف: ئەدەبا ئەنتىك، وەشانا "ئۆميّگا"، موّسكوّ، سالا 2005.
- 2. ك. ك. ئانيتكوْڤا، شاروْڤا و ڤ. س. دوروٚڤ، ئەدەبا ئەنتىك، وەشانا "ئاكادىميا" مۇسكو و پترس بورغ، سالا 2005.
- 3. ئا. ئا. نيْمارد، ئەفسان و چيرۆكيْن يۆنان و رۆما كەڤنارە، وەشانا "پراڤدا"، مۆسكۆ، سالا 1987.
- 4. ى. م. ترۆنسكى، ديرۆكا ئەدەبا ئەنتىك، وەشانا "ديستانا بلند"، مۆسكۆ، سالا 1988.

وهشانیْن وهزارهتا رهوشهنبیری و لاوان ریّقهبهریا گشتی یا راگههاندن و چاپ و بهلاڤکرنیّ ریّقهبهریا چاپ و بهلاڤکرنیّ 🏿 دهۆك

نڤیسەر	ناڤئ پەرتوپكى نڤيسەر	
	2011	
و. دیان جمیل	بایولۆژیا گەردى و خانەي	-1
و. دیان جمیل	مایکر <u>ۆ</u> بایولۆژ <i>ی</i>	
د.عارف حيتو	۔ علم یہ وقات ہے۔ رومان خودیکا ژیانیّیہ 🏿 ج1	
د. فاضل عمر	شۆرشىن جەماوەرى ئەرەب	
شقان قاسم	رۆلى دەقى دئاڤاكرنا درامايا كوردىدا	
حسين صديق	تطور الاعلام الكردي	
د. جمال خضير	الرواية التأريخية	
تەحسىن ناقشكى	تاڤگه لێگەريان ل رۆناھييا پرا جينۆتێ	
نزار محمد سعيد	هن ئالىين جڤاكى كوردى دكولتورى گەلىرى دا	
فەھمى بالايى	هێنرى ماتيس فەھمى بالا	
عزهت فندى	شووبواري <i>ن د</i> ەقەرا د ھ ۆكى عز	
هزرڤان عبد الله	سترانين عەمەرى عەڤدى ژ كانيا چراڤى	
رنا فتحي الأومري	فن وعمارة الكورد	
د. فاضل عمر	فەرھەنگا زمانىٰ پەرتىيا / كوردى ـ پەرتى	
رفعەت رجب جەمال	بزاقا شانوٚییٚ (ل ئاکریٚ، ئامیّدییٚ، زاخوٚ)	
	2012	
دىيا جوان	Gotinên li ber mirinê	-16
موسەدەق تۆۋى	سالێن پەنابەرىێ ژ ژیانا ئیحسان نورى پاشا موسەدەق تۆڨى	
يوسف صبرى	ئالايى كوردستانى شەكۆلىنەك دىرۆكى يوسف صبرى	
ديا جوان	جارهك ژ جارا (كورته چېروكين فلكلورى) ديا جوان	
شورشقان عادل احمد		
دلبرين عبدالله على	جوداکرنا کاری لیکدای ژ کاری خودان تهواوکهر و	-21
	بەركار	
ارشد حيتو	داداییزم دهۆزانا نویخوازا کوردیدا	-22
و. شاليكۆيى بىكەس	نێچيرا كۆلان (شانۆيا ب ھەفت وێنەيان)	-23
ديا جوان	ژ بۆ تە (ھەلبەست)	
ت. کریم فندی	اللغة الكردية في منطقة بهدينان	
ههكار عبد الكريم فندى	تێگەھەكىٚ ياسايى بۆ رۆژنامەڤانيى٘	-26

جميل محمد مصطفى	دهوك في اواسط القرن الماضي	₋27
د. عبدالرحمن مزوري	به هائی (شیّخ تاها عبدالرحمن مایی)	-28
.1 1 : 1 19	بنهماییّن دراماییّ د حیکایهتیّن مهلا مهحمودیّ	₋ 29
ئارام يوسف ابرا ه يم	بازيديدا	
فرست طيب عبدالله	مێڗٝۅۅيا ئێڮەتيا قوتابيێن كوردستانێ	-30
و. هزرڤ ان	دى چەوا ژ بۆ زارۆكان نقىسى	-31
حاجى رەمەزان بێسكى	جەگەر، چەند شىرەتىن دەروونى	-32
رمز <i>ی</i> ئاکریی	بابهتیّن سینهمایی و فوتوگرافی	-33
صبرية صالح حسن	خيزانا بهختهوهر	-34
و. داود خدیده	ژیان ل ناڤ کوردان دا (مێژوویا ئێزدیان)	-35
و. كاڤين نەجىب	سـﻪرهاتيێن ڤەشارتى و ئاشــووپى	-36
صديق حجي ولي	جونیکرنا گێرهکێن زمانێ کوردی صدیق حجي ولي	
حسێن سەدىق	پەيوەندى و گەھاندن دراگەھاندنى دا	-38
باڤيّ نازيّ	ستوكهۆلمى تە چ دىتيە بىزۋە؟ باقى نار	
ميدى (العمادية) دراسة في التاريخ السياسي رجب جميل حبيب		-40
ية القصيرة (قراءة مقارنة) عبد الكريم يصيى		-41
ني هێڙا و. ماجد محمد ويسي		-42
مسعود ياسين چەلكى	-	
فاخر حەسەن گولى		
رێزان شڤان ئيسڤ	هیومانیزم د هوّزانا نو یا کوردی دا	
جاسم عبد شلال	علماء قدموا الى الموصل من الكرد ومن كوردستان	-46
محمد صالح طيب – ريبهر جعفر	مێڗٛۅۅيا کوردستانێ يا کهڨن	₋ 47
مسعود خالد گولی	گەنجىنە	₋ 48
باڤي نازي	فرههنگا تیرمی <i>ن</i> وی <u>ژ</u> هیی	₋ 49
عبدالجبار عبدالرحمن	نهێنیێن دیارده و رهفتارێن جڤاکی	₋ 50
باڤي نازي	ریزمانا زمانی کوردی	
محمد ابرا ه یم ئامی <i>دی</i>	نەمانا ھندەك پەيڤێن زمانى كوردى	-52
دلشاد طه ميرو علي	دور المهارات الريادية للمديرين	-53
برهان يحيى حمو حاجي	رێبەرێ رۆڗ۫نامەڤانىيا سەربخوە	₋ 54
	المعوقات الاجتماعية والسياسية للتسامح في المجتمع	-55
د. محمد سعید حسین	الكردي	
درباس مصطفى سليمان	سەرھلدان و وەرارا جۆرێن نوو يێن ئەدەبى	-56
صالح شيخو الهسنياني	علماء الكورد وكوردستان	₋ 57
	2013	
يورگن ئۆستەر ھامەل – نىلس .پى		-58
پێتەرسون 🛘 و.ئەبدولحەمىد بامەرنى	دىرۆكا دىقەگرىي	
•		

ئازاد نسرى	نووچە ژكاغەزىن بو ئەنتەرنىيتى	-59
خدر شنگالی	التدخل الانساني من قبل الامم المتحده	-60
د. رحیم مزید علی	اخلاقيات الاعلام الجديد	-61
د. فرست مرعى اسماعيل	فصول من تاريخ يهود كوردستان	-62
د. محمد سعيد أحمد	مدرسه قبهان	-63
أمين عبدالقادر	ريٚبهرئ نڤيسينا ڤەكۆلينيٚن زانكۆيئ	-64
أسماعيل تاهر جانگير	شاكاريّن ھەلبەستا جيھانى	-65
ئوسامه محمود ههسنى	رِۆندكێن ژ خوينێ بۆ وارى و ئەڤىنێ	-66
م. محمد حسن الخياط	مێڗٝۅۅۑٳ ۑٳڛٳۑێ	-67
Konê Reş	Ji Stêrên Welatê Qedexe	-68
نزار محمد سعيد	فالاكرنا دهردهسهرييا	-69
ئەمىن مەعلوف	ناسنامەييّن كوژەك	₋ 70
و. رەشاد بێجرمانى		
محمد سليم سوارى	ههواره (رومان)	₋ 71
عبد الجليل صالح موسى	جمال عبد الناصر والقضية الكردية في العراق	₋ 72
	1970–1952	
جاسم عبد شلال	الشيخ احمد محمد طيب السليقاني (حياته واسرته وشيوخه	₋ 73
	وآثاره)	7.4
حجى رمەزان بێسكى و. رەشاد بێجرمانى	مالباتا شەمدىنان	-74
شەمال ئاكرەيى	گولىبژىرەك ژ ھ ەلبەستا ئىنگلىزى	-75
زنارى عەدنانى مەلەيى	لهيلا بووكا كورد	-76
سعید دیرهشی (سعید محمد علی)	فیخستوکیت کوردی	-77
خالد حسين	بومه گوتن	-78
خەلىل عەبدولغەفور	خەمىي	₋79
صبرية جرجيس عبدالرحمن	جريدة التأخي، دراسة تأريخية في موقفها من التطورات	-80
	السياسية 1967–1974	
هندرین اشرف عزت	القانون الدولي الانساني والتلوث البيئي -في العراق	-81
4	بشكل عام وفي كوردستان بشكل خاص-	
علی اکبرخان سرهنگ –	شۆرشا شنخ عوبه يدوللايئ نه هرى د به لگه نامنن	-82
و. مسعود خالد گولی	قاجاری دا (افتتاح ناصری)	-83
ژارۆ د ھ ۆكى	جانی <u>ٰ</u>	-84
و. د. عهبدی حاجی -م.مهسعود جهمیل	ل دوور ريتمي الحول الايقاع	-0 -1 -85
صالح یوسف صوفی د.شیّرزاد سهبری عهلی	کرۆنوّلوّرثیا کوردستان و جیهانیّ رازیکرن د گوتارا رامیاریدا	-86
	راریخرن د خودارا رامیاریدا الکُرد المهرانیة، دورهم السیاسی والحضاری خلال	
كاروان عبدالعزيز دوسكي	الكرد المهرانية، دورهم السياسي والحضاري حلال القرنين (6-7هـ/12-13م)	-87
	الفرديي (١٠ ١هـ/١٤ ١٥م)	

هیلموت شمی و.ئەبدولحەمید بامەرنی سلیم اسماعیل شهباز	دنڤەگرى /Medicinal plants of kurdistn	₋ 89
·	Iraq	₋ 90
	كيادهر ماييّن كوردستاني / عيراق	
بيّكهس صالح حسين	بەردانا مەرجدار	-91
علی زیباری	کهسایهتیا بارزانی و سروشتی <i>وی</i> یی خهباتی	-92
حسن ابراهیم	سێڰۅٚۺەيا تاوانێ	-93
گلنار علی	للنوارس تنوح قصائدى	-94
فرهاد محمد احمد	من وثائق الحزب الديمقراطي الكوردستاني 1959– 1961	-95
د. فاضل عمر	دىموكراس ل روژ هلاتا ناڤێن ئاستەنگا ژێر خانێ	-96
على احمد عبدالرزاق	كەنداۋ دبەلگەنامىن دىروكى ونەخشىيىن جوگرافى دا	-97
ئۆمەر دەوران	سيتافا تاريي	-98
بەدەل گابێركى	گەھشتنەكا وەكى مرنى	₋ 99
صارية بدل محمود	ياسايا سزا ژماره (111) يا سالا 1969	-100

وهشانیّن پروژیّن ههڤپشك و هاریكاری ییّن ریّقهبهریا گشتی یا راگههاندن و چاپ و بهلاڤكرنیّ ریّقهبهریا چاپ و بهلاڤكرنیّ – دهۆك

ناڤئ پەرتوكى	نڤيسەر	لايەن	3_
	2012		
زمانیّ دایکیّ	بهلاڤوكا سالانه	كوربهندا سهردهم يا قوتابييان	- 1
تيۆر و تەكنىكىن شرۆقەكرنا رۆمانى	ئەمىن عەبدولقادر	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/دھوك	- 2
رائحة الورد (قصص قصيرة)	يونس احمد	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/دهوك	- 3
الكتابة بالحبر الأبيض	حسب الله يحيى	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/د ھ وك	- 4
ئەو ستێرا تەقياى (ھەلبەست)	ئدریس عەلى دێرگژنیکی	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/د ھ وك	- 5
ھەقوەغەرى باي	محەمەد عەلى ياسىن	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/دهوك	- 6
(هەلبەست)Hest diaxivin	دەمھات دێركى	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/د ھ وك	- 7
د عهشقا ته دا (ه ۆزان)	سەلمان شىخ مەمى	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/د ھ وك	- 8
دى رويبارەكى كەمە كليل	قەھێل محسن	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/دھوك	- 9
رۆژەكى ھو گۆت	خالد حسين	ئێكەتىا نڤىسەرێن كورد/دھوك	- 10
داستانەكا ھەلپەسارتى	كۆمەلا ھەلبەستقانين گەنج	كومه لا هه لبه ستڤانين گهنج	. 11
سيما 2	يروفيسور د.سابر عەبدوللا	رێکخراوا سيما	-12
	2013	_	
دىرۆكا ئەدەبا بيانى (2)	د. محمد لطيف (باڤي نازي)	زانكو يا زاخو	13